

Розглянуто проблеми фінансів, інновацій, підприємницької діяльності, менеджменту, екології та окремих ринків.

Для наукових працівників, викладачів, аспірантів і студентів.

Рассмотрено проблемы финансов, инноваций, предпринимательской деятельности, менеджменту, экологии и отдельных рынков.

Для научных сотрудников, преподавателей, аспирантов и студентов.

This edition contains articles describing problems of finance, innovations, entrepreneurial activity, management, ecology and separate markets.

For scientists, lectors, PhD and students.

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ РЕДАКТОР	В.Д. Базилевич, д-р екон. наук, проф., чл.-кор. НАН України
РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ	А.І. Ігнатюк, д-р екон. наук, доц. (заст. відп. ред.); Г. О. Харламова, канд. екон. наук (відп. секр.); Аггелопулос Стаматіс Х., д-р наук, проф.; Алпас Хамі, д-р наук, проф.; Батзіос Христос, д-р наук, проф.; Башев Храбрин Янушев, д-р наук, проф.; Ван Руїжен Маурітц, д-р наук, проф.; Віталє Ксенія, д-р наук, проф.; Дитріх Вальтер, д-р наук, проф.; Друтейкіне Грета, д-р наук, проф.; Зінельдін Мосад, д-р наук, проф.; Савватеев Алексей, канд. наук, проф.; Сербу Разван Сорін, канд. наук, проф.; О.І. Жилінська, канд. екон. наук, доц.; Б. А. Засадний, канд. екон. наук, доц.; Н.В. Ковтун, д-р екон. наук, проф.; Г.І. Купалова, д-р екон. наук, проф.; І.О. Лютий, д-р екон. наук, проф.; І.І. Мазур, д-р екон. наук, доц.; С.В. Науменкова, д-р екон. наук, проф.; Р.В. Пікус, канд. екон. наук, доц.; А.О. Старостіна, д-р екон. наук, проф.; Г. М. Філюк, д-р екон. наук, проф.; О.І. Черняк, д-р екон. наук, проф.; В.Г. Швець, д-р екон. наук, проф.
Адреса редколегії	03022, Київ-22, вул. Васильківська, 90-а, економічний факультет ☎ (38044) 259 71 82; http://bulletin-econom.univ.kiev.ua
Затверджено	Вченою радою економічного факультету 17.09.2013 (протокол № 2)
Атестовано	Вищою атестаційною комісією України. Постанова Президії ВАК України №1-05/7 від 10.11.10
Зареєстровано	Державною реєстраційною службою України. Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 19866-9666ПР від 29.04.13
Засновник та видавець	Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет". Свідоцтво внесено до Державного реєстру ДК № 1103 від 31.10.02
Адреса видавця	01601, Київ-601, б-р Т.Шевченка, 14, кімн. 43 ☎ (38044) 239 31 72, 239 32 22; факс 239 31 28

ЗМІСТ

Андрєєв П. Теоретичні підходи до визначення внутрішнього державного фінансового контролю	5
Блінова Л. Формування стратегії інвестиційного забезпечення підприємств тепло-, водопостачання та водовідведення України	7
Богуславський О. Класифікація та особливості використання методів оцінювання конкурентоспроможності підприємств	11
Васильченко З., Васильченко І. Деякі аспекти методологічної основи моделювання фінансової безпеки банку	15
Галушка З., Лусте О. Аналіз впливу господарського менталітету на економічний розвиток країни: кореляційно-регресійний підхід.....	19
Гончаренко Н. Теоретичні та організаційні засади екологічного контролінгу	24
Гудзинська Л. Економіко-правова оцінка запровадження фінансових векселів в Україні	30
Гура Н., Цибульник М. Концептуальні засади удосконалення фінансової звітності недержавних пенсійних фондів	33
Дерун І. Оцінка вибору програмного забезпечення для ведення обліку необоротних активів	38
Жилінська О., Волошина В. Глобалізаційні аспекти комерціалізації сфери вищої освіти	44
Зоценко О. Вплив глобалізаційних процесів на український ринок акцій	52
Клепікова О. Моделювання маркетингової стратегії страхової компанії.....	55
Мурована Т. Особливості організації обліку зобов'язань за податками і зборами в умовах реалізації екологічної політики в Україні.....	61
Науменкова С., Міщенко С. Особливості регулювання грошового обігу на основі використання методів та інструментів грошово-кредитної політики	66
Павліашвілі С., Губеладзе Д. Трансформація відносин власності та перспективи їх розвитку в Грузії	72
Поштар Є. Генеза концепцій інституціоналізації регіональної фінансової інтеграції ЄС	76
Прушківська Е. Кількісні та якісні характеристики секторальної структури в контексті економічного розвитку	82
Серветник Н. Синхронні та асинхронні коливання ділової активності в країнах в залежності від кредитного рейтингу	87
Стегура В. Основні напрямки інноваційно-інвестиційної діяльності в розвитку Закарпатської області.....	93
Харіна О. Необхідність впровадження екологічного маркування вітчизняної молочної продукції	97
Четверик В. Інформаційно-правове забезпечення розвитку персоналу підприємств	104
Штець В. Еколого-економічні аспекти переходу до "зеленої" економіки в Україні	108
Додаток 1 Анотація та література (латинізація).....	114
Додаток 2 Відомості про авторів	128

СОДЕРЖАНИЕ

Андреев П. Теоретические подходы к определению понятия внутреннего государственного финансового контроля	5
Блинова Л. Формирование стратегии инвестиционного обеспечения предприятий тепло-, водоснабжения и водоотведения Украины	7
Богуславский А. Классификация и особенности использования методов оценки конкурентоспособности предприятий	11
Васильченко З., Васильченко И. Некоторые аспекты методологической основы моделирования финансовой безопасности банка	15
Галушка З., Лусте Е. Анализ влияния хозяйственного менталитета на экономическое развитие страны: корреляционно-регрессионный подход	19
Гончаренко Н. Теоретические и организационные основы экологического контроллинга	24
Гудзинская Л. Экономико-правовая оценка введения финансовых векселей в Украине	30
Гура Н., Цыбульник М. Концептуальные основы усовершенствования финансовой отчетности негосударственных пенсионных фондов	33
Дерун И. Оценка выбора программного обеспечения для ведения учета внеоборотных активов	38
Жилинская О., Волошина В. Глобализационные аспекты коммерциализации сферы высшего образования	44
Зоценко Е. Влияние глобализационных процессов на украинский рынок акций	52
Клепикова О. Моделирование маркетинговой стратегии страховой компании	55
Мурованая Т. Особенности организации учета обязательств по налогам и сборам в условиях реализации экологической политики в Украине	61
Науменкова С., Мищенко С. Особенности регулирования денежного обращения на основе использования методов и инструментов денежно-кредитной политики	66
Павлишвили С., Губеладзе Д. Трансформация отношений собственности и перспективы их развития в Грузии	72
Поштар Е. Генезис концепций институционализации региональной финансовой интеграции ЕС	76
Прушковская Э. Количественные и качественные характеристики секторальной структуры в контексте экономического развития	82
Серветник Н. Синхронные и асинхронные колебания деловой активности в странах в зависимости от кредитного рейтинга	87
Стегура В. Основные направления инновационно-инвестиционной деятельности в развитии Закарпатской области	93
Харина Е. Необходимость внедрения экологической маркировки на отечественную молочную продукцию	97
Четверик В. Информационно-правовое обеспечение развития персонала предприятий	104
Штец В. Эколого-экономические аспекты перехода к "зелёной" экономике в Украине	108
Приложение 1 Аннотация и литература (латинизация)	114
Приложение 2 Сведения об авторах	128

CONTENTS

Andreev P. Theoretical Approaches to the Definition of the Internal State Financial Control	5
Blinova L. An Investment Support Strategy for Heat Supply, Water-Supply and Overflow-Pipe Enterprises in Ukraine.....	7
Boguslavskiy O. Classification and characteristics of the methods of evaluating the competitiveness of enterprises	11
Vasylchenko Z., Vasylichenko I. Some Aspects of Methodological Basis of Bank's Financial Security Modeling	15
Halushka Z., Luste O. An Analysis of Influence of Economic Mentality is on Economic Development of Country: Cross-Correlation Regressive Approach.....	19
Goncharenko N. Thoretical and Organization Basis of Eco-Controlling	24
Hudzynska L. Economic and Legal Estimation of Introduction of Financial Bills in Ukraine	30
Gura N., Tsybulnyk M. Conceptual Foundations of Improving Financial Reporting of Nongovernmental Pension Funds	33
Derun I. Evaluation of Non-current Accounting Software Selection.....	38
Zhylynska O., Voloshina V. Globalization's Aspects of Higher Education Commercialization	44
Zotsenko O. Globalization Impact on Ukrainian Market of Shares	52
Klepikova O. Simulation of the Insurance Company's Marketing Strategy.....	55
Murovana T. Features of Accounting Organization of Liabilities For Taxes and Duties Under Circumstances of Environmental Policy Implementation in Ukraine	61
Naumenkova S., Mishchenko S. The Peculiarities of the Regulation of Money Circulation on the Basis of Using Methods and Instruments of Monetary Policy	66
Pavliashvili S., Gubeladze D. Transformation of Property Relationships and its Prospective in Georgia	72
Poshtar Y. The Genesis of Concepts of Institutionalization of the EU Regional Financial Integration	76
Prushkivska E. Quantitative and Qualitative Characteristics of the Sectoral Structure in the Context of Economic Development	82
Servetnyk N. Synchronous and Asynchronous Fluctuations of Business Activity in the Countries According to their Credit Rating	87
Stegura V. The Main Directions of Innovation and Investment in the Development of the Zakarpat Region.....	93
Kharina O. The Necessity of Ecolabeling in National Dairy Production	97
Chetveryk V. Information and Legal Support of Development of the Personnel of Enterprises	104
Shtets V. Ecological and Economic Aspects of the Transition to the "Green" Economy in Ukraine.....	108
Appendix 1 Annotation and References (in Latin) (Translation transliteration transcription)	114
Appendix 2 Information about Authors (Meta-Data).....	128

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ВНУТРІШНЬОГО ДЕРЖАВНОГО ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ

У статті розглядаються основні теоретичні підходи до визначення поняття внутрішнього державного фінансового контролю. Проаналізовано категоріальний апарат стосовно державного контролю у світовій практиці. Розглянуто сучасні тенденції у законодавчому визначенні внутрішнього державного фінансового контролю у вітчизняній практиці. Надано власне визначення внутрішнього державного фінансового контролю.

Ключові слова: державний фінансовий контроль; внутрішній державний фінансовий контроль; аудит; органи державного фінансового контролю; Державна фінансова інспекція України.

Постановка проблеми. Сучасний стан розвитку державних фінансів України характеризується високою необхідністю дослідження питань підвищення ефективності використання фінансових ресурсів держави. Останніми роками відбувається реформування та постійне вдосконалення системи державного фінансового контролю, впроваджуються сучасні методи та інструменти контролю. Внутрішній державний фінансовий контроль відіграє важливу роль у системі контролю державних фінансів, адже є суб'єктом, який здійснює первинний, безпосередній контроль за використанням ресурсів держави, дотриманням їх цільового призначення та принципів ефективності.

Для побудови ефективної єдиної системи фінансового контролю в державі необхідним є чітка злагожденість роботи кожної з її складових, зокрема й такої вагомій його частини як внутрішній державний фінансовий контроль. На даний час перед Україною стоїть завдання не лише визначення перспектив розвитку внутрішнього державного фінансового контролю, виділення та подолання існуючих недоліків та проблемних аспектів, які потребують удосконалення, тобто вирішення практичних питань, а й достатнє теоретичне опрацювання даної проблематики. У вітчизняній науці існує декілька підходів до визначення основних понять у сфері державного фінансового контролю, проте для реалізації успішної стратегії розвитку державного фінансового контролю необхідним є вироблення єдиного підходу до визначення сутності та місця внутрішнього фінансового контролю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження сутності, ролі та місця внутрішнього державного фінансового контролю у системі контролю державних фінансів викладені у наукових працях таких зарубіжних дослідників, як: А. Аренс, Дж. Ваттс, Дж. Бейлі, Дж. Бюкенен, Дж. Робертсон, Дж. Стігліц, Д. Ірвін, Д. Хан, Є. Аткинсон, П. Самуельсон, Р. Адамс, Р. Зоді, Ш. Бланкарт та ін.

Різні аспекти у сфері внутрішнього державного фінансового контролю досліджувало багато вітчизняних науковців, серед яких необхідно відзначити таких вчених, як: В. Базилевич, В. Федосов, І. Басанцов, І. Лютий, М. Білуха, М. Єрмошенко, Н. Виговська, О. Барановський, О. Василюк, П. Мельник, Т. Васильєва, Т. Ковальчук, Ф. Бутинець, Ю. Осадчий та інші.

Невирішені раніше частини загальної проблеми. Однак, не дивлячись на високий рівень розробки даного питання, актуальною залишається проблема вироблення єдиного підходу до визначення внутрішнього державного фінансового контролю та подальше впровадження цих положень у систему фінансового контролю в Україні.

Метою статті є дослідження існуючих підходів до визначення суті поняття внутрішнього державного фінансового контролю, виділення спільних та відмінних рис у визначеннях даної категорії та формування єдиного погляду на сутність цього поняття.

Виклад основного матеріалу дослідження. Взагалі виділення таких форм контролю як внутрішній і зовнішній зумовлено різницею контрольних дій залежно від того, як співвідносяться суб'єкт та об'єкт контролю. Так, якщо суб'єкт контролю одночасно є об'єктом, на який направлено контрольні дії, має місце внутрішній контроль, у випадку, якщо суб'єкт контролю не являється структурним елементом об'єкту контролю, це зовнішній контроль.

Також при виділенні форм фінансового контролю необхідно звернути увагу на таке поняття як відомчий контроль, який передбачає, що об'єкти відокремлені від суб'єкту контролю, проте вони відносяться до однієї організації, діють в межах однієї системи та не підпорядковані один одному.

Проте у контексті державного фінансового контролю розуміння таких форм контролю як внутрішній, зовнішній та відомчий відрізняється. Так, під внутрішнім розуміють такий контроль, що здійснюється у межах системи виконавчих органів державної влади, забезпечує належне виконання органами нижчого підпорядкування і посадовими особами рішень вищих органів, а також виконання уповноваженими органами державної влади своїх зобов'язань, забезпечує контрольованість і керованість фінансовими ресурсами з боку органів державної влади [1, с. 243].

Відомчий державний фінансовий контроль більшістю вітчизняних вчених розглядається як складова частина внутрішнього державного фінансового контролю, яка включає в себе контрольні заходи, які здійснюються в міністерствах та відомствах в порядку підпорядкованості.

Проте існує також підхід, за яким внутрішній державний фінансовий контроль навпаки розглядається як внутрішньовідомчий самоконтроль, і на противагу йому висувається зовнішній – невідомчий фінансовий контроль. Внутрішній державний фінансовий контроль за такого трактування мають виконувати контрольні служби, підвідомчі виконавчим органам влади, в тому числі, отримувачам бюджетних коштів.

Російські фахівці у сфері контролю внутрішній державний фінансовий контроль визначають з позиції приналежності контрольних функцій, тобто як такий, що покладений на служби, які створюються усередині окремих відомств та організацій. Виходячи з такої точки зору, внутрішній фінансовий контроль не може бути певною мірою незалежним, оскільки контрольні служби входять до структури чи відомчої мережі підконтрольної організації чи відомства [2, с. 12].

З точки зору функціонального призначення внутрішній державний фінансовий контроль це управлінський контроль метою якого є допомога керівництву в управлінні і виконанні завдань покладених на орган державного сектору, тобто постійний процес який складається з низки дій та видів діяльності що проводяться органами контролю на постійній основі [3, с. 22].

Внутрішній контроль виступає інструментом управління що дає змогу керівництву органів державного й комунального секторів перевірити стан виконання від-

повідних завдань, здійснити низку заходів із метою підвищення ефективності й результативності діяльності установи. Внутрішній контроль проводиться у процесі діяльності органів державного й комунального секторів та поділяється на попередній поточний і подальший, що здійснюється після виконання управлінського рішення чи фінансово господарської операції. Однією зі складових внутрішнього контролю є відповідальність керівника за управління й розвиток організації в цілому. За створення та функціонування структури внутрішнього контролю відповідає керівництво органів державного й комунального секторів [4, с. 12].

Природно, що внутрішній державний фінансовий контроль має свої характерні особливості і переносити на нього усі ознаки внутрішнього фінансового контролю не можна, оскільки суб'єктом здійснення першого є держава, підконтрольні об'єкти використовують державні ресурси, тож так чи інакше, і розпорядники фінансових ресурсів, які належать державі, і органи внутрішнього державного фінансового контролю діють в єдиній структурі – системі державних фінансів.

Загалом ознакою державного внутрішнього фінансового контролю є здійснення контролю надходження й витрачання фінансових ресурсів держави з боку суб'єктів контролю, підпорядкованих, підзвітних або підконтрольних уряду. Підпорядкованість, як правило, означає найвищу організаційну залежність органу нижчого рівня від органу вищого рівня. Підзвітність і підконтрольність є ознакою часткової підпорядкованості, оскільки передбачає наявність у вищого органу лише частини важелів керівного впливу на суб'єкт господарювання.

Загалом специфічність внутрішнього державного фінансового контролю зумовлюється особливостями його суб'єктів, так суб'єктами внутрішнього державного фінансового контролю можуть бути, по-перше, посадові особи і структурні підрозділи всіх суб'єктів державної влади й державного управління, які здійснюють фінансовий контроль власної діяльності; по-друге, та частина суб'єктів державної влади й державного управління, котра здійснює фінансовий контроль діяльності інших суб'єктів фінансово-економічного регулювання від імені уряду. При цьому слід наголосити, що посадові особи або структурні підрозділи, які здійснюють контроль, але не з приводу відносин, що виникають при обігу фінансових ресурсів, не є суб'єктами внутрішнього державного фінансового контролю.

В системі державного внутрішнього фінансового контролю виділяють наступні рівні суб'єктів контролю:

1. Суб'єкти централізованого (урядового) фінансового контролю.

2. Суб'єкти децентралізованого (відомчого) фінансового контролю.

У обох випадках ідеться про суб'єктів внутрішнього державного фінансового контролю, які утримуються за рахунок коштів державного бюджету або державних цільових фондів. Якщо суб'єкт фінансового контролю утримується за рахунок інших джерел (коштів місцевих бюджетів, підприємств державного сектору економіки тощо), то він не є суб'єктом внутрішнього державного фінансового контролю. У цьому випадку мову слід вести про суб'єкта муніципального, господарського чи громадського фінансового контролю або про суб'єкт контролю [5, с. 89-90].

Після з'ясування теоретичних поглядів на визначення сутності внутрішнього державного фінансового контролю необхідно розглянути практичний аспект цього питання – як на даний час розглядається внутрішній державний фінансовий контроль в системі державних фінансів України, тобто, як законодавчо визначене дане поняття.

У Законі України "Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні" відсутнє тракту-

вання внутрішнього державного фінансового контролю, більш того, можна сказати, що він позиціонується як "державний фінансовий контроль". Внутрішній фінансовий контроль в даному законі вживається для означення органів контролю самого підприємства, організації, установи чи відомства, так, орган державного фінансового контролю здійснює державний фінансовий контроль та контроль за станом внутрішнього контролю та внутрішнього аудиту у розпорядників бюджетних коштів [6, ст. 8].

У проєкті Закону України "Про державний внутрішній фінансовий контроль" визначено, що внутрішній контроль – комплекс заходів, що застосовується керівником та працівниками для забезпечення дотримання законності та ефективності використання державних ресурсів, досягнення результатів відповідно до встановленої мети, завдань, планів і вимог щодо діяльності органу державного сектору та його підвідомчих установ. Зрозуміло, що мова йде не про внутрішній фінансовий контроль взагалі, а про різновид внутрішнього державного фінансового контролю, а саме про внутрішній контроль як один з головних його компонентів на ряду з внутрішнім аудитом та гармонізацією внутрішнього контролю та внутрішнього аудиту.

Державний внутрішній фінансовий контроль – здійснення внутрішнього контролю, проведення внутрішнього аудиту, провадження діяльності з їх гармонізації з метою забезпечення якісного управління ресурсами держави на основі принципів законності, економічності, ефективності, результативності та прозорості [7, ст. 1].

Таким чином, хоча у проєкті даного закону і надається визначення внутрішнього державного фінансового контролю, він розглядається не за функціональним підходом, а з точки зору визначення структури. Тобто дане поняття розглядається без визначення його цілей, призначення, сутності чи ролі у фінансовій системі чи системі державних фінансів, внутрішній державний фінансовий контроль визначено як сукупність його складових, які діють з метою якісного управління ресурсами держави на та певних принципах. На нашу думку, визначення будь-якого поняття через призму принципів, на основі яких відбувається той чи інший процес недовільно, а визначення надто загальної мети не дає точного розуміння сутності цього явища.

Також понятійна база у сфері внутрішнього державного фінансового контролю на законодавчому рівні розглянута у Концепції розвитку державного внутрішнього фінансового контролю на період до 2017 року, де визначається, що внутрішній державний фінансовий контроль повинен забезпечувати належне (тобто законне, ефективне, економічне, результативне та прозоре) управління державними фінансами і розглядається як сукупність трьох складових – внутрішній контроль, внутрішній аудит та їх гармонізації.

Основною внутрішнього контролю має стати відповідальність керівника за управління та розвиток органу, яким він управляє, в цілому [8, с. 3].

Внутрішній державний фінансовий контроль в даному контексті виступає інструментом управління, який дає змогу керівництву органів державного і комунального сектору перевірити стан виконання завдань органу. Внутрішній контроль – це управлінський контроль, який допомагає керівництву в управлінні і виконанні завдань на постійній основі, тому внутрішній контроль не повинен розглядатися як окрема система органів державного і комунального сектору. Внутрішній контроль також повинен давати змогу викладати управлінське судження та виявляти ініціативу з метою підвищення ефективності і результативності діяльності, а також зниження витрат [8, с. 5].

Останнім часом особливої актуальності набуває процес приведення системи державних фінансів України у відповідність до міжнародних вимог та стандартів,

тому також важливе значення має трансформування національної системи контролю в цьому напрямі.

Висновки. На даному етапі розвитку вітчизняна наукова думка надає декілька різних варіантів розуміння поняття внутрішнього фінансового контролю. Багато науковців схильні за основну ознаку розмежування контролю на внутрішній та зовнішній брати відношення об'єкту та суб'єкту контролю.

Окремої уваги заслуговує питання співвідношення таких понять як внутрішній та внутрішньовідомчий фінансовий контроль.

Специфічність внутрішнього державного фінансового контролю полягає в тому, що з одного боку, він відбувається у сфері державних фінансів, тобто в межах однієї ланки фінансової системи, тож об'єкт та суб'єкт контролю можна розглядати як елементи однієї структури. З іншого боку, суб'єкт контролю – спеціалізований орган державного фінансового контролю (в Україні – Державна фінансова інспекція) по відношенню до об'єктів контролю, наприклад, підприємств з часткою державної власності, державних підприємств, інших установ здійснює зовнішній контроль, оскільки внутрішнім контролером по відношенню до перелічених суб'єктів буде внутрішній відділ контролю, внутрішні аудитори тощо.

Тому внутрішній державний фінансовий контроль потребує чіткого визначення, і на нашу думку, його варто розглядати як процес управління державними фінансами, який передбачає перевірку відповідними органами державної влади відповідності діяльності підконтрольного об'єкту визначеним цілям та направлений на виявлення порушень законності, ефективності, економічності, результативності та прозорості використання державних фінансових ресурсів і надання рекомендацій щодо подолання наслідків таких порушень і недопущення їх повторення в майбутньому.

Важливим аспектом в контексті теоретичного визначення основних понять у сфері контролю, зокрема терміну "внутрішній державний фінансовий контроль" має практичне застосування надбань науки в цій сфері. Адже ефективність функціонування системи державного фінансового контролю залежить від чіткості та обґрунтованості усіх положень та принципів її побудови, які закріплені законодавчо.

Список використаних джерел

1. Дрозд І. К. Державний фінансовий контроль: [навчальний посібник] / І. К. Дрозд, В. О. Шевчук. – К.: ТОВ "Імекс – ЛТД", 2007. – 304 с.
2. Агапцов С. А. Государственный финансовый контроль и бюджетная политика Российского государства / С. А. Агапцов // Финансовый контроль. – 2004. – С. 11-12.
3. Футоранська Ю. М. Окремі аспекти державного регулювання у сфері внутрішнього фінансового контролю в Україні / Ю. М. Футоранська // Финансовый контроль. – 2006. – № 2. – С. 20-23.
4. Невідомий В. І. Перспективи розвитку незалежного фінансового контролю в системі органів державного управління // Сучасний стан та перспективи розвитку державного контролю і аудиту в Україні / [Невідомий В. І.]; за заг. ред. проф. В. Д. Базилевича; зб. праць Всеукраїнської науково-практичної конференції. – К., 2009.
5. Стефанюк І. Б. Методологічні засади функціонування системи державного внутрішнього фінансового контролю в Україні / І. Б. Стефанюк // Фінанси України. – 2011. – № 6. – С. 84 – 102.
6. Закон України "Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні" від 16.10.2012 № 5463-VI [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: [сайт]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2939-12>. – Назва з екрана.
7. Проект Закону України "Про державний фінансовий контроль" від 08.02.2008 №2020 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: [сайт]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=2020&skl=7.
8. Концепція розвитку державного внутрішнього фінансового контролю на період до 2017 року [Електронний ресурс]: Схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 24 травня 2005 р. № 158 – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/158-2005-%D1%80>.

Надійшла до редакції 11.08.13

П. Андреев, канд. экон. наук
Председатель Государственной финансовой инспекции Украины, Киев

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К ОПРЕДЕЛЕНИЮ ПОНЯТИЯ ВНУТРЕННЕГО ГОСУДАРСТВЕННОГО ФИНАНСОВОГО КОНТРОЛЯ

В статье рассматриваются основные теоретические подходы к определению базовых терминов в сфере внутреннего государственного финансового контроля. Проанализирован категориальный аппарат относительно государственного контроля в мировой практике. Рассмотрены современные тенденции в законодательном определении внутреннего государственного финансового контроля в отечественной системе контроля. Представлено собственное определение внутреннего государственного финансового контроля.

Ключевые слова: государственный финансовый контроль; внутренний государственный финансовый контроль; аудит; органы государственного финансового контроля; Государственная финансовая инспекция Украины.

P. Andreev, PhD in Economics
Chairman of the State Financial Inspection of Ukraine, Kyiv

THEORETICAL APPROACHES TO THE DEFINITION OF THE INTERNAL STATE FINANCIAL CONTROL

The main approaches to the definition of basic terms in the field of internal public financial control are studied. The paper provides an analysis of internal control categories in the world. The current trends in the interpretation of these terms in national legislation are underlined. The own definition of the internal state financial control is provided.

Keywords: state financial control; internal state financial control; audit; internal audit; The State Financial Inspection of Ukraine.

JEL R53
УДК 338.49

Л. Блінова, здобувач
КНУ імені Тараса Шевченка, Київ

ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІДПРИЄМСТВ ТЕПЛО-, ВОДОПОСТАЧАННЯ ТА ВОДОВІДВЕДЕННЯ УКРАЇНИ

У статті розглядаються інвестиційні потреби підприємств тепло-, водопостачання та водовідведення. Визначено пріоритетні заходи пошуку джерел фінансування для задоволення інвестиційних потреб. Розглянуто найбільш пріоритетні та ефективні джерела фінансування для задоволення інвестиційних потреб для підприємств тепло-, водопостачання та водовідведення

Ключові слова: житлово-комунальне господарство, інвестиції, джерела фінансування, тарифи, фінансові ресурси.

Постановка проблеми. Невідповідність якості послуг, які надаються підприємствами тепло-, водопостачання та водовідведення, сучасним світовим стандар-

там зумовлюється застарілістю та значним зношенням основних засобів галузі. Кардинальна зміна ситуації, що склалася, потребує масштабної модернізації тепломес-

© Блінова Л., 2013

реж, систем водопостачання та водовідведення, яка, в свою чергу, не може бути проведена без визначення адекватних джерел фінансування в довгостроковій перспективі, враховуючи надзвичайно великий обсяг робіт. Важливим аспектом визначення інвестиційного забезпечення модернізаційних процесів є встановлення оптимального співвідношення джерел фінансування з урахуванням регіональних особливостей, що зумовлюється конкретним, специфічним наповненням загальних проблем галузі на місцях.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У дослідження теоретичних питань інвестиційного забезпечення підприємств в умовах розвитку національної економіки значний вклад внесли відомі вітчизняні науковці Геєць В., Базилевич В., Дука А., Осецький В., Черваньов Д. Окремі практичні аспекти інвестиційної діяльності підприємств житлово-комунального господарства розглядають Качала Т., Колотило І., Полуянов В., Миросниченко Ю., Филук Г.М. та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Враховуючи вплив зовнішніх та внутрішніх факторів, нестабільність економічної ситуації, що призводять до зміни рівня доступності різних джерел фінансування для забезпечення інвестиційних потреб галузі дана проблематика потребує подальших теоретичних та прикладних досліджень.

Постановка завдання. Основним завданням статті є формування стратегії інвестиційного забезпечення підприємств тепло- та водопостачання з метою підвищення якості житлово-комунальних послуг для всіх верств населення.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сьогодні проблема пошуку можливих шляхів залучення інвестицій у збиткові сектори тепло- та водопостачання ускладнюється тим, що Україна з ряду об'єктивних та суб'єктивних причин надзвичайно обмежена в джерелах фінансування інвестиційних проектів на підприємствах житлово-комунального господарства (ЖКГ). Практично, ситуація, яка за ці декілька десятиліть склалася в галузі житлово-комунального господарства в цілому, набула неконтрольованого характеру та вражаючих масштабів:

по-перше, накопичилося величезне відставання у капіталовкладеннях, яке перевищує 10% ВВП (останнім часом дефіцит капіталовкладень у декілька разів перевищує розмір щорічних доходів секторів тепло- і водопостачання);

по-друге, висока енергоємність та енергозатратність галузевого обладнання та потреба його модернізації;

по-третє, застаріла та неефективна система управління й регулювання підприємств на ринку природних монополій;

по-четверте, проблема доступу до державних коштів для компенсування нежиттєздатної фінансової діяльності підприємств ЖКГ [5, с. 10].

Особливо слід підкреслити, що одним із факторів, який посилює негативні тенденції на підприємствах тепло- та водопостачання, є неплатежі населення. Щорічно підприємства через відсутність платіжної культури та неплатоспроможність споживачів недоотримують значні кошти. Зокрема, станом на вересень місяць 2013 року заборгованість населення за централізоване опалення і гаряче водопостачання становила 20,0%, за централізоване водопостачання та водовідведення – 18,4% [7]. Це, в свою чергу, призводить до зростання кредиторської заборгованості підприємств галузі.

Крім того, значну роль у фінансовому занепаді підприємств відіграють збиткові тарифи, невраховані технічні втрати, неефективна діяльність комунальних підприємств. Ще однією причиною незадовільного фінансово-

економічного стану підприємств є несприятливі умови для залучення приватних інвестицій. У свою чергу, збитковість підприємств ЖКГ породжує проблему відсутності власних коштів, створює бар'єри для залучення фінансових ресурсів та отримання кредитів, оскільки вказує на низьку кредитоспроможність даних підприємств.

Без сумніву, перераховані проблеми істотно гальмують процеси реформування галузі ЖКГ, не дозволяють залучити потрібний обсяг ресурсів для відновлення фінансової життєздатності підприємств, а також не сприяють досягненню основної мети підприємств тепло- та водопостачання – забезпечення якісного рівня життя населення та задоволення їх першочергових потреб відповідно до світових стандартів.

Передусім, нагадаємо, що за офіційними даними станом на кінець 2012 р. пріоритетні інвестиційні потреби на відновлення підприємств теплопостачання та водопостачання становили 12 млрд. дол. США, з них 5 млрд. потрібно на відновлення сектору теплопостачання, інші 7 млрд. на термінові потреби сектору водопостачання та водовідведення [5]. За даними Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері комунальних послуг (Нацкомпослуг), на початок 2013 р. з 179,8 тис. км. водопровідних мереж централізованого питного водопостачання 67,8 тис. км. (38%) знаходилося у край зношеному стані, 111,9 тис. км у задовільному. Протяжність мереж водовідведення по Україні становить 51210,5 км. із них зношеними та аварійними є 18553,2 км. [9].

Тим часом, у 2013 р. з Державного бюджету місцевим бюджетам на капітальний ремонт систем централізованого водопостачання та водовідведення виділено лише 440 млн. грн. [6]. У 2012 році Інститут енергетичних досліджень спільно з Радіо Свобода реалізував проект з дослідження стану вітчизняних тепломереж. За оцінками експертів, на сьогодні в Україні налічується майже 33 тис. кілометрів тепломереж. За приблизними даними на капітальний ремонт та технічне переоснащення тепломагістралей необхідно приблизно 34 млрд. дол. США, або близько 272 млрд. грн. (для порівняння, дохідна частина бюджету минулого року складала 370 млрд. грн. [14]. Отже сучасні реалії вимагають негайних рішень як зі сторони держави, так і з боку самих підприємств тепло- та водопостачання у напрямі пошуку можливих шляхів залучення коштів з метою модернізації підприємств та покращення їх фінансового стану.

Виникає нагальна необхідність формування на загальнодержавному рівні чіткої концепції реформування галузі житлово-комунального господарства. Ця концепція має стати підґрунтям у формуванні ефективної стратегії інвестиційного забезпечення підприємств тепло- та водопостачання, виборі тактики для послідовного та планомірного виходу підприємств на новий ефективний рівень функціонування з використанням всіх можливих фінансових ресурсів.

Як відомо, для забезпечення інвестиційних потреб існує лише два основних джерела фінансування – це власні та запозичені кошти [13, 2]. Залучати кошти підприємства можуть як у приватних структур, банків, іноземних інвесторів, так і у держави. На сьогодні, враховуючи критичну ситуацію, що склалася на підприємствах тепло- та водопостачання, власні кошти не можуть стати ефективним джерелом фінансування. Перспективним джерелом відновлення життєздатності підприємств та задоволення інвестиційних потреб у короткостроковому періоді могла б стати позика держави під невеликі відсотки [5,10]. У цьому випадку важливою умовою є те, що тарифи мають збільшуватися доступними темпами, покривати поточні витрати і витрати на обслуговування боргу, а платежі за такими тарифами

мають стягуватися повністю [5, 14]. Тоді підприємства зможуть контролювати зростання тарифів, при цьому забезпечуючи рівень тарифів і платежів, достатній для покриття поточних витрат та часткового погашення боргу. Крім того, підприємства, продемонструвавши позитивні зрушення у забезпеченні фінансової життєздатності та своєї кредитоспроможності, отримають реальний шанс для комерційної позики.

Проте, аналіз набутого досвіду фінансування інвестиційних потреб галузі свідчить про інше. Наприклад, у 2011 р. фінансування програм Міністерства регіонального розвитку та будівництва в житлово-комунальному секторі було виконано лише на 76,7%, у тому числі три проекти не були профінансовані повністю. За перше півріччя 2012 р. із запланованих у Держбюджеті 1468,9 млн. грн. було виділено лише 282,67 млн. грн., або лише на 19% [9, 79]. Тож, враховуючи нестабільність економічної ситуації державна підтримка галузі не є на сьогодні ефективним джерелом фінансування інвестиційних потреб через порівняно суттєву недостатність коштів, що виділяються з Державного бюджету із існуючими потребами. Участь держави може носити позитивний рушійний характер у випадку створення при Міністерстві Фонду розвитку та модернізації галузі ЖКГ й кредитування під 3-5% річних роботи, спрямовані на розвиток і модернізацію підприємств [4]. Вважаємо, що на сьогодні є більш перспективною позиція Качали Т. Автор пропонує створювати інвестиційні фонди функціонування та розвитку ЖКГ, які будуть самостійною, позавідомчою установою регіонального рівня та діяльність яких здійснюватиметься з використанням новітніх технологій, у тому числі із введенням електронних розрахунків.

Діяльність даних фондів має бути спрямована на мобілізацію та концентрацію засобів для здійснення поточної діяльності, модернізації та розвитку підприємств, а також реформування ЖКГ регіонів; впровадження нових ресурсозберігаючих та енергозберігаючих технологій; забезпечення реабілітації об'єктів, що фізично застарілі та зношені; сприянню розвитку і здійсненню співпраці між містами з обміну досвідом [3]. Джерелом доходів, які в свою чергу будуть направлені на задоволення інвестиційних потреб підприємств галузі ЖКГ, можуть бути:

- платежі абонентів за надані житлово-комунальні послуги;
- цільові бюджетні кошти на здійснення певних проектів. При цьому, на нашу думку, необхідно кардинально змінити механізм розподілу бюджетних коштів. Задовольнити всі вимоги не однієї сотні проектів, які сьогодні потребують інвестиційних ресурсів, не можливо. Тому чітке виокремлення пріоритетних проектів, розробка та впровадження яких знайде в подальшому масове застосування, а також виконання робіт, які убезпечать населення від можливих аварій та катастроф, держава має підтримати та профінансувати в першу чергу [4]. Ці проекти мають бути націлені на створення індивідуальних теплових підстанцій з огляду на їх значну здатність до енергозбереження. Заміна групових підстанцій на індивідуальні дозволить заощадити близько 2 млрд.куб.м природного газу на рік [5]. Пріоритетним питанням залишається також залучення інвестицій у енергозберігаючі технології теплоізоляції будівель;
- кошти Державного бюджету на покриття недоотриманих доходів підприємств для сприяння відновленню підприємствами ЖКГ своєї фінансової життєздатності. У Державному бюджеті на 2013 р. передбачено 5,1 млрд.грн. на погашення заборгованості з різниці у тарифах на теплову енергію, послуги централізованого водопостачання та водовідведення [6];

- коштів, що утворюються в результаті податкових змін та інші джерела.

Перевагою регіональних фондів розвитку та модернізації є конкретні пропозиції місцевих органів самоврядування, які враховують перспективи вирішення зазначених проблем на місцях, можливості створення індивідуальних програм модернізації підприємств галузі та джерел фінансування з урахуванням пріоритетності виконання робіт, їх послідовності, визначення кошторису на здійснення робіт і послуг, виконаних підприємствами та визначенням приблизної структури фінансування. Обов'язковою умовою формування механізму розподілу державних коштів для забезпечення інвестиційних потреб підприємств галузі, на нашу думку, має бути врахування чисельності населення регіонів.

У багатьох країнах з ринковою економікою існують фонди спільного фінансування. Вони формуються, зазвичай, на основі автоматично поновлюваного фонду чи банку облігацій на загальнонаціональному чи регіональному рівні. Спочатку кошти надаються урядом (можлива участь МФУ). У першому випадку кошти позичаються безпосередньо муніципалітетам та їх підприємствам, у другому випадку внески використовуються як забезпечення для отримання приватного капіталу за допомогою розміщення облігацій. Тоді інвестори, купуючи облігації, видані фондом, застраховані від неповернення коштів муніципалітетами [5].

Нещодавно Національна комісія з цінних паперів і фондового ринку України ініціювала законодавчі зміни, які стосуються регулювання випуску облігацій місцевих записочень. Іншими словами, урядовці мають намір реформувати ринок муніципальних облігацій [5, с.28]. Ми вважаємо, що з організаційної точки зору, це може стати спрощеним механізмом залучення коштів для забезпечення інвестиційних потреб підприємств. У першу чергу, це дасть можливість спрямувати кошти в ЖКГ та стати джерелом фінансування реформи галузі. На думку експертів, найактивнішими на ринку можуть стати обласні ради, оскільки, отримуючи 25% податків з фізичних осіб міст обласного значення, їх бюджети зможуть витримати таке навантаження та вчасно погашати заборгованості. Фахівці не вважають доцільним запозичення цінних паперів на рівні районних та селищних рад. Якщо говорити про розміщення облігацій, то існує певний мінімум випуску облігацій, який буде виправданий з точки зору витрат. За приблизними розрахунками, мінімальний випуск має складати 10-20 млн. грн., а для ліквідності на вторинному ринку – 50-100 млн. грн. Селищні та районні ради, навіть з великим бюджетом, не зможуть собі дозволити такі значні запозичення. При розміщенні муніципальних облігацій однією з основних проблем є відсутність попиту з боку банківських установ через низьку відсоткову ставку. Разом з тим, станом на 15 квітня 2013 р. емітентами, чії облігації перебувають в обороті, є такі міста як Київ, Запоріжжя, Донецьк, Харків, Черкаси, Луганськ, Луцьк, Бориспіль. Наприклад, у 2012 р. Київ продав свої облігації Укресімбанку на загальну суму 4,9 мрд. грн., у Запоріжжя муніципальні облігації на суму 50 млн. грн. викупив Укргазбанк під 17,4% річних. Планують розмістити цінні папери муніципалітетів Кременчук, Дніпропетровськ, Вінниця, Львів, Івано-Франківськ [11]. Важливим моментом є те, що стимулювати розвиток місцевих записочень може держава, виступивши в ролі гаранта. Тоді навіть при невисоких відсоткових ставках муніципальні облігації стануть більш привабливими для інвесторів [11, 5].

Іншим напрямом вирішення проблем підприємств тепло- та водопостачання, на думку представників Міністерства регіонального розвитку, будівництва та жит-

лово-комунального господарства України, є формування тарифу з урахуванням інвестиційної складової, яка становитиме 15%. Проте, відкритим залишається питання визначення бази для розрахунку цих 15%. Суть механізму полягає в тому, що коли в тариф буде закладена інвестиційна складова за рахунок зменшення собівартості, що, на наш погляд, потребує додаткового обґрунтування механізму практичної реалізації на підприємствах теплопостачання, централізованого водопостачання та водовідведення, інвестор буде зацікавлений впроваджувати інвестиційну програму на даних підприємствах. Ця складова тарифу не буде впливати на зростання тарифу для населення, оскільки вона формуватиметься за рахунок енерго- і ресурсозбереження, що сприятиме одночасній модернізації галузі в напрямі застосування сучасних екотехнологій. Наразі у відповідному міністерстві розглядається питання про введення диференційованої системи тарифів.

Стратегічним завданням, яке стоїть перед підприємствами тепло- та водопостачання, є пошук іноземних інвесторів. Іноземні інвестиції на сьогодні є одним з найбільш перспективних джерел залучення коштів. Разом з тим, враховуючи нестабільну політичну ситуацію та ситуацію, що склалася в галузі, є інвестиційний клімат в Україні є несприятливим. Одним з негативних стримуючих факторів для іноземних інвесторів є недосконалість нормативно-правова база, відповідно – значні

ризики неповернення вкладених коштів. Тим не менше, Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України проводить плідну роботу в напрямі реалізації міжнародних інвестиційних проектів в житлово-комунальній сфері. Так, налагоджена співпраця з залучення інвестицій в ЖКГ, а саме у підприємства тепло-, водопостачання та водовідведення з такими міжнародними фінансовими установами та донорськими організаціями:

1. Європейським банком реконструкції та розвитку (ЄБРР) – на стадії завершення знаходиться проект "Програма інвестицій та розвитку системи водопостачання та очищення м. Запоріжжя" вартістю 28 млн. дол. США;

2. Німецькою установою для відбудови (КФВ) – на стадії ініціації проект "Покращення водозабезпечення м. Чернівці" вартістю 15 млн. євро.

3. Європейським інвестиційним банком (ЄІБ) – на проекти у галузі тепло-, водопостачання та водовідведення заплановано залучення коштів на суму 200 млн. євро;

4. Північним інвестиційним банком (ПІВ) – на стадії ініціації перебуває проект "Встановлення анаеробної спорути для ЛКП "Львівводоканал" вартістю 11 млн. євро.

У рамках ініціативи з підвищення енергоефективності та доквілля у Східній Європі, грантова складова на впровадження якої складає 90 млн. євро, розглянуто та рекомендовано до впровадження наступні проекти:

Таблиця 1. Реалізація міжнародних інвестиційних проектів в житлово-комунальній сфері

	Назва установи	Рекомендовані до впровадження проекти
1	ЄБРР	Районне теплопостачання в м. Житомир (5 млн. євро); Енергоефективність в громадських будівлях м. Дніпропетровськ та Одеса (3 млн. євро); Програма просування енергоефективності в житлових будинках (1 млн. євро)
2	ЄІБ	Розвиток системи водопостачання та водовідведення в м. Миколаїв (15,11 млн. євро)
3	НЕФКО	Впровадження програми "Демо – Україна" (0,5 млн. євро).

*Джерело: [12].

Також, у 2011 р. Україна та Швейцарія підписали угоду про надання Україні технічної допомоги приблизно на 18 млн. дол. США. Частина цих коштів буде використана для реалізації проекту у сфері централізованого опалення Вінницької області та впровадження енергозберігаючих технологій (кінцевий термін реалізації – 2014 р.) [8, с.17].

На сьогодні розпочато переговори з міжнародними фінансовими організаціями щодо можливості залучення додаткових кредитних ресурсів у галузь ЖКГ загальною сумою позикових ресурсів 700 млн. дол. США (Міжнародний банк реконструкції та розвитку), 250 млн. дол. США (Європейський інвестиційний банк), 100 млн. дол. США (Північний інвестиційний банк), 75 млн. євро (КФВ). Кошти мають бути використані для реконструкції та розвитку підприємств тепло-, водопостачання та водовідведення, термомодернізації житлового фонду та ін. [12].

Насамперед відзначимо, що підвищення ефективності функціонування підприємств ЖКГ, поліпшення економічних результатів їх діяльності значною мірою залежить від впровадження сучасних ефективних форм господарювання. Однією з таких форм може стати державно-приватне партнерство (Public-Private Partnership, PPP), основною метою реалізації якого є розвиток інфраструктури в інтересах суспільства на основі об'єднання ресурсів і досвіду держави та бізнесу, реалізація суспільно-значимих проектів з найменшими затратами і ризиками за умови надання економічним суб'єктам високоякісних послуг [15]. На сьогодні надзвичайно актуальним завданням залишається створення єдиної концепції розвитку державно-приватного партнерства на житлово-комунальних підприємствах

Висновки та перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи вищезазначене, можна зробити висновок, що найбільш пріоритетними та ефективними джерелами фінансування для задоволення інвестиційних потреб на сьогодні для підприємств тепло-, водопостачання та водовідведення є позикові кошти. Ними можуть бути іноземні інвестори, кредити міжнародних фінансових організацій, муніципальні облігації. Ефективність останніх цілком реальна за умови державних гарантій. Створення регіональних інвестиційних фондів функціонування та розвитку ЖКГ як самостійних, поза-відомчих установ є одним з перспективних напрямів у формування додаткових доходів для забезпечення конкретних пріоритетних потреб підприємств з урахуванням регіональних особливостей. Найменш перспективним джерелом інвестиційного забезпечення підприємств тепло-, водопостачання та водовідведення з об'єктивних причин на сьогодні є власні кошти.

Україна має сьогодні стати на шлях інвестицій, які будуть направлені на модернізацію реальних секторів економіки з урахуванням інноваційних передових технологій [1], а державні структури взяти орієнтир на обслуговування потреб громадян, яке буде відповідати світовим стандартам.

Список використаних джерел

- Гесць В. Україна зможе протистояти економічним викликам лише за умови економічного зростання на 5–6% на рік [Електронний ресурс] / В. Гесць – Режим доступу: <http://news.finance.ua/ua/~1/0/all/2010/02/06/186442>. – Назва з екрана.
- Дука А.П. Теорія та практика інвестиційної діяльності. Інвестування [текст]: [Навч. пос.] / Дука А.П. – К.: Каравела, 2008. – 432 с.

3. Качала Т. Основні напрями вдосконалення механізму залучення інвестицій в ЖКГ на сучасному етапі та оцінка їх ефективності [текст]: /Т. Качала // Економіка України. – 2010. – №9. – С.84-94.

4. Колотило І. Реформування галузі, або вихід із фінансової кризи підприємств житлово-комунального господарства [Електронний ресурс] / І.Колотило – Режим доступу: http://gazeta.dt.ua/social_security/reformuvannya-galuzi-abo-vihid-iz-financevoyi-krizi-pidpriyemstv-zhitlovo-komunalnogo-gospodarstva_.html. – Назва з екрана.

5. Мирошниченко Ю. Україна: вирішення проблем у тепло- і водопостачанні та водовідведенні [Електронний ресурс] / Ю. Мирошниченко. – Режим доступу: http://esco-ecosys.narod.ru/2010_3/art280.pdf. – Назва з екрана.

6. Закон України "Про Державний бюджет України на 2013 рік" від 25 квітня 2013 р. № 5515-17 // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2013. – №5-6 – ст.60. – Дод. №7 (із змінами та доповненнями) [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: [сайт] Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/5515-17>. – Назва з екрана.

7. Заборгованість населення за житлово-комунальні послуги в вересні 2013 р. [Електронний ресурс] // Україна комунальна / Статистика: [сайт] Режим доступу: <http://statistic.jkg-portal.com.ua/ua/statistic/>. – Назва з екрана.

8. Омельченко Т. Мне не приходилось слышать жалоб на бизнес-климат Швейцарии [текст] / Т. Омельченко // Бизнес. – 2013. – № 15. – 15 апр. – С. 16-18.

9. Показники аварійного тану мереж централізованого питного водопостачання та водовідведення [Електронний ресурс] // Національна

комісія, що здійснює державне регулювання у сфері комунальних послуг: [сайт] Режим доступу: <http://www.nkr.gov.ua/ukr/nportal/view/947>. – Назва з екрана.

10. Полуянов В. Визначення пріоритетних шляхів фінансування діяльності підприємств житлово-комунального господарства України [текст] / В. Полуянов, М. Головачанська // Комунальне господарство міст. – 2012. – № 106 – 75-82с.

11. Уляницькая А. Город Ок [текст] / А. Уляницькая // Бизнес. – 2013. – № 15. – 15 апр. – С. 28-29.

12. Хуснутдінов О. Роль Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України в реалізації міжнародних проектів у житлово-комунальній сфері [Електронний ресурс] /О. Хуснутдінов. – Режим доступу: http://www.rgd.org.ua/resources/additional_res/Khusnutdinov_O.Y.pdf. – Назва з екрана.

13. Черваньов Д. Менеджмент інвестиційної діяльності підприємств [текст]: [Навч. пос.] Черваньов Д. – К.: Знання-Прес, 2003. – 622 с.

14. Чи мали ви проблеми з теплопостачанням через зношені мережі? – [Електронний ресурс] // Радіо Свобода: [сайт] Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/24680670.html/>. – Назва з екрана.

15. Філюк Г. Розвиток державно-приватного партнерства на підприємствах житлово-комунального господарства [текст] / Г.Філюк // Теоретичні та прикладні питання економіки. –2012. – №27. – Т.3. – С. 13–20.

Надійшла до редакції 01.07.13

Л. Блинова, соискатель
КНУ имени Тараса Шевченко, Киев

ФОРМИРОВАНИЕ СТРАТЕГИИ ИНВЕСТИЦИОННОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ПРЕДПРИЯТИЙ ТЕПЛО-, ВОДОСНАБЖЕНИЯ И ВОДООТВЕДЕНИЯ УКРАИНЫ

В статье рассматриваются инвестиционные потребности предприятий тепло-, водоснабжения и водоотведения. Определены приоритетные меры поиска источников финансирования для удовлетворения инвестиционных потребностей. Рассмотрены наиболее приоритетные и эффективные источники финансирования для удовлетворения инвестиционных потребностей для предприятий тепло-, водоснабжения и водоотведения.

Ключевые слова: жилищно-коммунальное хозяйство, инвестиции, источники финансирования, тарифы, финансовые ресурсы.

L. Blinova, Degree Seekers
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

AN INVESTMENT SUPPORT STRATEGY FOR HEAT SUPPLY, WATER-SUPPLY AND OVERFLOW-PIPE ENTERPRISES IN UKRAINE

The investment necessities of heat-supply, water-supply and overflow-pipe enterprises are considered in the article. Priority measures for the search of financial sources to satisfy the investment necessities are determined. The most prior and effective financial sources for satisfaction of investment necessities of heat-supply, water-supply and overflow-pipe enterprises are analyzed. The analysis shows that the creation of regional investment funds of functioning and development of housing and public utilities as independent, non-departmental establishments is one of perspective directions in forming of additional profits for providing the concrete prior necessities of enterprises taking into account regional peculiarities. Disparity of housing services, that are supplied by heat-supply, water-supply and overflow-pipe enterprises, to modern world standards predetermine considerable wear of the fixed assets of industry

Keywords: housing and public services, investments, sources, rates & tariffs, financial resources.

JEL D22, L21
УДК 658:339.137.2

О. Богуславський, канд. екон. наук, доц.
КНУ імені Тараса Шевченка, Київ

КЛАСИФІКАЦІЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДІВ ОЦІНЮВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

Стаття присвячена класифікації методів оцінювання конкурентоспроможності підприємств. У статті розглянуто різні підходи до виділення груп показників конкурентоспроможності фірм та проаналізовано можливості їх застосування в Україні.

Ключові слова: методи оцінювання конкурентоспроможності підприємств, показники конкурентоспроможності, класифікація, застосування.

Постановка проблеми. Оцінка рівня конкурентоспроможності є одним з головних етапів створення системи управління конкурентоспроможністю підприємства, розробки стратегій його розвитку та передумовою перемоги у конкурентній боротьбі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням методів оцінки конкурентоспроможності фірм займалися багато зарубіжних і вітчизняних науковців та економістів-практиків: Портер М., Хассі Д., Омаї К., Фатхутдінов Р., Чайнікова Л., Должанський І., Загорна Т., Клименко С., Дуброва О., Барабась Д., Іванов Ю., Грішнова О., Баюра Д., Харченко Т., Гура В. тощо. Ними було проведено дослідження багатьох підприємств різних

країн і галузей, виділено головні критерії, основні показники та методи оцінювання конкурентоспроможності.

Невирішені раніше частини загальної проблеми. У той же час залишаються відкритими питання класифікації різних методів оцінювання конкурентоспроможності підприємств та можливостей їх застосування в Україні.

Мета статті – класифікація методів оцінювання конкурентоспроможності підприємств та виділення особливостей їх застосування в Україні.

Предмет дослідження – методи оцінювання конкурентоспроможності підприємств та напрямки їх використання.

Виклад основного матеріалу. Можна дати наступне визначення методів оцінювання конкурентоспроможності підприємств (скорочено МОКСП) – це сукупність прийомів, заходів та засобів оцінки конкурентоспроможності підприємств, з визначенням їх головних параметрів та показників у порівнянні з підприємствами-конкурентами.

Використання МОКСП обумовлюється необхідністю отримати конкретне числове вираження рівня конкурентоспроможності підприємства на кінцевих етапах оцінки у порівнянні з конкурентами. Без цього дослідження рівня конкурентоспроможності фірми не може вважатись завершеним, оскільки не несе конкретної інформації щодо стану та напрямків його підвищення.

Разом з тим, застосування МОКСП пов'язано із цілою низкою об'єктивних теоретичних та практичних проблем, що унеможлиблює створення єдиної загальноприйнятої методики оцінювання конкурентоспроможності [1, с. 31-44].

1. Відсутнє загально прийняте визначення і розуміння поняття конкурентоспроможності підприємства.

2. Підходи до оцінювання конкурентоспроможності не можуть бути однаковими для різних стадій розвитку підприємств [2, с. 82-84].

3. Умови господарювання підприємств, товари, організація управління можуть суттєво відрізнятись – практично відсутні ідентичні підприємства.

4. Різні мета та цілі дослідження конкурентоспроможності підприємств. Такий аналіз використовується для виявлення "вузьких місць" виробництва, економічного потенціалу, основних конкурентних переваг, створення різноманітних рейтингів і т.д. Кращим варіантом є оцінка конкурентоспроможності з метою створення постійно діючої системи управління конкурентоспроможністю підприємства.

5. Недостатня кількість універсальних методологічних розробок МОКСП в Україні і світі. Багато існуючих підходів природно створювались для конкретних проектів та підприємств, що працювали у певних господарських умовах і це об'єктивно унеможлиблює їх застосування для всіх підприємств [3, с. 295-298].

6. Низька якість управлінського персоналу в Україні, який в більшості випадків неспроможний здійснити оцінку конкурентоспроможності та, як показує практика, навіть не замислюється про необхідність здійснення такої роботи.

7. Нестача коштів, часу, кадрів та інших ресурсів підприємств в Україні й СНД для здійснення оцінки конкурентоспроможності, оскільки це порівняно тривала, інтелектуально- та працемістка діяльність, що потребує фінансових витрат, здійснення якої в умовах кризи є завданням проблематичним.

Через причини, зазначені вище, у науковій літературі зустрічається багато способів класифікації МОКСП. Наприклад, Оснач О.Ф. пропонує класифікацію, що містить наступні МОКСП: матричні методи, метод переваг, метод інтегральної оцінки, метод профілів (графічний метод), бальна оцінка конкурентоспроможності, структурний і функціональний методи [4, с. 90].

У колективній монографії вчених Харківського національного економічного університету та Науково-дослідницького центру індустріальних проблем розвитку НАН України [5] виділено 9 груп методів вимірювання та оцінки рівня конкурентоспроможності підприємства:

- 1) методи, засновані на аналізі порівняльних переваг;
- 2) методи, що базуються на теорії рівноваги фірми і галузі;
- 3) методи, побудовані на основі теорії ефективної конкуренції;
- 4) методи, засновані на теорії якості товару;

- 5) матричні методи оцінки конкурентоспроможності;
- 6) інтегральний метод;
- 7) метод, заснований на теорії мультиплікатора;
- 8) метод визначення позиції в конкуренції з погляду стратегічного потенціалу підприємства;

- 9) методи, засновані на порівнянні з еталоном.

У цих двох та інших схожих варіантах класифікацій не визначено чітких критеріїв класифікації, оскільки виділяються одночасно як окремі методи так і цілі групи МОКСП.

Вдалим прикладом багатокритеріальної класифікації може бути класифікація методів оцінки конкурентоспроможності підприємств, що представлена у працях Федоріна О.С., Рєпіної І.М., Олексюка О.І. [6, с. 55-56], у якій розглядаються чотири головні класифікаційні ознаки:

1. За напрямком формування інформаційної бази – виокремлюються критеріальні (К) та експертні (Е) МОКСП;
2. За способом відображення кінцевих результатів – виділяються графічні (Г), математичні (М) та логістичні (Л);
3. Відповідно до можливості розробки управлінських рішень. До цієї групи автори відносять одномоментні (О) та стратегічні (С) методи;
4. За способом оцінки – показано індикаторні (І) та матричні (табличні) (Т) МОКСП [6, с. 55]. При чому, авторами детально розглянуто переваги і недоліки використання як груп [7, с. 55-59] так і окремих методів оцінки конкурентоспроможності у практиці господарювання [6, с. 56-61].

Однією з найбільш повних є багатокритеріальна класифікація МОКСП, що представлена у статті Кузьміна О.Є., Чернобай Л.І., Романко О.П. "Методи аналізування конкурентоспроможності підприємств" [8, с. 159-166], де усі методи оцінки пропонується класифікувати за цілим рядом ознак:

- за формою представлення результатів оцінювання (графічні, матричні, табличні);
- за порівняльною базою (методи порівняння з конкурентами, методи порівняння з еталоном);
- за характером оцінювання (динамічні, статичні);
- за інформаційним забезпеченням (методи використання кількісної інформації, методи використання якісної інформації, комбіновані);
- за рівнем охоплення усіх складових функціонування підприємства (елементні, часткові, комплексні);
- за глибиною оцінювання (методи експрес-оцінювання та методи фундаментального оцінювання);
- за суб'єктами оцінювання (методи самодіагностики, методи зовнішньої діагностики);
- за базою оцінювання (методи оцінювання від досягнутого, методи оцінювання потенціалу);
- за деталізацією результатів (багатокомпонентні, інтегральні однокомпонентні).

Враховуючи всі переваги цієї класифікації, необхідно відмітити труднощі у її використанні на практиці та у навчальному процесі, що пов'язані з великою кількістю існуючих МОКСП, які необхідно одночасно класифікувати за багатьма вищезазначеними ознаками [8, с. 160-166].

Досить широкого розповсюдження у науковій літературі набула класифікація МОКСП, що розкрита у роботах Должанського І.З., Загорної Т.О. [9, с. 196-201, 209], Клименко С.М., Дуброва О.С., Барабась Д.О., Омеляненко Т.В., Вакуленко А.В. [1, с. 342-345]. Критерієм виділення груп виступає форма представлення результатів оцінки, згідно з якою розрізняють: 1) графічні; 2) матричні; 3) розрахункові (поділяються на специфічні (диференційні) і комплексні) та комбіновані (розрахунково-матричні, розрахунково-графічні тощо) МОКСП. Дана класифікація є однією з найбільш простих у застосуванні, оскільки існує досить чіткий критерій

для виділення груп МОКСП, хоча і не позбавлена певних вад при віднесенні конкретних методів оцінки конкурентоспроможності до відповідних груп. Саме цю, відповідним чином удосконалену класифікацію схематично представлено на рис. 1, пропонується застосовувати для поділу різних МОКСП на групи, оскільки вона є однією з найбільш доступних та зручних у використанні.

Звичайно, будь-яка класифікація є досить умовною і не може включати всі існуючі МОКСП. Так, згідно з цією

класифікацією до графічних МОКСП можна віднести: "багатокутник" конкурентоспроможності А.Олів'є, А.Дайян, Р.Урсе, метод "радару", модель конкурентних рішень К.Омаї тощо. Графічні методам притаманна простота і наочність, що робить їх доступними для використання на українських підприємствах, в той же час з їх допомогою важко провести більш ґрунтовний аналіз стану конкурентоспроможності фірми.

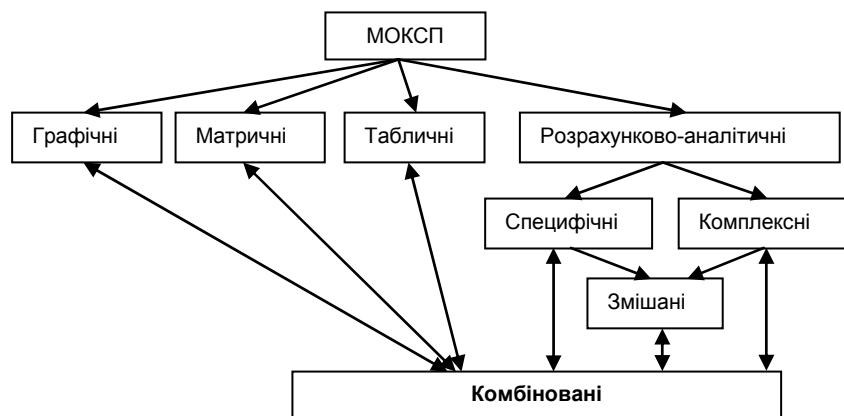

Рис. 1. Класифікація методів оцінювання конкурентоспроможності підприємств.

Джерело: складено на основі [1], [9]

До табличних відносяться усім відомий SWOT-аналіз, метод з використанням контрольних аркушів у формі систематизованих таблиць М.Кастенса, Н. Палея [10, с. 77–79] та ін. як і графічні, ці методи дозволяють у зручній формі подавати і сприймати інформацію, при чому в залежності від наповнення таблиць можна варіювати глибину і різні аспекти дослідження конкурентоспроможності. Водночас детальне числове наповнення таблиць може значно ускладнити всю процедуру оцінки і вимагає використання додаткових співставних і взаємопов'язаних розрахунків показників конкурентоспроможності.

Серед матричних МОКСП можна виділити: матрицю Boston Consulting Group (BCG), матрицю General Electric (GE) і консалтингової фірми McKinsey and Company, матрицю Shell/DPM (Direct Policy Matrix), матрицю Hofer/Schendel та цілий ряд подібних досліджень. Як правило, матричні методи концентруються на декількох аспектах оцінки конкурентоспроможності (від 2-х у матриці БКГ до 8-10 у більш складних матрицях), тому їх дуже зручно застосовувати для порівняння ринкових позицій фірм-конкурентів. Разом з тим, використання матричних методів для аналізу різнопланових внутрішніх факторів конкурентоспроможності є проблематичним.

Розрахунково-аналітичні методи різних підгруп є одніми з найбільш розповсюджених. У науковій літературі їх також класифікують на цілий ряд груп, наприклад: специфічні, комплексні, змішані [9, с. 196-201, 209], також зустрічається виділення окремо бальних, інтегральних та інших методів.

Так, специфічні або диференційні МОКСП представлені в розробках Герчикової І.Н., Ноздрьової Р.Б. та Цигічко Л.І. [2, с. 79-81], де оцінюється співвідношення лише окремих параметрів конкурентоспроможності підприємств, що в багатьох випадках є недостатнім.

До комплексних можна віднести МОКСП Моїсєєвої Н.К., Круглова М.І., Жарикова В.Д., Грішнєвої О.А., Юрченко О.В. [11, с. 80-83] за допомогою яких одночасно враховується конкурентоспроможність багатьох складових діяльності підприємства шляхом множення, наприклад, індексу ефективності підприємства на індекс конкурентоспроможності товарної маси [2, с. 81-82]. Ці та інші, пред-

ставлені нижче (інтегральні, індикативні бальні, змішані та ін.) МОКСП потребують детального обґрунтування застосування тих чи інших результатуючих показників (формул, ваги і співвідношення їх складових) оцінки конкурентоспроможності, а це уже вимагає висококваліфікованої праці науковців і практиків, які не завжди є в наявності на українських підприємствах. З іншого боку, застосування таких МОКСП дає можливість отримати конкретні числові значення оцінки конкурентоспроможності, виділити ряд ключових індикаторів, та що найголовніше – створити систему управління конкурентоспроможністю фірми. Саме створення системи управління конкурентоспроможністю підприємства є одним з головних завдань оцінки конкурентоспроможності, що ставить ці методи на порядок вище від ілюстративних та фрагментарних МОКСП.

Інтегральний метод застосовували у своїх роботах Р. А. Фатхудинов [3, с. 298-300], Таран В.А., де використовується середньозважені показники конкурентоспроможності декількох (двох, п'яти, семи і більше) аспектів діяльності підприємства (конкурентоспроможності товарів на конкретних ринках, ефективності виробничої діяльності, маркетингу й інноваційних проектів, фінансового стану підприємства та ін.) [2, с. 82-84]. Окремо можна виділити "індикативний метод" Смірнова А.Д., Максимова В.Ф., Малькова І.В., "що виявляє конкурентні переваги підприємства за допомогою двох критеріїв: економічної та соціальної конкурентоспроможності" [12, с. 102-103]. Для оцінки використовується індикатори ефективності бізнесу, економічного простору, часу, попиту споживачів на продукцію фірми, рівня доходу робітників.

Змішані показники конкурентоспроможності використовуються у методиці американської консалтингової фірми "Дан енд Брендстрит" та при розрахунку експертами Всесвітнього економічного форуму і Міжнародного інституту менеджменту індексу конкурентоспроможності бізнесу (BCI) [13]. Вони створюються шляхом поєднання багатьох груп відмінних за сутністю економічних та неекономічних показників, що особливо потребує наукового обґрунтування.

Ціла підгрупа "бальних" методів у науковій літературі часто виділяється окремо, хоча в залежності від того як формується кінцевий показник конкурентоспроможності їх можна віднести в кожному конкретному випадку до інтегральних чи комплексних, до змішаних або навіть до комбінованих МОКСП [14, с. 5-15].

Найбільш перспективними, та водночас найскладнішими і найдорожчими, у сучасності є комбіновані МОКСП, у яких відбувається поєднання інструментарію декількох вище виділених груп (Хассі Д.) з метою усебічного багатоаспектного аналізу (розрахунок цілої системи складних показників конкурентоспроможності з використанням диференційних, комплексних, бальних та ін. методів) і наочної інтерпретації отриманих результатів (наприклад у вигляді ряду таблиць, діаграм, графіків, матриць тощо). В економічній науці та господарській практиці спостерігається тенденція до поступового відходу від використання найпростіших МОКСП (графічних, табличних, специфічних методів) і, на противагу цьому, все більш широкого застосування складних МОКСП (комплексних, інтегральних і т. ін.) та їх поєднання (змішаних та комбінованих МОКСП). Комплексні МОКСП широко застосовуються у діяльності більшості великих підприємств, ТНК у розвинених країнах світу, наприклад метод Six Sigma та система управління компаній Motorola, General Electric, Caterpillar та ін. В той же час на багатьох вітчизняних підприємствах дослідження конкурентоспроможності з різних причин носять фрагментарний характер, і тому продумане застосування хоча б найпростіших – "бюджетних" МОКСП залишається актуальним в Україні.

Запропонована класифікація не є завершеною, оскільки об'єктивно не може охопити усіх існуючих МОКСП та містить ряд недоліків, що пов'язані з неврахуванням усіх теоретичних, методологічних і практичних особливостей застосування тих чи інших способів оцінки конкурентоспроможності фірм, у той же час вона містить досить чіткий критерій (форма представлення результатів оцінки), що дозволяє її широко використовувати як в господарській практиці, так і у наукових розробках та навчальному процесі.

Висновки. Єдиної класифікації МОКСП в економічній літературі не існує внаслідок відсутності загально прийнятого визначення поняття конкурентоспроможності підприємства, відмінності мети і цілей оцінювання, умов господарювання, різних стадій життєвого циклу підприємств, невеликої кількості розробок універсальних МОКСП в Україні та світі, нестачі фінансових і кадрових ресурсів для проведення ґрунтовних досліджень й оцінок конкурентоспроможності підприємств. Найбільш простою

та зручною для застосування, на наш погляд, є класифікація за одним чітким критерієм – формою представлення результатів оцінки конкурентоспроможності, що містить виділення наступних груп МОКСП: графічні, табличні, матричні, розрахунково-аналітичні (специфічні, комплексні змішані) та комбіновані.

У світовій практиці спостерігається тенденція все більш широкого застосування складних МОКСП та їх поєднання (змішаних та комбінованих), натомість в Україні є нагальна потреба використовувати найбільш прості, та дешеві МОКСП внаслідок кризового стану економіки, браку необхідних ресурсів, досвіду та знань у вітчизняних управлінцях.

Напрямами подальших досліджень є удосконалення класифікації методів оцінювання конкурентоспроможності підприємств та їх адаптація до практичного застосування в Україні.

Список використаних джерел:

1. Управління конкурентоспроможністю підприємства: Навчальний посібник / Климченко С.М., Дуброва О.С., Барабась Д.О., Омеляненко Т.В., Вакуленко А.В. – К.: КНЕУ, 2006. – 527 с.
2. Чайникова, Л.Н. Конкурентоспособность предприятия : учеб. пособие / Л.Н. Чайникова, В.Н. Чайников. – Тамбов: Изд-во Тамб. гос. техн. ун-та, 2007. – 192 с.
3. Фатхутдинов Р.А. Управление конкурентоспособностью организации: Учебник. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Изд-во Эксмо, 2005. – 544 с.
4. Оснач О.Ф. Промисловий маркетинг: підручник / О. Ф. Оснач, В. П. Пилипчук, Л. П. Коваленко. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 364 с.
5. Иванов Ю. Б. Конкурентоспособность предприятия: оценка, диагностика, стратегия: научн. изд. / Кол. авторов. – Х.: Изд. ХНЭУ, 2004. – 256 с.
6. Федонін О.С., Репіна І.М., Олексюк О.І. Потенціал підприємства: формування та оцінка: Навч. – метод. посібник для самост. вивч. дисц. – К.: КНЕУ, 2005. – 261 с.
7. Федонін О. С., Репіна І. М., Олексюк О. І. Потенціал підприємства: формування та оцінка: Навч. посібник. – К.: КНЕУ, 2004. – 316 с.
8. Кузьмін О.Є., Чернобай Л.І., Романко О.П. Методи аналізування конкурентоспроможності підприємств // Науковий вісник НЛТУ України. – 2011. – Вип. 21.10. – С. 159 – 166.
9. Должанський І.З., Загорна Т.О. Конкурентоспроможність підприємства: Навчальний посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 384 с.
10. Palay N. The Managers Guide to Competitive Marketing Strategies / N. Palay. — N.Y., 1989. — 448 p.
11. Грішнова О.А., Юрченко О.В., Методика комплексної оцінки конкурентоспроможності персоналу // Теоретичні та прикладні питання економіки. – 2004. – Вип. 5. – С. 79-85.
12. Дикань В.Л., Пономарьова Т.В. Методичні підходи до оцінки конкурентоспроможності підприємства // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2011. – №36. – С. 100-105.
13. The Global Competitiveness Report 2012–2013. — http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2012-13.pdf.
14. Гура В. Л. Формування та реалізація потенціалу конкурентоспроможності підприємств молокопереробної галузі України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : 08.00.04 / В. Л. Гура ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2011. – 22 с.

Надійшла до редакції 21.07.13

А. Богуславский, канд. экон. наук, доц.
КНУ имени Тараса Шевченко, Киев

КЛАССИФИКАЦИЯ И ОСОБЕННОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ МЕТОДОВ ОЦЕНКИ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ

Статья посвящена классификации методов оценки конкурентоспособности предприятий. В статье рассмотрено разные подходы к выделению групп показателей конкурентоспособности фирм и проанализировано возможности их применения в Украине.

Ключевые слова: методы оценки конкурентоспособности предприятий, показатели конкурентоспособности, классификация, применение.

O. Boguslavskiy, PhD in Economics, Associate Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

CLASSIFICATION AND CHARACTERISTICS OF THE METHODS OF EVALUATING THE COMPETITIVENESS OF ENTERPRISES

The article is devoted to the classification of methods of estimating the competitiveness of enterprises. The paper considers different approaches to the selection of groups of indicators of firms competitiveness and possibilities of its using in Ukraine are analyzed.

Keywords: methods for assessing the competitiveness of enterprises, competitiveness indicators, classification, application.

JEL G21
УДК 336:71:65

3. Васильченко, д-р екон. наук, проф.
КНУ імені Тараса Шевченка, Київ,
І. Васильченко, д-р техн. наук, проф.

Український державний університет фінансів та міжнародної торгівлі, Київ

ДЕЯКІ АСПЕКТИ МЕТОДОЛОГІЧНОЇ ОСНОВИ МОДЕЛЮВАННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ БАНКУ

Розвинуто методологічні підходи до аналізу та оцінки фінансової безпеки банку. Обґрунтовано, що розробка й оцінка стратегічних рішень з управління фінансовою безпекою банку базується на трирівневій системі показників: первісних показниках фінансової звітності банку; сукупності спеціальних загальних показників, які найбільшою мірою консолідують інформацію щодо управлінських рішень у банку; інтегральному показнику фінансової безпеки банку.

Ключові слова: фінансова безпека, фінансовий стан банку, аналіз, оцінка, інтегральний показник.

Постановка проблеми. Гарантування фінансової безпеки є важливою передумовою розвитку будь-яких економічних систем. Несвоєчасне усунення проблем у функціонуванні однієї з ланок банківської системи здатне спричинити негативні наслідки у масштабах усієї економіки країни. Варто виділити наступні важливі якості, що характеризують фінансову безпеку системи: незалежність, стійкість, здатність до саморозвитку і прогресу. Більш того, слід врахувати ще й ту важливу обставину, що фінансова безпека має певну ієрархічну залежність, оскільки банк є підсистемою систем вищих порядків: банківської, кредитної, фінансової і, насамкінець, економічної, то й категорію, власне кажучи, самої безпеки слід розглядати у такому логічному взаємозв'язку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Спеціальна література трактує економічну безпеку як стан економіки та інститутів влади, за якого забезпечується гарантований захист національних інтересів, соціальної спрямованості політики, достатній оборонний потенціал навіть за несприятливих умов розвитку внутрішніх і зовнішніх процесів [1;2]. Вагомим внеском у теорію і практику дослідження економічної безпеки є наукова праця професора Ковальчука Т.Т. [3]. У концепції фінансової безпеки України, розробленій Інститутом економічного прогнозування при Національній академії наук України, під фінансовою безпекою розуміється захищеність фінансових інтересів суб'єктів господарювання на всіх рівнях фінансових відносин [4]. Врешті, нині з'явилися лише перші ґрунтовні наукові праці, які присвячено дослідженню окремих факторів, що можуть спричинити погіршення фінансової безпеки бізнесу загалом та банківського сектору зокрема [5]. Так, деякі дослідники під фінансовою безпекою банку розуміють "здатність протистояти деструктивним змінам на фінансовому ринку і забезпечити виживання в конкурентній боротьбі банківського бізнесу" [6]. Споріднена точка зору висловлюється й авторами інших наукових праць [7;8;9].

Невирішені раніше частини загальної проблеми. Пошук досконалої методики аналізу та оцінки фінансової безпеки банку, а також формування системи показників щодо її кількісного визначення залишається актуальною проблемою.

Мета статті. Метою статті є дослідження методологічних підходів до аналізу та оцінки фінансової безпеки банку, обґрунтування оптимальних стратегічних рішень з управління фінансовою безпекою на рівні окремо взятої банківської установи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Природно стверджувати, що банк є складною, ієрархічною, динамічною, керованою, цілеспрямованою системою, здатною до саморозвитку. За способом взаємодії із зовнішнім середовищем він представляє собою відкриту систему, яка функціонує в умовах невизначеності (відсутності детермінованості). А тому фінансова безпека банку визначається й рівнем фінансової безпеки усіх

підсистем, які входять до його складу. Це не суперечить методології системного аналізу, яка дозволяє виражати параметри розглядуваної системи через параметри її складових, з метою одержання комплексної логічної моделі. Однак, слід врахувати, що при цьому система буде володіти низкою додаткових властивостей, які не притаманні ні одній із складових даної системи.

Загалом вихідним і визначальним моментом у процесі дослідження фінансової безпеки банку буде оцінка її рівня шляхом обґрунтування концепції єдиного інтегрального показника E . Він має містити в якості параметрів основні показники, які найбільш точно характеризують результати діяльності банку, передусім це показники достатності капіталу, темпів росту капіталу, оцінки ліквідності і доходності активів.

Припустимо, що знаючи динаміку інтегрального показника E , який відображає і підсумовує інформацію про дохідність операцій, ліквідність банку, достатність капіталу і темпи його росту, керівництво банку, поперше, реалістично уявляє фінансовий стан банку, по-друге, зможе завчасно, до виникнення внутрішньобанківської кризи, поліпшити становище банку на фінансовому ринку, по-третє, зможе захистити банк від негативного впливу зовнішніх чинників у разі констатації кризи на рівні банківської системи країни загалом.

Інтегральний показник E з такими властивостями відіграє ніби то роль умовного експерта, оскільки він за незмінними правилами та в єдиний спосіб дає зведену оцінку діяльності банку за основними показниками: дохідності, ліквідності, достатності капіталу і темпів росту капіталу. Для поглибленого дослідження запропонованої категорії надалі передбачається використання показників саме вказаного змісту. З метою інтеграції (зведення) багатьох властивостей реальних об'єктів в один інтегральний показник звернемося до теорії надійності. Згідно з цією теорією інтегральний показник, що розглядається, є *функцією надійності*.

Функція надійності будується для одержання кількісної оцінки стійкості об'єктів, явищ, процесів тощо. Вихідними даними для її побудови є переваги експертів: тобто їх суб'єктивні думки про стабільність об'єктів, що вивчаються, які висловлюються ними відносно або різних об'єктів, або одних і тих же об'єктів, але за різних обставин. Системі індивідуальних властивостей конкретного досліджуваного об'єкта (банку) в кожному окремому випадку може бути притаманний ряд особливостей, які не виключають і не доповнюють одна одну. Такі особливості індивідуальних переваг природно проводять до їх поділу на *компенсаційні*, *некомпенсаційні* та *частково компенсаційні* переваги. Подальші дослідження провадитимуться з використанням абстрактних показників f_i цінності різних характеристик досліджуваних об'єктів. Кожен із m показників f_i оцінює якусь із сторін фінансової безпеки банку.

Компенсаційна – це така перевага на множині можливих значень часткових показників $f_1, f_2, \dots, f_m$ оцінки діяльності банку, за якої погіршення (зменшення) будь-якого з показників, причому на довільну величину Δf_j , може бути компенсовано покращенням (збільшенням) якихось інших показників. Це означає наступне: якщо на якийсь момент часу фінансовий стан банку описувався набором значень $(f_1, f_2, \dots, f_m)$, а через деякий час можливий стан $(f_1 - \Delta f_1, \dots, f_j + \Delta f_j, \dots, f_m)$, в якому перший показник зменшиться на Δf_1 , то завжди можна підібрати таку надбавку Δf_j деякого показника з номером j , що стан $(f_1, f_2, \dots, f_m)$ буде рівноцінним становищу $(f_1 - \Delta f_1, \dots, f_j + \Delta f_j, \dots, f_m)$. Іншими словами, надбавка Δf_j компенсує погіршення (зменшення) показника f_1 . Якщо така компенсація можлива при погіршенні будь-яких із m показників, то перевага – компенсаційна. Зрозуміло, кількість показників, що погіршуються, має бути менше їх загального числа – m .

Некомпенсаційна – це така перевага, у якій погіршення будь-якого із показників на довільну величину не може бути компенсовано навіть необмеженим покращенням всіх останніх показників. Це означає, що стійкість фінансового стану банку, який описується набором $(f_1, f_2, \dots, f_m)$ завжди вище, ніж стійкість стану з набором $(f_1 - \Delta f_1, f_2 + \Delta f_2, \dots, f_j + \Delta f_j, \dots, f_m + \Delta f_m)$, незалежно від величини Δf_1 ($\Delta f_1 > 0$) і Δf_j ($\Delta f_j > 0$). Навіть якщо для всіх $j \neq 1$ $\Delta f_j \rightarrow \infty$, ці надбавки до значень $f_1, f_2, \dots, f_m$ не компенсують погіршення значення показника f_1 . Аналогічні твердження вірні, коли відбувається погіршення будь-якого із показників f_i по відношенню до стану $(f_1, f_2, \dots, f_m)$.

Якщо експерт схильний до некомпенсаційної переваги, то для нього покращення фінансового стану банку $(f_1, f_2, \dots, f_m)$ передбачається тоді і тільки тоді, коли всі компоненти $f_i, i = 1, 2, \dots, m$ збільшуються на будь-які додатні числа.

Частково-компенсаційна – це перевага на множині всіх можливих значень часткових показників $f_1, f_2, \dots, f_m$, які не є ні компенсаційними, ні некомпенсаційними. Це може бути за таких умов:

а) серед часткових показників оцінки діяльності банку є підмножина показників, для якої можлива компенсація погіршення одних показників за рахунок покращення інших, але є і такі підмножини, погіршення показників в котрих не компенсується покращенням інших, надалі це будемо називати вибірковою компенсацією;

б) для деяких або всіх показників існують "критичні зони" значень, при попаданні в які стає неможливим заміщення стійкості (компенсація показника) за рахунок покращення інших показників, причому розміри і "положення" критичних зон не залежать від величини інших часткових показників; поза критичними зонами часткових показників має місце правило заміщення стабільності показників іншими;

в) має місце випадок "б", але розміри і "положення" критичних зон у показників залежать від значень решти часткових показників (надалі – взаємозалежна часткова компенсаційна перевага);

г) має місце комбінація ситуацій "б" і "в".

Для компенсаційних переваг можна побудувати функцію надійності, більше того, для деяких видів цих переваг розроблені коректні в математичному розумінні алгоритми побудови функцій надійності. Проілюструємо власну логіку в такий спосіб. Нехай розглядаються лише два узагальнених показники оцінки фінансового стану банку: ліквідності та доходності. Для того, щоб переваги були б незалежними за цими показниками, необхідно і достатньо, щоб мало місце наступне:

а) чим вища ліквідність банку, тим краще це для банку, незалежно від того, яка при цьому у нього доходність; б) чим вища доходність банку, тим краще це для банку, незалежно від того, яка при цьому у нього ліквідність.

Якщо вірне твердження "а" і невірне твердження "б", то кажуть, що перевага за ліквідністю незалежна від доходності. Якщо вірне твердження "б" і невірне твердження "а", то кажуть, що ця перевага за доходністю незалежна від ліквідності банку. Якщо вірні обидва твердження, то кажуть, що перевага в цілому взаємозалежна за двома частковими показниками, в даному випадку за ліквідністю і доходністю.

Огляд наукових джерел із досліджуваної проблематики дозволяє нам стверджувати, що поки не існує об'єктивних методів, які дозволяють дати однозначну кількісну оцінку фінансової безпеки банку. У той же час єдиним критерієм об'єктивності залишається практика, накопичення досвіду застосування функції надійності в конкретній предметній сфері діяльності. Навіть у тих випадках, коли теоретично можна побудувати функцію надійності, теорія не гарантує її єдиність. Така функція може бути багатозначна. Не випадково численні банківські кризи слугують підтвердженням того, що таких кількісних законів функціонування банків не існує.

Однак, попри існування такого підходу повернемося до аналізу умов незалежності переваг банкіра при оцінці фінансового стану банку за показниками ліквідності і доходності. Природно, що знайдуться керівники банку, які вважатимуть вірним або твердження "а", або твердження "б", або і те, і друге. Напевно знайдуться ті, хто буде не згодний з будь-яким із цих тверджень. Розуміється, що прихильники відповідних тверджень знайдуть багато вагомих аргументів, вагомих у їх власних очах, але спірних з погляду інших спеціалістів. У протилежному випадку відповідні твердження трансформувалися б в істину, чи то дві сторони були б абсолютно неправі. Тут і надалі термін "абсолютний" тлумачиться як "об'єктивно реальний". Якщо твердження абсолютно невірне, то це означає, що воно невірне для всіх випадків життя.

Серед фахівців з банківської справи превалюють прихильники наступних правил: 1) ліквідність банку зростає разом зі зростанням доходності, а при падінні доходності нижче певного рівня ліквідність має дещо знизитися, якщо це вмотивовано потребою збільшення прибутковості операцій; 2) з досягненням певних рівнів власне саме зростання ліквідності і прибутковості має знизитися, якщо необхідно збільшити власний капітал банку. Наведені міркування свідчать про невиконання умов взаємної незалежності переваг за показниками ліквідності, доходності, темпами росту капіталу, достатності капіталу.

З огляду на такий підхід можна стверджувати, що компенсаційна перевага за таких обставин – недоцільна. Іншими словами її використання в силу особливостей ведення банківського бізнесу виключається зі складу інших можливих оцінок розвитку банків, що побудовані на принципах компенсації часткових показників ліквідності, доходності, темпів росту капіталу і достатності капіталу. Разом з тим, використання принципу компенсації може бути допустимим при одержанні зведеної оцінки однієї із узагальнюючих характеристик фінансового стану банку. Приміром, для оцінки ліквідності банку можна було б використати середньозваже-

ну величину від декількох показників ліквідності, обраних із числа тих, що використовуються на практиці. Окрім того, застосування принципу компенсації цілком доцільно для одержання інтегральної оцінки фінансової безпеки банку поза "критичними зонами" для показників ліквідності, доходності, темпів росту капіталу, достатності капіталу, тобто у випадках "б" і "в" частково компенсаційної переваги.

В загальному випадку для некомпенсаційної переваги не існує функції надійності, яка відображає всі особливості даної переваги. Це означає, що якщо задана деяка функція показників ліквідності, доходності, темпів росту капіталу, достатності капіталу, то стану економічної безпеки банку, що характеризується самим великим значенням функції надійності, має віддаватися перевага. Однак, при порівнянні цього рішення з рішенням, одержаним неформальним шляхом, воно може виявитися гіршим. І навпаки, варіанти стану фінансової безпеки банку, яким віддана перевага за неформальними оцінками, можуть мати значення функції надійності менші, ніж у варіантів, яким не віддавалася перевага за оцінкою експертів. Отже, теоретично функція надійності з потрібними властивостями відсутня. Між тим некомпенсаційна перевага у вживаному формулюванні вбачається більш прийнятною для інтегральної оцінки фінансової безпеки, ніж компенсаційна. Відсутність функції надійності для загального випадку в банківській практиці ускладнює можливість застосування цієї переваги на практиці.

Ми виходимо з того, що можливо побудувати функцію надійності, яка зберігатиме властивості некомпенсаційної переваги для таких випадків:

1) значення всіх часткових показників, що враховуються при розрахунку оцінок фінансової безпеки, мають бути кінцевими величинами, відомими ще до розрахунків інтегрального показника, окрім цього мають бути відомі стратегічні цілі розвитку банку як сукупність ідеальних значень всіх врахованих показників; 2) оцінка кожного часткового показника здійснюється з деякою заданою точністю, що визначається числом врахованих розрядів після коми чи розрядів до коми. Зберігаючи узагальненість міркувань, припустимо, що умова "а" виконана так, що відомі стратегічні цілі розвитку банку, які беруться в якості ідеальних значень $f_1^+, f_2^+, \dots, f_m^+$ часткових показників стану фінансової безпеки. Якщо банк досягне значень $f_1^+, f_2^+, \dots, f_m^+$ одночасно за m показниками, які враховано, то його стратегічні цілі розвитку буде досягнуто на 100 %.

Нехай на поточний момент часу значення показників, які враховано, становлять $f_1, f_2, \dots, f_m$. Поділимо їх на ідеальні значення і одержимо безрозмірні величини $\phi_i = \frac{f_i}{f_i^+}$, $i = 1, 2, \dots, m$. Кожне з них знаходиться в діапазоні від 0 до 1. Таким чином, вони співвимірні та мають однаковий масштаб.

Пропонуємо будувати інтегральну оцінку фінансової безпеки банку (E) в такий спосіб: 1) знайдемо найменше з чисел ϕ_i . Нехай воно відповідає показнику з номером i_1 ; 2) одержане число ϕ_{i_1} помножимо на 100 %. Округлимо результати до цілої частини числа E ; 3) виключивши з розгляду значення ϕ_{i_1} , знаходимо серед решти чисел найменше. Нехай це буде ϕ_{i_2} . Округлимо це число з точністю до заданого числа розрядів: якщо оцінку часткових показників допускається проводити з точністю до одного розряду, то округлення ϕ_{i_2} здійснюється з точністю до першого розряду після коми, і т. д. Округлене число приєднуємо після коми до

раніше одержаного числа E . В результаті цього маємо число з цілою частиною (меншою або рівною 100 %) і дробовою частиною; 4) повторюємо пошук найменших з решти невикористаних чисел ϕ_i , округлюємо їх з точністю до заданих розрядів після коми, приєднуємо одержані числа справа до раніше одержаного числа E до тих пір, поки не будуть оброблені і використані всі числа; 5) якщо при пошуку найменшого із невикористаних чисел ϕ_i знайдеться не одне число, то на цьому кроці використовується значення показника з найменшим умовним порядковим номером. Якщо хоча б одне з чисел ϕ_i дорівнює 1, то попередній розряд збільшується на 1.

Розглянутий алгоритм у сукупності своїх кроків призводить до запланованого результату – формування величини E , що відображає в процентах ступінь досягнення стратегічних цілей підвищення фінансової безпеки банку. Слід зауважити, що показник E не відображає абсолютної цінності стійкого фінансового стану банку. Він має зміст лише за умови, коли є переконання в цінності для банку визначення "ідеального" стану фінансової безпеки – $(f_1^+, f_2^+, \dots, f_m^+)$. Проілюструємо використання запропонованого алгоритму на гіпотетичному прикладі.

Нехай після вибору ідеальних значень f_i^+ і одержання гіпотетичних значень f_i розраховано наступні значення: $\phi_1 = 0,55$, $\phi_2 = 0,68$, $\phi_3 = 0,46$, $\phi_4 = 0,81$.

Прийнятними можуть бути оцінки ϕ_i з точністю до одного розряду після коми: ϕ_1 – значення показника ліквідності, ϕ_2 – показника доходності, ϕ_3 – показника темпів росту капіталу, ϕ_4 – показника достатності капіталу. У відповідності з правилами розрахунку інтегрального показника E після першої ітерації (кроку) алгоритму маємо: $E = 50$ %. (Тут найменшим є число 0,46. Після округлення до першої значущої цифри після коми одержимо число 50 %).

На другому кроці найменшим числом з решти чисел, після виключення із розряду числа $\phi_3 = 0,46$, є число $\phi_1 = 0,55$. Після округлення до 0,6 і приєднання до раніше одержаного числа E одержимо величину $E = 50,6$ % і т.д. Після четвертої ітерації алгоритму маємо: $E = 50,678$ %.

Розрахована величина E має цінність не лише як інтегральна кількісна оцінка фінансової безпеки банку, але й головним чином, як вказівник черговості постановки і вирішення управлінських завдань у банку. Проаналізуємо одержане число $E = 50,678$ %. Воно показує, що у відповідності з концепцією економічної безпеки некомпенсаційних співвідношень між частковими показниками першочерговим завданням керівництва є підвищення темпів росту капіталу (ϕ_3) як мінімум до рівня значення показника ліквідності (ϕ_1). Без цього заходи по підвищенню ліквідності (ϕ_1), доходності (ϕ_2) і достатності капіталу (ϕ_4) не приведуть до помітного підвищення економічної безпеки банку. У кращому випадку, якщо ϕ_1 досягне значення 1 і $\phi_2 = 1$, і $\phi_4 = 1$, то ціла частина E збільшиться всього на 1 (тобто стане рівною всього 51). А ось зростання найменшої з величин ϕ_i до 0,55 збільшує цілу частину числа E на 6 % (якщо не робити округлення). Якщо б показники ϕ_i були б незалежні, то самим оптимальним варіантом у цій

ситуації було б пряме збільшення ϕ_3 до рівня 0,55. Отже, найближче завдання банку – збільшення темпів росту капіталу до значення 0,55. Інша річ, як це зробити і на скільки при цьому змінюються інші показники. Головне, щоб при зростанні ϕ_3 до 0,55 інші показники не падали нижче 0,55. Наступним завданням банку має бути підвищення темпів росту капіталу зі значення 0,55 і ліквідності банку зі значення 0,55 до рівня 0,68 кожен, за умови, що ϕ_4 не знизиться нижче 0,68. Третім завданням банку має стати одночасне підвищення до 0,81 показників ліквідності, доходності і темпів росту капіталу при збереженні достатності капіталу на рівні $\phi_4 = 0,81$. Четвертим завданням банку має бути одночасне підвищення до 1 всіх чотирьох показників. Так має виглядати політика розвитку банку по вирішенню чотирьох стратегічних задач. Її результатом повинні стати значення $f_1 = f_1^+$, $f_2 = f_2^+$, $f_3 = f_3^+$, $f_4 = f_4^+$. Терміни ж вирішення чотирьох стратегічних задач банку повинні визначатися з інших додаткових міркувань.

Розуміння суті такого підходу до визначення інтегральної числової оцінки фінансової безпеки банку слід покладати на теорію надійності, що виділяє окремі класи (види) некомпенсаційної переваги. Запропонований вище алгоритм спирається на логіку некомпенсаційної переваги, у якій цінність певного набору значень часткових показників визначається найменшим зі значень, а при наявності нормованих оцінок $\phi_i = f_i / f_i^+$ – найменшим із чисел ϕ_i .

У свою чергу, для банківської практики є надзвичайно важливим саме реалістичне встановлення співвідношень між частинним і інтегральним показником, властивих частково – компенсаційній перевазі. Серед різновидів останньої, з огляду на вимоги НБУ щодо виконання ряду економічних нормативів, найбільш коректними щодо використання в банківській практиці будуть групи співвідношень, проаналізовані нами вище при визначенні частково – компенсаційної переваги як варіанти "б", "в" і "г": співвідношення в кожній з цих груп передбачають наявність як мінімум однієї критичної зони за частинними показниками, що враховуються. Невиконання вимог НБУ по достатності капіталу, ліквідності та ін. еквівалентне попаданню відповідних показників в критичні зони, що у свою чергу логічно робить фінансову безпеку рівною нулеві. Викладенні міркування дозволяють стверджувати, що основна увага має бути приділена питанням застосування в банківській практиці частково – компенсаційного співвідношення між інтегральним показником фінансової безпеки і узагальненими показниками достатності капіталу, ліквідності, доходності, темпів росту капіталу.

Якщо узагальнити і систематизувати викладені положення, то можна дійти висновку, що розробка і оцінка стратегічних рішень по управлінню фінансовою безпе-

кою банку має ґрунтуватися на трьохрівневій системі показників. На верхньому рівні системи знаходиться інтегральний показник – рівень фінансової безпеки банку, а також його аргументи, які можна назвати спеціальними узагальненими показниками. Інтегральний показник може бути числовою функцією або якісним параметром з декількома градаціями рівня конкурентоспроможності (фінансової безпеки). В останньому випадку число можливих градацій і суть кожної з них встановлюється керівництвом банку.

На другому рівні системи оцінки стратегічних рішень з управління фінансовою безпекою банку необхідно застосувати традиційні показники достатності капіталу, ліквідності, доходності і темпів росту капіталу. Вони повинні використовуватися банківськими працівниками у відповідності з тими технологіями, які прийняті в банку. Одержувані за їх допомогою оцінки – це вихідні дані для розрахунку значень спеціальних узагальнених показників – аргументів інтегрального показника.

Третій рівень системи показників оцінки стратегічних рішень утворюють первісні показники, які фігурують у фінансовій звітності банку. За своєю сутністю вони підходять лише для оцінки фактичного стану банку і його ретроспективних станів, тобто лише для оцінки ходу виконання стратегічних рішень. Прогнозування можливих варіантів фінансового стану банку за такої деталізації навряд чи приведе до коректних результатів: розсіювання даних цього виду буде і теоретично, і практично дуже великим. Однак, первісні показники слід використовувати як вихідні дані для розрахунків значень спеціальних узагальнених показників фінансової безпеки.

Висновки. Отже, підбиваючи підсумок, можна стверджувати, що поєднання трьох рівнів агрегації даних про фактичну і можливу діяльність банку дозволяє менеджерам гнучко управляти установою та швидко адаптуватися до нових умов ринкової кон'юнктури, не втрачаючи контроль над станом фінансової безпеки банку.

Список використаних джерел

1. Мунтіян В.І. Економічна безпека України [Текст]: [монографія] / Мунтіян В.І. – Видавництво КВІЦ, 1999. – 463 с.
2. Экономическая безопасность: производство – финансы – банки / Под ред. Сенчагова В.К. – М.: Финстатинформ, 1998. – 621 с.
3. Ковальчук Т.Т. Економічна безпека і політика: із досвіду професійного аналітика [Текст]: [монографія] / Ковальчук Т.Т. – К.: Товариство "Знання", КОО, 2004. – 638 с.
4. Барановський О.І. Фінансова безпека [Текст]: [монографія] / Барановський О.І. – К.: Фенікс, 1999. – 338 с.
5. Грушко В. Фінансова безпека бізнесу: податковий аспект [Текст]: [монографія] / Грушко В., Лаптев С., Кошембар Л. – К.: Університет економіки та права "КРОК", 2010. – 256 с.
6. Основы банковской деятельности / Под ред. К. Р. Тагирбекова. – М.: ИНФРА-М, 2008. – 720 с.
7. Зубок М.І. Безпека банківської діяльності / Зубок М.І.: Навч. пос. – К.: КНЕУ, 2002. – 190 с.
8. Основы экономической безопасности: Уч. пособие под ред. Олейникова Е.А. – М.: ЗАО "Бизнес-школа "Интел-Синтез", 1997. – 211 с.
9. Экономическая безопасность [Текст]: [монографія] / Под ред. Олейникова Е. – М.: РЭА им.Плеханова, 2000. – 285 с.

Надійшла до редколегії 01.08.13

З. Васильченко, д-р экон. наук, проф.

КНУ имени Тараса Шевченко, Киев,

И. Васильченко, д-р техн. наук, проф.

Украинский государственный университет финансов и международной торговли

НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ МЕТОДОЛОГИЧЕСКОЙ ОСНОВЫ МОДЕЛИРОВАНИЯ ФИНАНСОВОЙ БЕЗОПАСНОСТИ БАНКА

Развито методологические подходы к анализу и оценке финансовой безопасности банка. Обосновано, что разработка и оценка стратегических решений по управлению финансовой безопасностью банка базируется на трехуровневой системе показателей: первичных показателей финансовой отчетности банка; совокупности специальных обобщенных показателей, которые в наибольшей степени консолидируют информацию касательно управленческих решений в банке; интегральном показателе финансовой безопасности банка.

Ключевые слова: финансовая безопасность, финансовое состояние банка, анализ, оценка, интегральный показатель.

Z. Vasylychenko, Doctor of Sciences (Economics), Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv,
I. Vasylychenko, Doctor of Sciences (Mathematics), Professor
Ukrainian State University of Finance and International Trade, Kyiv

SOME ASPECTS OF METHODOLOGICAL BASIS OF BANK'S FINANCIAL SECURITY MODELING

Developed methodical approaches for assessing financial safety of bank. Proposed by authors theoretical concept of integral bank's financial security index has in its basis indicators of capital sufficiency, capital growth, liquidity and return on assets. Bringing together all the mentioned values is appropriate to do using the reliability function. As an input data for setting this function serve expert evaluations regarding the stability of the object that is under consideration. It was found out, that typically system of expert evaluations has couple of features (advantages), which don't exclude and also don't complement each other. These features authors consider by separating them as compensational, non-compensational and partly compensational advantages. It was proved, that in banking it is extremely important itself the realistic setup of the ratio between partial and integral indicators, which are partly inherent to-compensational advantage. Proved that the developed approaches for assessing strategic decisions on financial safety of bank are based on three-level index system: bank's primary accounting figures; aggregate of special generalized figures which consolidate information on management decisions made in bank to the most possible extent; integral indices of financial safety of bank.

Keywords: financial security, financial state of bank, analysis, valuation, integral index.

JEL C4:O1:Z1
УДК 330.3413.

З. Галушка, д-р екон. наук, проф.,
О. Лусте, асп.

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Чернівці

АНАЛІЗ ВПЛИВУ ГОСПОДАРСЬКОГО МЕНТАЛІТЕТУ НА ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК КРАЇНИ: КОРЕЛЯЦІЙНО-РЕГРЕСІЙНИЙ ПІДХІД

У статті визначено роль господарського менталітету як важливого чинника соціально-економічних трансформацій, проаналізовано методику аналізу ментальних відмінностей, проведено кореляційно-регресійний аналіз залежності ментальних характеристик суспільства та показників економічного розвитку країни, окреслено перспективи подальших досліджень цієї проблематики.

Ключові слова: господарський менталітет, соціально-економічна політика, інноваційний розвиток, міжнародні індекси ефективності економіки, кореляційна залежність.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Господарський менталітет є довготерміновою детермінантою економічної поведінки людини, чинником суспільного прогресу або регресу, залежно від того, які характеристики є домінуючими в ментальній структурі нації. Він виявляє вплив на соціально-економічні трансформації на мікро-, мезо- та макrorівнях, що проявляється у формуванні мотивів та моделей поведінки працівників, визначає рівень їхньої економічної активності; дозволяє сформувати різні підходи до управління, стилів керівництва, функціонування і розвитку організаційної структури підприємства; під впливом господарського менталітету відбуваються процеси соціалізації економіки країни, він сприяє економічній інтеграції країни, формуванню її конкурентного потенціалу, визначає рівень її економічної свободи. На наш погляд, це актуалізує необхідність діагностики ментальних характеристик населення кожної конкретної країни, виявлення домінуючих у суспільстві стереотипів і цінностей. Тільки у результаті таких досліджень отримується інформація про реально існуючі неформальні правила, яка у подальшому може бути використана для розробки стратегічних і тактичних кроків соціально-економічної політики держави.

Аналіз останніх досліджень та публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються автори. Вплив специфічної ролі культурно мотивованих норм у ринковому середовищі досліджували Г. Хофстеде, Ш. Шварц, Р. Льюїс, Ч. Хампден-Тернер, Ф. Тромпенаарс, Г. Тріандіс. У вітчизняній та російській науці вченими Г. Комих, Т. Гайдай, О. Бондаренко, А. Гриценком, Г. Пилипенко, Р. Нуреевим, Ю. Латовим, Т. Вуколовою, А. Шастіткою активно вивчали проблеми господарського менталітету та основних факторів його формування.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується дана стаття. Слід

зауважити, що дотепер недостатньо розроблено є методологія оцінки впливу господарського менталітету на соціально-економічний розвиток держави.

Метою статті є вивчення взаємозалежності показників економічного розвитку держави та основних складових господарського менталітету суспільства шляхом удосконалення методології її оцінки.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. На наш погляд, для оцінки впливу господарського менталітету на характер соціально-економічних перетворень у суспільстві найбільш вдалою є концепція Г. Хофстеде. Основою цієї методології є аналіз ментальних характеристик різних етнічних груп з використанням формалізованих методів. Г. Хофстеде виділив 4 основні показники, за допомогою яких можуть бути охарактеризовані та описані пануючі ціннісні системи представників різних країн і етнічних груп, що дає можливість встановити положення будь-якої країни на загальносвітовій ментальній карті [10]: дистанція влади (Power Distance – PDI); індивідуалізм (Individualism – IDV); мужність (Masculinity – MAS); прагнення уникнути невизначеності (Uncertainty Avoidance – UAI); довгострокова орієнтація (Long-Term Orientation – LTO).

Всі показники Г. Хофстеде зазвичай варіюються в інтервалі від 0 до 100 балів, хоча можливі і більш екстремальні значення [7]. "Дистанція влади" визначає ступінь нерівності в розподілі влади між людьми, який для населення країни є прийнятним. Показник у своєму крайньому високому значенні припускає можливість встановлення авторитарного управління економікою, розвиток корупційних схем. Українські показники сприяють абсолютній децентралізації економіки, анархії виробництва, глибоким кризам. Відтак, кожен зі світових культур можна оцінити як культуру з більшою або меншою дистанцією влади [5].

"Індивідуалізм – колективізм" вказує на те, як саме люди даної країни переважно діють: як індивіди чи як члени певної групи. При цьому індивідуалізм є системою цінностей, в якій домінує особистість окремої людини; в ній люди мають право критикувати співробітників і керівництво; кар'єрне зростання пов'язане лише з якостями та досягненнями цієї особистості. На противагу індивідуалізму, колективізм виступає як система цінностей, в якій окрема людина є перш за все частиною групи, а вже потім – особистістю [6].

Характеристики "мужність – жіночність" асоціюються з прагненням суспільства мінімізувати чи максимізувати соціальний розподіл ролей між чоловіками і жінками. За допомогою цього критерію Г. Хофстеде пропонує розкривати прихильність людей даної культури до таких цінностей, як наполегливість, самовпевненість, рекорди, героїзм, що притаманні переважно чоловікам. "Жіночність" відповідає прагненням людей налагодити рівні відносини, їхні схильності до компромісів, скромності, турботи про ближніх, якості життя тощо. У країнах з високим рівнем мужності перевага віддається незалежному індивідуальному типу ухваленню рішень, а не груповому. Крім того, в цих країнах існує сильна мотивація досягнення цілей, робота вимагає більшої напруги і посідає важливе місце в житті людей. У суспільствах, де переважає жіночність, соціальні ролі чоловіків і жінок у більшості випадків співпадають. У керівникові цінують уміння організувати безконфліктну командну роботу, досягти консенсусу, розробити справедливую мотивацію тощо [10].

Критерій уникнення невизначеності – це ступінь соціальної нестабільності, який у даній культурі сприймається як норма. Значення індексу уникнення невизначеності обумовлює вибір стратегії участі працівників у змінах. Чим нижчим є цей індекс, тим більше шансів, що буде обрана демократична стратегія організаційних змін і активне залучення працівників в організаційні зміни. Люди в країнах із слабким уникненням невизначеності ставляться до усього більш безтурботно в порівнянні з країнами з високим рівнем уникнення невизначеності [1].

Показник довготривалої орієнтації виявляється у погляді в майбутнє та в наполегливості щодо досягнення цілей. Короткотривала орієнтація характеризується поглядом у минуле та сучасне, виявляється через повагу до традицій та виконання соціальних зобов'язань. Отже, за довготривалої орієнтації виявляються цінності, спрямовані в майбутнє – ощадливість, накопичення, завзятість, натомість за короткотривалої орієнтації проявляються цінності, спрямовані в сьогодення або минуле – пошана традицій і виконання боргу перед суспільством [8; 2; 9].

Для оцінки впливу господарського менталітету на соціально-економічний розвиток скористаємось власною методикою, яка передбачає дослідження взаємозв'язку між показниками менталітету за Г. Хофстеде та міжнародними показниками розвитку економічної системи. Оцінка ефективності розвитку національних економік буде проводитись за такими показниками:

1. ВВП на душу населення (*Gross National Income – GNI per capita*) – головний показник ефективності розвитку національних економік, прийнятий найважливішим критерієм Світового банку для економічного аналізу та формування власної економічної політики.

2. Індекс економічної свободи (*Index of Economic Freedom – IEF*) – розраховується американським незалежним стратегічним дослідницьким центром "Фонд спадщини" (*The Heritage Foundation*) та ділової газетою *The Wall Street Journal*. Експерти Фонду визначають

економічну свободу як відсутність урядового втручання або перешкоджання виробництву, розподілу та споживанню товарів і послуг, за винятком необхідних громадянам захисту та підтримки свободи як такої. Щоб оцінити рівень свободи економік, експерти Фонду виставляють державам оцінки за 100-бальною системою в розрізі 10 основних компонентів. При цьому показник 100 відповідає максимальній свободі, а 0 свідчить про повну її відсутність [4]. Рівень Індексу економічної свободи складається з наступних компонентів: свобода бізнесу, свобода торгівлі, податкова (фіскальна) свобода, державні витрати, грошова (монетарна) свобода, свобода інвестицій, фінансова свобода, захист прав власності, свобода від корупції, свобода праці.

3. Глобальний інноваційний індекс (*Global Innovation Index – GII*) – розраховується з 2007 р. експертами Бізнес – школи INSEAD на базі 132 країн. Автор концепції GII професор С. Дутта наголошує на ключовій ролі інноваційного потенціалу та інноваційної політики країн в контексті забезпечення їхньої конкурентоспроможності в глобальному середовищі, як провідної рушійної сили сучасних змін, двигуна розвитку та добробуту. Методика розрахунку індексу обумовлює виокремлення двох груп показників:

- *індекс умов (факторів) інноваційного розвитку (Innovation Input Index)*, що складається з п'яти субіндексів: інститути, людський потенціал, ІКТ та загальна інфраструктура, розвинутість ринків, розвинутість бізнесу;

- *індекс результатів інноваційного розвитку (Innovation Output Index)*, який містить субіндекси: результати наукових досліджень, творчі досягнення та добробут. Названі субіндекси включають в себе 19 узагальнюючих показників та більш ніж 60 індикаторів, які висвітлюють різні аспекти інноваційного розвитку та отримані з чисельних джерел, у тому числі, з баз даних Світового банку, Світового Економічного Форуму, Міжнародної Спільки Телекомунікацій тощо [3].

Авторами сформульовано гіпотезу про наявність залежності та щільного зв'язку між показниками ефективності національних економік – ВВП на душу населення, Індексом економічної свободи, Глобальним індексом інновацій та вимірами господарського менталітету за Г. Хофстеде. Країни, обрані для дослідження, були згруповані відповідно до чинного інституціонального режиму наступним чином: постсоціалістичні країни (Чехія, Словаччина, Росія, Угорщина, Польща, Румунія); англосаксонські країни (США, Канада, Австралія, Великобританія); північноєвропейські (Швеція, Данія, Норвегія, Фінляндія); південно-європейські (Іспанія, Італія, Португалія); західноєвропейські (Німеччина, Австрія, Швейцарія, Франція, Бельгія).

Вихідні дані для проведення дослідження представлені в таблиці 1.

Таблиця 1. Значення міжнародних показників ефективності національних економік та ментальних характеристик за методикою Г. Хофстеде

Ознака групування	Назва країни	Міжнародні показники ефективності національних економік			Ментальні характеристики країн за методикою Г. Хофстеде				
		GNI	IEF	GII	PDI	IDV	MAS	UAI	LTO
Пост-соціалістичні країни	Чехія	24,71	70,9	48,4	57	58	57	74	13
	Словаччина	24,77	68,7	42,2	104	52	110	51	38
	Росія	22,72	51,1	37,2	93	39	36	95	49
	Угорщина	20,71	67,3	46,9	46	80	88	82	50
	Польща	21,17	66,0	40,1	68	60	64	93	32
	Румунія	16,31	65,1	40,3	90	30	42	90	48
Англо-саксонські країни	США	50,61	76,0	60,3	40	91	62	46	29
	Канада	42,53	79,4	57,6	39	80	52	48	23
	Австралія	43,30	82,6	53,1	36	90	61	51	31
	Великобританія	36,88	74,8	61,2	35	89	66	35	25
Північна Європа	Швеція	44,15	72,9	61,4	31	71	5	29	20
	Данія	43,34	76,1	58,3	18	74	16	23	46
	Норвегія	66,96	70,5	55,6	31	69	8	50	44
	Фінляндія	38,63	74,0	59,5	33	63	26	59	41
Південна Європа	Іспанія	32,32	68,0	49,4	57	51	42	86	19
	Італія	32,87	60,6	47,8	50	76	70	75	34
	Португалія	24,77	63,1	45,1	63	27	31	104	30
Західна Європа	Німеччина	41,89	72,8	55,8	35	67	66	65	31
	Австрія	44,10	71,8	51,9	11	55	79	70	31
	Швейцарія	61,10	81,0	66,6	34	68	70	58	40
	Франція	36,72	64,1	52,8	68	71	43	86	39
	Бельгія	40,17	69,2	52,5	65	75	54	94	38
	Україна	7,29	46,3	35,8	78	30	54	93	40

*Джерело: складено самостійно на основі [10; 11; 12; 13]

Кореляційно-регресійний аналіз дозволив виявити залежність між показниками ефективності національних економік та вимірами господарського менталітету за Г. Хофстеде. Встановлено, що значний зв'язок прослідковується між показниками ВВП на душу населення, Індексом економічної свободи, Глобальним індексом інновацій та показниками індивідуалізму, дистанції по відношенню до влади та показником уникнення невизначеності. Інші два виміри господарського менталітету – мужності та довготермінової орієнтації не чинять істотно-го впливу на досліджувані економічні показники країн.

Залежність ВВП на душу населення, індексів індивідуалізму та дистанції влади представлена на рис. 1.

Коефіцієнт кореляції між показниками ВВП на душу населення та індексом індивідуалізму $R = 0,62$, що означає наявність сильного прямого зв'язку між досліджуваними величинами. Коефіцієнт кореляції між показниками ВВП на душу населення та індексом дистанції влади $R = -0,71$, і при зростанні показника дистанції влади спостерігається одночасне зменшення значень ВВП на душу населення.

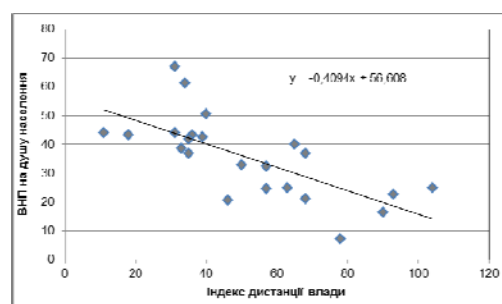
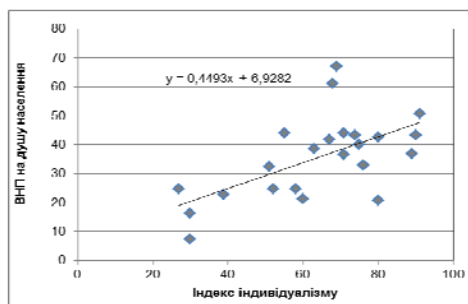

Рис. 1. Діаграма розсіювання величин ВВП на душу населення, індексів індивідуалізму, дистанції влади та графіки рівнянь регресії

Залежність ВВП на душу населення та індексу уникнення невизначеності представлена на рис. 2.

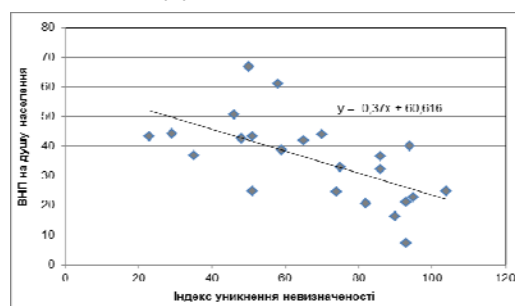

Рис. 2. Діаграма розсіювання величин ВВП на душу населення, індексу уникнення невизначеності та графік рівняння регресії

Коефіцієнт кореляції $R = -0,62$, що означає наявність сильного зворотного зв'язку між показниками ВВП на душу населення та індексу уникнення невизначеності. При зростанні показника уникнення невизначеності

значеності спостерігається зменшення величини ВВП на душу населення.

Залежність Індексу економічної свободи, індивідуалізму та дистанції влади представлена на рис.3.

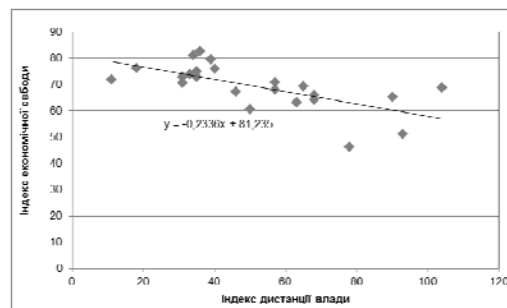
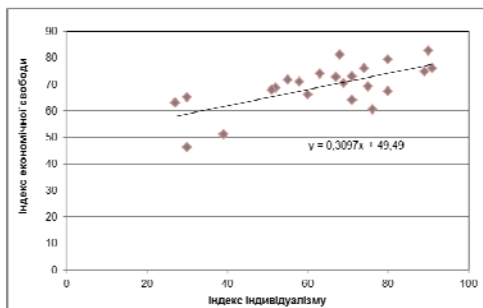

Рис. 3. Діаграма розсіювання Індексів економічної свободи, індивідуалізму, дистанції влади та графіки рівнянь регресії

Коефіцієнт кореляції між показниками Індексу економічної свободи та індексом індивідуалізму $R = 0,68$, що означає наявність сильного зв'язку між цими величинами.

Коефіцієнт кореляції між Індексом економічної свободи та показником дистанції влади $R = -0,66$, це дово-

дить наявність сильного зворотного зв'язку між досліджуваними величинами. При зростанні показника дистанції влади спостерігається зниження значень Індексу економічної свободи в країнах.

Залежність Індексу економічної свободи та індексу уникнення невизначеності представлена на рис. 4.

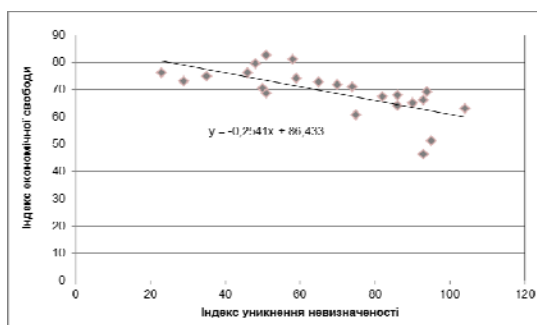

Рис. 4. Діаграма розсіювання Індeksu економічної свободи, індексу уникнення невизначеності та графік рівняння регресії

Коефіцієнт кореляції $R = -0,69$, що означає наявність сильного зворотного зв'язку між Індексом економічної свободи та індексом уникнення невизначеності. При зростанні показника уникнення невизначеності

спостерігається зменшення значень Індексу економічної свободи в країнах.

Залежність Глобального інноваційного індексу, індексів індивідуалізму та дистанції влади представлена на рис. 5.

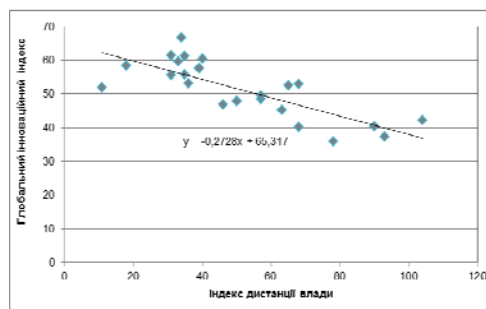
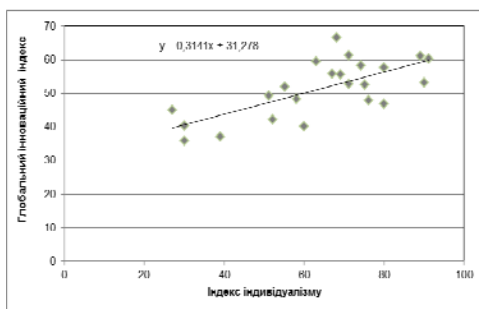

Рис. 5. Діаграма розсіювання Індексів глобальної інноваційності, індивідуалізму, дистанції влади та графіки рівнянь регресії

Коефіцієнт кореляції між значеннями Глобального інноваційного індексу та індексом індивідуалізму $R = 0,7$, що означає значного зв'язку: при зростанні показника індивідуалізму спостерігається збільшення значень Глобального інноваційного індексу.

Коефіцієнт кореляції між значеннями Глобального інноваційного індексу та індексом дистанції влади $R = -0,79$; при зростанні показника дистанції влади спостерігається зменшення значень Глобального інноваційного індексу.

Залежність Глобального інноваційного індексу та індексу уникнення невизначеності представлена на рис. 6.

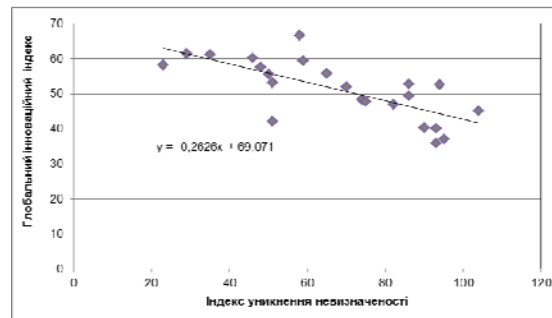

Рис. 6. Діаграма розсіювання Глобального інноваційного індексу, уникнення невизначеності та графік рівняння регресії

Коефіцієнт кореляції $R = -0,73$, що означає наявність значного зворотного зв'язку між значеннями Глобального інноваційного індексу та показником уникнення невизначеності: при зростанні показника уникнення невизначеності спостерігається зменшення значень Глобального інноваційного індексу.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Запропонована гіпотеза одержала економіко-математичне підтвердження і можна зробити висновки про те, що складові господарського менталітету чинять суттєвий вплив на рівень економічного розвитку держави. Зокрема, індекси уникнення невизначеності та дистанції влади, в цілому, мають негативні кореляції з показниками економічного розвитку, зокрема, ВВП на душу населення, Індексом економічної свободи, Глобальним інноваційним індексом, а показник індивідуалізму має пряму кореляційну залежність з усіма трьома досліджуваними показниками ефективності національних економік. Отже, сприяння розвитку в структурі господарського менталітету цінностей індивідуалізму, поширення децентралізованих механізмів управління в організаціях, активне залучення працівників до організаційних змін та стимулювання розвитку демократичних цінностей чинить позитивний вплив на соціально-економічний розвиток суспільства.

Перспективи подальших досліджень господарського менталітету полягають в інтегрованому підході до аналізу основних його складових, стимулюванні розвитку та використанні ментальних характеристик суспільства для вирішення пріоритетних завдань соціально-економічної політики держави.

Список використаних джерел

1. Галан Н.І. Інноваційна динаміка глобальної економіки / Н.І. Галан // Економічний простір. – 2008. – №9. – С.69-76.
2. Данилова Е., Тарарухина М. Российская производственная культура в параметрах Г.Хофстеда / Е. Данилова, М.Тарарухина // Мониторинг общественного мнения. – 2003. – №3(65). – С.53-64.
3. Тараненко І.В., Інноваційний імператив сталого розвитку глобалізованого суспільства / І.В. Тараненко // Економічний вісник Донбасу. – 2011. – № 3 (25). – С.51-56.
4. Колеснікова-Стейнруд О.В., Дудка Л.Д. Рівень індексу економічної свободи в Україні і аналіз його складових / О.В. Колеснікова-Стейнруд О.В., Л.Д. Дудка // Вісник східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. – № 15 (169). – 2011. – С. 225-239.
5. Корженко В., Писаренко Ж. Вплив національної культури на формування моделі управління: методики крос-культурного менеджменту / В. Корженко, Ж. Писаренко // Актуальні проблеми державного управління: зб. наук. праць. – 2009. – Вип. 1 (35). – С.16-26.
6. Латов Ю., Латова Н. Открытия и парадоксы этнометрического анализа российской хозяйственной культуры по методике Г. Хофстеда / Ю. Латов, Н. Латова // Мир России. – 2007. – №4. – С.43-2.
7. Лебедева Н.М. Ценности культуры, экономические установки и отношение к инновациям в России / Н.М. Лебедева // Психология. Журнал Высшей школы экономики. – 2008. – Т. 5, № 2. – С. 68-88.
8. Ляшенко Л.І. Господарська етика як фактор формування цивілізаційного розвитку / Л.І. Ляшенко // Проблеми матеріальної культури. Серія: Економічні науки. – 2007. – №2. – С.25-28.
9. Шатровський А.Г. Соціально-економічний механізм формування ментальності, или ключ к разгадке славянской души / А.Г. Шатровський // Социальная экономика. – 2009. – №2. – С.160-166.
10. The Hofstede Centre. National cultural dimensions. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://geert-hofstede.com/national-culture.html>.
11. Index of Economic Freedom. Country Rankings. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.heritage.org/index/ranking>.
12. The Global Innovation Index 2013. The Local Dynamics of Innovation. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.globalinnovationindex.org/content.aspx?page=gii-full-report-2013#pdfopener>.
13. World Bank, International Comparison Program database. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://data.worldbank.org/indicator/NY.GNP.PCAP.PP.CD/countries?order=wbapi_data_value_2012+wbapi_data_value+wbapi_data_value-last&sort=desc

Надійшла до редакції 01.08.13

З. Галушка, д-р екон. наук, проф.,
Е. Лусте, асп.

Черновицкий национальный университет имени Юрия Федьковича, Черновцы

АНАЛИЗ ВЛИЯНИЯ ХОЗЯЙСТВЕННОГО МЕНТАЛИТЕТА НА ЭКОНОМИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ СТРАНЫ: КОРРЕЛЯЦИОННО-РЕГРЕССИОННЫЙ ПОДХОД

В статье определена роль хозяйственного менталитета как важного фактора социально-экономических трансформаций, проанализирована методика анализа ментальных различий, проведен корреляционно-регрессионный анализ зависимости ментальных характеристик общества и показателей экономического развития страны, намечены перспективы дальнейших исследований этой проблематики.

Ключевые слова: хозяйственный менталитет, социально-экономическая политика, инновационное развитие, международные индексы эффективности экономики, корреляционная зависимость.

Z. Halushka, Doctor of Sciences (Economics), Professor,
O. Luste, postgraduate student
(Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Chernivtsi)

AN ANALYSIS OF INFLUENCE OF ECONOMIC MENTALITY IS ON ECONOMIC DEVELOPMENT OF COUNTRY: CROSS-CORRELATION REGRESSIVE APPROACH

The article defines the role of economic mentality as an important factor of social and economic transformation, analyses methods for analyzing mental differences, carried correlation-regression analysis based on mental characteristics and indicators of social economic development, outlines the prospects for further research this issue.

Keywords: economic mentality, social and economic policy, innovation development, international indices of economic efficiency, correlation.

JEL Q57 H
УДК 65.012

Н. Гончаренко, канд. экон. наук, ассист.
КНУ имени Тараса Шевченко, Киев

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И ОРГАНИЗАЦИОННЫЕ ОСНОВЫ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО КОНТРОЛЛИНГА

Рассмотрены и усовершенствованы теоретические и организационные основы экологического контроллинга. Раскрыта сущность экологического контроллинга и усовершенствовано его определение с учетом особенностей системы управления в области охраны окружающей среды. Определены объекты, функции и задачи эко-контроллинга, обоснованы его принципы и последовательность внедрения.

Ключевые слова. Экологический контроллинг; система экологического менеджмента; охрана окружающей среды; управление; учет.

Вступление. Переход национальной экономики на модель устойчивого развития способствует существенному изменению макроэкономической среды функционирования субъектов хозяйственной деятельности. Ужесточаются государственные и потребительские требования к экологической безопасности продукции на всех этапах ее жизненного цикла, сужаются действующие и появляются новые рынки органических товаров, внедряются принципы корпоративной социальной ответственности. Для поддержания конкурентоспособности в изменяющейся внешней среде, предприятия активно внедряют экологическую составляющую во все сферы деятельности предприятия: производство, логистику, управление и т.д.

Практика менеджмента в области охраны окружающей среды и природопользования совершенствуется на базе принципов устойчивого развития, путем разработки и внедрения новых механизмов управления, направленных на достижение экологических целей и задач, реализацию проектов и программ по повышению эколого-экономической эффективности хозяйственной деятельности. С середины прошлого столетия активно развиваются и распространяются, такие инновационные инструменты управления как экологические менеджмент и маркетинг, экоаудит, экологический контроллинг.

Эко-контроллинг первыми применили международные промышленные корпорации с целью улучшения экологических характеристик производственной деятельности, контроля экологических издержек и потерь, реализации политики социальной ответственности. В настоящее время эко-контроллинг активно внедряется в общую систему экологического менеджмента предприятий и становится важным резервом повышения эффективности управления.

Контроллинг как инновационный механизм управления в области охраны окружающей среды первыми исследовали зарубежные ученые: Ю.Башкатов, И.Васенев, Р.Гереке, А.Дайле, Е.Майер, Р.Манн, Н.Даниловичин, В.Люкс, А.Шторм и др. Организационно-методические основы экологического контроллинга изучали отечественные ученые Г.Купалова, Л.Мельник, Т.Кирсанова, О.Кожухова, Т.Матвиенко, Е.Садченко, Т.Семенко, Т.Харченко и др. [1,2,3].

Несмотря на проведенные ранее научные исследования, теоретические основы и проблемы практического использования экологического контроллинга нуждаются в дальнейшем основательном научном исследовании. Прежде всего, это обусловлено тем, что при внедрении эко-контроллинга предприятия используют индивидуальные подходы к определению его сути, целей, принципов и методов реализации. При этом эко-контроллинг часто отождествляют с экоманеджментом, контролем, управленческим учетом и другими инстру-

ментами управления. Так, в компании Bosch экологический контроллинг реализуется путем включения показателей экологичности во все виды отчетности основной системы контроллинга. Компания DHL объектом эко-контроллинга определила выбросы CO₂ и интегрирует этот показатель в организацию, процессы и финансовый учет. Корпорация Hansgrobe разработала собственную пирамиду "зеленого" контроллинга, которая включает экологическую политику, инвестиции и инновации [4]. Изучение практики организации экологического контроллинга в отечественных предприятиях и компаниях ближнего зарубежья показало, что управленцы ограничиваются ведением отдельных его элементов (учет экологических затрат по местам возникновения или внутренний экоаудит) с целью контроля экологических издержек в рамках инвестиционных проектов. При этом без внимания остается управление антропогенным влиянием операционной деятельности на окружающую природную среду. Таким образом, актуальным до сегодня остается научное обоснование теоретических и методических основ экологического контроллинга, а именно определение его сущности, обобщение функций и задач с учетом отраслевой специфики, обоснование направлений интеграции с другими элементами системы управления и т.д.

Учитывая выше изложенное, **целью** статьи является обоснование и усовершенствование теоретических и организационных основ экологического контроллинга.

Согласно поставленной цели решались следующие задачи:

- раскрыть сущность экологического контроллинга и усовершенствовать его определение;
- определить объекты, функции и задачи экологического контроллинга;
- обосновать принципы и организационные основы экологического контроллинга.

Основной материал. Несмотря на достаточно длительный период практического использования, ученые и контроллеры-практики до сих пор не пришли к единому мнению по определению сути экологического контроллинга. Критический анализ научных публикаций, посвященных проблемам эко-контроллинга, показал, что ученые используют различные подходы к толкованию его экономической сущности. Некоторые из них лишь поверхностно характеризуют эко-контроллинг как систему управления процессом достижения конечных целей и результатов экологически безопасной деятельности компании [5].

Кожухова О.С. определила экологический контроллинг как систему поддержки управления деятельностью в области охраны окружающей среды на основе данных системы экологического учета, главным образом направленная на анализ, планирование, контроль,

координацию и выработку рекомендаций для принятия управленческих решений [6].

А.К.Акишин определяет эко-контроллинг как дополнительную функцию управления, которая обеспечивает необходимой информацией для принятия эффективных управленческих решений [7].

Кирсанова Т.О. рассматривает экологический контроллинг как информационно-аналитический инструмент экоманеджмента, который является системой экологического планирования, учета, контроля, анализа и аудита, реализация которых способствует обоснованию альтернативных подходов при проведении оперативного и стратегического управления предприятием, направленных на повышение эколого-экономической эффективности [8].

Детально изучив определения, приведенные в отечественных и зарубежных научных изданиях, установлены основные подходы к определению сути эко-контроллинга:

1. Эко-контроллинг – составляющая часть системы управления предприятием, направленная на обеспечение экологической безопасности деятельности в долгосрочной перспективе;

2. Целью внедрения экологического контроллинга является формирование качественной информационной базы для принятия эффективных управленческих решений в области охраны окружающей среды и природопользования;

3. Методической и организационной базой экологического контроллинга являются функции планирования, учета, контроля, анализа и аудита, интегрированные в единую информационно-аналитическую систему для достижения экологических целей и задач.

Вместе с тем, ни в одном из определений не обозначены объекты эко-контроллинга. Отсутствие четко обозначенных границ применения приводит к дублированию эко-контроллингом функций других механизмов управления, а именно экологического менеджмента и финансового контроллинга, усложняет их практическое использование, снижает эффективность управления в целом. Для предотвращения указанных выше проблем целесообразно определить отличительные черты указанных выше механизмов управления с учетом таких критериев: объект применения, операционные функции и задачи.

Система экологического менеджмента – это совокупность взаимосвязанных элементов, которые используются для определения и достижения экологической политики и целей. Согласно ISO 14001 "Системы экологического управления" такая система предусматривает внедрение следующих компонентов:

1. Планирование – организация должна определить, внедрить и поддерживать документированные экологические цели и задачи для соответствующих подразделений и уровней в рамках организации. Задачи и цели должны быть измеримыми, если это практически осуществимо, и согласованы с экологической политикой организации, а именно, с обязательствами по предотвращению загрязнения, соблюдению требований нормативно-правовых актов и т.д.

2. Документирование – организация должна определить перечень документов, необходимых для обеспечения

планирования, функционирования и контроля процессов, связанных с ее существенными экологическими аспектами.

3. Мониторинг, измерение, операционный контроль и аудит – организация должна разработать, внедрить и поддерживать методики регулярного мониторинга, измерения основных параметров и контроля работ, которые могут иметь значительное влияние на окружающую среду, а также проведения периодических внутренних аудитов [9].

Таким образом, объектом управления системы экологического менеджмента являются физические показатели антропогенного влияния хозяйственной деятельности предприятия на окружающую среду. Такими показателями могут быть забор воды из наземных и/или подземных водных объектов, образование отходов разных классов опасности, выбросы диоксида углерода и др. Вместе с этим, система экологического менеджмента не фокусируется на экономической основе природоохранной деятельности. Согласно стандарту экологические задачи устанавливаются и реализуются с учетом финансовой возможности предприятия, при этом методы анализа, учета и контроля денежных потоков в рамках их реализации определяются непосредственно руководством.

Объектами экологического контроллинга могут быть:

1. Физические показатели антропогенного влияния на окружающую среду и использования природных ресурсов (выбросы загрязняющих веществ в атмосферу, потребление воды, образование отходов и др.);

2. Экономические характеристики физических показателей антропогенного влияния на окружающую среду, использования природных ресурсов (экологический налог, стоимость потребленной воды, издержки на утилизацию отходов и др.);

3. Экономические характеристики влияния экологических факторов на экономическую эффективность деятельности субъектов хозяйственной деятельности (штрафы за загрязнение окружающей среды, экологические обязательства, доходы от продажи органической продукции и др.).

В условиях функционирования системы экологического менеджмента внедрение экологического контроллинга, который базируется на физических показателях, приведет к дублированию и путанице функциональных обязательств работников экологических и экономических служб, необоснованному увеличению документооборота и затрат на природоохранную деятельность. Таким образом, если на предприятии внедрена и действует система экологического менеджмента, основной функцией эко-контроллинга является формирование информационной базы для экономического обоснования и оценки экологических целей и задач в рамках данной системы. При этом объектом являются экономические и финансовые показатели управления экологическими аспектами предприятия (табл. 1).

Таблица 1. Взаимосвязь объектов экологического менеджмента и эко-контроллинга сельскохозяйственных предприятий*

Экологический аспект	Объекты экологического менеджмента	Объекты экологического контроллинга
Образование органических отходов	Объем отходов (навоз, помет), т/месяц	Издержки на сохранение и утилизацию органических отходов (по видам отходов и местам их хранения), тыс.грн. Экологический налог за размещение отходов в специально отведенных для этого местах, тыс.грн
Водопотребление	Объем водных ресурсов, использованных для орошения сельскохозяйственных угодий, тыс.м ³ Потери воды в сети, тыс.м ³	Стоимость потребленной воды по центрам ответственности, тыс.грн Штраф за сверхлимитное потребление водных ресурсов, тыс.грн
Использование неорганических удобрений	Использование гербицидов, пестицидов, других неорганических удобрений на 1 га площади посевов, т Количество простроченных удобрений, которые хранятся на складе, т	Расходы на утилизацию просроченных удобрений, тыс.грн Снижение рыночной (нормативной) стоимости сельскохозяйственной земли вследствие загрязнения неорганическими удобрениями, тыс.грн
Выбросы загрязняющих веществ в атмосферный воздух	Выбросы диоксида углерода (CO ₂) из стационарных источников, т Выбросы диоксида углерода (CO ₂) из передвижных источников, т	Экологический налог за выбросы загрязняющих веществ в атмосферный воздух, тыс.грн Штраф за сверхлимитные выбросы загрязняющих веществ в атмосферный воздух, тыс.грн

*Источник: разработано автором.

В современных условиях не все предприятия внедрили систему экологического менеджмента в операционную деятельность. Организация природоохранной деятельности на таких предприятиях сводится к контролю соблюдения требований законодательных актов, оформлению разрешений и лимитов на использование природных ресурсов или выбросы загрязняющих веществ в окружающую среду. Для таких субъектов хо-

зяйственной деятельности экологический контроллинг становится концепцией управления деятельностью в области природопользования и охраны окружающей среды, направленной на повышение эколого-экономической эффективности и безопасности. Таким образом, предлагаем рассматривать сущность экологического контроллинга с учетом особенностей организации управления окружающей средой (рис. 1).

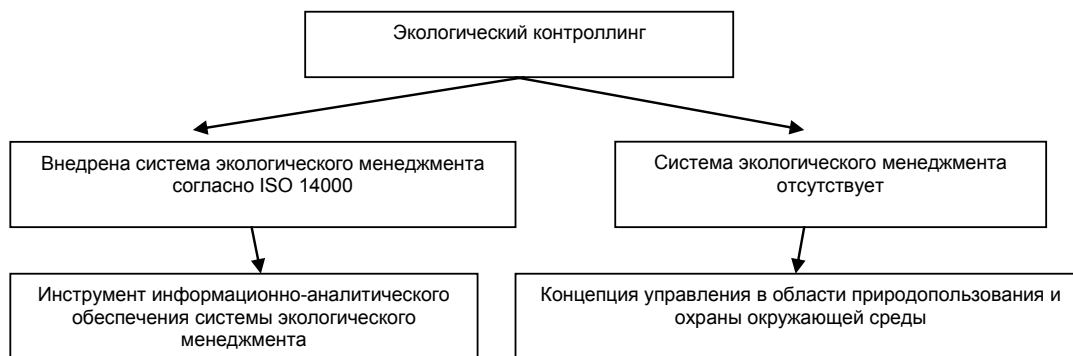

Рис. 1. Подходы к определению сущности экологического контроллинга в зависимости от особенностей управления в области охраны окружающей среды*

*Источник: разработано автором

Для предприятий, в которых внедрена и функционирует система экомеджмента, экологический контроллинг – это инструмент информационно-аналитического обеспечения системы экологического менеджмента, который включает планирование, анализ, учет, контроль и аудит экономических и финансовых показателей реализации экологических целей и задач.

Если на предприятии не задействованы специализированные подходы к управлению деятельностью, связанной с влиянием на окружающую среду, экологический контроллинг – это концепция управления деятельностью в области природопользования и охраны окружающей среды, которая охватывает функции планирования, мониторинга, контроля и аудита эколого-экономических показателей на базе данных бухгалтерского учета с целью обеспечения экологической безопасности.

Независимо от того, какой из выше указанных подходов используется, основной целью внедрения эко-контроллинга на предприятии является всестороннее, системное информационное обеспечение менеджеров предприятий для принятия обоснованных и эффективных эколого-экономических решений. Предпосылками внедрения экологического контроллинга являются:

– разработка и функционирование системы экологического менеджмента согласно требованиям между-

народного стандарта ISO 14001 "Система экологического менеджмента";

– ухудшение экологических показателей хозяйственной деятельности предприятий, что приводит к повышению экономических потерь (экологические штрафы, расходы на ликвидацию последствий экологически небезопасной деятельности и др.);

– отсутствие или использование устаревших методов планирования, анализа и контроля в области охраны окружающей среды, которые не отвечают запросам руководства и/или внешних заинтересованных пользователей (государственные службы, общественность и др.);

– использование методических основ управленческого учета и калькуляции себестоимости, которые не учитывают экологических показателей, их влияния на стоимость готовой продукции, результативность хозяйственной деятельности предприятия в целом и отдельных структурных подразделений в частности;

– реализация принципов корпоративной социальной ответственности;

– риски, связанные с деятельностью, которой присуща повышенная экологическая опасность;

– формирование новых или коррекция действующих экологических целей в связи с изменениями технологического процесса, требований государственного регулирования, внедрения инновационных технологий и т.д.

Как механизм управления деятельностью предприятий в области охраны окружающей среды эко-контроллинг выполняет следующие функции:

1. Методическая – разработка экономико-экологических показателей и методических подходов их расчета, адаптированных к особенностям производственно-технологического процесса и экологическим аспектам субъекта хозяйственной деятельности, управление которыми позволит обеспечить экологически безопасное функционирование предприятия в долгосрочной перспективе;

2. Информационная – создание информационно-аналитической среды управления природоохранной деятельностью предприятий с целью принятия взвешенных решений и повышения эффективности системы экологического менеджмента;

3. Планирования и контроля – разработка и поддержание процессов планирования и контроля экономико-экологических показателей в рамках системы экологического управления деятельностью предприятия в области природопользования и охраны окружающей среды;

4. Координации – корректировка перечня существенных экологических аспектов и определение приоритетности их управления с учетом влияния на экономическую эффективность предприятия;

5. Организационная – интеграция экологических показателей во все сферы управления и деятельности предприятия (учет, маркетинг, производство, логистику и т.д.).

Важным вопросом теоретического обоснования экологического контроллинга является определение его задач в общей системе управления деятельностью в области охраны окружающей среды в целом и контроллинга в частности. Отсутствие четкого разграничения задач различных инструментов управления (экологический контроллинг, аудит, менеджмент и т.д.) усложняет построение организационной структуры предприятия и распределение функциональных обязанностей между подразделениями, обеспечение их взаимодействия. Также актуальность данного вопроса обусловлена тем, что многие предприятия внедряют эко-контроллинг путем включения показателей экологичности в отчеты общей системы контроллинга предприятия. Отметим, что такой подход организации эко-контроллинга не приведет к эффективному управлению в области природопользования и охраны окружающей среды в виду следующих недостатков:

– формирование экологической информации, в первую очередь, об операциях, которые важны для производства, финансового обеспечения, сбыта и т.д., и отсутствие данных о существенных экологических аспектах по отдельным видам деятельности, загрязнителям

и т.д. Это приводит к неполной, недостоверной информации об экологическом состоянии предприятия и экологических рисках, возможности принятия необоснованных управленческих решений;

– использование совокупности экологических показателей, которые не предоставляют возможности принять эффективное решение по управлению деятельностью в области охраны окружающей среды;

– формирование у сотрудников отношения второстепенности экологической информации.

При определении задач экологического контроллинга необходимо учитывать как операционную деятельность в области охраны окружающей среды, так и стратегическую, направленную на обеспечение экологической безопасности в долгосрочной перспективе. Информационной базой управления операционной деятельностью являются результаты оценки и анализа:

1. Фактических эколого-экономических показателей антропогенного влияния экологических аспектов на окружающую среду в рамках нормального операционного цикла (выбросы загрязняющих веществ в атмосферный воздух, экологические обязательства, доходы от рециклинга или вторичного использования отходов, расходы на оборудование мест хранения отходов и т.д.);

2. Плановых эколого-экономических показателей антропогенного влияния деятельности на окружающую среду, которые будут достигнуты в результате целенаправленного управления экологическими аспектами в рамках нормального операционного цикла.

Стратегическое управление в области охраны окружающей среды охватывает долгосрочные проекты, направленные на снижение антропогенного влияния, или внедрение которых приведет к улучшению экологической ситуации на предприятии в результате изменений в технологическом процессе, установки очистительного оборудования и т.д. Информационная база такого управления включает результаты оценки и анализа эколого-экономических показателей антропогенного влияния на окружающую среду экологических аспектов:

– возникших в результате существенных изменений производственных или технологических изменений (расширение производства или номенклатуры выпускаемой продукции, внедрение инновационных технологий производства и др.);

– снизивших антропогенное влияние в результате внедрения более чистых технологий, использования более безопасных компонентов или составляющих и т.д. Таким образом, задачи экологического контроллинга для операционного и стратегического управления отличаются на всех этапах функционирования (табл. 2).

Таблица 2. Задачи экологического контроллинга*

Функция управления	Операционное управление	Стратегическое управление
Планирование	Идентификация совокупности эколого-экономических показателей согласно установленным экологическим целям и задачам	Идентификация совокупности эколого-экономических показателей для определения, оценки и контроля изменений в экологической ситуации предприятия вследствие реализации инвестиционного проекта, внедрения технологических инноваций и т.д.
	Определение фактического уровня плановых эколого-экономических показателей	
	Разработка методик по определению нормативных (среднестатистических) эколого-экономических показателей с учетом режимов работы оборудования	
Анализ	Разработка методик анализа соответствия эколого-экономических показателей установленным нормам в рамках операционного цикла	Разработка методик периодического анализа эколого-экономических показателей реализации инвестиционных проектов
Бухгалтерский учет	Организация аналитического бухгалтерского учета с учетом перечня входных данных, необходимых для расчета эколого-экономических показателей экологического контроллинга (в т.ч. по центрам ответственности, видам затрат и т.д.)	Организация аналитического бухгалтерского учета входных данных, необходимых для расчета эколого-экономических показателей в рамках реализуемого проекта, новых экологических аспектов и т.д.
Контроль	Разработка методик контроля эколого-экономических показателей и корректировки плановых показателей	Разработка методик контроля эколого-экономических показателей и корректировки плановых показателей

*Источник: разработано автором

Экологический контроллинг охватывает все подразделения предприятия: снабжение (закупка экологически безопасных сырья и материалов), логистика (оптимизация поставок сырья и готовой продукции с целью снижения выбросов CO₂ от движимых источников загрязнения), производство (образование отходов, выбросы в атмосферный воздух от стационарных источников загрязнения и т.д.), маркетинг (продвижение экологически чистой продукции, формирование имиджа социально ответственной компании), исследования и развития (улучшение качества продукции, экологичности технологий и т.д.). Для построения эффективной сис-

темы эко-контроллинга, которая бы объединила все структурные подразделения и достижения общих экологических целей и задач необходимо разработать и принять единые методики планирования, учета, анализа и контроля. Такой подход обеспечит единое информационное пространство на базе обобщенных эколого-экономических показателей, стандартизированных внутренних отчетов и организованных информационных потоков. Таким образом, мероприятия по разработке и внедрению экологического контроллинга на предприятии целесообразно облечь в три этапа: подготовительный, внедрение и контроль (рис. 2).

Рис. 2. Этапы внедрения экологического контроллинга на предприятии*

*Источник: разработано автором

Изучение эволюции развития экологического контроллинга как отдельной области экономической науки показало, что до сих пор недостаточно обоснованными остаются его принципы. Это негативно влияет на качество системы экологического контроллинга, результативность ее функционирования. Считаем, что при формировании целей и задач экологического контроллинга, его внедрении и функционировании необходимо придерживаться следующих принципов:

1. Принцип соответствия целям – цели экологического контроллинга должны соответствовать целям экологической политики предприятия.

2. Принцип системности – экологический контроллинг – это система взаимосвязанных информационных потоков, которые генерируются структурными подразделениями предприятия в процессе планирования, мониторинга, анализа, учета и контроля антропогенного влияния хозяйственной деятельности на окружающую среду.

3. Принцип повсеместности – эко-контроллинг охватывает все виды деятельности и бизнес-процессы, которые негативно влияют или будут влиять на окружающую среду, а также все организационные и управленческие уровни предприятия.

4. Принцип технологичности – максимальная эффективность функционирования экологического контроллинга достигается путем своевременной, доступной, автоматизированной (компьютеризации) обработ-

ке методик, процессов сбора, хранения, передачи и анализа информационных данных.

5. Принцип релевантности – для принятия обоснованных и ответственных управленческих решений информация экологического контроллинга должна быть значимой, полезной, понятной и своевременной.

6. Принцип презентативности – информация экологического контроллинга должна быть достоверной, непротиворечивой, полной (объемность), в целях принятия обоснованных и эффективных управленческих решений.

7. Принцип своевременности – эко-контроллинг должен ориентироваться на обеспечение экологической безопасности в долгосрочной перспективе, способствовать раннему выявлению потенциальных рисков и возможностей их уменьшения.

8. Принцип документирования – предприятие должно разработать методику документального оформления, фиксации фактов, норм, заданий, показателей в рамках реализации эко-контроллинга. Без фиксации или документального оформления невозможно сравнение и обоснование тенденций, анализ их истоков и причин.

9. Принцип регулярности и гибкости контроля и аудита процессов – эко-контроллинг базируется на регулярном, систематическом контроле и корректировке плановых показателей. При проведении контроля необходимо варьировать его методы и формы в зависимости от особенностей развития организации.

10. Принцип накопления информации – экологический контроллинг должен способствовать накоплению экологической информации в динамике с целью проведения ее статистического анализа, определения тенденций и предвидения будущего.

Итог. В результате проведенного исследования определено следующее:

Эко-контроллинг – составляющая часть системы управления предприятием, направленная на обеспечение экологической безопасности деятельности в долгосрочной перспективе. Целью внедрения экологического контроллинга является формирование качественной информационной базы для принятия эффективных управленческих решений. Методической и организационной базой экологического контроллинга являются функции планирования, учета, контроля, анализа и аудита, интегрированные в единую информационно-аналитическую систему для достижения экологических целей и задач.

В определении сущности экологического контроллинга отсутствуют четко обозначенные границы его применения, что приводит к дублированию функций других механизмов управления, а именно экологического менеджмента и финансового контроллинга, усложняет их практическое использование, снижает эффективность управления в целом.

В условиях функционирования системы экологического менеджмента внедрение экологического контроллинга, который базируется на физических показателях, приведет к дублированию и путанице при распределении функциональных обязательств работников экологических и экономических служб, необоснованном увеличении документооборота и затрат на природоохранную деятельность. Если на предприятии внедрена и действует система экологического менеджмента, основной функцией эко-контроллинга является формирование информационной базы для экономического обоснования и оценки экологических целей и задач в рамках данной системы. При этом объектом являются экономические и финансовые показатели управления экологическими аспектами предприятия.

Если на предприятии не задействованы специализированные подходы к управлению деятельностью, связанной с влиянием на окружающую среду, экологический контроллинг – это концепция управления деятельностью

в области природопользования и охраны окружающей среды, которая охватывает функции планирования, мониторинга, контроля и аудита эколого-экономических показателей на базе данных бухгалтерского учета с целью обеспечения экологической безопасности.

Как механизм управления деятельностью предприятий в области охраны окружающей среды эко-контроллинг выполняет методическую, информационную, организационную функции, а также функции координации, планирования и контроля.

При разработке и поддержании системы экологического контроллинга необходимо придерживаться следующих принципов: соответствие экологической политике, системности, повсеместности, технологичности, релевантности, презентативности, своевременности, документирования, регулярности и гибкости контроля и аудита процессов, накопления информации.

Список использованных источников

1. Базилевич В.Д. Глосарій зеленого бізнесу: українсько-німецький-російсько-англійський / В.Д. Базилевич, Д.Вальтер, Г.І. Купалова та ін. – Знання. – 2010. – 518 с.
2. Садченко Е.В. Концепція эко-контролінга в управлінні природопольованням [Електронний ресурс] / Е.В. Садченко. – Режим доступу: <http://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/25776/1/Sadchenko.pdf>.
3. Харченко Т.Б. Формування та впровадження екологічного менеджменту на підприємства України / Т.Б. Харченко / Теоретичні та прикладні питання економіки зб. наук. праць. – Вип. 22. – К.: Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2010. – С. 162-168.
4. GREEN CONTROLLING или почему бауманские сотрудники самые экологичные [Електронний ресурс] // Московский государственный технический университет имени Н.Э. Баумана: [сайт]. – Режим доступа: <http://pr.bmstu.ru/?p=21057>.
5. Шляго Н.Н. Определение содержания понятия "контроллинг" на основе системного принципа / Российский экономический интернет – журнал [Електронний ресурс]: Интернет- журнал АТиСО / Акад. Труда и социал. Отношений – Электрон. Журн. – М.: АТиСО, 2009.
6. Кожухова О.С. Экологический учет и экологический контроллинг: взаимосвязь и интеграция [Електронний ресурс] / О.С. Кожухова // Управление экономическими системами. – 2012. – № 3. Режим доступа: <http://uecs.ru/uecs-39-392012/item/1165-2012-03-26-11-23-42>.
7. Акишин А.С. Экологическая политика зарубежных стран и России: Учебное пособие. – Волгоград: Издательство ВолГУ, 2003. – С. 77.
8. Кирсанова Т.О. Экологический контроллинг в системе управления предприятием: Автореф. дис. канд. экон. наук: 08.08.01 / Т.О. Кирсанова / Сумской государственный университет. – Сумы, 2004. – 20 с.
9. ISO 14001:1997 "Система управління навколишнім середовищем" / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.iso14000ukraine.org.ua.

Надійшла до редакції 01.08.13

Н. Гончаренко, канд. екон. наук, асист.
КНУ імені Тараса Шевченка, Київ

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ ЕКОЛОГІЧНОГО КОНТРОЛІНГУ

Розглянуті й удосконалені теоретичні й організаційні засади екологічного контролінгу. Розкрито сутність екологічного контролінгу й удосконалено його визначення з урахуванням особливостей системи управління у сфері охорони довкілля. Визначені об'єкти, функції і задачі екоконтролінгу, обґрунтовані його принципи і послідовність впровадження.

Ключові слова. Екологічний контролінг; система екологічного менеджменту; охорона навколишнього середовища; управління; облік.

N. Goncharenko, PhD in Economics, Assistant
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

THEORETICAL AND ORGANIZATION BASIS OF ECO-CONTROLLING

Reviewed and improved theoretical and organizational basis for environmental controlling. The essence of eco-controlling was revealed and improved its definition, taking into account characteristics of the environmental management system. Objects, functions and tasks eco-controlling were defined, justified its principles and consistency of implementation.

Keywords. Eco-controlling; ecological management system; environmental protection; management; ecological accounting.

JEL G180
УДК 336.7

Л. Гудзинська, канд. екон. наук, доц.
КНУ імені Тараса Шевченка, Київ

ЕКОНОМІКО-ПРАВОВА ОЦІНКА ЗАПРОВАДЖЕННЯ ФІНАНСОВИХ ВЕКСЕЛІВ В УКРАЇНІ

У статті дана економіко-правова оцінка ризиків запровадження фінансових векселів в Україні.

Ключові слова: фінансовий банківський вексель, фінансовий казначейський вексель.

Постановка проблеми. Проблеми з наповненням бюджету та виконанням боргових зобов'язань держави зумовлюють пошук ефективних механізмів їх вирішення. В Україні з прийняттям Закону України "Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законів України щодо фінансових векселів" [4] (далі – Закон) запроваджено нові фінансові інструменти – фінансовий банківський вексель та фінансовий казначейський вексель. Такий крок законодавця викликав досить активну дискусію серед науковців та фахівців, серед яких можна зустріти різні, часом діаметрально протилежні, погляди на означену проблему. Неоднозначність сприйняття нових фінансових інструментів пов'язана, насамперед, з досить складною природою та ймовірними наслідками їх запровадження. Оцінка ймовірних вигод та ризиків запровадження зазначених фінансових інструментів представляється надзвичайно актуальною, з огляду, насамперед, на ступінь їх прояву у державному секторі та підприємницькому середовищі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з проблеми. Проблема запровадження фінансових банківських та фінансових казначейських векселів в Україні є предметом дослідження таких науковців і фахівців, як В.Базилевич, І.Мазур, В.Шелудько, О.Баженова, В.Вірченко, А.Ігнатюк, Н.Крилова, О.Любкіна, Г.Мисака, І.Федоренко, О.Чеберяко, Н.Кузнєцова, А.Сахнацький, С.Тутов, Т.Рудненко, А.Новак, М.Довбенко та інші. Зміст останніх досліджень із зазначеної тематики полягає в оцінці переваг та недоліків нових фінансових інструментів, їх впливу на сферу державних фінансів та бізнесу, відповідності вексельному праву.

Невирішені раніше частини загальної проблеми. Перспективною вбачається оцінка практичного застосування фінансового банківського та фінансового казначейського векселів з метою оперативного реагування на загрози і небезпеки, що можуть виникнути для бюджету, банківської системи та бізнесу.

Метою статті є економіко-правова оцінка вигод та ризиків запровадження фінансових банківських та фінансових казначейських векселів в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зміст законодавчої новели полягає у запровадженні фінансового казначейського та фінансового банківського векселів. При цьому якщо мета першого повною мірою зрозуміла, виходячи з положень новоприйнятого Закону, нею, зокрема, є реструктуризація бюджетної заборгованості з відшкодування податку на додану вартість суб'єктам господарювання, то другого – чітко у зазначеному Законі не визначена. В ньому, зокрема, міститься лише кілька положень, в яких дається визначення поняття "фінансовий банківський вексель", під яким пропонується розуміти цінний папір, що посвідчує безумовне зобов'язання банківської установи сплатити після настання строку платежу визначену суму власнику векселя, та врегульовуються окремі технічні питання щодо особливостей видачі, обігу, обліку, сплати та стягнення за фінансовими банківськими векселями, форми, в якій зазначений вексель видається, тощо. Це певною мірою звужує можливості комплексної оцінки економічних наслідків запровадження фінансового банківського

векселя та водночас залишає ширше поле для його правової оцінки.

Можна, зокрема, відзначити, що у визначенні у Законі редакції зазначений фінансовий інструмент за усіма ознаками більше нагадує розписку, про яку згадується у Цивільному кодексі України, що дає підстави говорити про юридичну невизначеність відповідної норми, наслідком чого можуть бути непоширення на нього вексельного права, довільне тлумачення відповідних норм на практиці, значні фінансові ризики для векселедержателів.

Дискусійною виглядає і визначена у Законі правова природа фінансового банківського (як, власне, і фінансового казначейського) векселя, з огляду, зокрема, на механізм здійснення розрахунків у негрошовій формі, що допускає позиціонування цього інструменту не як засобу оформлення грошового боргу, а як нової грошової одиниці.

Одним з недоліків фінансового банківського векселя виглядає його "безоплатний" характер. Такий висновок, зокрема, зроблений Асоціацією "Український Кредитно-Банківський Союз", на думку якої "операції з випуску нового виду цінних паперів – фінансових банківських векселів, за своєю економічною суттю є залученням банком грошових коштів від будь-яких юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців на визначений строк, тобто є аналогічною до залучення коштів на умовах депозиту / отриманого кредиту або випуску банком депозитних сертифікатів / облігацій" та якою акцентовано увагу на відсутності вимог щодо "обов'язковості сплати банком будь-якого доходу за векселем ... векселедержателем, на відміну від чітко визначених вимог щодо обов'язковості сплати банком доходу (процентів) вкладникам ... за депозитами / депозитними сертифікатами ...". Це обумовлює можливість безоплатного строкового залучення фінансовими установами грошових ресурсів, що суперечить сутності банківської діяльності ...". [10]

З цієї, а також проблемою забезпечення єдиного підходу до обліку фінансових банківських векселів поряд з операціями з цінними паперами, кредитними, вкладними (депозитними) операціями тісно пов'язані проблеми забезпечення привабливості зазначеного фінансового інструменту для банківських установ як об'єкта інвестування, інструмента рефінансування, підвищення ліквідності банківської системи та економіки країни в цілому, належної ліквідності зазначеного платіжного інструменту у підприємницькому середовищі.

Значно більшим за резонансом сприйняття в науковому та фаховому середовищі виявився фінансовий казначейський вексель. У Законі він визначається як цінний папір, що посвідчує безумовне грошове зобов'язання центрального органу виконавчої влади, що здійснює казначейське обслуговування бюджетних коштів, яким оформлено заборгованість державного бюджету, сплатити після настання строку платежу визначену суму власнику векселя (векселедержателю). Цільове призначення цього інструменту – реструктуризація боргової заборгованості держави з податку на додану вартість перед господарюючими суб'єктами, строк обігу – від 1 до 5 років. дохідність – на рівні 5% річних, характер отримання – добровільний.

Зазначеному векселю загалом притаманні ті ж недоліки правового характеру, що, власне, і фінансовому банківському векселю. Додамо лише, що юридично некоректним виглядає посвідчення фінансовим казначейським векселем грошового зобов'язання центрального органу виконавчої влади, що здійснює казначейське обслуговування бюджетних коштів, який може діяти виключно від імені держави та представляти її інтереси.

Крім того, казначейські векселі, як правило, належать до короткострокових державних боргових зобов'язань, а їх цільове призначення полягає у залученні коштів до державного та місцевих бюджетів на борговій основі [11, с. 79, 500].

Економічна оцінка фінансового казначейського векселя не є однорідною, зважаючи на ймовірні наслідки запровадження цього інструменту в залежності від реакції на нього з боку суб'єктів фінансового ринку. Поведінка ж останніх, очевидно, визначатиметься можливостями отримання певних вигод чи запобігання певним загрозам при операціях з відповідним фінансовим інструментом тих чи інших суб'єктів.

Теоретично запровадження фінансового казначейського векселя поряд з вирішенням проблеми оздоровлення бюджету країни у короткостроковому періоді переслідує мету наповнення економіки обіговими коштами, адже Закон прирівнює видачу цього векселя до видачі платнику податку суми бюджетного відшкодування шляхом перерахування коштів з бюджетного рахунка на рахунок платника податку. Випуск же цього інструменту у паперовому та електронному вигляді дає можливість для його обігу на фондовому ринку.

Відомо, що "... переваги вексельного обігу стають особливо актуальними під час наростання кризових тенденцій в економіці, коли підприємства неспроможні активно залучати фінансові ресурси через банківський кредит і відчувають дефіцит вільних грошових коштів та інших високоліквідних активів. Поширення вексельних розрахунків у такому випадку є практично єдиним шляхом уникнення спаду виробництва, зумовленого кризою неплатежів, тобто надмірного зростання кредиторської та дебіторської заборгованості суб'єктів господарювання" [11, с. 514]. Таку ж функцію вексель, у нашому випадку фінансовий казначейський вексель, виконує і у разі виникнення заборгованості у держави перед господарюючими суб'єктами з метою недопущення уповільнення їх ділової активності. Головне завдання при цьому полягає у введенні в обіг високоліквідного безризикового фінансового інструменту, спроможного забезпечити потреби бізнесу в грошових ресурсах. А саме таким повною мірою вважається фінансовий казначейський вексель [11, с. 79].

З питанням ліквідності фінансових казначейських векселів, окрім можливості насичення бізнесу оборотними коштами, тісно пов'язана проблема тимчасового зв'язування ліквідності банків та, відповідно, зменшення з їх боку тиску на валютний ринок.

Не варто не враховувати також і можливість використання банками фінансових казначейських векселів з метою їх рефінансування з боку Національного банку України. Це ж, власне, стосується і фінансового банківського векселя. У такому разі "рефінансування комерційних банків центральним банком відбувається на основі обліку (дисконтування) фінансових векселів комерційних банків, які натомість отримують грошові кошти на кредитній основі" [11, с. 500].

Одночасно слід зазначити, що практична реалізація визначених Законом переваг фінансового казначейського векселя може бути суттєво ускладнена. Спектр можливих сценаріїв розвитку подій у цій сфері може бути досить широким. На окремих з них вважаємо мож-

ливим зупинитись детальніше, оскільки саме вони, на нашу думку, можуть бути найбільш ймовірними при практичному застосуванні зазначених законодавчих новел.

З огляду на існуючий стан фондового ринку України, а також на отриманий досвід з обігом на ньому облігацій внутрішньої державної позики з податку на додану вартість (так звані ОВДП-ПДВ) існує ризик появи на ньому окремих суб'єктів, насамперед, з числа банківських установ, які скуповуватимуть з великим дисконтом (за експертними оцінками, на рівні 15-40%, хоча, на нашу думку, в період можливих економічних потрясінь цей показник може бути і більшим) фінансові казначейські векселі для їх подальшої реалізації на різних умовах (можливо за номіналом) казначейській службі [2; 9]. Пропозиція ж векселів на таких умовах може бути досить значною, виходячи з реального стану забезпечення бізнесу обіговими коштами. Бізнес, таким чином, отримає "живі" гроші, хоча й у значно меншому обсязі, ніж його дебіторська заборгованість в частині податку на додану вартість (ПДВ) з боку бюджету. Вексель при цьому виступатиме інструментом "перекачування" грошей з бізнесу у банківський сектор.

Одночасно не виключний і сценарій, за якого зазначений інструмент не представлятиме якогось значного інтересу для суб'єктів фінансового ринку, у зв'язку з чим проблема "голоду" бізнесу на обігові кошти буде пролонгована на період строку обігу векселя.

Також не варто не враховувати і такі можливі сценарії розвитку подій, як чергова реструктуризація існуючої заборгованості з ПДВ з боку держави, а також можливе розширення сфери застосування фінансового казначейського векселя.

На користь останнього, до речі, засвідчує урядова законодавча ініціатива, яка знайшла підтримку законодавця, щодо поширення вимог статті 22 Закону України "Про Державний бюджет України на 2013 рік", якою надається право Кабінету Міністрів України реструктурувати фактичну бюджетну заборгованість за визначеними ним видатками державного бюджету, що виникла станом на 1 січня 2013 року, у встановлених ним обсягах шляхом видачі фінансових казначейських векселів строком обігу до п'яти років з дохідністю 5 відсотків, також на заборгованість з різниці в тарифах на теплову енергію, послуги з централізованого водопостачання та водовідведення, що вироблялися, транспортувалися та постачалися населенню, яка утворилася у зв'язку з невідповідністю фактичної вартості теплової енергії та послуг з централізованого водопостачання та водовідведення тарифам, що затверджувалися та/або погоджувалися органами державної влади чи органами місцевого самоврядування.

Важливим при цьому є те, що термін виникнення такої заборгованості не обмежується 1-м січнем 2013 р., що дозволить здійснювати її реструктуризацію із застосуванням фінансових казначейських векселів в межах обсягів, що будуть сформовані впродовж поточного бюджетного року. Адже згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 21.08.2013 р. № 683 "Деякі питання випуску фінансових казначейських векселів" реструктуризацію пропонується здійснити, зокрема, лише в частині заборгованості з різниці в тарифах на теплову енергію, послуги з централізованого водопостачання та водовідведення, що вироблялися, транспортувалися та постачалися населенню, яка виникла у зв'язку з невідповідністю фактичної вартості теплової енергії та послуг з централізованого водопостачання та водовідведення тарифам, що затверджувалися органами державної влади чи місцевого самоврядування, яка виникла станом на 01.01.2013 року. [6]

Необхідність прийняття такої законодавчої ініціативи її авторами обґрунтовується також тим, що "заборгова-

ність державного бюджету перед місцевими бюджетами з різниці в тарифах на теплову енергію для населення станом на 01.01.2013 становила 3,9 млрд грн, а на 01.09.2013 – 10,6 млрд грн, на послуги з централізованого водопостачання та водовідведення для населення станом на 01.01.2013 – 4,4 млрд грн, а на 01.09.2013 – 8,2 млрд гривень" [1]. В той же час, не дивлячись на те, що "на 2013 рік субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам на погашення заборгованості з різниці в тарифах на теплову енергію, послуги з централізованого водопостачання та водовідведення, що вироблялися, транспортувалися та постачалися населенню, яка виникла у зв'язку з невідповідністю фактичної вартості теплової енергії та послуг з централізованого водопостачання та водовідведення тарифам, що затверджувалися та/або погоджувалися органами державної влади чи місцевого самоврядування встановлена, за спеціальним фондом державного бюджету обсягом 5 125,6 млн грн ...", за січень-вересень поточного року зазначена субвенція надана місцевим бюджетам всього у сумі 450,2 млн гривень, що становить лише 8,8% бюджетних призначень та 13,2% плану на звітний період [5].

З розширенням сфери застосування фінансових казначейських векселів в Україні існують певні ризики для бюджетної та загалом фінансово-економічної системи країни.

Такі ризики, насамперед, проглядаються в контексті зростання боргового навантаження на бюджет в майбутніх періодах. Для виконання зобов'язань за фінансовими казначейськими векселями необхідним буде або збільшувати обсяг запозичень, або ж спрямовувати на ці цілі доволі обмежені ресурси бюджету, сформовані за рахунок платежів платників податків, без збільшення розміру бюджетного дефіциту, щодо якого останнім часом виставляються особливі вимоги, головним чином, в частині обмеження величини. Відповідним чином, в структурі фінансування бюджетного дефіциту об'єктивно зростає частка саме такого роду платежів, що в сукупності призводить до звуження інвестиційної та соціальної спрямованості бюджету країни. Бюджет, таким чином, дедалі більше перетворюватиметься в заручника боргових зобов'язань держави, нівелюючи, тим самим, цільове призначення податкової системи країни – акумулювання коштів для реалізації суспільно корисних завдань соціально-економічного характеру. В таких умовах малоімовірним є зниження податкового навантаження на бізнес та громадян, адже з посиленням спрямованості бюджету на виконання боргових зобов'язань, як правило, формується тенденція до зростання фіскального навантаження на платників податків.

Не можна не враховувати і можливість підвищення тарифів на відповідні житлово-комунальні послуги з метою компенсації збитків постачальникам таких послуг, понесених ними внаслідок запровадження вексельної схеми розрахунків у зазначеній сфері.

Збереження ж існуючого стану розрахунків у сфері житлово-комунальних послуг у довгостроковому періоді, про високу ймовірність чого, зокрема, свідчать їх динаміка у попередні періоди, а також відсутність ефек-

тивних механізмів подолання цієї ситуації у найближчій перспективі об'єктивно призводитиме до збереження проблеми неплатежів у зазначеній сфері на невизначений термін. Це, відповідно, створюватиме підґрунтя для пролонгації застосування вексельних схем розрахунків у цій сфері і в наступні роки.

Не можна залишати поза увагою і такий аспект, як зниження кредитного рейтингу України, що своїм наслідком матиме падіння інвестиційної привабливості країни, що в умовах доволі слабого внутрішнього інвестиційного потенціалу створюватиме суттєві перешкоди для економічного розвитку, передусім в частині забезпечення його інноваційної складової.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Запровадження фінансового банківського та фінансового казначейського векселів в Україні переслідує мету вирішення проблем оздоровлення бюджетної системи країни, збільшення обігових коштів у сфері бізнесу, економічного зростання цілому. Оцінка практичної реалізації цього нововведення представляється важливою з точки зору оцінки його результативності та можливостей оперативного реагування з боку держави у разі розвитку подій за незапланованим сценарієм з метою запобігання загостренню ймовірних проблем у майбутньому.

Список використаних джерел

1. Висновок Комітету Верховної Ради України з питань бюджету на проект Закону України "Про внесення зміни до статті 22 Закону України "Про Державний бюджет України на 2013 рік" щодо реструктуризації фактичної бюджетної заборгованості шляхом видачі фінансових казначейських векселів" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.rada.gov.ua.
2. Довбенко М. Плюси і мінуси фінансових векселів [Електронний ресурс] / М.Довбенко. – Режим доступу: <http://www.viche.info/journal/3739/>.
3. Експерт: Фінансові векселі – папірці, якими держава буде розраховуватись з підприємствами [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://newsradio.com.ua>.
4. Закон України "Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законів України щодо фінансових векселів" від 04.07.2013 р. №407-УІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.rada.gov.ua.
5. Пояснювальна записка до проекту Закону України "Про внесення зміни до статті 22 Закону України "Про Державний бюджет України на 2013 рік" щодо реструктуризації фактичної бюджетної заборгованості шляхом видачі фінансових казначейських векселів" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.rada.gov.ua.
6. Проект Закону України "Про внесення зміни до статті 22 Закону України "Про Державний бюджет України на 2013 рік" щодо реструктуризації фактичної бюджетної заборгованості шляхом видачі фінансових казначейських векселів" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.rada.gov.ua.
7. Рудненко Т. Чи можна довіряти так званім "фінансовим векселям"? [Електронний ресурс] / Т.Рудненко. – Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua>.
8. Сахнацький А. В Україні запроваджено новий фінансовий інструмент – фінансовий вексель [Електронний ресурс] / А.В.Сахнацький. – Режим доступу: <http://legalweekly.com.ua>.
9. Тутов С. Фінансовий вексель – наслідки впровадження [Електронний ресурс] / С.Тутов. – <http://ua.racurs.ua>.
10. УКБС: Банківський вексель не може бути "безоплатним" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kbs.org.ua>.
11. Цінні папери: підручник / В.Д.Базилевич, В.М.Шелудько, Н.В.Ковтун та ін.; за ред. В.Д.Базилевича. – К.: Знання, 2011. – 1094 с.

Надійшла до редколегії 05.08.13

Л. Гудзинская, канд. экон. наук, доц.
КНУ имени Тараса Шевченко, Киев

ЕКОНОМІКО-ПРАВОВА ОЦЕНКА ВВЕДЕНИЯ ФИНАНСОВЫХ ВЕКСЕЛЕЙ В УКРАИНЕ

В статье проведена экономико-правовая оценка рисков введения финансовых векселей в Украине.

Ключевые слова: финансовый банковский вексель, финансовый казначейский вексель.

L. Hudzyska, PhD in Economics, Associate Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

ECONOMIC AND LEGAL ESTIMATION OF INTRODUCTION OF FINANCIAL BILLS IN UKRAINE

The article deals with economic and legal estimation of risks the introduction of financial bills in Ukraine.

Keywords: financial bank bill, financial treasury bill.

JEL M410, G230
УДК 657:368.914

Н. Гура, д-р екон. наук, проф.,
М. Цибульник, магістр
КНУ імені Тараса Шевченка, Київ

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ УДОСКОНАЛЕННЯ ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ НЕДЕРЖАВНИХ ПЕНСІЙНИХ ФОНДІВ

Розкрито особливості діяльності недержавних пенсійних фондів та обліку в них. Визначено складові елементи фінансових звітів, запропоновано удосконалення фінансової звітності в умовах переходу до міжнародних стандартів.

Ключові слова: недержавні пенсійні фонди, елементи фінансових звітів, міжнародні стандарти фінансової звітності, активи, пасиви, доходи, витрати.

Недержавні пенсійні фонди – це специфічні неприбуткові організації, які дозволяють реалізувати в країні систему недержавного пенсійного забезпечення. Це важливе доповнення до системи загальнообов'язкового пенсійного забезпечення, тому діяльність недержавних пенсійних фондів (НПФ) досить жорстко регламентується державою.

Це висуває підвищені вимоги до достовірності даних бухгалтерського обліку та фінансової звітності, яку недержавні пенсійні фонди з 1 січня 2013 року повинні складати за міжнародними стандартами фінансової звітності, згідно зі змінами від 16 січня 2013 р. до Постанови КМУ від 28 лютого 2000 р. № 419 "Порядок подання фінансової звітності". При цьому компаніями з управління активами, які здійснюють оцінку активів НПФ та управління ними, буде здійснено перехід до міжнародних стандартів з 1 січня 2014 року.

Необхідність подання звітності за міжнародними стандартами потребує відповідного концептуального підходу до побудови бухгалтерського обліку в НПФ та визначення статей звітності для них з урахуванням специфіки їх діяльності.

Питання діяльності недержавних пенсійних фондів та обліку в них розглядали Лондар С.Л., Мельник Т.Г.,

Олійник Я.В., але проблемам удосконалення фінансової звітності НПФ уваги приділено не було.

Метою статті є визначення концептуальних засад удосконалення фінансової звітності недержавних пенсійних фондів на основі розкриття особливостей їх діяльності та специфіки елементів фінансових звітів.

Діяльність недержавних пенсійних фондів полягає у накопиченні пенсійних внесків учасників пенсійного фонду з подальшим управлінням пенсійними активами та здійсненням пенсійних виплат учасникам [1].

Як інші неприбуткові організації, НПФ мають такі **особливості** створення та діяльності: добровільність створення; фінансування за рахунок власних джерел; виконання соціально-економічних функцій; відсутність мети отримання прибутку; незалежність від держави. Але вони відрізняються від інших неприбуткових організацій наявністю значної кількості фінансових інвестицій, заборонаю здійснення комерційної діяльності, створенням пайового капіталу тощо. Однією з основних специфічних рис діяльності НПФ можна визначити те, що обслуговування їх здійснюється кількома професійними учасниками фінансового ринку, які виконують різні функції щодо управління активами НПФ, адміністрування його діяльності та зберігання пенсійних активів (рис. 1).

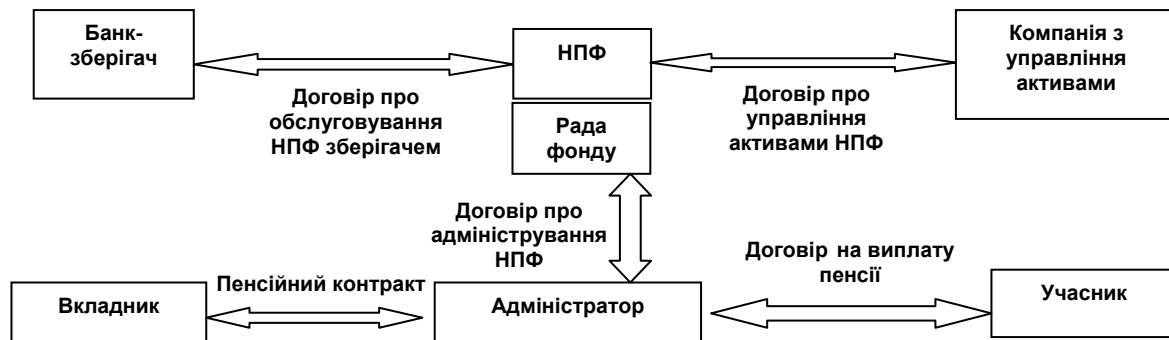

Рис.1.1. Схема функціонування недержавного пенсійного фонду

*Джерело: розроблено авторами.

Особливості мети та напрямів функціонування недержавних пенсійних фондів обумовлюють **відмінності обліку від інших неприбуткових організацій**:

- відсутність цільового фінансування, яке становить один з основних доходів інших неприбуткових організацій;
- формування та облік пайового капіталу;
- відсутність більшості господарських операцій, притаманних іншим неприбутковим організаціям, при наявності значних обсягів інвестування активів;
- обмежений склад доходів, основними з яких є доходи від пенсійних внесків та від інвестування активів;
- специфіка складу витрат, значну частину яких становлять витрати на оплату послуг обслуговуючих організацій;

– подання фінансової звітності у повному обсязі та її оприлюднення у зв'язку з високим рівнем контролю з боку держави для забезпечення гарантування інтересів учасників фонду;

– подання звітності за міжнародними стандартами.

Перехід НПФ до складання звітності за міжнародними стандартами викликає як певні проблеми, особливо у 2013 році, коли компанії з управління активами ще не здійснюють перехід до МСФЗ, так і позитивні наслідки.

Відмінність стандартів впливає на фінансову звітність НПФ у декількох аспектах:

1. Різні результати та форми представлення за П(С)БО та МСФЗ: залежно від того, який комплекс ста-

ндартів застосовується, різниця між результатами однієї і тієї ж самої фінансової статті може бути значною.

2. Відмінності методів оцінки при визначенні та відображенні вартості активу чи портфелю: використання методів історичного ціноутворення та інших прийомів оцінки, які безпосередньо впливають на фінансову інформацію, призводить до значних розбіжностей між фінансовою звітністю за МСФЗ та П(С)БО.

3. Збільшення розміру цих двох розбіжностей при кумулятивному оцінюванні активів портфелю за ринковими цінами.

Враховуючи, що між П(С)БО та МСФЗ існує багато розбіжностей, складену за національними положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку України та підтверджену українським аудитором фінансову звітність неможливо порівняти з фінансовою звітністю, яка складена та підтверджена за МСФЗ, незважаючи на те, що аудиторські висновки мають однакову форму.

Якщо ж такі розбіжності буде усунено, українські НПФ матимуть кращий доступ до іноземного інвестиційного капіталу, тому що якість їх фінансової звітності дозволить дати якісну оцінку підприємству через прямі співставлення з результатами інших компаній та порівняння за підприємствами-орієнтирами.

Перехід до МСФЗ також дозволить скоротити витрати НПФ, які вже складають звітність для зовнішніх споживачів за МСФЗ, та тих компаній, яким потрібно інтегрувати свою звітність у глобальну мережу. А також це дасть регуляторам доступ до більш широкого масиву кількісних показників обліку та способів аналізу звітності, що дозволить їм оперативніше встановлювати наявність шахрайських дій та неналежного управління фінансами адміністраторами НПФ.

Відповідно до МСФЗ, фінансова звітність НПФ має безоплатно оприлюднюватися в Інтернеті на веб-сайті кожного фонду та регулюючого органу. Крім того, стандартний комплект фінансової звітності за МСФЗ також включає аудиторський висновок, звіт про зміни у чистих активах, наявних для здійснення виплат, стислий опис важливої облікової політики, план, опис змін, внесених до плану протягом звітного періоду та звіт про обговорення та аналіз фінансового стану компанії її керівництвом (звіт керівництва). У відкритих інтернет-джерелах в Україні ця інформація не представлена в повному обсязі. Комісія з регулювання ринків фінансових послуг України (Нацкомфінпослуг) одержує від НПФ значний обсяг інформації: фінансову звітність за національними положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку, довідки про доходи, прибутки та інвестиції, списки активів, довідки про зобов'язання операційні та за виплатами, витрати, відомості про учасника, страхові показники, вартість одиниці, загальну кількість одиниць, чисту

вартість активів, а також розрахунок ряду фінансових коефіцієнтів. Але на сьогодні громадськість не має доступу до всієї цієї інформації.

При цьому аналіз даних ряду недержавних пенсійних фондів свідчить, що розмір здійснюваних ними пенсійних виплат нерідко сумірний з витратами на адміністрування недержавного пенсійного фонду (це величини одного порядку). Це може бути пов'язане з "молодістю" вітчизняних недержавних пенсійних фондів, де багато учасників ще не досягли віку пенсійних виплат, але настільки значні витрати на адміністрування можуть свідчити про недостатньо раціональне використання пенсійних внесків.

Підвищення прозорості інформації у фінансовій звітності може стати кроком на шляху оптимізації витрат НПФ.

Визначення концептуальних засад удосконалення фінансової звітності в НПФ потребує розкриття особливостей складу та структури об'єктів бухгалтерського обліку в них та визначення необхідного рівня розкриття інформації про об'єкти обліку у звітності.

Специфіка **об'єктів** бухгалтерського обліку в НПФ (а, відповідно, й **елементів фінансових звітів**), полягає у відсутності багатьох об'єктів, притаманних іншим суб'єктам господарювання, при значній деталізації ряду об'єктів, які можуть бути взагалі відсутні у багатьох підприємств і організацій – в першу чергу, це стосується фінансових інвестицій.

Суттєва відмінність стосується **господарських процесів**, серед яких не тільки відсутні стандартні процеси заготівлі, виробництва і реалізації, а й склад господарських операцій НПФ, з одного боку, обмежений, а з іншого – характеризується операціями, не притаманними більшості підприємств та організацій. Це стосується операцій з інвестування пенсійних активів, оцінки та обліку відповідних фінансових інвестицій.

Можна визначити, що основними групами господарських операцій, які відображаються в обліку в НПФ, є наступні:

- операції з пенсійними внесками;
- інвестування пенсійних активів;
- розрахунки з обслуговуючими організаціями – адміністраторами, компаніями з обслуговування активів тощо;
- операції з пенсійними виплатами;
- розподіл прибутку;
- операції із забезпечення функціонування пенсійного фонду – нарахування заробітної плати, амортизації необоротних активів тощо.

Щодо **активів** НПФ, то вони перебувають у формі різних об'єктів інвестування (цінних паперів, об'єктів нерухомого майна, грошових коштів тощо). В табл. 1 наведено відомості щодо складу та структури об'єктів інвестування коштів за даними двох недержавних пенсійних фондів.

Таблиця 1. Відомості про об'єкти інвестування, в які розміщують активи недержавних пенсійних фондів

№ з/п	Об'єкт інвестування активів недержавного пенсійного фонду	Частка в загальній балансовій вартості активів пенсійного фонду %	
		НПФ 1	НПФ 2
1.	Вкладні (депозитні) банківські рахунки	28,72	40,24
2.	Ощадні (депозитні) сертифікати банків	-	-
3.	Цінні папери, а саме:		-
3.1	Цінні папери, дохід за якими гарантовано Кабінетом Міністрів України	1,59	28,05
3.2	Цінні папери, дохід за якими гарантовано Радою міністрів Автономної Республіки Крим, місцевими радами відповідно до законодавства, облігації місцевих позик		-
3.3	Облігації підприємств, емітентами яких є резиденти України	5,47	9,93
3.4	Акції українських емітентів	32,0	21,5
3.5	Цінні папери, дохід за якими гарантовано урядами іноземних держав	-	-
3.6	Цінні папери іноземних емітентів, з них:	-	-
3.6.1	в акції іноземних емітентів, визначених відповідно до Закону України "Про недержавне пенсійне забезпечення"	-	-
3.6.2	в облігації іноземних емітентів з інвестиційним рейтингом, визначеним відповідно до законодавства	-	-

Закінчення табл. 1

№ з/п	Об'єкт інвестування активів недержавного пенсійного фонду	Частка в загальній балансовій вартості активів пенсійного фонду %	
		НПФ 1	НПФ 2
3.7	Іпотечні цінні папери	-	-
4.	Об'єкти нерухомості	-	-
5.	Банківські метали	-	-
6.	Інші активи (із зазначенням переліку інших активів):	-	-
6.1	Грошові кошти на поточному рахунку	32,22	0,28
7.	Усього	100	100

*Джерело: складено авторами за даними спеціальної звітності НПФ.

Зважаючи на функціональне призначення пенсійних фондів, їх **активи** та **пасиви** мають ряд особливостей:

– активи завжди мають грошове вираження і обліковуються на індивідуальних пенсійних рахунках учасників НПФ;

– активи НПФ складаються, головним чином, з цінних паперів, грошових коштів (на поточному та інших

рахунках, зокрема, депозитних), банківських металів, об'єктів нерухомості та інших основних засобів;

– пасиви формуються у чітко визначених напрямках: зобов'язання перед учасниками та адміністративні витрати, які мають обмеження за кожною статтею.

В табл. 2 наведено склад основних активів та пасивів НПФ за їх видами.

Таблиця 2. Класифікація основних активів та пасивів НПФ

Активи	Пасиви
I. Необоротні активи	I. Власний капітал
1.1. Основні засоби	1.1. Пайовий капітал:
1.2. Довгострокові фінансові інвестиції:	• пенсійні внески на користь учасників;
• Цінні папери, гарантовані урядовими організаціями України:	• сума розподіленого прибутку (збитку) пропорційно індивідуальним накопиченням на рахунках учасників.
– державні облігації;	1.2. Нерозподілений прибуток (непокриті збитки):
– муніципальні облігації.	• нерозподілений прибуток (непокриті збитки) від інвестування активів пенсійного фонду;
• Цінні папери, гарантовані урядами іноземних держав.	• нерозподілений прибуток (непокриті збитки) в частині інших нерозподілених прибутків (збитків), що не підлягають розподілу (покриттю) та переносяться на наступні періоди.
• Акції:	II. Поточні зобов'язання
– українських емітентів;	2.1. Кредиторська заборгованість за товари, роботи, послуги:
– іноземних емітентів.	• оплата послуг адміністратора;
• Облігації:	
– українських емітентів;	• винагорода за надання послуг з управління активами НПФ;
– іноземних емітентів.	• оплата послуг зберігача;
• Іпотечні цінні папери.	• оплата послуг з аудиторських перевірок;
• Інші цінні папери:	• оплата послуг третіх осіб за здійснення операцій з активами НПФ;
– інвестиційні сертифікати;	оплата інших послуг, які не заборонені законодавством з НПЗ.
– ощадні сертифікати;	
– інші.	
• Інші фінансові інвестиції.	
II. Оборотні активи	
2.1. Дебіторська заборгованість за розрахунками з нарахованих доходів	
2.2. Інша поточна дебіторська заборгованість	2.2. Інші поточні зобов'язання:
2.3. Поточні фінансові інвестиції:	• пенсійні виплати, строк сплати яких настав;
• Банківські метали.	• пенсійні кошти учасника, призначені для перерахування до страхової організації на оплату договору страхування довічної пенсії;
• Інші фінансові інвестиції.	• пенсійні кошти учасника, призначені для перерахування до іншого пенсійного фонду.
2.4. Грошові кошти та їх еквіваленти:	
• В національній валюті.	
• В іноземній валюті.	
• Банківські депозитні рахунки.	

*Джерело: складено авторами.

Специфіка складу активів та пасивів недержавних пенсійних фондів потребує відповідного відображення їх у балансі та інших формах фінансової звітності.

Витрати НПФ можна поділити на дві великі групи – витрати на виплату пенсійних платежів та витрати на забезпечення діяльності пенсійного фонду (рис. 2).

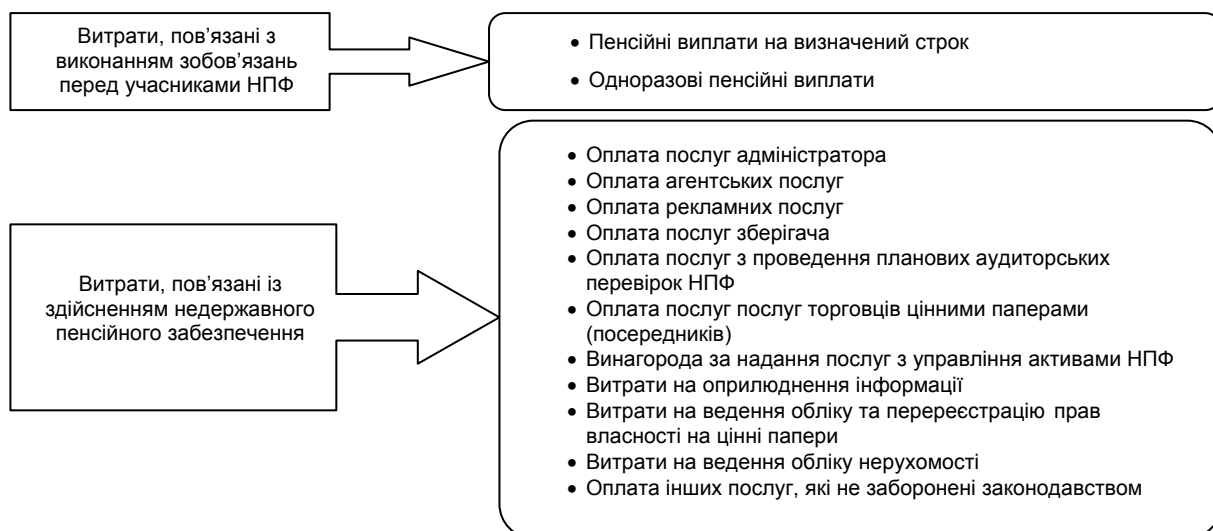

Рис. 2. Склад витрат НПФ

Джерело: розроблено авторами.

У складі **доходів** НПФ переважають фінансові та інвестиційні доходи:

- пасивні доходи (проценти, дивіденди тощо);
- внески, щодо яких не з'ясовано особу платника та щодо яких минув строк позовної давності;
- дохід від продажу фінансових активів;
- дохід від продажу необоротних активів;
- дооцінка фінансових активів;
- амортизація за фінансовими активами, що були придбані з дисконтом;
- дооцінка необоротних активів.

Специфіка складу доходів та витрат НПФ потребує відповідної деталізації інформації щодо них у формі 2 "Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід)" та інших формах фінансової звітності.

Відповідно до Закону України "Про недержавне пенсійне забезпечення" НПФ як неприбуткові організації, які підлягають контролю з боку держави, на відміну від інших неприбуткових організацій, повинні подавати **фінансову звітність** в повному обсязі:

- форма № 1 "Баланс (Звіт про фінансовий стан)";
- форма № 2 "Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід)";
- форма № 3 "Звіт про рух грошових коштів";
- форма № 4 "Звіт про власний капітал";
- Примітки до фінансової звітності.

На основі аналізу фінансової звітності ряду недержавних пенсійних фондів визначено, що ці фінансові звітності не розкривають реального стану НПФ та не надають вичерпну інформацію користувачам фінансової звітності,

тому що не розкривають детально інформацію про структуру, в першу чергу, активів та доходів НПФ.

Так, у формі № 1 "Баланс (Звіт про фінансовий стан)" інформація про розміщення грошових коштів учасників пенсійного фонду представлена переважно у рядку 1035 "Інші фінансові інвестиції" розділу I "Необоротні активи" та у рядках 1160 "Поточні фінансові інвестиції", 1165 "Гроші та їх еквіваленти" і вписуваному рядку 1140 "Дебіторська заборгованість за розрахунками з нарахованих доходів" розділу II активу "Оборотні активи". Інформація про пасиви також переважно розкрита у п'ятих рядках: рядки 1400 "Зареєстрований капітал", 1640 "Поточна кредиторська заборгованість за розрахунками з учасниками" та 1690 "Інші поточні зобов'язання", відповідних розділів I "Власний капітал" та III "Поточні зобов'язання і забезпечення" відповідно, а також рядок 1800 розділу V "Чиста вартість активів недержавного пенсійного фонду" та рядок 1505 "Пенсійні зобов'язання" розділу II "Довгострокові зобов'язання і забезпечення". Треба зазначити, що останні два рядки введено після прийняття НП(С)БО 1 "Загальні вимоги до фінансової звітності" [2].

Для окремих НПФ ця інформація може доповнюватися рядками 1010 "Основні засоби", 1155 "Інша поточна дебіторська заборгованість" та 1615 "Кредиторська заборгованість за товари, роботи, послуги". Проте, відображення інформації недостатньо для того, щоб отримати уявлення про структуру сукупного портфеля фонду.

У табл. 3 наведено інформацію щодо структури активів за даними балансів трьох недержавних пенсійних фондів.

Таблиця 3. Відображення активів НПФ у балансі (тис. грн)

АКТИВ БАЛАНСУ	Код рядка балансу	НПФ 1	НПФ 2	НПФ 3
I. НЕОБОРОТНІ АКТИВИ	–	–	–	–
Інші фінансові інвестиції	1035	1492	–	4127
II. ОБОРОТНІ АКТИВИ	–	–	–	–
Дебіторська заборгованість з нарахованих доходів	1140	3	53	48
Інша поточна дебіторська заборгованість	1155	–	2 235	398
Поточні фінансові інвестиції	1160	63	21 665	–
Грошові кошти (в національній валюті)	1165	2423	16 587	2458
Всього оборотних активів	1195	–	40 540	100

*Джерело: складено авторами за даними фінансової звітності НПФ.

Треба зазначити, що відсутність у балансі інформації щодо довгострокових фінансових інвестицій може

свідчити про невірне віднесення інвестицій в акції, облигації та інші цінні папери до поточних інвестицій.

Для відображення в балансі структури активів НПФ доцільно деталізувати інформацію щодо складу фінансових інвестицій фонду, а саме довгострокові фінансові інвестиції (рядок 1035) деталізувати за такими напрямками:

- державні цінні папери;
- акції;
- облігації;
- інші довгострокові інвестиції.

Для цього треба додати, відповідно, рядки 1036-1039.

Щодо форми № 2 "Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід)", то в ній недержавні пенсійні фонди відображають у складі доходів і витрат в розділі I "Фінансові результати" головним чином наступні рядки:

- 2130 "Адміністративні витрати";
- 2220 "Інші фінансові доходи";
- 2240 "Інші доходи";
- 2270 "Інші витрати".

Дані щодо складу зазначених статей за даними звітності кількох НПФ наведено в табл. 4.

Таблиця 4. Відображення доходів і витрат НПФ у формі 2 (тис. грн)

Стаття	Код рядка форми 2	НПФ 1	НПФ 2	НПФ 3
Адміністративні витрати	2130	(105)	(17)	(451)
Інші фінансові доходи	2220	261	180	1027
Інші доходи	2240	720	295	3925
Інші витрати	2270	(665)	(310)	(2370)

*Джерело: складено авторами за даними фінансової звітності НПФ.

Кожна з цих статей включає відповідні доходи і витрати.

Адміністративні витрати – це оплата послуг адміністратора, винагорода за надання послуг з управління активами пенсійного фонду, оплата послуг зберігача, аудитора, повіреного при купівлі-продажу цінних паперів тощо.

Інші фінансові доходи включають відсотки за депозитами, процентні доходи за облігаціями, процентні доходи за облігаціями внутрішньої державної позики, дооцінку цінних паперів тощо.

Інші доходи складаються з доходів від реалізації фінансових інвестицій, рідше – від реалізації основних засобів.

Інші витрати включають, головним чином, собівартість реалізованих фінансових інвестицій, втрати від уцінки цінних паперів.

Інколи пенсійні фонди відображають у формі 2 також інші операційні доходи і витрати, хоча це може бути пов'язано з не зовсім відповідним їх групуванням.

Деталізація доходів у звіті за видами при складанні його за міжнародними стандартами дала б більше уявлення про структуру доходів НПФ.

Значення "Звіту про власний капітал" у розкритті фінансової інформації НПФ відрізняється від його ролі на звичайному підприємстві. Причиною цього є те, що визначена до випуску кількість акцій традиційних підприємств може відрізнятися від фактично випущеної кількості. Підприємства також можуть викупати власні акції з метою їх анулювання або утримання. Права на акції можуть передаватися без участі компанії в такій угоді, наприклад, договір купівлі-продажу акцій підприємства між окремими інвесторами. В НПФ – одиниці створюються та ануються без обмежень, але здійснювати торгівлю одиницями як акціями, що обертаються на публічному ринку, неможливо. Якщо учасник хоче стати власником одиниць НПФ, його внесок надає йому право на певну кількість одиниць, залежно від ціни одиниці на дату внеску. Відповідно до цього надходження активів на рахунок учасника перераховується певна кількість одиниць, яка дорівнює сумі внеску, поділеній на ціну одиниці.

При знятті коштів відбувається зворотній процес: одиниці ануються у кількості, яка дорівнює сумі знятих коштів, поділеній на ціну одиниці. В обох випадках чиста вартість активів НПФ збільшується або зменшується, а потім ділиться на, відповідно, більшу чи меншу кількість одиниць, але вартість одиниці залишається незмінною. Ці операції завжди здійснюються безпосередньо між НПФ та вкладником або учасником.

Через цю різницю "Звіт про власний капітал" в НПФ потребує відображення змін в кількості одиниць, якими

володіють учасники, і, таким чином, для розкриття діяльності фонду, а не структури його власності.

Специфіка діяльності НПФ призводить до необхідності розкриття інформації про неї у спеціальній звітності, яка на сьогодні складається з наступних форм:

НПФ-1 "Загальні відомості про недержавний пенсійний фонд";

НПФ-2 "Звітні дані про активи недержавного пенсійного фонду";

НПФ-3 "Звітні дані про використання активів недержавного пенсійного фонду";

НПФ-4 "Звітні дані персоніфікованого обліку учасників недержавного пенсійного фонду";

НПФ-5 "Звітні дані про реалізацію пенсійної схеми";

НПФ-6 "Звітні дані про результати діяльності корпоративних і професійних недержавних пенсійних фондів";

НПФ-7 "Звітні дані про учасників недержавного пенсійного фонду за віковою категорією";

НПФ-8 "Звіт про склад та структуру активів недержавного пенсійного фонду";

НПФ-9 "Звіт про виконані договори, що були укладені за цінними паперами українських емітентів, які входять до складу активів недержавного пенсійного фонду".

• Довідка про чисту вартість активів недержавного пенсійного фонду, що складається відповідно до додатка 2 до Положення про порядок визначення чистої вартості активів недержавного пенсійного фонду (відкрито-го, корпоративного, професійного) [3].

Певна деталізація інформації про діяльність НПФ у фінансовій звітності могла б дозволити зменшити обсяги спеціальної звітності НПФ.

Висновки. Удосконалення фінансової звітності недержавних пенсійних фондів в умовах їх переходу до подання звітності за міжнародними стандартами повинно полягати в деталізації окремих статей звітності для повноти розкриття інформації про діяльність НПФ. Розкриття особливостей діяльності НПФ та об'єктів бухгалтерського обліку в них (елементів фінансових звітів) дозволило запропонувати деталізацію у звітності відповідних статей, в першу чергу, пов'язаних з фінансовими інвестиціями НПФ.

Список використаних джерел

1. Закон України "Про недержавне пенсійне забезпечення" від 09 липня 2003 року № 1057-IV// Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2013. – № 47-48. – ст.372[із змінами та доповненнями] [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: [сайт]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1057-15/page>.

2. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 "Загальні вимоги до фінансової звітності" [Затверджено Наказом Міністерства фінансів від 07.02.2013 № 73] [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: [сайт]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13>.

3. Положення про порядок визначення чистої вартості активів пенсійного фонду [Затверджено Розпорядженням Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 11.08.2004 № 339] [Електронний

ресурс] // Верховна Рада України: [сайт]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0096-05>.

Надійшла до редакції 01.08.13

Н. Гура, д-р экон. наук, проф.,
М.А. Цыбульник, магистр
КНУ имени Тараса Шевченко, Киев

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ФИНАНСОВОЙ ОТЧЕТНОСТИ НЕГОСУДАРСТВЕННЫХ ПЕНСИОННЫХ ФОНДОВ

Раскрыты особенности деятельности негосударственных пенсионных фондов и учета в них. Определены составляющие элементы финансовой отчетности, предложено усовершенствование финансовой отчетности в условиях перехода к международным стандартам.

Ключевые слова: негосударственные пенсионные фонды, элементы финансовой отчетности международные стандарты финансовой отчетности, активы, пассивы, доходы, расходы.

N. Gura, Doctor of Sciences (Economics), Professor,
M. Tsybulnyk, Magister in Economics
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

CONCEPTUAL FOUNDATIONS OF IMPROVING FINANCIAL REPORTING OF NONGOVERNMENTAL PENSION FUNDS

The article describes the features of the nongovernmental pension funds and accounting for them. The article defines the components of the elements of financial statements and the proposed improvement of financial reporting in the transition to international standards.

Keywords: nongovernmental pension funds, the elements of financial statements, International Financial Reporting Standards, assets, liabilities, income and expenses.

JEL M41
УДК 657.1.011.56

І. Дерун, асп.
КНУ імені Тараса Шевченка, Київ

ОЦІНКА ВИБОРУ ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЛЯ ВЕДЕННЯ ОБЛІКУ НЕОБОРОТНИХ АКТИВІВ

У статті здійснено критичний аналіз поглядів різних вчених щодо оцінки вибору та впровадження комп'ютерних бухгалтерських програм. Запропоновано методичний підхід для відбору комп'ютерної програми для ведення бухгалтерського обліку необоротних активів на прикладі підприємств України.

Ключові слова: необоротні активи, оцінка вибору та впровадження програмного забезпечення, KBS-системи, корбокові комп'ютерні програми.

Постановка проблеми. Необоротні активи займають велику питому вагу у структурі сукупних активів компаній, особливо у важкій промисловості. Крім того, ведення обліку матеріальних необоротних активів ускладнюється тим, що їх місцезнаходження часто змінюється. Для вирішення таких проблем необхідно використовувати ефективне програмне забезпечення для підвищення якості інформації про довгострокові активи та її оперативного отримання керівництвом. Тому одним з важливих питань ведення бізнесу та бухгалтерського обліку як функції управління в сучасних умовах розвитку економічних відносин та інформаційних технологій є вибір оптимального програмного забезпечення для ведення обліку необоротних активів, за допомогою якого підприємство могло б максимізувати власні економічні вигоди з мінімальними витратами.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми вибору програмного забезпечення для ведення господарської діяльності та бухгалтерського обліку вивчало ряд вітчизняних та іноземних вчених, а саме: О. М. Брадул, С. В. Івахненко, Е. Е. Andersen, Р. Y.K. Chau, A. J. Gamblin, G. Grau, P. Kathuria, S. Bandini, T. Mattingly, B. S. Sahay тощо.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Більшість іноземних праць із зазначеної тематики може бути використана у високорозвинених країнах, але вітчизняні розробки не є прийнятними для оцінки вибору між декількома альтернативними варіантами. Крім того, в умовах трансформаційних економік, зокрема в Україні, потрібно враховувати безліч зовнішніх та внутрішніх факторів, які можуть вплинути на вибір

програмного забезпечення щодо ведення бухгалтерського обліку для конкретного підприємства

Постановка завдання. Метою дослідження є розробка методичного підходу щодо оцінки вибору найбільш прийнятної комп'ютерної програми для ефективного ведення бухгалтерського обліку та управління необоротними активами в умовах трансформаційних економік. Для досягнення поставленої мети потрібно вирішити наступні завдання:

- здійснити аналіз існуючих підходів щодо оцінки впровадження комп'ютерних систем в менеджменті та бухгалтерському обліку;
- запропонувати методику відбору найбільш прийнятних комп'ютерних програм для управління та ведення обліку необоротних активів на вітчизняних промислових підприємствах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Більшість вчених, які займаються проблемами оцінки вибору та впровадження програмного забезпечення для бухгалтерського обліку і бізнесу в цілому зазначають, що головні завдання такої оцінки полягають:

- у визначенні найбільш прийнятних альтернатив, з усіх можливих програмних продуктів;
- в оцінці вибраної програми відповідно до певної методології;
- у визначенні найкращого програмного продукту для ведення підприємницької діяльності суб'єкта господарювання [14].

На сучасному етапі в економічній науці не існує загального підходу щодо оцінки ефективності впровадження програмного забезпечення для бізнес-процесів.

Проте деякі науковці зазначають, що весь процес відбору відповідного програмного забезпечення для ведення бізнесу має складатися з наступних етапів:

- визначення мети вибору, придбання і впровадження відповідного програмного забезпечення;
- створення переліку комп'ютерних програм, які можуть бути використані для реалізації відповідної мети підприємства;
- відхилення більшості програмних продуктів, які не мають необхідних атрибутівних особливостей для ведення бізнесу;
- визначення найбільш прийнятної програми за допомогою певного критерію та тестування її пробної демоверсії у бізнес-середовищі підприємства;
- підписання угоди про купівлю відповідного програмного забезпечення, яка містить інформацію про кількість ліцензій, графік платежів, сервіс-центри, ремонт, обов'язки, зовнішні консультації тощо;
- придбання комп'ютерної програми [10, с. 556–557].

Процес оцінки впровадження програмного забезпечення для ведення господарської діяльності та бухгалтерського обліку іноді вимагає використання відповідних комп'ютерних програм. Зокрема, деякі програмні пакети, діють на основі "знання-орієнтованих систем" (knowledge-based systems – KBSs), які призначені для надання допомоги керівникам підприємств в ефективному впровадженні відповідного програмного забезпечення для ведення господарської діяльності, які узгоджуються з пріоритетами компанії, структурою її бізнес-процесів. Такі програми розроблені під індивідуальні замовлення на основі використання KBSs. KBSs є комп'ютерними інформаційними системами, які містять експертні знання і можуть за допомогою штучного інтелекту маніпулювати цим досвідом, щоб вирішити проблеми продуктивності на експертному рівні. Ці системи мають можливість розшифровувати управлінську інформацію щодо підприємства та проводити експертну оцінку відповідного програмного продукту щодо ефективності її впровадження. Такий вибір програмного забезпечення використовується в тих випадках, коли існує необхідність швидко вибрати відповідну комп'ютерну програму, яка найбільше відповідає бізнес-стратегії певної компанії [11, с. 606–608]. Також існують програмні продукти, які призначені для оцінки "коробкових комп'ютерних програм" (commercial-off-the-shelf software) для ведення бізнесу (у тому числі для бухгалтерського обліку та управління необоротними активами), які призначені для необмеженого використання [4].

Зокрема, G. Grau, J. P. Carvallo, X. Franch та C. Quer розробили програмне забезпечення "DesCOTS", (Description, evaluation and selection of commercial-off-the-shelf software), що містить три модульні інструменти за допомогою яких можна визначити ефективність придбання та впровадження комп'ютерної програми для ведення бізнесу: інструменти опису (description tools), інструменти оцінки (evaluation tools), інструменти вибору (selection tools). Так, інструменти опису допомагають визначити якість комп'ютерної програми за параметрами функціональності, надійності, ефективності, надійності та зручності. За допомогою інструментів оцінки визначають ієрархію параметрів якості. Тоді як інструменти вибору дозволяють вибрати найкращий варіант з-поміж декількох запропонованих альтернатив для відповідного підприємства [8, с. 118–122]. Однак таке програмне забезпечення має істотний недолік, оскільки для його використання необхідно чотири суб'єкти, що може істотно збільшити тривалість оцінки та витрати на її здійснення:

- експерт, що визначає параметри, за якими буде тестуватись програмний продукт;

- постачальник (розробник) програмного продукту, що визначає, які компоненти програми підпадають під відповідний параметр оцінки;

- підприємство, яке має потребу в оцінці програмного продукту для його подальшого використання у веденні господарської діяльності;

- команда інженерів, які розроблять вимоги та під відповідні параметри та кількісно оцінять ефективність впровадження відповідного програмного продукту.

Ще одним суттєвим недоліком всіх програмних продуктів, які використовуються для оцінки ефективності придбання та впровадження комп'ютерних програм для ведення бізнесу, є те, що вони не підтримують всі етапи відбору і оцінки програмного забезпечення для бізнес-діяльності. Крім того, такі інструменти для оцінки програмного забезпечення є прийнятними тільки в загальних випадках, коли комп'ютерні бізнес-програми не враховують специфіку виробництва продукції.

Найважливішим питанням оцінки вибору та впровадження програмного забезпечення для певного підприємства є розробка методики такої оцінки. На заході існує кілька підходів до вибору програмного забезпечення і оцінки її впровадження, які допомагають менеджерам приймати рішення щодо надання переваги найкращій альтернативі. Перший підхід заснований на аналітичній ієрархії, яка була розроблена американським математиком Томасом Сааті. Цей підхід складається з декількох рівнів ієрархії, де найвищим рівнем є мета вибору і впровадження програмного забезпечення. Наступний рівень визначає фактори, які поділяються на більш дрібні компоненти на нижчих рівнях. Альтернативні комп'ютерні програми, які керівництво підприємства розглядає для їх впровадження, містяться на найнижчому рівні ієрархії. Окремі оцінки встановлюються для кожного фактора на відповідному рівні по відношенню до кожного фактору на рівні безпосередньо над ним. Це робиться шляхом попарного порівняння між факторами на кожному рівні. Такі порівняння є основою для розрахунку ваги для кожного фактору впливу [15].

Другий підхід заснований на методі зважених оцінок. При використанні такого підходу оцінки та ваги для кожного критерію (фактора) визначаються на експертній основі, де ваги відображають важливість кожного критерію. Всі рейтингові шкали розраховуються шляхом множення відповідної ваги та оцінка кожного критерію. Потім на базі отриманих результатів розраховується загальний показник для кожного програмного продукту; шляхом порівняння цих показників визначається найкращий варіант [10, с. 559].

Аналіз наукових праць виявив, що більшість вчених, які займаються вибором та впровадженням програмного забезпечення на підприємстві, у т.ч. й пакетів для ведення бухгалтерського обліку, розглядають фактори, які впливають на рішення вибору відповідної комп'ютерної програми. Однак проблема полягає в тому, що більшість розробок не враховує багатьох факторів, які можуть істотно впливати на рішення щодо вибору відповідної програми. Крім того, у цих дослідженнях немає системного підходу, тобто не враховується одночасний вплив зовнішніх та внутрішніх факторів на управлінське рішення керівництва підприємства. Також у більшості досліджень використовується регресійний аналіз, для якого потрібна велика кількість даних, щоб вибірка була репрезентативною. На такі вибірки накладається низка обмежень, які можуть істотно спотворити результат [6]. Більшість запропонованих методів не враховує пооб'єктної специфіки ведення обліку, зокрема обліку необоротних активів, що істотно впливає на якість інформаційної системи підприємства, особливо промислового.

Тому такі підходи не дають змоги визначити, яким чином конкретному підприємству визначити, який програмний продукт йому варто купувати, щоб його система бухгалтерського обліку функціонувала ефективно й з найменшими витратами.

Ряд науковців розглядають досить обмежене коло факторів, які впливають на рішення компанії щодо придбання комп'ютерної програми для ведення бізнесу: сумісність з іншими програмними продуктами, додаткові можливості, легкість використання та ціна [7, с. 13–14]. Також деякі підходи щодо вибору програмного забезпечення для ведення бухгалтерського обліку не враховують альтернатив та найкращого вибору для компанії, що обмежує їх використання [3]. Інші вчені вважають, що при виборі програмного забезпечення потрібно враховувати лише організаційну структуру компанії та її потреби [13, с. 49]. Також деякі дослідники вважають, що компанія повинна враховувати, які комп'ютерні програми використовують конкуренти та чи такі програми максимізують її прибутки, враховуючи зв'язок з постачальником такого забезпечення – можливість навчання персоналу щодо користування програмою [12, с. 36–39].

Проте є підходи науковців, які включають до своїх моделей більшу кількість факторів, які ранжуються за критерієм важливості. Так, до найбільш важливих факторів відносяться: ціна, технічні можливості програмного забезпечення, технічна підтримка та сервіси. До другорядних факторів належить: виробничі та фінансові можливості постачальника програмного продукту, охопленість галузі тощо [16].

Американські вчені, зокрема, S. H. Ivanchevich, D. M. Ivanchevich, F. Elikai, провели досить ґрунтовний аналіз відбору програмного забезпечення для ведення бухгалтерського обліку. Його новизна полягає у порівнянні факторів впливу на здійснення такого вибору користувачів таких програмних продуктів та їх виробників. Проведене дослідження засвідчило, що користувачі та постачальники комп'ютерних бухгалтерських програм мають дещо різні критерії щодо їх вибору. Зокрема, основними характеристиками, на які звертають увагу

користувачі, є сумісність бухгалтерської програми з іншими програмними продуктами, ціна. Тоді як постачальники комп'ютерних бухгалтерських програм вважають, що головними чинниками відбору слугують функціональність, ціна, сервісна та технічна підтримка постачальника [9, с. 47–49]. Проте такий аналіз відбору програмного забезпечення не дає інформації щодо критеріїв ранжування таких програм для відбору найкращого управлінського рішення.

Вважаємо найбільш прийнятним підходом щодо вибору бухгалтерських автоматизованих систем, є підхід, запропонований C. G. Carpenter, L. A. Le Blanco та G. S. Robson. Цей підхід має на меті пошук найбільш вагомих критеріїв відбору, які оцінюються за допомогою методу експертних оцінок [5, с. 56]. Крім того, даний підхід враховує пооб'єктну специфіку ведення бухгалтерського обліку. Проте він використовує усереднені показники підприємств торгівлі, що може призвести до помилкових результатів при застосуванні цього методу для конкретних управлінських рішень. Також варто зауважити, що даний підхід запропоновано для підприємств, які функціонують у розвинених країнах, таких як США.

На сучасному етапі розвитку системи бухгалтерського обліку в Україні більшість промислових підприємств використовують комплексні комп'ютерні програми для ведення обліку всіх об'єктів. Такі продукти не можуть забезпечити функції, які можуть бути реалізовані у спеціальних пакетах програмного забезпечення для обліку окремих об'єктів з урахуванням потреб управління в конкретній економічній діяльності. Зокрема, керівники вітчизняних промислових підприємств потребують нових програмних рішень в області менеджменту та бухгалтерського обліку необоротних активів: ведення обліку, охопленість галузі тощо.

Деякі вітчизняні науковці також займаються проблемами оцінки ефективності впровадження комп'ютерних систем бухгалтерського обліку. Зокрема, В. С. Івахненко наводить ряд показників, за допомогою яких можна визначити ефективність автоматизації всіх ділянок обліку. Деякі найважливіші показники, наведено у табл. 1.

Таблиця 1. Основні показники ефективності автоматизації бухгалтерського обліку на підприємстві

Показник	Формула	Позначення	Характеристика
Індекс грошових витрат	$I_{ер.в.} = \frac{B_a}{B_p}$	B_a, B_p – сума витрат при автоматизованій та ручній формах ведення обліку	Показує скільки грошових коштів при автоматизації бухгалтерського обліку припадає на одиницю витрат при ручній формі ведення обліку.
Ефективність використання ПК	$I_{эф.пк} = \frac{TB_p}{TB_a}$	TB_p, TB_a – сума трудових витрат при ручній та автоматизованій формах ведення обліку	Показує скільки трудових витрат при ручній формі ведення обліку на одиницю трудових витрат при автоматизованій формі обліку.
Строк окупності витрат на створення КСБО	$CO = \frac{B}{ПР}$	B – вартість створення програми; $ПР$ – середній прибуток отриманий при використанні КСБО за період	Показує період окупності витрат на створення комп'ютерної програми.
Ефективність автоматизації	$K = (T_p - T_a) * \overline{K}$	T_p – трудомісткість виконання типової операції при ручній обробці даних; T_a – трудомісткість виконання типової операції при автоматичній обробці даних; $\overline{K}$ – середня кількість типових операцій, що виконується в даний момент.	Показує, яку кількість операцій можна виконати за додаткову одиницю часу

* Джерело: систематизовано автором за даними [2, с. 283].

Розрахунок таких показників є досить простим, однак він дозволяє розглянути лише два варіанти: чи придбавати відповідне програмне забезпечення, чи ні. Крім того, такий підхід буде корисним лише для фізичних осіб-підприємців чи малих підприємств, де мала кількість господарських операцій. Використання такого під-

ходу хоча б для декількох автоматизованих систем бухгалтерського обліку є важким у зв'язку з необхідністю збору даних щодо точних витрат на придбання та використання різних програм. Інший науковець, О. М. Брандл, розробив подібний підхід але для програмного забезпечення щодо здійснення економічного аналізу. При

цьому, запропонована система показників може бути використана й для комп'ютеризації бухгалтерського обліку різних об'єктів. Дана система показників складається з чотирьох груп:

- група показників, які характеризують мету організації обліку та аналізу (оперативність здійснення, скорочення персоналу, зменшення кількості рутинних операцій);
- група показників, які показують покращення фінансових показників при використанні відповідної комп'ютерної програми;
- група показників, які визначають ступінь обліково-аналітичного забезпечення для управління господарською діяльністю (частка аналітичних даних у сукупності інформації при прийнятті управлінських рішень, частка невикористаної інформації, ступінь варіативності інформації тощо);
- група показників, пов'язаних з витратами на придбання та впровадження відповідного інформаційного продукту (відносне скорочення витрат на утримання персоналу, відносне скорочення витрат на здійснення коригувань результативної інформації тощо [1, с. 164–165]).

Такий підхід є прийнятним для порівняння двох автоматизованих систем для ведення бухгалтерського обліку. Однак він є дуже трудозатратним, що потребує великої кількості часу, зусиль та коштів для пошуку необхідних даних для розрахунку таких показників. Тому для конкретного підприємства необхідно шукати більш дешеві та прості способи оцінки вибору та впровадження комп'ютерних програм для ведення бухгалтерського обліку.

На сучасному етапі розвитку системи бухгалтерського обліку в Україні більшість промислових компаній використовують складні комп'ютерні програми для обліку всіх об'єктів. Такі продукти не можуть забезпечити функції, які можуть бути реалізовані в спеціальних пакетах для обліку окремих об'єктів з урахуванням потреб управління. Зокрема, для більшості вітчизняних промислових підприємств для покращення обліку необоротних активів необхідно мати такий інформаційний продукт, який би міг забезпечити:

- можливість відстежувати зміни місця перебування відповідних основних засобів та інших необоротних матеріальних активів в режимі реального часу, що сприятиме зниженню крадіжок і зловживань на підприємстві компанії;
- здатність планувати ремонти матеріальних довгострокових активів;
- наявність модулів для обліку та управління придбанням запасних частин для ремонту об'єктів необоротних активів;
- можливість збору технічної інформації про стан необоротних активів з використанням штрих-кодів;
- можливість здійснення фінансових розрахунків для рішень щодо придбання об'єкта необоротних активів чи взяття його у фінансовий лізинг;
- моніторинг ефективності роботи обладнання тощо.

Тому для оцінки ефективності вибору та впровадження програмного забезпечення для ведення бухгалтерського обліку необоротних активів пропонується методичний підхід, який складається з двох етапів: 1) початковий етап формування попереднього списку програмних продуктів, за допомогою яких можна вести облік необоротних активів; 2) вибір декількох прийнятних комп'ютерних програм та проведення оцінки для вибору найбільш відповідного інформаційного забезпечення.

На початковому етапі важливим елементом є визначення мети придбання бухгалтерського програмного забезпечення (наприклад, для підвищення аналітичності та функціональності управління у підсистемі обліку необоротних активів). Ця стадія є важливим кроком, від якого залежить майбутній вибір програми, особливо в ситуаціях, де є велика кількість постачальників і пакетів програм для обліку необоротних активів. Для цього пропонується визначити наступні критерії відбору:

- доступність інформації про інформаційні продукти та їх постачальників;
- сумісність програмного пакету із операційною системою Windows (XP, 7, 8) чи LINUX, що залежить від власних уподобань компанії.

Використання таких критеріїв може суттєво скоротити кількість "сумнівних" пропонованих продуктів, представлених на ринках країн, що розвиваються.

На другому етапі, коли відібрано декілька найбільш прийнятних програм, рекомендується їх оцінювати за допомогою експертних оцінок за найважливішими характеристиками для відповідного підприємства. Зокрема, для промислового підприємства пропонується здійснювати оцінку за п'ятьма групами факторів, а саме:

- за технічними;
- за функціонально-обліковими;
- за витратними;
- за інформацією про постачальника.

Для вітчизняних промислових підприємств, які мають велику кількість необоротних активів, великого значення набувають технічні характеристики програмних продуктів для ведення бухгалтерського обліку, оскільки записи на рахунках щодо їх обліку мають високу питому вагу. Тому програмні продукти з ведення обліку необоротних активів повинні містити потужні бази даних, побудовані на основі мережових ER-схем, за допомогою яких можна підтримувати різні зв'язки між даними системи (1 до 1, 1 до ∞ та ∞ до ∞) при цьому підтримуючи й реляційні моделі даних. Відповідне інформаційне забезпечення, за допомогою якого планується вести облік необоротних активів, повинно мати можливість швидко опрацьовувати великі масиви даних, щоб надавати оперативну і точну інформацію про необоротні активи уповноваженим особам. Також такі комп'ютерні системи повинні мати можливість безпроблемного експорту та імпорту великих файлів з інших програмних продуктів і функціонально узгоджуватися з іншими інформаційними продуктами. Крім того, варто зауважити, що велика кількість промислових підприємств мають філіали з централізованою побудовою бухгалтерської служби, а це може ускладнювати облікову роботу постійними змінами основного місця знаходження відповідних об'єктів необоротних активів (наприклад, виробничих транспортних засобів, рухомого виробничого обладнання, будівельних машин та механізмів тощо), за якими досить важко слідкувати. Тому у такій ситуації була б доцільною можливість відстеження місця розташування найбільш суттєвих об'єктів у режимі реального часу. Крім того, такі програми повинні мати можливість безпроблемної і швидкої модернізації та удосконалення, що є основним параметром в епоху інформаційних технологій. Параметри, які визначаються технічними факторами для вибору програмного забезпечення щодо обліку необоротних активів наведено на рис. 1.

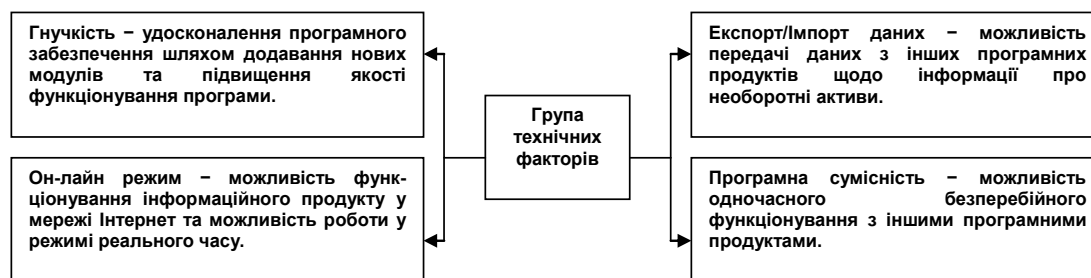

Рис. 1. Група технічних факторів для оцінки вибору програмного забезпечення щодо обліку необоротних активів

*Джерело: розроблено автором.

Досить важливими при оцінці вибору відповідної комп'ютерної програми для ведення обліку необоротних активів є врахування функціонально-облікових факторів, які мають на меті визначення найбільш необхідних функцій, які можна реалізувати у програмі для покращення організації та методики ведення бухгалтерського обліку. Зокрема, для промислового підприємства є необхідним можливість покращення інвентаризації необоротних активів шляхом її здійснення за допомогою штрих-кодів з автоматичним відображенням у програмі їхньої наявності чи відсутності, що істотно зменшить час та якість її проведення. Також велике значення має можливість програмного продукту забезпечити ведення паралельного ведення обліку за різними стандартами,

особливо, коли підприємство, функціонує на іноземних ринках збуту чи котується на фондовій біржі. Для покращення ефективності управління необоротними активами постає необхідність, щоб в автоматизованій програмі була опція, яка б надавала можливість складання будь-яких звітів щодо необоротних активів для вищого керівництва. Крім того, у сучасних умовах ведення бізнесу, будь-яка програма з обліку та управління необоротними активами повинна забезпечувати здійснення перспективного фінансового аналізу майбутніх інвестиційних проектів. Характеристики, за допомогою яких можна оцінити функціональні можливості програмного забезпечення для ведення обліку необоротних активів, подано на рис. 2.

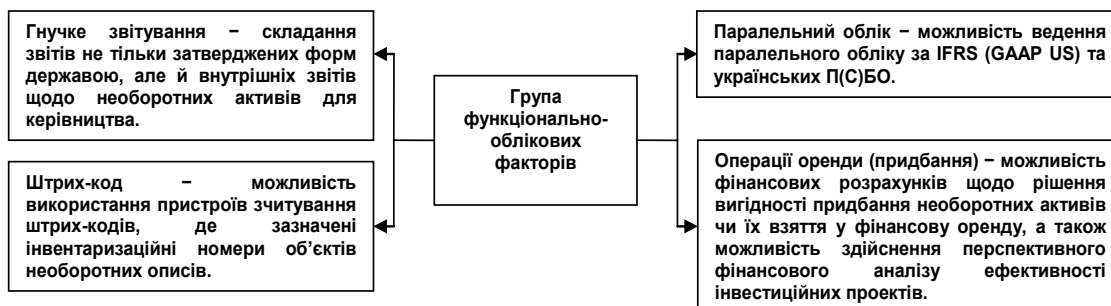

Рис. 2. Група функціонально-облікових факторів для оцінки вибору програмного забезпечення

*Джерело: розроблено автором.

Досить велику роль відіграють і витратні фактори при виборі та впровадженні комп'ютерних програм, оскільки саме вони стають вирішальними для вітчизняних підприємств при рішенні вибору та придбання про-

грамного продукту. Сукупність витратних факторів, які рекомендується оцінювати при виборі програмних продуктів для ведення обліку та управління необоротними активами наведено на рис. 3.

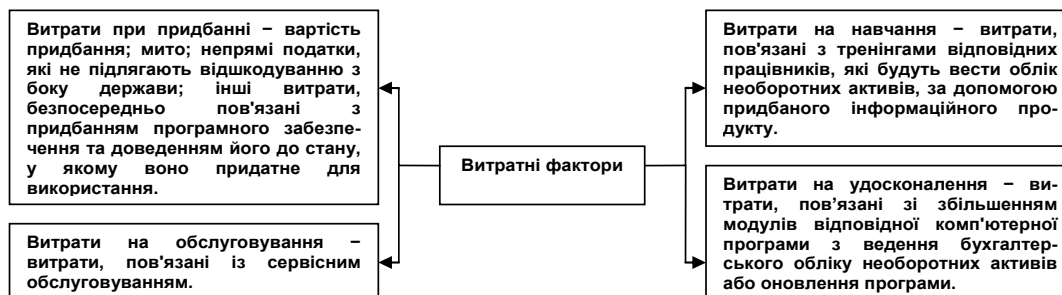

Рис. 3. Група витратних факторів для оцінки вибору програмного забезпечення

*Джерело: розроблено автором.

Не менш важливою групою факторів є інформація про постачальника програмного забезпечення, оскільки

від цього залежить ефективність вкладених коштів у придбання та впровадження комп'ютерної інформацій-

ної системи для ведення обліку та управління необоротними активами. Зокрема, для підприємства-клієнта важливою буде інформація про фінансове становище постачальника, дані про асортимент його продукції, його існування на ринку, наявність філіалів в регіонах, що дає можливість оцінити репутацію постачальника. Крім того, досить важливою характеристикою є наявність можливості постійної он-лайн підтримки при вини-

кненні технічних питань щодо використання бухгалтерської програми, а також можливість постійного сервісного обслуговування. Це надасть можливість зменшити витрати на обслуговування та оновлення інформаційного продукту у майбутньому. Фактори щодо інформації про постачальника комп'ютерних програм для ведення бухгалтерського обліку необоротних активів наведено на рис. 4.

Рис. 4. Дані про постачальника, які необхідно визначати при оцінці вибору програмного забезпечення

* Джерело: розроблено автором.

Кожну характеристику із відповідної групи факторів рекомендується оцінювати шляхом множення суми балів (шкала від 0 до 10) та ваги для визначення її важливості від 1 до 3 ("незначний" – 1, "значний" – 2, "дуже значний" – 3), що надає відповідній характеристиці значущості. Таким чином загальна оцінка для кожної відібраної комп'ютерної програми з обліку необоротних активів розраховуватиметься за наступною формулою:

$$X_i = \sum_{a=1}^n w_a X_a + \sum_{b=1}^m w_b X_b + \sum_{c=1}^p w_c X_c + \sum_{d=1}^q w_d X_d,$$

де X_i – загальна оцінка i -го інформаційного продукту; a, b, c, d – характеристики блоку технічних факторів, блоку функціонально-облікових факторів, блоку витратних факторів та блоку інформації про постачальника; w_a, w_b, w_c, w_d – ваги кожної характеристики технічних факторів, функціонально-облікових факторів, витратних факторів та факторів інформації про постачальника; X_a, X_b, X_c, X_d – сума балів кожної характеристики блоку технічних факторів, блоку функціонально-облікових факторів, блоку витратних факторів та блоку інформації про постачальника; n, m, p, q – кількість характеристик технічних чинників, функціонально-облікових чинників, витратних чинників та інформації про постачальника.

За наявності великої кількості програмних продуктів для ведення обліку необоротних активів та для більш ефективного відбору необхідної комп'ютерної програми пропонується також ввести мінімальний поріг S_i , що дозволить зменшити число відібраних продуктів. Після цього потрібно розрахувати, скільки витрат припадає на одиницю оцінки. Цей показник розраховується за наступною формулою:

$$Y_i = \frac{X_i}{C_i},$$

де X_i – загальна оцінка i -го інформаційного продукту; C_i – загальні витрати на придбання i -го інформаційного продукту.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, більшість українських користувачів програмного забезпечення для обліку необоротних активів не приділяють достатньої уваги ефективному вибору та впровадженню відповідних інформаційних продуктів для управління господарською діяльністю (у т.ч. необоротними активами) та ведення бухгалтерського обліку. Причиною цього є те, що найбільшим аргументом такого вибору слугує ціна, тоді як на технічні-функціональні опції звертається менше уваги. Це може підвищити ризик збитковості здійснення такого проекту та призвести до неправильних стратегічних, тактичних та оперативних рішень з подальшим збільшенням економічних втрат.

Тому пропонується методичний підхід для оцінки вибору програмного забезпечення для ведення обліку необоротних активів є необхідним, оскільки має низку переваг. Зокрема, є простим у використанні, оскільки він не вимагає глибоких математичних розрахунків. Також цей підхід враховує витрати на програмне забезпечення, програмні специфікації та інформацію про постачальника, які впливають на загальний показник оцінки вибору програмного забезпечення. Крім того, за допомогою цього методичного підходу можна визначати альтернативні оцінки програмного забезпечення, які допомагають зменшити ризик збитковості проекту. Це дає можливість вибрати краще програмне забезпечення між альтернативними варіантами з мінімальними витратами.

Список використаних джерел

- Брадул О.М. Обліково-аналітичне забезпечення менеджменту корпорацій: [монографія] / О. М. Брадул – К.: КНТЕУ, 2009. – 356 с.
- Івахненко С. В. Інформаційні технології в організації бухгалтерського обліку та аудиту: [навч. посіб.] / С. В. Івахненко. – 4-те вид., випр. – К.: Знання-Прес, 2008. – 343 с.
- Anderson E. E., Microcomputer software evaluation: an econometric model / E. E. Andersen, Y. M. Chen // Decision Support Systems. – 1997. – № 2 (Vol. 19). – P. 75 – 92.
- Bandini S. A support system to COTS-based software development for business services / S. Bandini, F. Paoli, P. Mereghetti // SEKE. – 2001. – № 2. – P. 307 – 314.
- Carpenter C. G. Fixed asset accounting software evaluating: a structured methodology for the mid-market firm / C. G. Carpenter, L. C. Le Blanco, S. Robson // The Review of Business Information Systems. – 2005. – № 3 (Vol. 9). – P. 55 – 68.

6. Chau P. K. Factors used in the selection of packaged software in small businesses: views of owners and managers. // Information and Management. – 1995. – № 29. – P. – 71 – 78.

7. Gamblin A. J., Software for accountants / A. J. Gamblin, J. G. Siegel // The National Public Accountant. – 1997. – № 6. – P. 12 – 17.

8. Grau G. DesCOTS: a software system for selection COTS components / G. Grau, J. P. Carvallo, X. Franch, C. Quer // EUROMICRO. – 2004. – № 4. – P. 118 – 126.

9. Ivanchevich S. H., Accounting software selection and satisfaction: a comparative analysis of vendor and user perception / S. H. Ivanchevich, D. M. Ivanchevich, F. Elikai // The Review of Business Information Systems. – 2007. – № 3 (Vol. 11). – P. 43 – 52.

10. Jadhav A. S. Evaluating and selection software packages: A review / A. S. Jadhav, R. M. Sonar // Information and software technology. – 2008. – № 51. – P. 555 – 563.

11. Kathuria P., M. M. Selecting IT applications in manufacturing: a KBS approach / P. Kathuria, M. Anandarajan, M. ., Igbaria // Omega. – 1997. – № 27. P. 605 – 616.

12. Little I. Evaluating, selecting and implementing accounting software / I. Little // Credit control. – 2006. – № 3 (Vol. 27). – P. 36 – 39.

13. Mattingly T. How to select accounting software / T. Mattingly // CPA Journal. – 2001. – № 11. – P. 48–53.

14. Mollaghasemi M. Briefing: Making Multiple Objective Decisions / M. Mollaghasemi, J. Pet-Edwards – Los Alamitos, California: IEEE Computer Society Press, 1997. – 91 p.

15. Saaty T. L. The analytic hierarchy process: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gobooke.net/analytic-hierarchy-process-saaty> – Назва з екрану.

16. Sahay B. S., Development of software selection criteria for supply chain solution / B. S. Sahay, A. K. Gupta // Industrial Management & Data Systems. – 2003. – № 2 (Vol. 103). – P. 97 – 110.

Надійшла до друку 01.08.13

И. Дерун, асп.
КНУ імені Тараса Шевченка, Київ

ОЦЕНКА ВЫБОРА ПРОГРАММНОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ДЛЯ ВЕДЕНИЯ УЧЕТА ВНЕОБОРОТНЫХ АКТИВОВ

В статье осуществлен критический анализ взглядов различных ученых относительно оценки выбора и внедрения компьютерных бухгалтерских программ. Предложен методический подход для отбора компьютерной программы при ведении бухгалтерского учета внеоборотных активов на примере предприятий Украины.

Ключевые слова: внеоборотные активы, оценка выбора и внедрения программного обеспечения, KBS-системы, коробочные компьютерные программы.

I. Derun, postgraduate student
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

EVALUATION OF NON-CURRENT ACCOUNTING SOFTWARE SELECTION

One of the important management decisions is selection of computer program that will ensure the effective functioning of accounting system in any company with minimal costs. Paper deals with evaluation of non-current accounting software selection and implementation. The purpose of the study is development of the methodical approach of software evaluation for accounting of non-current assets in Ukrainian industrial enterprises. The methodical criteria of evaluation of the software selection for accounting of non-current assets are suggested which based on the method of experts' evaluations. These criteria involve a number of quality characteristics which represented in the form of points to evaluate selection of the most effective computer program for accounting of non-current assets.

Keywords: non-current assets, software evaluation, KBSs, commercial-off-the-shelf software.

JEL I24, M19
УДК 658: 001.895

О. Жилінська, канд. екон. наук, доц.,
В. Волошина, асп.
КНУ імені Тараса Шевченка, Київ

ГЛОБАЛІЗАЦІЙНІ АСПЕКТИ КОМЕРЦІАЛІЗАЦІЇ СФЕРИ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Стаття присвячена розгляду сучасних тенденцій розвитку вищої освіти у контексті її комерціалізації під впливом глобалізаційних процесів. У статті проаналізовано динаміку світового ринку освітніх послуг, виявлено фактори, що впливають на вибір університету та освітньої програми закордоном. Показано важливість рейтингів світових університетів як інформаційних продуктів, що відображають якість освітніх послуг. Охарактеризовано українські реалії активізації глобалізаційних процесів у сфері вищої освіти.

Ключові слова: комерціалізація освітніх послуг, підприємницький університет, світовий ринок освітніх послуг, глобалізація освіти, іноземні студенти, міжнародна академічна мобільність, рейтинг університетів, якість освітніх послуг.

Постановка проблеми. Економічний потенціал країни, рівень життя населення, становище країни на світовій арені, можливості економічної і політичної інтеграції з іншими державами й інтеграційними об'єднаннями, вирішення проблем національної безпеки залежать не лише від рівня технологічного розвитку, але й від рівня інтелектуалізації суспільства, його здатності генерувати, транслювати, засвоювати та уречевлювати нові знання. В інформаційному суспільстві за домінування сфери послуг актуалізуються економічні аспекти функціонування університетів. Із зародженням на європейських теренах університетів як соціальних інституцій та їх функціонуванням упродовж декількох століть було сформовано сферу генерування і транслювання нових знань [8, с. 271]. Трансформувалися і самі університети, у своєму функціонуванні вони еволюціонували від моделі класичного університету, що уособлював Болонський університет, до моделі дослідницького університету, створеної Берлінським університетом.

Кінець XX – початок XXI століття позначився економічними кризами, посиленням глобалізації, екологічними

ми проблемами. Ці фактори вплинули на діяльність вищих навчальних закладів (далі ВНЗ), які в результаті радикальних змін у світовій, політичній та економічній системах зіткнулися з новими викликами і проблемами. Комерціалізація вищої освіти серед багатьох проблем у взаємних відносинах університетів та суспільства на чільне місце висунула проблему трансформації ВНЗ у контексті розвитку глобального ринку освітніх послуг та появи нового типу університету – підприємницького. У світлі сучасних змін у системі вищої освіти – процесів глобалізації, інформатизації, комерціалізації – відбувається перегляд ролі університетів у розвитку суспільства: вони починають розглядатися не просто як наукові й освітні центри, а як економічні та культурні центри, навколо них концентруються культурна, соціально-економічна і політична еліти. Вивчення загальних тенденцій розвитку світового ринку освітніх послуг має важливе значення для розробки освітньої політики держави, оцінки прогресу і винесення уроків з досвіду інших країн у контексті сталого розвитку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемам розвитку ринку освітніх послуг на державному та міжнародному рівнях, сучасним засадам управління та напрямам вдосконалення системи освіти в сучасних умовах присвячено наукові праці І.А. Айдруса, Д.В. Бондаренка, О. Грішнєвої, Б.М. Данилишина, М.І. Долішнього, О.В. Дубровки, О.І. Жилінської, І.С. Кочаряна, В.І. Куценко, Г.С. Лопушняк, М.А. Мартинюк, І.Г. Мотунової, І.Ю. Ходикіної, Р. Патори, В.М. Філіппова. Питання теорії і практики академічного підприємництва, комерціалізації у сфері вищої освіти розглядаються у роботах М. Лукашенко, Д. Кірбі, О. Романівського, Дж. Салми, С. Слаутер, Г. Іцкович, Д. Майсакова, С. Арзеновського, Г. Балихіна, Е. Князева, Г. Морган, Г. Стівенсона, Х. Віссема, Б. Кларка, А. Короткова. Проблеми розвитку академічної мобільності в різних регіонах світу досліджують М. ван дер Венде, Л. Вербік, Б. Вехтер, В. Ласановські, С. Маргінсон, Дж. Найт, Б. Рівза, Я. Садлак, У. Тайхлер. Водночас, не зважаючи на широке коло досліджень, недостатньо розробленими залишається низка питань щодо новітніх якісних змін ринку освітніх послуг під впливом глобалізації, потребує висвітлення український контекст цих тенденцій.

Мета дослідження. Метою дослідження є аналіз глобалізаційних аспектів розвитку процесів комерціалізації сфери вищої освіти, висвітлення українського контексту глобальних тенденцій розвитку сучасної вищої освіти.

Основний виклад матеріалу. Найголовніше зрушення у сфері вищої освіти у ХХ ст. полягає у тому, що вища освіта перетворилася з елітарної на масове явище. За даними ЮНЕСКО, за період з 1970 по 1990-ті рр. чисельність студентів зросла у понад два рази: від 28 млн. до 69 млн. осіб, у 2002 р. у світі навчались 122 млн. студентів [19, с. 92]. Причому збільшується кількість країн, де валовий коефіцієнт охоплення населення вищою освітою, що обраховується для визначення Індексу людського розвитку, досягає і перевищує 50%. Загалом валовий коефіцієнт охоплення населення вищою освітою що у 2001-2010 рр. становив у середньому у світі 27,6%, по групі країн з дуже високим рівнем людського розвитку – 72,9%, по групі країн з високим рівнем людського розвитку – 49,6% [6; с. 165]. Нині в усіх регіонах світу зростає такий показник як кількість студентів на 100 тис. мешканців: у 1990 р. максимальне його значення було у США (5 591 особа) та в Канаді (5 102 особи), Україна входила до п'ятдесяти країн світу, де цей показник перевищував 1 700 осіб. У 2011 р. цей показник для України становив майже 5 850 осіб. За сучасних демографічних змін за оцінками Світового Банку темпи зростання споживачів освітніх послуг будуть випереджати темпи приросту населення [5; XV]. За прогнозами у 2025 р. чисельність студентства у світі складе 150 млн. осіб [19; с. 92]. Економічний контекст прискореної динаміки пояснює високий рівень віддачі від інвестицій в освіту. За даними емпіричних досліджень випускник американського коледжу впродовж своєї кар'єри зароблятиме на 600 тис. дол. більше, ніж працівник зі шкільною освітою, тоді як розрив у доходах фахівця зі ступенем доктора наук і випускника коледжу становитиме понад півтора мільйона доларів [7; с. 93].

У всіх країнах світу зростає кількість ВНЗ різних форм власності й обсяги наданих ними освітніх послуг. При цьому провідною тенденцією розвитку вищої освіти стає її комерціалізація: при наростаючому попиту на освітні послуги зростання їх пропозиції все більшою мірою забезпечується ВНЗ, організаційна структура яких відповідає підприємницькому типу, а приватні джерела фінансування їх діяльності уже перевищили урядові кошти. Комерціалізація сфери освіти обумов-

лює розгляд освітньої послуги як товару, насамперед у сфері взаємодії продавців і покупців на ринку освітніх послуг, у якому ВНЗ починає відігравати роль основного гравця. Водночас ВНЗ все більше стикається з необхідністю переходу до взаємин "замовник-постачальник", де замовником постає студент – майбутній учасник ринку праці, що потребує відповідного освітньо-кваліфікаційного рівня підготовки за відповідну плату, які він самостійно її здійснює. Відтак комерціалізація процесів підготовки фахівців у системі вищої освіти насамперед пов'язана з динамічними змінами на ринку праці. Як зазначалося на Всесвітній конференції з питань вищої освіти (1998), у системі вищої освіти має бути віднайдено баланс між необхідністю її адаптації до тенденцій розвитку ринку праці та збереженням власної самоідентифікації і реалізації пріоритетів, пов'язаних з довгостроковими потребами суспільства. Вища освіта має також сприяти розвитку культури, зокрема її універсальних складових, з урахуванням культурного різноманіття [19; с. 101].

Процеси комерціалізації освітніх послуг у сфері вищої освіти як основного виду економічної діяльності, а також супутніх сферах, насамперед, у сфері досліджень і розробок (ДіР) – комерціалізація інтелектуальної власності, у науковій літературі дістали назву "академічного капіталізму" [1]. Академічний капіталізм визначає діяльність університету на декількох рівнях: інституційному (зміна фінансування); кафедральному (адаптація працівників до нових цінностей) та індивідуальному (перерозподіл часу між основними видами діяльності професорсько-викладацького складу) [2, с. 261-265]. Як зазначив П.Скотт, академічний капіталізм обумовлює зміни на рівні:

- внутрішньої організації ВНЗ – розвиток традиційних структурних підрозділів (факультетів, кафедр) доповнюють нові структурні елементи (технологічні підрозділи, міждисциплінарні дослідницькі інститути, інститути і кафедри безперервної освіти та підвищення кваліфікації), які, в свою чергу, формують новий образ ВНЗ;
- ролей і завдань академічних діячів – відбуваються зміни в традиційній ієрархії ролей, заснованої на верховенстві академічних функцій: роль "допоміжного" персоналу для успішного функціонування університету так само важлива, як і роль академічного персоналу; більшість співробітників ВНЗ поєднують "академічні" та "неакадемічні" ролі, що спричиняє розмивання розмежувань між ролями;
- організаційних і корпоративних культур – традиційно університет являв собою особливий суспільний інститут, що вирізнявся від політичних і ринкових організацій; за умов формування суспільства знань відбувається стирання кордонів між академічними інститутами й іншими типами організацій [21].

Подібні зміни призвели до появи нового типу університету, що прийшов на зміну дослідницьким університетам, – підприємницький тип університету. Поняття "підприємницький університет" (entrepreneurial university) у науковий обіг увів у 1998 р. професор Каліфорнійського університету (США) Б. Кларк у роботі "Створення підприємницьких університетів: організаційні шляхи трансформації". Аналізуючи діяльність одного з шведських університетів – Університету Халмерса, він виділив п'ять факторів, які обумовили перетворення цього університету на "підприємницький": посилення управлінського ядра; диверсифікація джерел доходів; розвиток гнучкої периферії через структури комерціалізації інтелектуального капіталу; наявність впливових та енергійних представників академічної культури; створення загально університетської підприємницької культури [1].

Диверсифікацію джерел фінансування у сфері освітніх послуг обумовила поява і розвиток приватних ВНЗ, що є відповіддю на обмежені умови державного фінансування вищої освіти за наростаючого попиту на освітні послуги – нині потенціал світового ринку освітніх послуг у сфері вищої освіти оцінюється у 140 млн. студентів. Зокрема, високий рівень розвитку система приватних ВНЗ (понад 50% від чисельності студентів) отримала у Бельгії, Великій Британії, Естонії, Ізраїлі, Нідерландах, Республіці Корея, Словенії, Японії. До країн, де система приватних ВНЗ набула середнього рівня розвитку (від 25% до 50% загальної чисельності студентів), належать Венесуела, Мексика, Польща, Португалія, США. Серед країн з низьким рівнем розвитку приватних ВНЗ (від 10% до 25% від загальної чисельності студентів) представлені Аргентина, Беларусь, Болгарія, Грузія, Іспанія, Молдова, Норвегія, Угорщина, Фінляндія, Франція, Швейцарія. Найчисельнішою є група країн, де кількість приватних ВНЗ незначна або вони відсутні (менше 10% від чисельності студентів) – це Австралія, Австрія, Данія, Ірландія, Китай, Куба, Македонія, Німеччина, Російська Федерація, Словачія, Туніс, Туреччина, Чехія, Швеція [19; с. 92].

За умов посилення процесів глобалізації освітні послуги перетворилися на об'єкт міжнародної торгівлі, що сформувало світовий ринок освітніх послуг, що зростає експоненційно: за даними СОТ у 1999 р. Він оцінювався у 25-30 млрд. дол. США, у 2007 р. Досяг 100 млрд. дол. США. Світовий ринок освітніх послуг умовно об'єднує в собі кілька сегментів. Основними сегментами є мовні курси, шкільне навчання, вища освіта, додаткова професійна освіта та ін. На міжнародну вищу освіту припадає половина обсягу ринку, причому, до 2015 р. Він може зрости до 200 млрд. дол. США [4, с. 5-6]. Світовий ринок вищої освіти часто називають третинним ринком (tertiary education). До освітніх послуг цього рівня відносять, зазвичай, вищу та післядипломну освіту. У багатьох країнах до третинного рівня освіти відносять навчання в бакалавраті, магістратурі і докторантурі. Ще один підхід до визначення третинного рівня освіти можна зустріти в Міжнародній стандартній класифікації освіти (МСКО, International Standard Classification of Education – ISCED), за МСКО 2011 до третинної освіти відносять рівні, наведені у табл. 1.

Таблиця 1. Співвідношення між рівнями МСКО 97, МСКО 2011 та кваліфікаційними рівнями НРК*

Рівні НРК** та академічної кваліфікації	МСКО 1997	Рівні отриманої освіти за класифікацією МСКО 2011
Молодший спеціаліст – рівень 5	Рівень 5 В	Короткий цикл третинної освіти – рівень 5
Бакалавр – рівень 6	Рівень 5А	Бакалаврат або його еквівалент – рівень 6
Магістр, спеціаліст – рівень 7	Рівень 5А	Магістратура або її еквівалент – рівень 7
Кандидат наук – рівень 8	–	Не класифікується
Доктор наук – рівень 9	Рівень 6	Докторантура або її еквівалент – рівень 8

*Джерело: розроблено авторами на основі даних [1], [9], [15]

**НРК – системний і структурований за компетентностями опис кваліфікаційних рівнів. Постанова КМУ від 23.11.2011 №1341 "Про затвердження Національної рамки кваліфікацій"; Наказ МОН молоді та спорту України, Міністерство соціальної політики України від 20.04.12 № 488 / 225 "Про затвердження Плану заходів щодо впровадження Національної рамки кваліфікацій".

Інструментом проникнення ринкових механізмів в освітню сферу стала розробка і введення у дію у межах СОТ Генеральної угоди про торгівлю послугами (GATS-ГАТС). Її головний принцип полягає у створенні й підтримці однаково сприятливих умов для експорту й імпорту послуг у країнах-членах СОТ, що відкрило нові можливості для інтернаціоналізації освіти. Згідно з ГАТС, світова торгівля послугами, в т.ч. Освітніми, здійснюється у такі способи:

1. Транскордонна поставка послуг (cross-border supply of the service), тобто надання освітньої послуги відбувається через різні канали зв'язку (телефон, інтернет і т.д.), наприклад, дистанційна освіта, пропонована нерезидентам. Зокрема Розширена Школа Каліфорнійського університету в Лос-Анджелесі (UCLA) у США спільно з Домашньою Освітньою Мережею (the Home Education Network) пропонує близько 50 курсів у мережі Інтернет, які доступні студентам у 44 штатах США та восьми країнах світу.

2. Споживання за кордоном (consumption abroad), коли надання освітньої послуги студенту відбувається безпосередньо у ВНЗ – продуценті освітньої послуги за кордоном. Це безпосередня студентська академічна мобільність (процес здобуття студентом знань і навичок у ВНЗ країни, де він не має статусу громадянина), яка передбачає перетин кордону фізичною особою, з урахуванням попередньої здобутої освіти та з присвоєнням кваліфікацій чи наукового ступеня по закінченню терміну навчання.

Кількість студентів третинного рівня освіти, що навчаються за кордоном (іноземних студентів), збільшилася з 0,8 млн. осіб у 1975 р., 3 млн. осіб у 2000 р., у

2010 р. їх чисельність досягла 4,1 млн. осіб. Збільшення чисельності іноземних студентів можна порівняти із збільшенням обсягів третинного рівня освіти по всьому світу. За даними ЮНЕСКО, у 2010 р. на рівні вищої освіти в усьому світі навчалось 177 млн. студентів у порівнянні з 77 млн. студентів у 2000 р., за цей же період чисельність іноземних студентів збільшилася з 2,1 до 4,1 млн. осіб [11, с.362]. Отже, чисельність іноземних студентів зростає вищими темпами, ніж відбувається зростання загального контингенту студентів.

Виділяють наступні види міжнародного співробітництва: програми обміну студентами, підкріплені міжурядовою або міжвідомчою домовленістю; двосторонні освітні угоди, укладені на державному та/або недержавному рівні; міжнародні ініціативи, що пов'язані з визнанням курсів, програм, навчальних курсів, дипломів та ступенів у сфері вищої освіти. Причому на міжнародному рівні приймаються документи, які активізують міжнародне співробітництво у сфері вищої освіти. Так, Конвенція про визнання кваліфікацій з вищої освіти в європейському регіоні, у співавторстві з Радою Європи та ЮНЕСКО, прийнята для сприяння міжнародному обміну студентами і дослідниками.

3. Комерційна присутність постачальника у країні-споживача (commercial presence of the provider). Продуцент освітньої послуги – іноземний інвестор виходить на іноземний ринок, відкриваючи представництво, філію, відділення ВНЗ, і студент отримує освітню послугу у країні проживання. Франчайзинг і двостороннє співробітництво менш помітні, ніж відкриття філій, але кількісно вони охоплюють ширші верстви інституційної мобільності.

Найчастіше в інших країнах поширені представництва університетів Великої Британії і США [18, с. 17].

4. Присутність фізичних осіб з країни-постачальника (the presence of persons in another country to provide the service). Фахівець у сфері вищої освіти переміщується в іншу країну з метою надання освітніх послуг.

У переважній більшості до світового ринку освітніх послуг відносять перший і другий способи здійснення міжнародної торгівлі освітніми послугами, оскільки їм притаманний найбільш масовий характер [13]. З тієї ж причини до світового ринку відносять споживання послуг вищої освіти і програм отримання наукових ступенів.

За даними Організації економічного і соціального розвитку (ОЕСР) в системі вищої освіти у світі за межами своїх країн офіційно навчається понад 2,8 млн. студентів [16, с. 362], що показано у табл. 2. Передбачається, що до 2025 р. Їх чисельність зросте до 7,2 млн. осіб [13]. Відтак світовий ринок освітніх послуг став сферою отримання значних прибутків: нині щорічні доходи національних економік від підготовки 2,8 млн. іноземних студентів оцінюють у 100-120 млрд. дол., причому навчання 50% від загальної чисельності студентів-іноземців забезпечують університети США, Ве-

ликої Британії, Австралії, Німеччини, Франції (див. Рис. 1). Серед країн-лідерів в експорті освітніх послуг перше місце посідають США, яким у 2000 р. Належала чверть світового ринку освітніх послуг, за даними ОЕСР за цей рік за навчання іноземних студентів американська економіка отримала 10,29 млрд. дол., і це перевищило сукупні державні витрати на вищу освіту усіх країн Латинської Америки [19; с. 93]. У 2000-х рр. Вища освіта увійшла до п'ятірки секторів американської економіки – найбільших експортерів послуг, надходження від оплати навчання іноземних студентів та їх проживання становили 14 млрд. дол., що перевищило надходження від експорту озброєнь (13,3 млрд. дол.) [17]. Нині на США припадає лише 1/6 від загальної чисельності іноземних студентів (див. Рис. 1), надалі слідують Велика Британія (13%), щорічні надходження якої від експорту освітніх послуг перевищили 5 млрд. ф. ст., Австралія (6,6%), Німеччина (6,4%) та інші країни. Україна як гравець на ринку міжнародних освітніх послуг представлена фрагментарно: з 2,5 млн. студентів українських ВНЗ тільки 32,6 тис. є іноземцями, що складає 1% загальної чисельності студентів.

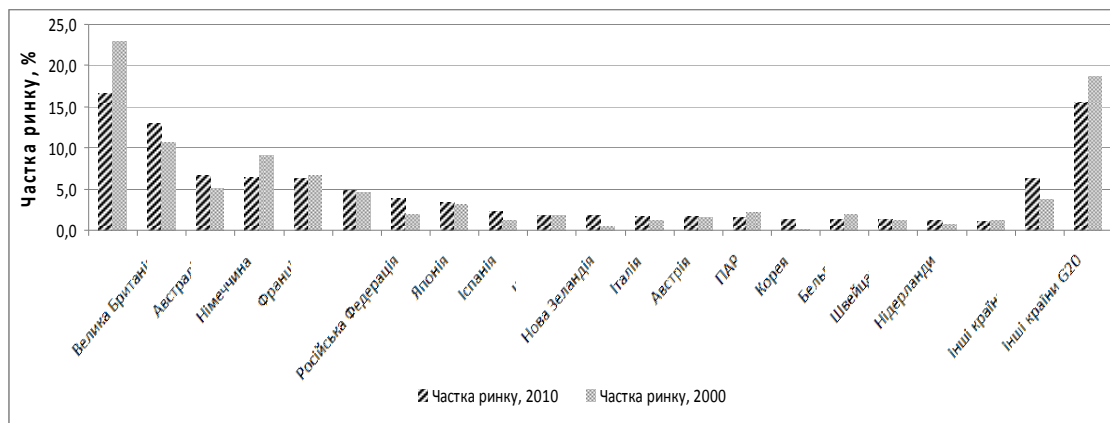

Рис. 1. Територіальні аспекти динаміки світового ринку освітніх послуг*

Відсоток усіх іноземних студентів (третинного рівня) за країною навчання; країни ранжовані за зменшенням частки ринку у 2010 р.
*Джерело: за даними ОЕСР та Інституту статистики ЮНЕСКО [13]; [16]; [17].

З 2000 по 2010 рр. Частка іноземних студентів, які обрали США, зменшилася з 23% до 17%, а частка іноземних студентів, які обрали Німеччину, впала до 6% (рис.1), на відміну від Австралії і Нової Зеландії, частки іноземних студентів яких виросли більш ніж на 1 %, а частка студентів, які обрали Велику Британію та Російську Федерацію, зросла майже на 2%. Деякі з цих змін відображають відмінності у підходах країн до інтернаціоналізації сфери вищої освіти, починаючи від активного маркетингу освітніх послуг у країнах Азійсько-Тихоокеанського регіону до місцевого підходу, орієнтованого на власне університети у традиційно домінуючих США.

За даними таблиці 2 можна пояснити зростаючу динаміку мобільності студентів бажанням отримати більш якісну освіту, ніж усередині своєї країни. Про це свідчить вибір на користь освітніх систем Європи та США (на університети країн Північної Америки та Західної Європи разом припадає 2/3 від загальної кількості іно-

земних студентів). Подібна тенденція притаманна і для України, Російської Федерації та Польщі, де переважаючими напрямками міжнародної мобільності студентства цих країн є західноєвропейські університети. Показовою є висока питома вага студентів з країн Азії, які бажають отримати освіту за кордоном (1,2 млн. студентів, що навчаються за кордоном, 41% від загальної кількості). Саме за рахунок академічної мобільності з цих країн компенсують втрату студентів Україна та Російська Федерація (коефіцієнт мобільності 0,2%). За даними МОН України експорт освітніх послуг у фінансовому вимірі в Україні сягає майже 120 млн. дол. США – майже 11% загального "бюджету вищої освіти". Відтак експорт освітніх послуг є для України важливим напрямом зовнішньоекономічної діяльності.

Таблиця 2. Порівняльний аналіз міжнародної мобільності студентів в Україні, Російській Федерації та Польщі, 2008*

Країна	Чисельність студентів, що навчаються за кордоном (осіб), та їх частка у загальній чисельності студентів (%)	Головні країни, що приймають, та чисельність студентів, що навчаються у цих країнах (осіб)	Чисельність іноземних студентів, що навчаються у країні, осіб	Головні країни виїзду студентів та чисельність іноземних студентів з країни виїзду (осіб)	Чистий потік студентів: чисельність (осіб) / коефіцієнт** (%)
Україна	27 214 1%	РФ (7 186), Німеччина (6 436), Польща (2 672), США (1 716), Угорщина (1 372)	32 573	Китай (6 700), РФ (4 734), Йорданія (2 215), Сирія (1 809), Іран (1 780), Туркменістан (1 136), Молдова (1 038)	5 359 0,2%
Російська Федерація	43 982 0,5%	Німеччина (9 795), США (4 911), Україна (4 734), Франція (3 347), ВБ (2 646)	60 288	Казахстан (19 627), Білорусь (8 405), Україна (7 186), Узбекистан (5 566), Грузія (2 440)	17 411 0,2%
Польща	32 599 1,5%	Німеччина (10 797), ВБ (8 572), Франція (3 260), США (2 734), Австрія (1 637)	13 021	Україна (2 672), Білорусь (1 780), Норвегія (911), Литва (397)	-19 868 -0,9%
Світ загалом	2 965 840 1,9%	Північна Америка і Західна Європа (62,1% або 1,842 млн. осіб), Східна Азія і Тихоокеан- ський регіон (18,9%), Центральна та Східна Європа (7,7%), арабські держави (4,5%).	—	Східна Азія і Тихооке- анський регіон (846 618), Північна Америка та Західна Європа (486 981), Центральна та Східна Європа (330 563)	-

*Джерело: Складено на основі даних [11]; [20].

**Коефіцієнт чистого потоку мобільних студентів – загальна чисельність іноземних студентів ВНЗ (вхідних студентів), які навчаються в даній країні, мінус чисельність студентів на тому ж рівні освіти з цієї країни, які навчаються за кордоном (вихідних студентів), виражена у відсотках від загальної кількості студентів у сфері вищої освіти даної країни.

Важливою характеристикою світового ринку освітніх послуг вважаємо зростання мобільності студентської молоді всередині Європи, що, безумовно, свідчить про задоволеність якістю освітніх послуг світових університетів цього регіону світу, хоча спричиняє високу конкуренцію між країнами регіону, і не всі країни повністю реалізують власний потенціал, зокрема коефіцієнт чистого потоку студентів Польщі становить -0,9%.

Обираючи країну навчання, студенти орієнтуються на такі фактори, як:

1) Мова навчання. Мова навчання та спілкування є визначальним фактором вибору місця навчання. Країни, де у навчанні використовується мова широкого поширення (англійська, французька, німецька, російська та іспанська) є провідними напрямками міграції іноземних студентів, як в абсолютному, так і відносному вираженні. Винятком є Японія: незважаючи на мову навчання, яка не набула широкого поширення, на її території навчається велика кількість іноземних студентів, 93% з яких є вихідцями з азійських країн [16]. Домінування англійської мови (Австралія, Канада, Нова Зеландія, Велика Британія, США) відображає прийняття її як глобальної мови.

2) Вартість навчання. Серед більшості країн ЄС (у тому числі Австрія, Бельгія, Чеська Республіка, Данія, Естонія, Фінляндія, Франція, Німеччина, Ірландія, Італія, Нідерланди, Словаччина, Іспанія, Швеція і Велика Британія) іноземних студентів з інших країн ЄС розглядаються як вітчизняних студентів щодо плати за навчання. У деяких країнах (зокрема у Фінляндії, Німеччині, Італії), якщо студент проживає певний період в країні (наприклад, упродовж трьох років) студент має право на безкоштовне навчання у відповідному навчальному році. При виборі між аналогічними програмами, вартість навчання може відігравати важливу роль, особливо для студентів із країн, що розвиваються. Відтак зменшення частки США на світовому ринку освітніх послуг, що видно з рис. 1, обумовлено високою платою за навчання для іноземних студентів та її зростанням, за умов жорсткої конкуренції з боку інших, в першу чергу, англомов-

них програм навчання, що пропонують аналогічні програми за нижчою ціною.

3) Імміграційна політика країни. Останніми роками низка країн ОЕСР послабили власну імміграційну політику для заохочення тимчасової чи постійної імміграції іноземних студентів (OECD, 2008). Це посилює привабливість цих країн для іноземних студентів і змінює робочу силу країни.

4) Якість програм підготовки. Важливим фактором вибору університету у порівнянні з такими факторами як академічна репутація ВНЗ, визнання іноземних дипломів, історичні та торговельні зв'язки між країнами, майбутні перспективи працевлаштування, культурні вподобання, є якість освіти, уявлення про неї абітурієнт чи студент формує завдяки такому інформаційному продукту як рейтинги університетів, а також через інформаційне відображення програм вищої освіти, що доступні і в друкованому вигляді, і в мережі Internet.

Створення рейтингів ВНЗ стало невід'ємною частиною забезпечення якості вищої освіти, і все більше країн приєднується до цієї роботи. Рейтинг університету характеризує позицію ВНЗ номером місця, що він посідає у порівнянні з іншими ВНЗ цього типу. За різноманіття рейтингів ВНЗ їх класифікують за наступними ознаками: за широтою охоплення (національні, регіональні, світові); за типом ВНЗ (класичні і спеціалізовані; державні і приватні); за об'єктом оцінювання (ВНЗ чи навчальні програми); за джерелом збору інформації (традиційні на основі опитувань експертів, роботодавців, абітурієнтів або ж це підрахунок Інтернет-голосування); за типом розробника рейтингу (рейтинги, що створюють державні агенції, приватні компанії, інформаційно-аналітичні агенції, університети, міжнародні організації) [4, с. 132]. Важливість рейтингів полягає у тому, що світові університети конкурують між собою на світовому ринку освітніх послуг за іноземних студентів, відтак вони намагаються увійти до кола ранжованих університетів та підвищити свій ранг. Рейтингування університетів є засобом інформування про діяльність

ВНЗ та якість освітніх послуг, що він надає, та інструментом управління системою вищої освіти на національному і наднаціональному рівнях. Глобальний масштаб охоплення університетів, зокрема в Академічному рейтингу світових університетів (Шанхайський рейтинг) чи Рейтингу світових університетів QS, та залучених експертів, а також наявність критеріїв, які безпосередньо характеризують інтернаціональну компоненту діяльності певного університету, наприклад, критерій "рівень міжнародного обміну" у Репутаційному рейтингу, що складають показники міжнародної мобільності і викладачів, і студентів (сформованих умів та умів, які формуються), підкреслюють посилення впливу глобалізації на розвиток сфери вищої освіти та її комерціалізації.

У таблиці 3 систематизовано критерії, за якими формуються найвідоміші рейтинги світових університетів. Як бачимо, більшість критеріїв рейтингів університетів відображає активність і результативність університетів у сфері генерування наукових і технічних знань, їх трансляцію, а також комерційні аспекти залучення цих знань до господарського обігу, ефективність ВНЗ як власника об'єктів інтелектуальної власності та рівень кооперації з реальним сектором національної економіки. Зокрема у Рейтингу світових університетів QS критерій "науково-дослідницька діяльність університету", що має найбільшу вагу (55%) визначається серед інших індикаторів такими індикаторами як обсяги прибутку від ДіР на одного дослідника та величина фондів, додатково залучених для ДіР від громадських організацій і з реального сектору економіки, а критерій "економічна та інноваційна активність університету" (вага 10%) визначається через оцінку надходжень від науково-дослідницької діяльності з реального сектору економіки у розрахунок на одного університетського наукового співробітника, при чому планується додати індикатори оцінки кількості наукових праць, опублікованих спільно з партнерами з реального сектору економіки.

Глобалізаційні аспекти комерціалізації у сфері вищої освіти відображає також формування наднаціональної системи регулювання й координування розробки і впровадження рейтингів університетів, що постала унаслідок діяльності Інституту стратегії вищої освіти (Institute for Higher Education Policy, США) та Європейського центру ЮНЕСКО (CEPES, Румунія). Ці міжнародні організації проводять форуми й конференції з питань застосування методології оцінювання позицій ВНЗ та сформували Міжнародну групу експертів з визначення рейтингів університетів (IREG, 2004). Діяльність IREG полягає в інституційному забезпеченні оцінювання якості вищої освіти за допомогою рейтингового оцінювання, вона сконцентрована на вирішенні наступних

завдань: комплексне дослідження рейтингового оцінювання діяльності університетів у глобальному масштабі; вироблення процедур і методичних підходів до оцінювання існуючих рейтингів та здійснення міжнародного порівняльного аналізу рейтингів і методик їх укладання; удосконалення існуючої практики міжнародного рейтингування. Одним з головних результатів діяльності IREG стало прийняття Берлінських принципів визначення рейтингів ВНЗ, що містять 16 стандартів, які визначають цілі й завдання системи визначення рейтингів ВНЗ, методологічні основи розробки і порівняння показників для рейтингового оцінювання, вимоги до збору й обробки даних під час рейтингування. Основоположним пунктом Берлінських принципів є те, що визначення рейтингів формує ринкову перспективу для відповідного ВНЗ у контексті конкурентного порівняння з іншими ВНЗ різних країн світу, отже, це перспектива на світовому ринку освітніх послуг. Тому головною вимогою до розробки і порівняння показників, за якими ранжуються університети, є значимість таких індикаторів, наявність, доступність і достовірність інформації для їх визначення, а також адекватність цих даних у контексті їх відображення якості надання освітніх послуг, а також найважливіших академічних та організаційних характеристик ВНЗ. Важлива також можливість приведення до єдиної платформи щодо розмірності одиниць вимірювання та діапазону їх змін, а також результатів оцінювання [10]. Дотримання методології і стандартів Берлінських принципів здійснюється через аудит національних і світових рейтингів, у разі успішного проходження рейтингу присвоюється титул "Визнаний IREG" (IREG Recognized). Аудит IREG за Берлінськими принципами визначення рейтингів ВНЗ пройшли Рейтингу світових університетів QS (QS World University Rankings) і національний рейтинг Ягеллонського університету (Польща).

Незважаючи на те, що, за даними ООН, ще в 2002 р. Показник якості в Україні вже перевищував відповідний у деяких країнах Східної Європи та СНД [20], за сім років складання рейтингу репутації, жоден український ВНЗ в нього не потрапив, як і жоден з університетів країн СНД, крім Московського університету ім. М.В. Ломоносова. Відтак вагомою подією національної системи вищої освіти стало входження Київського національного університету імені Тараса Шевченка до QS World University Rankings у 2012 р., пройшовши аудит університет увійшов до групи 501-550 цього рейтингу, у 2013 р. Він поліпшив власні позиції та отримав місце у категорії 441-500. У рейтингу QS 2013 були представлені ще 3 українських університети: НТТУ"КПІ" (601-650), Донецький національний університет та НТУУ"Харківський політехнічний інститут" (701+).

Таблиця 3. Рейтинги світових університетів в оцінюванні якості вищої освіти

РЕЙТИНГ	КРИТЕРІЙ, ЙХ ВАГА ТА ІНДИКАТОРИ	ХАРАКТЕРИСТИКА ЛІДЕРІВ
Академічний рейтинг світових університетів (ARWU) чи Шанхайський рейтинг) З 2003 р. Щорічно розробляють фахівці Інституту вищої освіти Шанхайського університету Цзяо Тун	"якість освіти" (вага 10%) один індикатор: випускники університету, що отримали Нобелівську премію та премію Філдса; "рівень факультету" (вага 40% (20%+20%)), два індикатори: а) університетські працівники, що отримали Нобелівську премію та премію Філдса, загальна кількість співробітників, які отримали ці премії з фізики, хімії, медицини, економіки, та математики (особи, що на момент отримання премії працювали в цьому університеті); б) цитованість університетських дослідників за 21 категорією – чисельність найбільш цитованих дослідників з 21 тематичної категорії науки (молекулярна біологія та генетика, неврологія, рослинний і тваринний світ, клінічна медицина, матеріалознавство, психологія/психіатрія, інженерія, соціальні науки, хімія, екологія/навколишній світ, геологія, імунологія, агрокультурні науки); "результати досліджень" (вага 40% (20%+20%)) два індикатори: статті, опубліковані у наукових часописах "Nature" чи "Science" (кількість статей за певний період, наприклад, 2005-2009); індексовані статті (у певному році, наприклад, 2009) за Розширеним індексом наукового цитування (SCIE), Індексом цитування у сфері соціальних наук (SSCI) чи Індексом цитування у сфері мистецтв і гуманітарних наук (AHC); "продуктивність на одного дослідника" (вага 10%) – зважене оцінювання усіх попередніх критеріїв на еквівалент університетських працівників за умов повної зайнятості.	Першу десятку у 2012 р. Десять років поспіль очолює Гарвардський університет (100,0 балів). У першій десятці світових університетів – вісім американських (Стенфорд, Масачусетський технологічний інститут (MIT), Каліфорнійський університет) і два британські (Кембридж і Оксфорд). У першій двадцятці – 17 університетів американські, 2 – британські, замикає другий десяток Токійський університет.

Закінчення табл. 3

РЕЙТИНГ	КРИТЕРІЇ, ЇХ ВАГА ТА ІНДИКАТОРИ	ХАРАКТЕРИСТИКА ЛІДЕРІВ
Репутаційний рейтинг 3 2004 р. Формує британське видання "Таймс"	Рейтинг складається за опитуванням 13 тис. Вчених зі всіх куточків планети за 13 критеріями, що характеризують: – рівень освіти; – обсяги наукових досліджень; – цитовання у наукових часописах; – інноваційність та рівень впровадження розробок у промисловість; – рівень міжнародного обміну студентами. У 2012 р. Експерти представляли 144 країни, середня тривалість наукової діяльності запрошених експертів на момент опитування становила 17 років. Галузева структура відібраних експертів: представники соціальних наук – 22,1%; представники інженерних і технологічних наук – 21,3%; представники природничих наук – 18%; медичних дисциплін – 15,4%, наук про життя – 12,7%; гуманітарних наук і мистецтвознавства – 10,5%.	Очолує Гарвардський університет. Перша сотня університетів світу: 45 – американські, 12 – британські, 10 – канадські, по 4 – французькі, німецькі та голландські університети, представлені японські, китайські, австралійські університети
Рейтинг Інтернет-присутності Вебометрікс (Webometrics) з 2004 р. дослідницька група Cybematics Lab (Іспанія) разом з ЮНЕСКО	"Розмір" (вага 20%): індикатори: кількість сторінок, які видають на пошуковий запит чотири пошукові системи: <i>Google, Yahoo, Live Search, Exalead</i> "Помітність" (вага 50%): індикатори: загальна кількість унікальних зовнішніх посилань на ресурс, які можливо точно отримати лише через пошукові системи <i>Yahoo, Live Search i Exalead</i> "Вагомі файли" (вага 15%): індикатори: файли формату <i>Adobe Acrobat (.PDF), Adobe PostScript (.PS), Microsoft Word (.DOC) i Microsoft Powerpoint (.PPT)</i> , розміщені на сайті університету "Цитованість" (вага 15%): індикатори: кількість документів і цитат з кожного домену. Рейтинг спрямований на заохочення відображення академічних і дослідницьких установ в Інтернет-мережі та стимулювання вільного доступу до наукової інформації.	Першу десятку з 2009 р. Очолують 10 американських університетів (Стенфорд, МТІ, Каліфорнійський університет (Берклі), Пенсильванський та Мічиганський університети). Беззаперечним лідером залишається Гарвардський університет
Рейтинг світових університетів QS (QS World University Rankings) 3 2010 р. Будує британське видання "Times Higher Education" та агенція Thomson Reuters	"Науково-дослідницька діяльність університету" (вага 55%) шість індикаторів: кількість наукових публікацій на одного наукового співробітника; індекс цитування праць співробітників; обсяги прибутку від ДіР на одного дослідника; величина фондів, додатково залучених для ДіР від громадських організацій і з реального сектору економіки; репутація університету за результатами опитування академічної спільноти; "Інституціональні характеристики університету" (вага 25%), три індикатори: чисельність студентів на одного викладача; співвідношення випускників з докторським ступенем (PhD) і випускників з іншими ступеннями; обсяг доходів університету на одного співробітника; "Економічна та інноваційна активність університету" (вага 10%) один індикатор – надходження від науково-дослідницької діяльності з реального сектору економіки у розрахунку на одного університетського наукового співробітника. Планується додати індикатори, що оцінять кількість наукових праць, опублікованих спільно з партнерами з реального сектору економіки, а також оцінку випускників роботодавцями; "Інтернаціоналізація університету" (вага 10%), два індикатори: співвідношення іноземних і вітчизняних студентів; співвідношення іноземних і вітчизняних викладачів.	У 2012 р. Кембридж очолив QS World University Rankings, до першої п'ятірки увійшли Гарвард, МТІ, Єльський університет та Оксфорд

*Джерело: складено авторами з використанням матеріалів джерел [12], [14].

Висновки. Унаслідок перетворення вищої освіти з елітарної на масове явище у сфері надання освітніх послуг активізувалися процеси комерціалізації, що обумовили трансформаційні зміни на рівні попиту і пропозиції цих послуг, насамперед зростання кількості ВНЗ та появу підприємницького типу університету, який у розвитку своєї діяльності орієнтується на приватні джерела та партнерську взаємодію зі студентами у межах взаємин "замовник-продуцент освітніх послуг". Комерціалізацію у сфері вищої освіти посилюють процеси глобалізації – з одного боку, освітні послуги перетворилися на об'єкт міжнародної торгівлі, що сформувало світовий ринок освітніх послуг та обумовлює його експонентне зростання через нарощення потоків міжнародної академічної мобільності, з іншого боку, – постала світова ліга університетів, яку формують насамперед університети США та Великої Британії – країн, де найвищого рівня розвитку набула система приватних ВНЗ, на ці ж країни припадає найвища частка іноземних студентів. Нині міжнародна академічна мобільність є необхідною умовою ефективного розвитку сфери освіти і науки не лише у країні, але і в цілому регіоні, зокрема європей-

ському, а потоки фінансових коштів, що супроводжують міжнародну академічну мобільність, стають вагомим джерелом нарощення бюджетів провідних університетів світу, становлячи 10-20% від обсягів їх державного фінансування, та джерелом отримання значних доходів для національної економіки.

За умов зростання кількості ВНЗ та їх конкурування на світовому ринку освітніх послуг важливим орієнтиром у виборі студентом ВНЗ та освітньої програми поруч з мовою навчання, вартістю освітніх послуг та імміграційною політикою країни, що приймає іноземних студентів, стає фактор якості освітніх послуг певного університету, інтегральне оцінювання якої здійснюється через такий інструмент як рейтингування університетів. Посилення глобалізаційних тенденцій у сфері вищої освіти підкреслює формування наднаціонального рівня у створенні рейтингів університетів та прискорена його інституціоналізація, наявність серед індикаторів, за якими визначається ранг університету, компонент, що відображають міжнародну академічну мобільність та глобалізацію у сфері вищої освіти. Розвиток навчання іноземних громадян у багатьох країнах світу стає одним

з пріоритетних напрямів соціально-економічного розвитку, відтак органи влади, визначаючи стратегічні завдання і політику в галузі підготовки іноземних кадрів, надають ВНЗ політичну, організаційну, фінансову й інші види підтримки задля покращення становища цих ВНЗ у рейтингах світових університетів. Водночас новітньою тенденцією у формуванні рейтингів є включення до показників оцінювання діяльності університетів показників, що відображають комерційні аспекти залучення до господарського обігу генерованих наукових і технічних знань, трансльованих в освітньому процесі, а також ефективність ВНЗ як власника об'єктів інтелектуальної власності та рівень його кооперації з реальним сектором національної економіки.

Український контекст сучасних тенденцій прискорення глобалізації та комерціалізації у сфері вищої освіти полягає у тому, що українські ВНЗ та українські студенти активізують різні форми міжнародної академічної мобільності: провідні українські університети увійшли до рейтингів світових університетів, з року в рік збільшуючи обсяги прийому іноземних студентів, чисельність яких перевищує чисельність українських студентів, що обрали навчання за кордоном, як це засвідчує коефіцієнт чистого потоку мобільних студентів.

Список використаних джерел

1. Clark Burton R. Creating Entrepreneurial Universities: Organizational Pathways of Transformation [Text] / Burton R. Clark. – IAU PRESS, Published for the IAU PRESS PERGAMON, 1998. – 167 p.
2. Leslie L. Technology Transfer and Academic Capitalism [Text] / L. Leslie, R. Oaxaca, G. Rhoades // AAAS Science and Technology Policy Yearbook. 2001. – P. 261-277.
3. Toffler E. The third wave [Text] / E. Toffler. – N. Y., 1980. – P. 560.
4. Айдрус И.А. Мировой рынок образовательных услуг [Текст] / И.А. Айдрус, В.М. Филиппов. – М.: РУДН, 2008. – 194 с.
5. Доклад о мировом развитии 2003 года. Устойчивое развитие в меняющемся мире. Преобразование институтов, рост и качество жизни [Текст] / Всемирный банк; Пер. с англ. – М.: Изд-во "Весь мир", 2003. – 280 с.

О. Жилинская, канд. экон. наук, доц.,
В. Волошина, асп.
КНУ имени Тараса Шевченко, Киев

ГЛОБАЛИЗАЦИОННЫЕ АСПЕКТЫ КОММЕРЦИАЛИЗАЦИИ СФЕРЫ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ

Статья посвящена рассмотрению современных тенденций развития высшего образования в контексте его коммерциализации под влиянием глобализационных процессов. В статье проанализирована динамика мирового рынка образовательных услуг, выявлены факторы, влияющие на выбор университета и образовательной программы за рубежом. Показана важность рейтингов мировых университетов как информационных продуктов, отражающих качество образовательных услуг. Охарактеризованы украинские реалии активизации глобализационных процессов в сфере высшего образования.

Ключевые слова: коммерциализация образовательных услуг, предпринимательский университет, мировой рынок образовательных услуг, глобализация образования, иностранные студенты, международная академическая мобильность, рейтинг университетов, качество образовательных услуг.

O. Zhylynska, PhD in Economics, Associate Professor,
V. Voloshina, postgraduate student
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

GLOBALIZATION'S ASPECTS OF HIGHER EDUCATION COMMERCIALIZATION

The article is devoted to higher education current trends in the context of commercialization under globalization. The paper analyzes dynamics of the global education market, identifies factors that influence the choice of university and educational programs abroad. The importance of world universities rankings as information products that reflect the quality of education is shown. The study characterizes Ukrainian realities of globalization's activation in higher education.

Keywords: commercialization of education services, entrepreneurial university, the global education market, globalization of education, international students, international academic mobility, ranking of universities, quality of education.

6. Доклад о человеческом развитии 2011. Устойчивое развитие и равенство возможностей: лучшее будущее для всех [Текст] / Пер. с англ. ; ПРООН. – М.: Изд-во "Весь мир", 2011. – 188 с.

7. Жилинская О.І. Університет: генеза ідеї та трансформація діяльності від класичної до інноваційної моделі [Текст] / О.І. Жилинская // Вища школа. – 2011. – № 10. – С. 82-95.

8. Жилинская О.І. Науково-технічна діяльність у контексті самоорганізації [Текст] / О.І. Жилинская. – К.: Парламентське вид-во, 2010. – 552 с.

9. Сухарников Ю.В. Переход от "перечня дисциплин" к "результатам учения" на основе профессиональных компетенций [Текст] / Ю.В. Сухарников // Научное видання: Збірник праць IV Всеукраїнської науково-практичної конференції "Стан та удосконалення безпеки інформаційно-телекомунікаційних систем", 18 вересня 2012 р. – К., 2012. – С. 4-8.

10. Berlin Principles on Ranking of Higher Education Institutions : [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.che.de/downloads/Berlin_Principles.

11. Global Education Digest 2010: Comparing Education Statistics Across the World. – [Site]. – URL: www.uis.unesco.org/publications/GED2010.

12. The Times Higher Education World University Rankings. – [Site]. – URL: <http://www.googl/TuEou>.

13. The United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. – [Site]. – URL: <http://www.unesco.org/education>.

14. The Ranking Webometrics. – [Site]. – URL: <http://www.webometrics.info>. 14. ISCED 2011: International Standard Classification of Education. – [Site]. – URL: <http://www.uis.unesco.org/Education/Pages/international-standard-classification-of-education.aspx>.

15. OECD Education at a Glance 2012: OECD Indicators, OECD Publishing. – 2012. – P. 570. – [Site]. – URL: <http://dx.doi.org/10.1787/eag-2012-en>.

16. Open Doors 2002 Reports : [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.open-doors.iinetnetwork.org>.

17. Varghese, N.V. (2009) Globalization, economic crisis and national strategies for higher education development. Paris: IIEP UNESCO. [Site] – URL: <http://unesdoc.unesco.org/images/0018/001864/186428e.pdf>.

18. Всемирный доклад по образованию 2007 : [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.unis.unesco.org/template/pdf/ged/2007GED2007_rus.pdf.

19. Міністерство освіти і науки України : [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/>

20. Скотт П. Академические ценности и организация академической деятельности в эпоху глобализации [Электронный ресурс] / П. Скотт // Высшее образование в Европе. 2003. Т. 28. № 3. Режим доступа: http://bologna.mgimo.ru/about.php?lang=ru&cat_id19&doc_id=211.

Надійшла до редакції 06.08.13

JEL E44, G14, G15
УДК 336.767.2

О. Зоценко, асп.
КНУ імені Тараса Шевченка, Київ

ВПЛИВ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ НА УКРАЇНСЬКИЙ РИНОК АКЦІЙ

У статті розглянуто питання впливу процесу глобалізації на український ринок акцій. Досліджено основні тенденції глобалізації світового ринку акцій. Охарактеризовано основні елементи функціонування ринків акцій провідних країн світу. Виокремлено основні чинники, які впливають на рівень розвитку національних ринків акцій. Визначено низку проблем, які деформують та стримують підвищення ролі ринку акцій України в процесі розподілу капіталу.

Ключові слова: ринок акцій; фондовий ринок; глобалізація; інтеграція; корпоративне управління.

Сьогодні кількісні та якісні параметри для української економіки диктує глобалізація економічного розвитку всіх сторін сучасної господарської діяльності. Реформування економіки з метою подолання наслідків економічної кризи та відповідність її світовим стандартам потребує створення сприятливого інвестиційного клімату для вітчизняних і закордонних інвесторів, становлення та ефективного розвитку національного фондового ринку.

Одним з основних джерел залучення коштів для корпорацій у світовій економіці є ринок акцій. Проведення процедур для залучення ресурсів на фондовому ринку – розміщення цінних паперів, зокрема, акцій – процес дорогий і тривалий, а його успішність безпосередньо залежить від стану фондового ринку. У зв'язку з цим, на особливу увагу заслуговує дослідження сучасних тенденцій розвитку фондового ринку. Адже, нові інформаційні технології електронної торгівлі на світових фондових ринках в умовах глобалізації привели до перегляду ряду моделей їх функціонування. Технології і концепції, що бурхливо розвиваються з 90-х років ХХ століття, дозволили подолати обмеження, пов'язані з розташуванням і розміром торгового майданчика, кількістю учасників, забути про географічні та часові межі.

Дослідженням питання функціонування ринку акцій в умовах глобалізації займаються такі вітчизняні вчені як: Л.М. Алексєнко, В.Л. Андрущенко, В.Д. Базилевич, І.О.Бланк, І.В. Бураковський, О.Д. Василік, В.В. Вітлінський, А.С. Гальчинський, В.М. Геєць, Г.М. Калач, В.В. Корнєєв, В.І. Кравець, Л.Л. Кістерський, А.І. Кредісов, Т.П. Куриленко, Д.Г. Лук'яненко, О.В. Любікіна, І.О. Лютий, О.М. Мозговий, А.М. Мороз, С.В. Науменкова, В.М. Опарін, Ю.Є. Петруня, Л.О. Примітка, О.І. Рогач, В.О. Романишин, М.І. Савлук, В.М. Федосов, В.М. Шелудько та інші. Серед російських вчених, слід відзначити Я.М. Міркіна та Б.Б. Рубцова, які вивчали як основні закономірності розвитку світових фондових ринків в цілому, так і окремих національних ринків.

Метою статті є обґрунтування об'єктивної необхідності дослідження процесу впливу глобалізації на український ринок акцій.

Не зважаючи на значні темпи глобалізації ринків, національні особливості кожної країни продовжують впливати на розвиток фондових ринків. Етика, мораль і принципи взаємовідносин бізнесу з інвестиційним співтовариством формально не у всіх країнах однакові і те, що прийнято, наприклад, на японському ринку акцій, вважається поганим тоном на ринку акцій США.

Провідна роль в процесі глобалізації на ринку акцій належить фондовим біржам, яких в світі функціонує майже 300. У Великобританії нараховується 22 фондові біржі (в Лондоні, Глазго, Бірмінгемі, Ліверпулі тощо). Лондонська фондова біржа є одним з найбільших світових фінансових центрів в Європі. Більше половини обороту цінних паперів на ній є іноземного походження. У Франції діє 8 фондових бірж (Париж, Ліон, Марсель, Лілль, Нанси, Бордо, Нант, Тулуза), де найбільша Паризька фондова біржа. У Німеччині – 7 фондових бірж (Франкфурт-на-

Майні, Дюсельдорф, Гамбург, Мюнхен, Штутгарт, Бремен, Ганновер), найбільша – у Франкфурті-на-Майні.

Головною міжнародною організацією світового механізму фондових бірж є Міжнародна федерація бірж (WFE), до складу якої станом на березень 2013 р. входило 57 бірж-членів: Нью-Йоркська, Лондонська, Німецька, Токійська, Московська та ін. Слід зазначити, що сьогодні розвиток бірж-членів WFE відображає сучасні дійсні тенденції розвитку світу. Членство в міжнародній федерації бірж засновується на таких головних критеріях як [1]:

- претендент на членство повинен мати важливий вплив на національну економіку;
- кожен член WFE повинен мати ліцензію фондової біржі, а також регулюватися з боку держави;
- член WFE повинен забезпечувати залучення капіталу та управління ризиками;
- членство в WFE означає дотримання принципу соціальної відповідальності;
- учасник WFE повинен виконувати правила членства та вносити плату за участь.

На жаль, через невідповідність критеріям членства жодна з українських бірж не поповнила склад Міжнародної федерації бірж.

Не враховуючи позитивні чинники розвитку фондових ринків Центральної Європи, зазначається тенденція зменшення їх корисності (стосовно малих фондових бірж Європи). Свідченням даного явища є об'єднання фондових бірж Парижа, Брюсселя і Амстердама, португальських бірж (з тісним партнерством Варшавської фондової біржі) у єдину Euronext. Deutsche Borse співпрацює з малими біржами Дубліна й Відня (в якості швидкої комп'ютерної обробки цифрових даних), що в майбутньому може призвести до їх об'єднання. Хельсінкська фондова біржа поглинула Талліннську фондову біржу, що є першим поглинанням в Європі. Експертні оцінки щодо бірж ЄС прогнозують зникнення угорських і польських фондових бірж, їм як і авіакомпаніям, доведеться створювати альянси задля збереження ліквідності [2, с. 191-198].

Характерною ознакою сучасного розвитку світових економічних зв'язків виступає посилення впливу фінансової глобалізації на національні економіки, що проявляється в їх взаємозалежності. Відображенням цих процесів є лібералізація ринків, конкуренція за доступ до капіталу, розвиток інформаційних технологій, стандартизація фінансових інструментів та вільний рух капіталу.

Таким чином, основними тенденціями глобалізації світового фондового ринку і ринку акцій, зокрема є [3, с. 303-304]:

- поглиблення консолідації та інтеграції у світовий простір (об'єднання фондових бірж, міждержавні переміщення капіталу, застосування міжнародних правових актів);
- підвищення рівня організованості фондового ринку та посилення державного контролю (функціонування світового фондового ринку на основі єдиних правил і процедур);

– посилення ролі комерційних банків на фондовому ринку як інституціональних інвесторів та посередників у розміщенні цінних паперів;

– посилення вимог до розкриття інформації емітентами та прозорості ринку;

– комп'ютеризація ринку цінних паперів (перетворення фондових бірж на комп'ютеризовані центри, які мають засоби оперативного зв'язку з усім світом);

– подальша сек'юритизація (тенденція переходу грошових коштів у цінні папери, тобто емісія підприємствами, банками та іншими інституціями цінних паперів, забезпечених активами);

– посилення фінансової нестабільності на міжнародних ринках цінних паперів, спричиненої високим ступенем інтегрованості національних фінансових ринків, що збільшує ймовірність поширення несприятливих змін з однієї економіки на інші.

Міжнародна централізація фондового ринку пов'язана з формуванням єдиного світового економічного простору, що приводить до безперешкодного та швидкого руху капіталу та цінних паперів з однієї країни до іншої, до процесу централізації ринку цінних паперів у міжнародному просторі, коли створюються та набува-

ють поширення різноманітні міжнародні фондові торгові системи. Ці процеси приводять до поширення акціонерної власності у національних економіках, встановлення жорсткої міжнародної конкуренції на національних ринках капіталу та зниженню деструктивних спекулятивних сил у міжнародному ринковому просторі [4, с. 8].

Отже, вплив глобалізації на фондові ринки світу є неминучим для будь-якої країни в т. ч. і для України, оскільки цей процес пов'язаний із рухом світових грошових потоків без яких жодна країна не в змозі обійтися, так як це є основою їх економічного розвитку. Глобалізація фондових ринків полягає в посиленні їхньої ролі в процесі руху фінансових ресурсів між країнами, що супроводжується зростанням міжнародної мережі фінансових організацій та виникненням якісних змін в їхній структурі управління та філософії менеджменту [5, с. 195].

Глобалізація потужно вплинула на розвиток національних ринків акцій країн Європи таких як: Великобританія, Італія, Франція, Німеччина, а також дала поштовх для більш динамічного розвитку фінансового сектору США, Канади та Японії. Головні елементи ринків акцій цих країн відображено в Таблиці 1.

Таблиця 1. Основні характеристики найбільших національних ринків акцій світу*

№ п/п	Назва країни	Законодавча база регулювання ринку акцій	Види акцій, які обігортаються на ринку	Основні фондові біржі, фондові індекси	Організація торгівлі акціями	Оподаткування операцій з акціями
1.	Сполучені Штати Америки	Основні законодавчі акти: Закон "Про фондові біржі" 1934 р. (Securities Exchange Act of 1934), Закон Мелоні (Maloney Act).	Прості (common, ordinary stocks) і привілейовані акції (preferred stocks).	Провідні місця в торгівлі акціями займають Нью-Йоркська фондова біржа (New York Stock Exchange, NYSE), NASDAQ (National Association of Securities Dealers Automated Quotations), а також Бостонська (Boston Stock Exchange), Чиказька (Chicago Stock Exchange), Національна фондова біржа (National Stock Exchange). Найвідоміші фондові індекси: Dow-Jones (Dow Jones Industrial Average), транспортний індекс Dow-Jones комунальний індекс і загальний індекс Dow-Jones, фондові індекси Standard & Poor's – S&P 100 і S&P 500, Russell 3000.	Основа торгового механізму біржі NYSE складає принцип просування наказів (order-driven system). Торгівля здійснюється у формі безперервного подвійного аукціону, тобто заявки на купівлю і продаж надходять на біржу по-стійно. На відміну від NYSE, NASDAQ – це дилерський ринок, в основу якого покладено принцип просування котировок (quoted driven system). Торги проходять в чотирьох торгових залах біржі (Trading Floor) з 9:30 до 16:00.	Доходи по акціям, емітентами яких є резиденти США, оподатковуються у джерела виплати за ставкою 30 %.
2.	Канада	Головні нормативно-правові акти: Закон "Про банки" (Bank Act, 1991), Закон "Про транспортні компанії і взаємні фонди (Trust and Loan Companies Act, 1991), Закон "Про страхові компанії (Insurance Companies Act, 1991), нормативно-правові акти, прийняті урядами провінцій, наприклад, Закон "Про цінні папери провінції Онтаріо (Securities Act (Ontario), Закон "Про цінні папери провінції Квебек" (Securities Act (Quebec).	Акціонерний капітал канадських компаній розподіляється між трьома видами акцій: прості (common shares), привілейовані (preferred shares) і акції з обмеженнями (restricted shares). Умови випуску акцій з обмеженням можуть значно відрізнятися у різних компаній, але, як правило, такі акції є не голосуючими або надають своїм власникам обмежені права голосу (наприклад, 1 акція – 1/100 голосу).	Найбільшою фондовою біржею є Торонтська (Toronto Stock Exchange). Фондові індекси канадського ринку акцій представлені сімейством індексів S&P/Toronto Stock Exchange Indices (S&P/TSX). Базовими є індекси S&P/TSX Composite Index і S&P/TSX 60 Index, S&P/TSX SmallCap Index.	Торгівля здійснюється в режимі безперервного подвійного аукціону з 9:30 до 16:00. На Toronto Stock Exchange існує додаткова торгова сесія (extended trading session) тривалістю з 16:15 до 17:00, в межах якої акції продаються і купуються за ціною закриття.	Доходи по акціям, емітентами яких є резиденти Канади, оподатковуються у джерела виплат за ставкою 25 %.

Закінчення табл. 1

№ п/п	Назва країни	Законодавча база регулювання ринку акцій	Види акцій, які обертуються на ринку	Основні фондові біржі, фондові індекси	Організація торгівлі акціями	Оподаткування операцій з акціями
3.	Японія	Закон "Про фінансові інструменти і фондові біржі" (Financial Instruments and Exchange Law, 2006).	Акціонерний капітал компанії поділено на прості та привілейовані акції.	Найбільша із фондових бірж Японії – Токійська фондова біржа (Tokyo Stock Exchange, TSE). Статус фондової біржі отримала позабіржова торгова система JASDAQ (Japan Securities Dealers Association Quotations). Фондові індекси японського ринку акцій представлені двома основними групами – TOPIX і Nikkei. Основний індекс TOPIX (Tokyo Stock Price Index). Найбільш відомий фондовий індекс Японії – Nikkei 225.	Торгівля на TSE є повністю електронною. Токійська фондова біржа – це аукціонний ринок (ринок просування наказів – order-driven market) в чистому вигляді. Торгівля проводиться в межах двох торгових сесій: ранньої (morning session) тривалістю з 09:00 до 11:00 і денної (afternoon session) тривалістю з 12:30 до 15:00. На біржі JASDAQ торгівля акціями також здійснюється в аукціонному режимі.	Доходи по акціям, емітентами яких є резиденти Японії, оподатковуються у джерела виплат за ставкою 20 %.

* Джерело: складено автором за даними [6, с. 5-90]

Проаналізувавши останні тенденції світових фондових ринків, можна виявити основні чинники, які впливають на рівень розвитку національних ринків акцій. Серед таких чинників можна виділити наступні:

- 1) Тип економічного та політичного устрою країни;
- 2) Особливості національного законодавства;
- 3) Структура власності;
- 4) Рівень економічного розвитку;
- 5) Залежність від капіталу іноземних інвесторів ;
- 6) Фінансова глибина економіки (насиченість національної економіки фінансовими ресурсами).

Всі перелічені чинники зумовлюють нерівномірність розвитку фондових ринків світу. Безумовно, перше місце посідає рівень економічного розвитку, фінансова глибина економіки, однак і інші чинники мають високе значення, що ми і спостерігаємо на прикладі Японії. Так, незважаючи на високий рівень розвитку економіки цієї країни, спеціалізацію на фінансуванні інновацій, фінансові потоки фондового ринку є значно меншими порівняно з банківським сектором [7, с. 63].

Отже, порівняно з ринками акцій найбільш розвинутих країн, національний ринок акцій перебуває на стадії початкового розвитку, що пояснює його низьку ліквідність і конкурентоспроможність. Концепція функціонування та розвитку фондового ринку України, визначає, що метою функціонування даного ринку є сприяння обігу та раціональному розміщенню фінансових ресурсів, що дає можливість самостійно оцінювати ефективність управління підприємством, а також створення умов для добросовісної конкуренції та обмеження монополізму.

Сьогодні дедалі більше інвесторів віддають перевагу розміщенню своїх коштів на фондовому ринку, який, незважаючи на періодичні коливання, в останні роки впевнено зростає. Але далеко не кожен потенційний суб'єкт ринку має можливість здійснювати інвестування у цінні папери. Причиною цього є ряд явищ: від непоінформованості та браку знань потенційного споживача послуг фондового ринку, до негативних явищ як на самому ринку, так і в економіці країни загалом. Слід наголосити на тому, що в Україні досі існує низка невирішених проблем у фінансовому секторі, які деформують та стримують підвищення ролі ринку акцій України в процесі розподілу капіталу. Це, по-перше, відсутність взаємодії фондового ринку з реальним сектором економіки, по-друге, домінування первинного сектору фондово-

го ринку над вторинним, по-третє, вузька номенклатура цінних паперів на фондовому ринку, по-четверте, неструктурована інфраструктура організаторів торгівлі на фондовому ринку, по-п'яте, недокапіталізованість фондового ринку, по-шосте, асиметричність та непрозорість інформації для інвесторів на фондовому ринку. І нарешті, головна проблема – криза системи корпоративного управління. На фондовому ринку України продовжують домінувати процеси концентрації та схильності контролюючих акціонерів до укрупнення належних їм пакетів, що свідчить про низький рівень корпоративного управління та захист прав дрібних акціонерів. А низький рівень корпоративного управління відповідно впливає на стан національного фондового ринку [8, с. 41].

Підсумовуючи вищесказане, слід зазначити, що Україна, будучи учасником міжнародних економічних відносин, приймає участь у процесах інтеграції та глобалізації, що має безпосередній вплив на розвиток національного фондового ринку в цілому, і ринку акцій, зокрема. Тому, оцінка ступеня залученості фондового ринку України у світовий ринок капіталів допоможе максимально використувати всі позитивні наслідки і знизити вплив несприятливих факторів на вітчизняну економіку.

Список використаних джерел:

1. Membership criteria [Електронний ресурс] // World Federation of Exchanges: [сайт]. – Режим доступу: <http://www.world-exchanges.org/member-exchanges/membership-criteria-0>.
2. Ричка М.А. Роль фондових бірж в країнах Єврозону та України в системі управління фінансовими ресурсами / М.А. Ричка // Економічний простір. – 2009. – № 21. – с. 191-198.
3. Шевченко О.Г. Сучасні тенденції у формуванні світового фондового ринку / О.Г. Шевченко, О.М. Юркевич // Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. – 2010. – №1. С. 301-307.
4. Опришко В.О. Формування ринку акцій у перехідній економіці: Автореф. Дис. ... кандидата економ. Наук.: 08.01.01 / В.О. Опришко / Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна. – Харків, 2000. – 18 с.
5. Лук'яненко Д. Г. Стратегії економічного розвитку в умовах глобалізації: [монографія] / Д.Г. Лук'яненко. – К.: КНЕУ, 2001. – 538 с.
6. Национальные рынки акций зарубежных стран [Електронний ресурс] / Внешэконом банк, М., 2010. – 92 с. – Режим доступу: http://www.vtb.ru/common/upload/files/vtb/custody/dep_oa_7countries.pdf.
7. Азаренкова Г.М. Сучасні тенденції розвитку світових фондових ринків / Г.М. Азаренкова, М.В. Іванова // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 6 (108). – с. 61-71.
8. Нескорородева І. Особливості функціонування фондового ринку України / І. Нескорородева // Вісник Національного банку України, 2013. – № 2. – с. 36-42.

Надійшла до редакції 17.07.13

Е. Зоценко, асп.
КНУ імені Тараса Шевченка, Київ

ВЛИЯНИЕ ГЛОБАЛИЗАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ НА УКРАИНСКИЙ РЫНОК АКЦИЙ

В статье рассмотрены вопросы влияния процесса глобализации на украинский рынок акций. Исследованы основные тенденции глобализации мирового рынка акций. Дана характеристика ключевым элементам функционирования рынков акций ведущих стран мира. Выделены основные факторы, влияющие на уровень развития национальных рынков акций. Определен ряд проблем, которые деформируют и сдерживают повышение роли рынка акций Украины в процессе распределения капитала.

Ключевые слова: рынок акций; фондовый рынок; глобализация; интеграция; корпоративное управление.

O. Zotsenko, postgraduate student
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

GLOBALIZATION IMPACT ON UKRAINIAN MARKET OF SHARES

The paper examines the impact of globalization on the Ukrainian market of shares. Main trends of globalization of world share market are analyzed. The study highlights key elements of the operating share markets of the world leading countries. The research investigates main factors that affect on the level of national market of shares. The findings trace out a number of problems that hinder and distort the role of the Ukrainian share market in capital allocation.

Keywords: market of shares; stock market; globalization; integration; corporate management.

JEL E17
УДК 332.834.4:004.358

О. Клепікова, канд. екон. наук, доц.
Одеський національний політехнічний університет, Одеса

МОДЕЛЮВАННЯ МАРКЕТИНГОВОЇ СТРАТЕГІЇ СТРАХОВОЇ КОМПАНІЇ

Стаття присвячена питанням розробки маркетингової стратегії страхової компанії з використанням основних засобів математичного моделювання структури. Розроблено алгоритм розрахунку коефіцієнта "ймовірність придбання страхового полісу", який акумулює вплив чинників, пов'язаних із особливістю надання страхових послуг та фінансовою діяльністю страхової компанії.

Ключові слова: страхова компанія, маркетинг, стратегія, теорія графів, імітаційне моделювання.

Постановка проблеми. В умовах посилення відкритості української економіки все більшої актуальності набувають питання конкурентоспроможності українських страхових компаній. Страхові компанії, в сучасних умовах ринку, самостійно будують свою фінансово-економічну політику і концепцію розвитку, розробляють і пропонують на ринку нові страхові продукти, встановлюють і регулюють ціни на страхові послуги, проводять операції із тимчасово вільними коштами на фінансовому ринку, розраховуються з клієнтами по виплатах страхових сум і відшкодувань, з бюджетом і позабюджетними фондами, з партнерами із співстрахування і перестрахування, розробляють внутрішні фінансові механізми, що сприяють підвищенню результативності роботи компанії.

У результаті комплексного аналізу діяльності страхових компаній України виявлено проблеми, з якими стикаються страховики у повсякденній практиці: економічна та політична нестабільність, низький рівень доходів населення, недосконалість законодавства. Ці недоліки страховики самостійно, без відповідної державної підтримки, подолати не можуть. Іншу групу недоліків становлять ті, які безпосередньо залежать від якості менеджменту страховиків: тарифна політика, управління витратами, вузьконаправлений страховий портфель, неефективна фінансово-інвестиційна політика, низька капіталізованість.

Розвиток страхової компанії залежить від правильно побудованої стратегії страховика. Стратегія страховика є цілеспрямованою політикою діяльності на ринку по забезпеченню максимального рівня рентабельності операцій страховика через виявлення і формування попиту на страхові послуги з боку потенційних і діючих страхувальників і його задоволення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання формування стратегії компанії досліджували як зарубіжні вчені, такі як Дж. Куїн, Ф. Котлер, А. Чандлер, Д. Хасі, І. Ансофф, Г. Мінзберг, Бр. Альстренд, Дж. Лемпел, Н.П. Ніколенко, М. Портер та ін., так і вітчизняні автори: В.Д. Базилевич, І.Л. Морозова, О.Ю. Шматко,

В.М. Немцов, Л.Є. Довгань, Л.І. Рейтман, Т.А. Ротов, А.С. Руденко, Б.Ю. Сербіновский, С.С. Осадець та ін. Позиції авторів щодо формування стратегії у сфері страхування дуже різняться. Більшість зосереджують свою увагу на теорії та практиці здійснення окремих видів страхування, дослідженні стратегії з точки зору фінансової діяльності та формуванні страхових фондів.

Невирішені раніше частини загальної проблеми. В ході проведеного дослідження зроблено висновок, що стратегія управління страховою компанією в сучасних ринкових умовах пов'язана з бізнес-процесним підходом. Ефективність бізнес-процесів впливає на якість і сервіс компанії, визначає цінність її пропозицій, від чого безпосередньо залежить кількість повернутих клієнтів і кінцевий фінансовий результат. Слід відзначити, що вибір ключових процесів повинен здійснюватися не тільки з позиції поточної ефективності, але і з погляду майбутніх можливостей для її підвищення.

У зв'язку з цим, розробка імітаційної моделі для управління бізнес-процесами та побудови маркетингової стратегії страхової компанії на базі сучасних технологій комп'ютерного моделювання є актуальною проблемою, яка й обумовила вибір теми дослідження, його мету та завдання.

Мета статті є формування маркетингової стратегії страхової компанії на базі розробленого комплексу імітаційних моделей.

Виклад основного матеріалу дослідження. Слово "стратегія" вже давно завоювало популярність серед вчених та практикуючих менеджерів. Існує значна кількість визначень поняття "стратегія". Але, на сьогодні не має єдиного визначення терміну "стратегія". На нашу думку, головне завдання компанії створити для себе унікальну позицію, яка б виділяла її в очах споживачів серед всіх конкурентів.

Формування стратегії страхової компанії можна представити як послідовність наступних кроків:

- аналіз внутрішнього та зовнішнього середовищ;
- визначення цілей компанії;

- розробка головних бізнес-процесів компанії або модернізація існуючих;
- визначення показників ефективності діяльності компанії;

- визначення (корегування) стратегії компанії: план дій по кожному з бізнес процесів або об'єднання окремих планів у єдиний майстер-план (стратегію).

У числі основних елементів аналізу внутрішнього та зовнішнього середовищ страхової компанії виділяються наступні: аналіз страхового ринку, вдосконалення страхового портфеля, забезпечення ефективної фінансової політики, вдосконалення технології страхової діяльності, підвищення кваліфікації персоналу. Цілі та стратегія страхової компанії, на нашу думку, відображаються у її головних бізнес-процесах.

Відповідно до цілей та стратегії компанії розроблено комплекс імітаційних моделей (модельний комплекс) управління діяльністю страхової компанії (рис. 1). За допомогою якого проаналізовано втілення головних бізнес-процесів страхової компанії із визначенням системи показників їх ефективності. Реалізація розробленого модельного комплексу дозволяє: дослідити динаміку розвитку страхової компанії; отримати множину імовірнісних характеристик результатів страхових, перестрахових та інвестиційних операцій; провести оцінку чутливості результатів діяльності страхової компанії до впливу різноманітних стохастичних чинників; здійснити оцінку альтернативних стратегій розвитку страхових операцій та знайти кількісні параметри управлінських рішень; реалізувати прогнози головних характеристик бізнес-процесів на задану часову перспективу.

Рис. 1. Структура модельного комплексу "Управління страховою компанією"

Джерело: Розроблено автором самостійно

Акцент зроблено на моделюванні маркетингової діяльності. Дослідження маркетингової діяльності неможливо здійснювати без аналізу операційної (поточної) та фінансової діяльності. Більш детально розглянемо моделювання бізнес-процесу "Маркетинг".

Маркетинг – це активний процес, направлений на задоволення потреб кінцевого споживача (страхувальника) в умовах конкуренції. Маркетинг можна розглядати як сукупність чинників, що забезпечують залучення клієнтів, завоювання ринку, зростання прибутку страховика [1, 9].

До цих чинників можна віднести: маркетинг як координація діяльності страховика; маркетинг як концепція управління в страховому бізнесі; маркетинг як метод пошуку рішень в страхуванні.

Цілі маркетингової діяльності страховика тісно пов'язані з цілями діяльності самої страхової організації і сприяють їх досягненню [5, 9].

Маркетинг страховика включає такі основні елементи:

- вивчення потенційних страхувальників, аналіз форм і каналів просування страхових послуг від страховика до потенційного клієнта, дослідження продукту (виду страхових послуг);
- надійність страхової компанії (аналіз діяльності страхової компанії);
- вивчення конкурентів, визначення форм і рівня конкуренції;
- аналіз ринку страхової компанії (визначення найбільш ефективних способів просування страхових по-

слуг від страховика до потенційного клієнта, дослідження рекламної діяльності).

З урахуванням викладених елементів маркетингу розробляється загальна стратегія маркетингу страхової компанії, яка здійснюється в межах модельного блоку "Маркетинг"(рис. 2).

Основою побудови даного блоку являється практичний маркетинг, сутністю якого полягає в тому, що центральною фігурою, з точки зору маркетингу стає страхувальник (потенційний клієнт страхової компанії), інтересами і потребами якого в страховому захисті визначається діяльність страховика і його служби маркетингу. Пропонується використання нового комплексного кількісного показника "ймовірність придбання страхового поліса", який відображає схему перетворення потенційного клієнта на реального:

$$\text{Реальні клієнти} = (\text{Потенційні клієнти}) \cdot \left(\frac{\text{Ймовірність придбання страхового поліса}}{\text{Ймовірність придбання}} \right) \quad (1)$$

де концептуальна модель показника "ймовірність придбання страхового поліса" розроблена на основі математичного моделювання структури, а саме, апарату теорії графів – підкласу дерева (рис. 3). Для кожного з елементів моделі показника "ймовірність придбання страхового поліса" розроблені методи кількісного вимірювання [4, 7]. Загальне значення показника "ймовірність придбання страхового поліса" знаходиться в межах від 0 до 1.

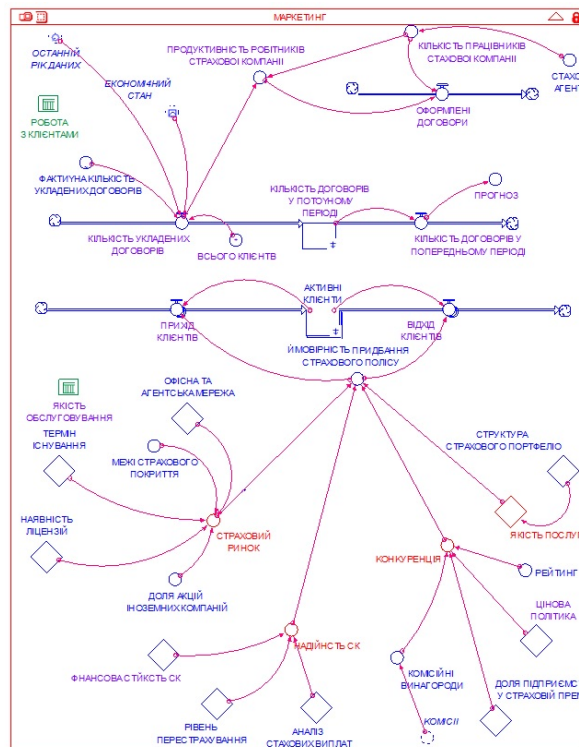

Рис. 2. Структура модельного блоку "Маркетинг"

Джерело: Розроблено автором самостійно

Розрахунок показників блоку "Маркетинг" проводиться за допомогою спеціально розроблених підпрограм засобами системи Ithink. Алгоритмічна основа розроблених модельних блоків – система кінцево-різницевого рівняння, яка розв'язується за чисельним алгоритмом

інтегрування (за схемою Ейлера або Рунге-Куты). Для відображення логічних зв'язків прийнятним є представлення алгоритмів у вигляді поточкових діаграм за допомогою стандартних об'єктів системної динаміки [8, 10].

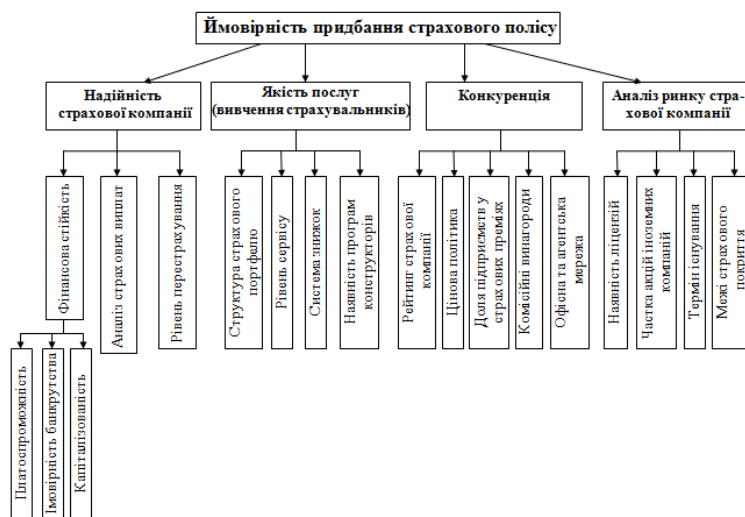

Рис. 3. Структура показника "ймовірність придбання страхового полісу"

Джерело: Розроблено автором самостійно.

Комплексний показник "ймовірність придбання страхового поліса" розраховується із показників НСК (надійність страхової компанії), ЯП (якість послуг), К (конку-

ренція) та АРСК (аналіз ринку страхової компанії) та коефіцієнтів відносної важливості:

$$\text{ймовірність придбання страхового поліса} = \text{НСК} \cdot \delta_1 + \text{ЯП} \cdot \delta_2 + \text{К} \cdot \delta_3 + \text{АРСК} \cdot \delta_4, \quad (2)$$

де коефіцієнти відносної важливості $\delta_1, \delta_2, \delta_3, \delta_4$ оцінюються експертним шляхом так, щоб виконувалась умова $\delta_1 + \delta_2 + \delta_3 + \delta_4 = 1$.

Надійність страхової компанії (НСК) розраховується за наступними трьома показниками:

1. Фінансова стійкість.
2. Аналіз страхових виплат.
3. Рівень перестрахування.

Фінансова стійкість (ФС) – це комплексний показник, який має три складові: платоспроможність, ймовірність банкрутства, капіталізованість [1, 5].

Платоспроможність (CAR). У закордонній страховій практиці для характеристики платоспроможності страховика використовується показник рівня достатності покриття власними коштами (Capital Adequacy Ratio або CAR), який розраховується таким чином [6]:

$$CAR = \frac{F - N}{N}, \quad (3)$$

де F – фактичний рівень платоспроможності; N – нормативний рівень платоспроможності.

Показник CAR в моделі знаходиться в межах від 0 до 1.

Ймовірність банкрутства (ІБ). Для визначення ймовірності банкрутства страхової компанії використовуються моделі ризикового аналізу в фінансах і страхуванні (наприклад, модель Крамера-Лундберга) [11]. Цей показник знаходиться в межах від 0 до 1 (0 – далеко від банкрутства, 1 – банкрутство).

Капіталізованість страхової компанії (КСК). Якщо компанія не дотримується вимог закону України "Про страхування" [2] стосовно створення статутного фонду, то К присвоюється 0; якщо має статутний фонд, що чітко відповідає законодавству, то К дорівнює 0.1; якщо статутний фонд на 10-20% більше норми – 0.2; якщо на 21-50% більше – 0.4; якщо на 51-70% більше – 0.5, якщо на 71% і більше – 1.

Отже фінансова стійкість (ФС) страхової компанії буде оцінюватись за алгоритмом:

$$ФС = CAR \cdot \delta_{121} + ІБ \cdot \delta_{122} + КСК \cdot \delta_{123}, \quad (4)$$

де коефіцієнти відносної важливості $\delta_{121}, \delta_{122}, \delta_{123}$ оцінюються експертним шляхом так, щоб виконувалась умова $\delta_{121} + \delta_{122} + \delta_{123} = 1$.

Якість послуг (вивчення страхувальників) – ЯП. В рамках цього аналізу визначається структура споживчих переваг, тобто смаки і звички потенційних клієнтів. В рамках аналізу мотивів поведінки страхувальників вивчаються та прогнозуються особливості поведінки потенційних страхувальників на майбутнє. Правильне використання даних, отриманих при вивченні мотивів поведінки страхувальників, дозволяє керівництву страхової компанії адекватно реагувати на ситуацію, що складається на страховому ринку [4, 5].

У моделі для оцінки якості послуг проводиться розрахунок таких показників:

1. Структура страхового портфелю.
2. Рівень сервісу.
3. Система знижок.
4. Наявність програм конструкторів.

Структура страхового портфелю (ССП). Важливим фактором впливу на результати діяльності страховика є якість його страхового портфелю (величина, стійкість, структура) та його тарифна політика [3]. У моделі оцінка страхового портфелю проводиться за розрахунком показника ССП, який визначається сумою двох складових: 1) якщо у структурі страхового портфелю страхування відповідальності та обов'язкові види страхування (у тому числі автотранспорту) складають більше ніж 50%, то – 0.5; якщо менше, то вказати конкретний відсоток у страховому портфелі; 2) якщо страхування майна та необов'язкові види страхування, особисте страхування у стру-

ктурі страхового портфелю більше або дорівнює 40% – 0.5, а якщо менше, то вказати конкретний відсоток.

Рівень сервісу (РС). Наявність цілодобового інформаційного центру (ЦІЦ), який передбачає психологічну підтримку клієнта – це наявність необхідного атрибуту для будь-якої страхової компанії оцінюється в 1 бал, відсутність – 0 [3, 4].

Супроводження клієнта (СК) при настанні страхового випадку передбачає середнє арифметичне таких двох складових: 1) надання допомоги юриста у суді відіграє важливу роль як для клієнта, так і для само компанії, яка може напряду відстоювати свої матеріальні інтереси, якщо таке супроводження здійснюється – 1, якщо відсутнє – 0; 2) підготовку документів для оформлення страхової справи. Цей етап займає великий проміжок часу за умови, якщо клієнт робить це сам. Якщо ж компанія зі своїми налагодженими зв'язками береться до справи, весь процес відбувається значно швидше. Якщо таке супроводження здійснюється – 1, якщо відсутнє – 0.

Отже, рівень сервісу (РС) дорівнює:

$$РС = ЦІЦ \cdot \delta_{221} + СК \cdot \delta_{222}, \quad (5)$$

де коефіцієнти відносної важливості δ_{221} та δ_{222} оцінюються експертним шляхом так, щоб виконувалась умова $\delta_{221} + \delta_{222} = 1$.

Система знижок (СЗ). Якщо присутня гнучка система знижок, то СЗ присвоюється значення 1, якщо ні – 0.

Наявність програм конструкторів (НПК).

Якщо є можливість для клієнта обирати ризики за кожною програмою окремо, а не платити за програму з визначеними для всіх однаковими ризиками, то НПК дорівнює 1, а якщо ні – 0. Така можливість робить продукт більш дешевим та гнучким.

Отже, якість послуг страхової компанії (ЯП) дорівнює:

$$ЯП = ССП \cdot \delta_{21} + РС \cdot \delta_{22} + СК \cdot \delta_{23} + НПК \cdot \delta_{24}, \quad (6)$$

де коефіцієнти відносної важливості $\delta_{21}, \delta_{22}, \delta_{23}, \delta_{24}$ оцінюються експертним шляхом так, щоб виконувалась умова $\delta_{21} + \delta_{22} + \delta_{23} + \delta_{24} = 1$.

Аналіз ринку страхової компанії (АРСК). Страховий ринок – фізична і юридична можливість придбання страхової послуги конкретним страхувальником. Обумовлена наявністю розвинутої інфраструктури страхового сервісу, інформаційним обслуговуванням, гнучкістю ділової стратегії страховика і іншими чинниками [3, 12]. Визначенню цього показнику передують:

- глибоке вивчення кон'юнктури страхового ринку;
- сегментація страхового ринку (виділення секторів особистого і майнового страхування);
- гнучке реагування на питання страхувальників;
- інновація (постійне вдосконалення модифікації, пристосування страхових продуктів до вимог ринку).

У моделі визначення цього показника складається з таких етапів:

1. Наявність ліцензій.
2. Частка акцій іноземних компаній.
3. Термін існування страхової компанії.
4. Межі страхового покриття.

Наявність ліцензій (НЛ). Показник НЛ розраховується за формулою [2, 4, 7]:

$$НЛ = \frac{\text{кількість виданих страхової компанії ліцензій}}{\text{загальна сума ліцензованих видів страхування в Україні}} \quad (7)$$

Частка акцій іноземних компаній (ЧАІК). На сьогодні страхові компанії з іноземним капіталом користуються більшим попитом у споживачів. Фінансові показники та корпоративна культура в цих компаніях також вища за

аналогічні у вітчизняних [3, 5]. Показник ЧАІК розраховується за такою схемою: якщо компанія не має іноземних інвестицій – 0; якщо частка іноземних інвестицій

менше ніж 50% – 0,5; якщо 50% і більше, то вказати конкретний відсоток.

$$TCK = \frac{\text{термін існування даної компанії}}{\text{максимальний термін існування страхових компаній в Україні}} \quad (8)$$

Максимальний термін існування страхових компаній в Україні у 2011 році – 20 років.

Межі страхового покриття (МСП) [3]. Якщо межі страхового покриття включають Європу, то МСП дорівнює 1, якщо ні – 0.

Отже, оцінка страхового ринку (СР) даної страхової компанії дорівнює:

$$APCK = \Pi \cdot \delta_{41} + \text{ЧАІН} \cdot \delta_{42} + TCK \cdot \delta_{43} + \text{МСП} \cdot \delta_{44}, \quad (9)$$

де коефіцієнти відносної важливості $\delta_{41}, \delta_{42}, \delta_{43}, \delta_{44}$ оцінюються експертним шляхом так, щоб виконувалась умова $\delta_{41} + \delta_{42} + \delta_{43} + \delta_{44} = 1$.

Термін існування страхової компанії (ТСК) [4, 12]. Термін існування страхової компанії (ТСК) розраховується за формулою:

У результаті дослідження діяльності страхових компаній та проведених для них імітаційних експериментів отримані оцінки основних чинників маркетингової стратегії для трьох страхових компаній: ПАТ "Європейський страховий альянс", ПАТ "Інвестсервіс", ПАТ "Городская страховая компания", які займаються ризиковими видами страхування (рис. 3).

Із проведених експериментів можна зробити висновок, що найбільша ймовірність придбання страхового поліса стосовно розробленої маркетингової стратегії у компанії "Європейський страховий альянс", на другому місці – "Інвестсервіс", а на третьому – "Городская страховая компания" (табл. 1).

Таблиця 1. Чинники маркетингової стратегії та ймовірність придбання страхового поліса

Страхові компанії	Чинники маркетингової стратегії				Ймовірність придбання страхового поліса
	Надійність страхової компанії	Якість послуг	Конкуренція	Страховий ринок	
Європейський страховий альянс	0,66	0,88	0,52	0,52	0,64
Інвестсервіс	0,60	0,79	0,47	0,46	0,59
Городская страховая компания	0,66	0,65	0,47	0,48	0,56

*Джерело: Розраховано автором самостійно.

По показнику "якість послуг" компанія "Європейський страховий альянс" знаходиться на достатньо високому рівні. Компанії "Інвестсервіс" та "Городская страховая компания" мають дещо нижчий рівень цього показника за рахунок того, що страховий портфель компаній за останні п'ять років більш орієнтований на обов'язкові види страхування (за показниками діяльності 2013 року обов'язкові види страхування у страховому портфелі компанії "Європейський страховий альянс" займають приблизно 16%, "Інвестсервіс" – 73%, у "Городской страховой компании" – 44%).

По показнику "конкуренція" страхова компанія "Європейський страховий альянс" має найбільший показник за рахунок того, що активно співпрацює з підприємствами, тобто велику частину у страхових преміях займають страхові премії, отримані від підприємств. У страхових компаній "Інвестсервіс" та "Городская страховая компания" показник "конкуренція" дещо нижчий, це пояснюється рівнем співпрацювання з підприємствами та тарифною політикою.

Показник "Страховий ринок" найбільший у компанії "Європейський страховий альянс". Це пояснюється високою корпоративною культурою компанії та високим рівнем фінансових показників. Найбільший обсяг страхового ринку (офісна та агентська мережа) серед досліджуваних компаній у страхової компанії "Інвестсервіс" (більше 100 точок продажу). Вона має точки продажу у всіх регіонах України. На другому місці "Європейський страховий альянс" – має свої представництва у 11 регіонах України (на півночі, сході та півдні, не охопченими являються центр та захід України. "Городская страховая компания" до 2007 року надавала страхові послуги тільки в південному регіоні України. У даний час компанія активно розвивається, за останні роки значно розширила свою регіональну та агентську мережу рівномірно по всім регіонам України (має представництва у 10 регіонах України, у 2005 році у компанії був тільки один головний офіс у м. Одеса).

Блок маркетингу модельного комплексу управління діяльністю страховою компанією дозволяє провести до-

слідження ринку страхових послуг, зіставлення результатів діяльності страхової компанії, аналіз чинників, що безпосередньо впливають на результати діяльності, ефективного планування і управління страховою компанією.

Для удосконалення розробленої моделі планується задіяти три основні методи моделювання (системну динаміку, дискретно-подієвий і агентний підходи) з використанням провідного пакету імітаційного моделювання AnyLogic [13].

Модель ланцюжка страхових відшкодувань планується побудувати за допомогою дискретно-подієвого підходу з використанням об'єктів бібліотеки AnyLogic Enterprise Library. Ланцюжок відшкодувань реалізує стаціонарну політику страхових фондів.

Модель споживчого ринку є агентною, де кожен окремий споживач заданий агентом.

Логіка прийняття рішень страховиком включає системно-динамічну частину, що моделює динамічну зміну зацікавленості споживача в страховому продукті, а також діаграму станів, що моделює дискретні рішення, що приймаються споживачем. Страхувальники, що користуються страховим продуктом, поширюють про нього позитивні відгуки, посилюючи повідомлення іншим споживачам страхової послуги.

Висновки. Розроблена в ході дослідження модель маркетингу пропонує вирішення однієї з головних задач страховика – можливості придбання страхового поліса компанією потенційними страхувальниками. Ця задача являється завжди актуальною для керівництва в поточний момент часу в динаміці. Виділені функції, що входять до моделі маркетингової діяльності, відображають один з напрямів маркетингової діяльності страхових компаній, які займаються страхуванням, іншим, ніж страхування життя. Оцінка діяльності страховика у вигляді коефіцієнту "ймовірності придбання страхового поліса" може бути корисною не тільки для страховика, а і для страхувальників, оскільки не всі страхувальники – юридичні і фізичні особи – мають можливість і в змозі оцінити надійність страхових організацій, використовуючи і аналізуючи їх звітні дані.

Список використаних джерел

1. Гаманкова О.О. Фінанси страхових організацій: навч. посіб. / О.О. Гаманкова О.О. – К.: КНЕУ, 2007. – 328 с.
2. Закон України "Про внесення змін до Закону України "Про страхування" від 7 липня 2005 р. №2774-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://portal.rada.gov.ua>.
3. Інтернет-журнал о страховании "Фориншурер" [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://forinsurer.com>.
4. Никоненко С.В. Моделювання процесу управління соціальним капіталом страхових компаній / С.В. Никоненко // ВІСНІК НАУКОВОЇ РАДИ НАДПІСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА. – 2010. – С. 7-10.
5. Осадець С.С. Страхування / С.С. Осадець. – [видання 3-тє, перероб. і доп.]. – К.: КНЕУ, 2006. – 599 с.
6. Орланюк-Малицька Л.А. Платежеспособность страховой организации / Л.А. Орланюк-Малицькая. – М.: Анкил, 1994. – 152 с.
7. Сергеева Л.Н. Оценка социального капитала как потенциала повышения эффективности деятельности коммерческого банка / Л.Н. Сергеева // Модели управления в рыночной экономике: сб. научн. трудов. – Донецк: ДонНУ, 2006. – Т. 2. Спец. выпуск. – С. 184–189.
8. Соколовська З.М., Клепікова О.А. Комп'ютерне моделювання складних економічних систем: [монографія] / З.М. Соколовська, О.А. Клепікова – Одеса: Астропринт, 2011. – 512 с.
9. Шахов В.В. Страхование: учебник для вузов / В.В. Шахов. – М.: ЮНИТИ, 2003. – 311 с.
10. Цисарь И.Ф. Моделирование экономики в Ithink_Stella. Кризисы, налоги, информация, банки. –М.: "Изд-во ДИАЛОГ_МИФИ", 2009. – 224 с.
11. Melnikov A. V. Risk analysis in finance and insurance. Champin&Hall/CRC, 2004. – 253 p.
12. Офіційний сайт Держжомфінпослуг [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dfp.dov.ua>.
13. Офіційний сайт AnyLogic [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.anylogic.ru/>.

Надійшла до редакції 01.08.13

О. Клепікова, канд. екон. наук, доц.
Одесский национальный политехнический университет, Одесса

МОДЕЛИРОВАНИЕ МАРКЕТИНГОВОЙ СТРАТЕГИИ СТРАХОВОЙ КОМПАНИИ

Статья посвящена вопросам разработки маркетинговой стратегии страховой компании с использованием основных средств математического моделирования структуры. Разработан алгоритм расчета коэффициента «вероятность приобретения страхового полиса», который аккумулирует влияние факторов, связанных с особенностью предоставления страховых услуг и финансовой деятельностью страховой компании.

Ключевые слова: страховая компания, маркетинг, стратегия, теория графов, имитационное моделирование.

O. Klepikova, PhD in Economics, Associate Professor
Odessa National Polytechnic University, Odessa

SIMULATION OF THE INSURANCE COMPANY'S MARKETING STRATEGY

The article is devoted the development of marketing strategy of the insurance company with using of mathematical modeling of structures. The algorithm was developed for calculating the coefficient of "probability of insurance policy acquisition" which accumulates the influence of factors related to the feature of providing insurance services and financial activities of the insurance company.

Keywords: insurance company, marketing, strategy, graph theory, computer simulation.

JEL M 210

УДК [657.2+336.22]:504.05

Т. Мурована, канд. екон. наук, асист.
КНУ імені Тараса Шевченка, Київ

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ОБЛІКУ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ЗА ПОДАТКАМИ І ЗБОРАМИ В УМОВАХ РЕАЛІЗАЦІЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

Досліджено основні проблеми організації бухгалтерського обліку зобов'язань за податками і зборами в сучасних складних економічних та екологічних умовах. Розроблено заходи щодо покращення відображення податкових розрахунків, екологічного податку та інших екологічних зобов'язань у бухгалтерському обліку, податковій та фінансовій звітності для спрощення облікового процесу, поліпшення організації підприємницької діяльності та забезпечення реалізації політики екологічної збалансованості.

Ключові слова: екологічна політика; бухгалтерський облік; зобов'язання; податки; збори.

Охорона навколишнього середовища, збереження, раціональне використання природних ресурсів, екологічний контроль набувають все більшого значення і пріоритетності в зовнішній і внутрішній політиці більшості країн світу, у тому числі й в Україні. У 2011 році показник річного обсягу інвестування в еколого-економічні проекти становив 302 млрд. дол., у 2012 році – 269 млрд. дол. [1, с. 12]. Незважаючи на незначне скорочення обсягу "зелених" інвестицій у 2012 р. порівняно із 2011 р., а саме на 11 %, питання "зеленого" інвестування залишаються вкрай важливими. Крім того, інвестування в охорону навколишнього середовища залишається важливою складовою державної еколого-економічної політики країн світу. Інструменти "зеленої" економіки у країнах світу використовуються не лише на рівні державного регулювання у частині розробки стратегій розвитку та заходів щодо їх реалізації, але й на рівні підприємств при формуванні систем екологічного менеджменту та прийнятті управлінських рішень. Формування та розвиток ефективних систем екологічного менеджменту й аудиту неможливі без створення належної інформаційної бази, основою якої на рівні підприємств є система бухгалтерського обліку та звітності.

Дослідженням питань обліку розрахунків за податками і зборами займалося багато видатних вітчизняних науковців, зокрема, це: В.Д. Базилевич, М.Т. Білуха, Ф.Ф. Бутинець, С.Ф. Голов, Н.І. Гура, І.К. Дрозд, Ю.А. Кузьмінський, Г.І. Купалова, Л.Г. Ловінська, В.М. Мельник, В.Г. Швець та ін. Серед іноземних вчених варто виокремити таких: Д.Л. Волкова, Р.Г. Каспіну, М.Р. Метьюса, Б.Е. Нідлза, Н.М. Парасоцьку, С.Н. Поленову, Е.С. Хендріксена та ін. Вони розробили методологічні та організаційні засади бухгалтерського обліку, фінансової звітності розрахунків за податками і зборами, а також контролю виконання зобов'язань підприємствами.

Однак залишається ще багато питань організаційного характеру, які потребують подальшого дослідження. Це стосується аналізу сучасного стану організації обліку та звітності на підприємствах "зеленого" бізнесу з метою покращення здійснення операцій з оподаткування. Потребує уточнення також порядок складання робочого плану рахунків та формування субрахунків з відображення інформації про податки та збори з урахуванням особливостей екологічного підприємництва. Останнім часом трапляються випадки неузгодженості термінів внесення змін та доповнень до податкової звітності.

тності. З метою вирішення зазначених вище проблем необхідно внести доповнення до податкового та іншого законодавства у частині регулювання порядку заповнення та подання звітності.

Метою статті є удосконалення організаційно-практичних засад бухгалтерського обліку зобов'язань за податками і зборами для створення прозорості та ефективної інформаційної бази з охорони довкілля та реалізації екологічної політики в Україні.

Для досягнення мети ставляться наступні завдання:

- визначення слабких сторін нормативно-правового регулювання обліку екологічних зобов'язань на підприємствах "зеленого" бізнесу;
- розробка заходів з удосконалення організаційних засад обліку розрахунків з бюджетом;
- уточнення методики складання та порядку подання податкової звітності вітчизняними підприємствами.

Екологічно орієнтовані бухгалтерський облік та звітність активно розвиваються та впроваджуються в Україні та світі. Питаннями розвитку методології обліку та оподаткування природокористування займаються такі організації: Світовий банк, Організація Об'єднаних Націй, Рада з Міжнародних стандартів бухгалтерського обліку, та ін. Важливе значення у сприянні широкому застосуванню принципів "зеленого" обліку, звітності та оподаткування належить професійним бухгалтерським об'єднанням: Міжнародна федерація бухгалтерів (IFAC), Асоціація дипломованих присяжних бухгалтерів (ACCA), Інститут присяжних бухгалтерів в галузі управління обліку (CIMA) та ін.

В Україні реалізується ряд загальнодержавних програм, в яких значне місце відводиться реалізації екологічної політики, екологічно свідомої підприємницької діяльності, розробці та впровадженню нових підходів у бухгалтерському обліку та оподаткуванні, формуванню інформаційного забезпечення екологічної діяльності підприємств. Це Програма економічних реформ на 2010-2014 рр., Національний план дій з охорони навколишнього середовища України на 2011-2015 рр., Стратегія застосування Міжнародних стандартів фінансової звітності в Україні, міжнародні, національні цільові екологічні програми та ін.

Незважаючи на існування великої кількості міжнародних організацій та нормативно-правової бази з питань охорони довкілля, вітчизняні підприємства віддають перевагу більш економічному споживанню наявних ресурсів, впровадженню енергоощадних технологій, повторній переробці відходів виробництва у сировину та матеріали на противагу реалізації кардинальних заходів для збереження екології України, наприклад, інвестування у впровадження альтернативних джерел енергії, виробництво екологічно безпечних товарів та послуг тощо. Причиною цього, в першу чергу, стали відсутність дієвих інструментів державної підтримки та ефективних податкових стимулів для розвитку екологічного підприємництва, заходів з підвищення екологічної свідомості та культури населення. Із прийняттям у 2010 році Податкового кодексу України, реалізовано ряд заходів щодо сприяння розвитку екологічного підприємництва в Україні. Зокрема, тимчасово, до 1 січня 2019 року, звільнено від ПДВ операції з імпорту техніки та обладнання, що застосовується під час модернізації підприємств з виробництва біопалива [2]. Крім того, підвищено вимоги до справляння екологічного податку, що сприяло зменшенню викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря, скидів у водні об'єкти, дотриманню правил утилізації відходів підприємствами – найбільшими забруднювачами навколишнього природного середовища.

В той же час, незважаючи на існуючі переваги у розвитку екологічного підприємництва в Україні, зали-

шається багато прогалин у нормативно-правовій базі, що значно ускладнює ведення бізнесу в нашій країні. Зокрема, це стосується Закону України "Про електроенергетику" [3]. Значною перевагою закону стало впровадження "зеленого" тарифу, що дозволило уніфікувати положення законодавства з охорони навколишнього природного середовища в Україні та світі, а також вивести Україну на якісно новий рівень та посилити позиції вітчизняних підприємств на міжнародних ринках. З іншої сторони, в законодавстві відсутня інформація про джерела фінансування "зелених" тарифів, що ускладнює процес відшкодування коштів енергогенеруючим підприємствам та організаціям. З метою вирішення зазначених проблем необхідно посилити державне регулювання ведення "зеленого" бізнесу в Україні та усунути існуючі недоліки у сфері використання екологічно безпечних технологій та організації діяльності підприємств, задіяних в сфері екологічного підприємництва.

Організаційні підходи до обліку та звітності визначаються у положеннях облікової політики підприємства, яка містить детальну інформацію щодо основоположних засад бухгалтерського обліку в Україні та визначенні обов'язків облікового персоналу. У Росії в такому обліковому документі має обов'язково визначатися метод нарахування доходів та витрат (касовий метод або метод нарахувань). На відміну від російської облікової практики, українським податковим законодавством визначено, що доходи необхідно нараховувати в момент їх появи та незалежно від факту перерахування грошових коштів. Тому не доцільно прописувати такі питання в обліковій політиці підприємств, оскільки існує єдина точна зору щодо бухгалтерського обліку та звітності, що визначена нормативно-правовими актами з проблем оподаткування. Проте важливо визначати поріг істотності для податкової заборгованості, метод нарахування амортизації на підприємствах "зеленого" бізнесу, перелік господарських операцій, що звільняються від оподаткування, або підлягають під спеціальні режими оподаткування, а також інформацію щодо податкових пільг, які застосовуються підприємствами, задіяних у сфері екологічного підприємництва. Це стає можливо на основі розробленого Положення облікової політики для таких підприємств.

Перш за все, необхідно визначити поріг суттєвості для зобов'язань підприємств за податками і зборами. Відповідно до вітчизняного законодавства поріг суттєвості може встановлюватися підприємством самостійно, враховуючи умови діяльності, в абсолютних та відносних показниках. Залежно від періоду часу у підприємства виникають різні обсяги діяльності та господарських операцій, а від цього залежить обсяг податкових зобов'язань. Тому вважаємо доцільним визначити поріг суттєвості у відносних показниках, оскільки він дозволить характеризувати частку несуттєвої інформації у загальній купності, зокрема щодо зобов'язань за податками і зборами. Крім того, такий показник має бути меншим за межу суттєвості, визначеної для інших об'єктів активів, зобов'язань, капіталу. Це пояснюється важливістю податкових розрахунків у господарській діяльності та посиленням контролем державних податкових органів за сплатою податків та зборів до державного бюджету.

Для спрощення облікового процесу необхідно списувати суми заборгованості підприємств "зеленого" бізнесу, якщо вони не перевищують межу суттєвості, визначену положеннями облікової політики для підприємств галузі. Це дозволить полегшити ведення облікових реєстрів щодо зобов'язань за податками і зборами підприємств. Приклад списання залишків податкових зобов'язань наведено у табл. 1 на основі господарських операцій BAT "Organic Food Production", м. Київ у 2013 р.

Таблиця 1. Відображення податкових зобов'язань на рахунках бухгалтерського обліку БАТ "Галактон"

№ з/п	Зміст господарської операції	Дебет	Кредит	Сума, грн.
<i>Перша подія – отримання авансу</i>				
1.	Отримано аванс від покупця органічної продукції	311 "Поточні рахунки в національній валюті"	681 "Розрахунки за авансами отриманими"	14169,6
2.	Відображено податкове зобов'язання	643 "Податкові зобов'язання"	641 "Розрахунки за податками"	2361,6
3.	Відвантажено готову продукцію	361 "Розрахунки з національними покупцями"	701 "Дохід від реалізації готової продукції"	14164,8
4.	Відображено податкові зобов'язання з ПДВ	701 "Дохід від реалізації готової продукції"	643 "Податкові зобов'язання"	2360,8
5.	Списано собівартість продукції	901 "Собівартість реалізованої готової продукції"	26 "Готова продукція"	6904,0
6.	Взаємозалік авансів, отриманих за відвантаженої покупцю органічну продукцію	681 "Розрахунки за авансами отриманими"	361 "Розрахунки з національними покупцями"	14164,8
7.	Відкориговано податкові зобов'язання з ПДВ методом сторно	643 "Податкові зобов'язання"	641 "Розрахунки за податками"	0,8
	Відповідно до наказу списано залишок заборгованості	681 "Розрахунки за авансами отриманими"	717 "Дохід від списання кредиторської заборгованості"	4,8
<i>Перша подія – відвантаження продукції</i>				
1.	Відвантажено органічну продукцію	361 "Розрахунки з національними покупцями"	701 "Дохід від реалізації готової продукції"	14169,6
2.	Нараховано податкове зобов'язання з ПДВ	701 "Дохід від реалізації готової продукції"	641 "Розрахунки за податками"	2361,6
3.	Списано собівартість відвантаженої органічної продукції	901 "Собівартість реалізованої готової продукції"	26 "Готова продукція"	6904,0

**Джерело: Складено на основі бухгалтерської документації БАТ "Organic Food Production" за 2013 р.*

Наведені вище коригування сум податкової заборгованості доцільно здійснювати для рахунків 643 "Податкові зобов'язання" та 644 "Податковий кредит". Рахунки призначені для тимчасового відображення сум податкового кредиту та податкових зобов'язань до моменту відвантаження продукції покупцю чи оприбуткування від постачальника відповідно. У випадку відвантаження продукції покупцю або отримання сировини від постачальника суми податкових зобов'язань та податкового кредиту мають списуватися на рахунок 641 "Розрахунки за податками". Проте існування таких рахунків значно ускладнює організацію бухгалтерського обліку на підприємствах "зеленого" бізнесу. Тому, якщо завчасно відомо, що оприбуткування або відвантаження продукції відбудеться у тому звітному періоді (місяці), що і здійснена передоплата, вважаємо недоцільним відкривати рахунки 643 "Податкові зобов'язання" та 644 "Податковий кредит". Достатнім є відображення інформації щодо нарахованого податку на додану вартість на рахунок 641 "Розрахунки за податками".

У положенні облікової політики підприємств екологічного підприємництва необхідно визначити зазначені вище особливості обліку зобов'язань за податками і зборами, а саме у частині ведення обліку на рахунок 641 "Розрахунки за податками". Рахунок призначений для обліку розрахованих сум податків та зборів, які підприємство має сплатити до державного бюджету. Крім того, у межах звітного місяця дозволяється відображати суми ПДВ лише на цьому рахунку, без відкриття рахунків податкових зобов'язань і податкового кредиту. Проте відповідно до вимог податкового законодавства у випадку здійснення передоплати та відвантаження ор-

ганічної продукції у різних звітних періодах (місяцях), інформацію щодо податкових зобов'язань та податкового кредиту варто відображати у розрізі рахунків 643 та 644 з подальшим відображення у складі інших оборотних активів та зобов'язань у податковій, фінансовій звітності вітчизняних підприємств. Інформація щодо особливостей організації бухгалтерського обліку зобов'язань за податками і зборами представлена на рис. 1.

Крім того, в положенні облікової політики підприємств "зеленого" бізнесу доцільно зазначати, що відстрочені податкові активи та відстрочені податкові зобов'язання мають відображатися у річній фінансовій звітності. Пропуск та невідображення інформації щодо податкових різниць та розрахунку на їх основі відстрочених податкових активів та відстрочених податкових зобов'язань можуть призвести до появи значних помилок при розрахунку витрат (доходу) з податку на прибуток, внаслідок чого до підприємства можуть застосовуватися значні штрафні санкції.

Не менш важливим питанням організації обліку на підприємствах, задіяних у сфері екологічного підприємництва, є формування робочого плану рахунків щодо зобов'язань за податками і зборами, який наводиться у додатку до облікової політики. Робочий план рахунків має складатися на основі Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій, затвердженого наказом Міністерства фінансів України від 30.11.1999 р. № 291. Для обліку зобов'язань за податками і зборами у ньому відведено рахунок 64 "Розрахунками за податками й платежами".

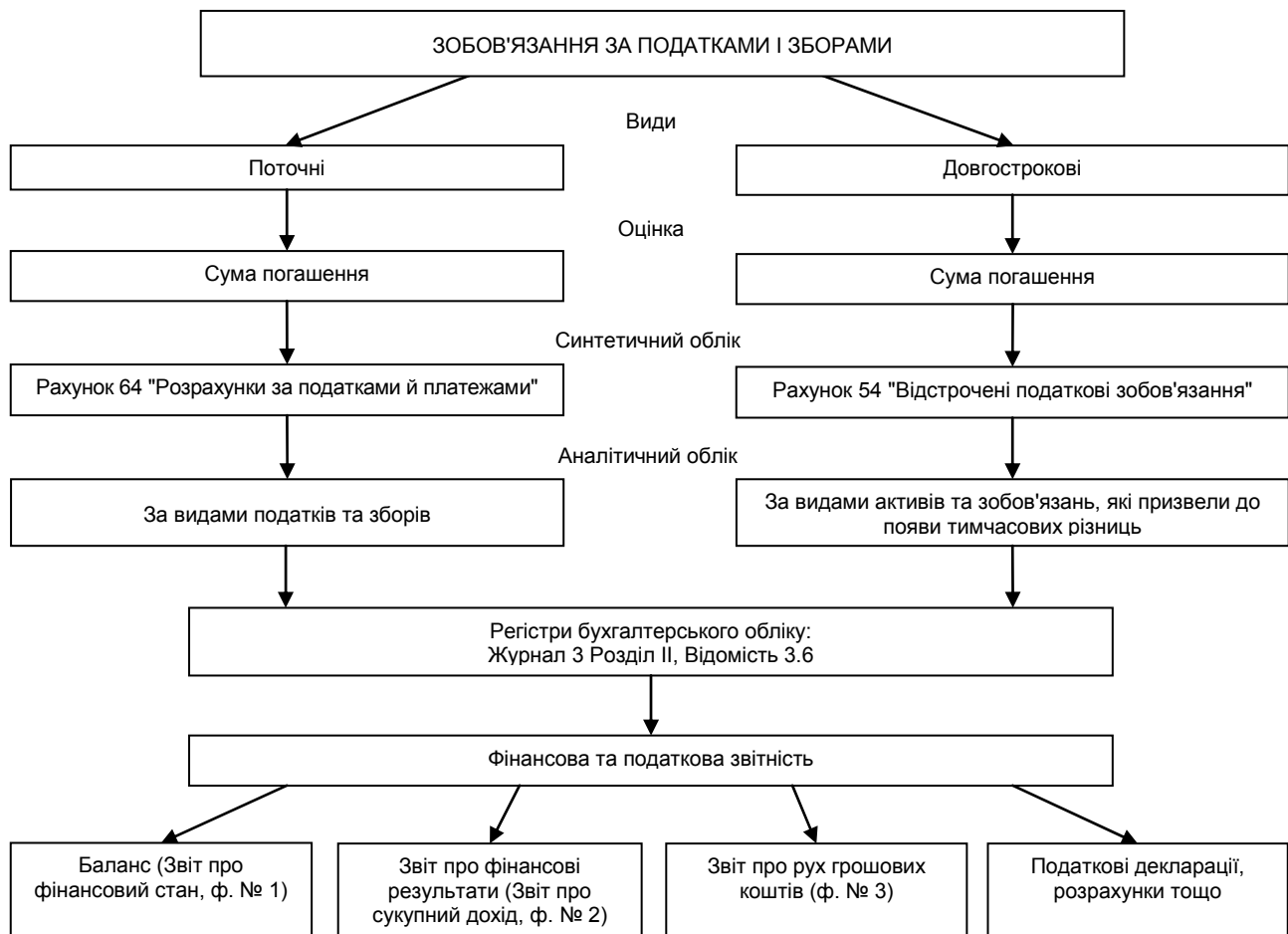

Рис. 1. Бухгалтерський облік зобов'язань за податками і зборами підприємств "зеленого" бізнесу *

*Джерело: Складено автором.

Сучасні тенденції уніфікації податкового законодавства європейських країн зумовлюють необхідність перегляду підходів до характеристики основних облікових рахунків. Скорочення кількості обов'язкових платежів до бюджету, яке відбулося в результаті прийняття Податкового кодексу України 2 грудня 2010 р., сприяло тому, що нині вітчизняні підприємства сплачують тільки пода-

тки та збори. Тому виникає необхідність у відмові від використання термінів "платежі" та "обов'язкові платежі" в сучасній обліковій науці в контексті нарахування та сплати основних податків та зборів. Зокрема, це стосується уточнення назви рахунку 64 "Розрахунки за податками й платежами" та викладення її у такій редакції: 64 "Розрахунки за податками і зборами" (табл. 2).

Таблиця 2. Уточнений План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій (витяг) *

Синтетичні рахунки		Сфера застосування
Код	Назва	
Клас 6. Поточні зобов'язання		
...	...	...
64	"Розрахунки за податками і зборами"	Усі види діяльності
...	...	...

*Джерело: Удосконалено автором.

Останнім часом відбулися кардинальні зміни у системі бухгалтерського обліку, пов'язані з необхідністю складати фінансову звітність підприємствами за Міжнародними стандартами фінансової звітності, що сприяло внесенню змін до всіх Положень (стандартів) бухгалтерського обліку, Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій та Інструкції про його застосування, затверджених наказом № 291. Це дозволило більшості підприємств починаючи з 2012 р. складати фінансову звітність за міжнародними стандартами. Незважаючи на перехід таких підприємств на Міжнародні

стандарти фінансової звітності, вони, все ж таки, продовжують вести бухгалтерський облік відповідно до вітчизняного Плану рахунків, який містить виключно синтетичні рахунки, що є рахунками першого порядку відповідно до правил ведення бухгалтерського обліку. Субрахунки до синтетичних рахунків суб'єктами господарювання ведуться відповідно до умов господарської діяльності або відповідно до положень Інструкції про застосування Плану рахунків.

На практиці, підприємства "зеленого" бізнесу керуються саме останнім нормативно-правовим документом та ведуть бухгалтерський облік відповідно до визначе-

них у ньому субрахунків. Тому на основі удосконаленого Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій у частині розрахунків щодо зобов'язань за податками і зборами нами сформовано типовий робо-

чий план рахунків для підприємств "зеленого" бізнесу (табл. 3). Значною його перевагою є можливість використання такого плану рахунків в організації облікового процесу на різних видах таких підприємств, зокрема і підприємствах з виробництва органічної продукції.

Таблиця 3. Рекомендований робочий план рахунків бухгалтерського обліку для підприємств "зеленого" бізнесу (витяг по рахунку 64 "Розрахунки за податками й платежами") *

Діючий план рахунків бухгалтерського обліку відповідно до Інструкції про застосування Плану рахунків		Рекомендований робочий план рахунків бухгалтерського обліку	
Рахунок	Назва	Рахунок	Назва
641	Розрахунки за податками	641	Розрахунки за податками
		6411	Податок на прибуток
		6412	Податок на додану вартість
		6413	Податок на доходи фізичних осіб
		6414	Екологічний податок
		6415	Інші податки
642	Розрахунки за обов'язковими платежами	642	Розрахунки за зборами
		6421	Акцизний збір
		6422	Інші збори
643	Податкові зобов'язання	643	Податкові зобов'язання
644	Податковий кредит	644	Податковий кредит
		6441	Податковий кредит
		6442	Неодержані податкові накладні

*Джерело: Розроблено автором.

Робочий план рахунків підприємств має наводитися у додатку до облікової політики. При цьому важливо виокремити окремі аналітичні рахунки для основних видів податків та зборів, які сплачуються підприємствами з виробництва органічної продукції та іншими суб'єктами "зеленого" бізнесу, а також неодержані податкові накладні. Це дасть змогу підвищити ефективність організації облікового процесу та скоротити обсяг роботи облікового персоналу щодо визначення переліку недоотриманих первинних документів для обліку зобов'язань за податками і зборами.

За несвоєчасне погашення підприємствами зобов'язань за податками і зборами, викривлення інформації у податковій та фінансовій звітності нараховуються штрафні санкції, які відображаються на рахунку 948 "Визнані штрафи, пені, неустойки". Для відокремлення облікової інформації щодо штрафів та пені за несвоєчасне виконання зобов'язань перед бюджетом від інших видів санкцій важливо наводити таку інформацію на окремому аналітичному рахунку 9481 "Визнані штрафи та пені за невиконання зобов'язань за податками і зборами".

Крім того, враховуючи важливість операцій з оподаткування та велику різноманітність форм відповідальності за неправильне розкриття інформації щодо податків та зборів, доцільно відкрити аналітичні рахунки другого порядку 94811 та 94812 до рахунку 948:

94811 "Визнані штрафи за невиконання зобов'язань за податками і зборами";

94812 "Визнана пеня за невиконання зобов'язань за податками і зборами".

Доцільно розглянути запропонований порядок обліку штрафних санкцій на прикладі господарської діяльності БАТ "Organic Food Production". Нарахування штрафів та пені за викривлення інформації щодо сплати ПДВ до державного бюджету варто відображати такими бухгалтерськими проведеннями:

– нарахування штрафних санкцій:

Д-т 94811 "Визнані штрафи за розрахунками з бюджетом",

К-т 6412 "Податок на додану вартість".

– сплата штрафних санкцій:

Д-т 6412 "Податок на додану вартість",

К-т 311 "Поточні рахунки в національній валюті".

Запропонований порядок відображення господарських операцій щодо податкових розрахунків, нарахування штрафних санкцій та пені дозволить покращити організацію бухгалтерського обліку на вітчизняних підприємствах.

В результаті комплексного аналізу нормативно-правових актів та експертного аналізу організації обліку та звітності на вітчизняних підприємствах нами виявлено ряд проблем щодо неузгодженості термінів внесення змін та доповнень та подання такої звітності контролюючими органами. Виникають проблеми і при заповненні форм податкової звітності. Для подолання зазначених вище проблем нами запропоновано такі два шляхи їх вирішення:

– узгодити терміни подання податкових декларацій у разі зміни їх форми та методики заповнення;

– удосконалити порядок заповнення податкової звітності.

Податкова декларація – форма податкової звітності, що подається суб'єктом господарювання – платником податку до державної податкової інспекції. Вона містить інформацію про результати діяльності платника податку, операції, що підлягають оподаткуванню, та суму податків та зборів, що перераховуються до бюджету.

Розглянемо детальніше існуючі проблеми в практиці складання податкової звітності та шляхи їх вирішення. У випадку внесення змін та доповнень до законодавства з оподаткування відбувається коригування форми та порядку заповнення податкової звітності. Проте на практиці трапляються випадки несвоєчасного видання нових бланків податкових декларацій та несвоєчасного реагування платників податків на такі зміни, що уповільнює процес подачі її до державних податкових інспекцій. Неподання податкової декларації часто призводить до самостійного донарахування суми податку контролюючим органом із застосуванням відповідних штрафних санкцій або до організації документальної перевірки. Ці питання регулюються Податковим кодексом України від 2.12.2010 р. № 2756-VI та Указом Президента "Про Міністерство доходів і збірв України" від 18.03.2013 р. № 141/2013.

Відповідно до ст. 49 Податкового кодексу України податкова звітність, отримана контролюючим органом від платника податків як податкова декларація, що заповнена ним всупереч правилам, зазначеним у затвердженому порядку її заповнення, може бути не визнана таким конт-

ролюючим органом як податкова декларація. У такому випадку податковий орган має право самостійно визначити суму податкових зобов'язань платника податків не пізніше закінчення 1095 дня, наступного за останнім днем граничного строку подання податкової декларації, а у разі, коли така податкова декларація була надана пізніше, – за днем її фактичного подання [2, ст. 49].

У разі невиконання визначеної Податковим кодексом України вимоги до підприємства застосовуються штрафні санкції у розмірі десяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Коли контролюючий орган самостійно визначає суму податкового зобов'язання платника податків (при невизнанні податкової декларації податковим інспектором), додатково до штрафу платник податків сплачує штраф у розмірі десяти відсотків суми податкового зобов'язання за кожний повний або неповний місяць затримки податкової декларації, але не більше п'ятдесяти відсотків від суми нарахованого податкового зобов'язання та не менше десяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Тому у випадку зміни форми або методики заповнення декларації пропонуємо продовжити терміни подачі податкових документів на законодавчому рівні.

Не менш важливим питанням є удосконалення визначеного законодавством порядку заповнення податкової звітності з метою уникнення проблем при її прийнятті контролюючими органами. Податкові накладні з податку на додану вартість, виписані у попередніх звітних періодах, мають бути зареєстровані як вхідна документація та відображені у рядку 10.1 декларації "Підлягають оподаткуванню за ставкою 20 відсотків та нульовою ставкою". У випадку, якщо вони не були зареєстровані підприємством, вони мають враховуватись у рядку 16.1 "Самостійне виправлення платником помилки, що міститься в раніше поданій податковій декларації" або 16.4 "Інші випадки", якщо виникає необхідність у відображенні накладних за декілька звітних періодів. Крім цих двох варіантів, суб'єкти господарювання мають відображати таку інформацію в уточнюючому розрахунку. Відповідно до діючого податкового законодавства при цьому не має значення термін подання, але мають враховуватись строки давності.

Водночас, на практиці виникають випадки неприйняття податковими інспекторами декларацій із незаповненими рядками. Вони наповнюються на тому, що у рядках має бути числовий запис або відмітка "-". Бухгалтери-практики у цьому випадку керуються нормами Податкового кодексу України, яким не визначено необхідності заповнення усіх рядків декларації у разі відсутності господарських операцій за звітний період.

Відповідно до ст. 48 Податкового кодексу України державний контролюючий орган має право не прийняти податкову декларацію, тільки якщо у ній не зазначено обов'язкових реквізитів, а саме це: тип документа, звітний період, повне найменування платника податків, код платника податків (ЄДРПОУ) або податковий номер, реєстраційний номер облікової картки платника податків або серію та номер паспорта, місцезнаходження платника податку, найменування державного податкового органу, дата подання звіту, ініціали, прізвища та реєстраційні номери облікових карток посадових осіб платника податків, підпис платника податків або посадових осіб із печаткою. При складанні звітності із окремих видів податків та зборів до складу обов'язкових реквізитів включаються: відмітка про наявність спеціального режиму оподаткування, код виду економічної діяльності (КВЕД), код органу місцевого самоврядування (КОАТУУ), індивідуальний податковий номер та номер свідоцтва про реєстрацію платника ПДВ [2, ст. 48].

Перелік обов'язкових реквізитів визначається і Положенням про документальне забезпечення записів у бухгалтерському обліку, затвердженим наказом Міністерст-

ва України від 24 травня 1995 р. № 88. До таких реквізитів належать: найменування підприємства, назва документа, дата і місце складання, зміст та обсяг господарської операції, одиниці виміру, посади і прізвища відповідальних осіб, особистий чи електронний підпис або інші дані, що дають змогу ідентифікувати особу, яка брала участь у здійсненні господарської операції [4, п. 2.4].

Залежно від характеру операції та технології обробки даних до первинних документів можуть бути включені додаткові реквізити: ідентифікаційний код з Державного реєстру, номер документа, підстава для здійснення операцій, дані про документ, що засвідчує особу-одержувача тощо. Документ має бути підписаний особисто, а підпис може бути скріплений печаткою. Електронний підпис накладається відповідно до законодавства про електронні документи та електронний документообіг. Крім того, п. 2.11 Положення про документальне забезпечення записів у бухгалтерському обліку визначено, що вільні рядки в первинних документах підлягають обов'язковому прокресленню. З метою узгодження нормативно-правових актів різних інстанцій доцільно внести зміни до Податкового кодексу України шляхом визначення необхідності прокреслення вільних рядків у податкових деклараціях.

Отже, в сучасних умовах інтеграції України у європейський простір виникає необхідність у удосконаленні нормативно-правового забезпечення та організаційно-практичних засад бухгалтерського обліку зобов'язань за податками і зборами на підприємствах "зеленого" бізнесу. З метою оптимізації бухгалтерського обліку на таких підприємствах запропоновано типову облікову політику з урахуванням особливостей оподаткування виду економічної діяльності та побудовано логічно-структурований робочий план рахунків. Крім того, застосування доповненого Плану рахунків бухгалтерського обліку, капіталу, зобов'язань та господарських операцій за рахунок уточнення назв рахунків з обліку зобов'язань за податками і зборами та їх складу дозволить уніфікувати термінологію та структуру податків та зборів відповідно до вимог Податкового кодексу України. Використання зазначених заходів сприятиме спрощенню облікового процесу на підприємствах, задіяних у сфері екологічного підприємництва, а також розумінню показників фінансової звітності акціонерами, підприємствами-контрагентами та потенційними інвесторами.

Список використаних джерел

1. Менше зелени / Павел Сивоконь // Інвест газета. – 2013. – № 14. – С. 12-14.
2. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI, із змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
3. Про електроенергетику: Закон України від 16.10.1997 р. № 575/97-ВР, із змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
4. Положення про документальне забезпечення записів у бухгалтерському обліку, затверджене Наказом Міністерства фінансів України від 24.05.1995 р. № 88, із змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
5. Towards a Green Economy: Pathways to Sustainable Development and Poverty Eradication [Electronic resource] / UNEP. – Access mode: <http://www.unep.org>.
6. Указ Президента "Про Міністерство доходів і зборів України" від 18.03.2013 р. № 141/2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
7. Базилевич В.Д. Плідний синтез теорії та практики трансформаційних змін в Україні // Економіка України. – 2010. – С. 85-88.
8. Купалова Г.І. Екологічне підприємництво як невід'ємна складова сталого розвитку України // Г.І. Купалова // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Військово-спеціальні науки. – 2011. – Випуск 26. – С. 35-39.
9. Сагайдак Ю.А. Проблеми та перспективи розвитку екологічного ринку в Україні / Сагайдак Ю.А., Харченко Т.Б. // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Економіка. – 2012. – Випуск 142. – С. 32-35.

Надійшла до редакції 28.06.13

Т. Мурованая, канд. экон. наук, ассист.
КНУ имени Тараса Шевченко, Киев

ОСОБЕННОСТИ ОРГАНИЗАЦИИ УЧЕТА ОБЯЗАТЕЛЬСТВ ПО НАЛОГАМ И СБОРАМ В УСЛОВИЯХ РЕАЛИЗАЦИИ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ ПОЛИТИКИ В УКРАИНЕ

Исследованы основные проблемы организации бухгалтерского учета обязательств по налогам и сборам в современных сложных экономических и экологических условиях. Разработаны мероприятия по улучшению отражения налоговых расчетов, экологического налога и других экологических обязательств в бухгалтерском учете, налоговой и финансовой отчетности для упрощения учетного процесса, улучшения организации предпринимательской деятельности и обеспечения реализации политики экологической сбалансированности.

Ключевые слова: экологическая политика; бухгалтерский учет; обязательства; налоги; сборы.

T. Murovana, PhD in Economics, Assistant of Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

FEATURES OF ACCOUNTING ORGANIZATION OF LIABILITIES FOR TAXES AND DUTIES UNDER CIRCUMSTANCES OF ENVIRONMENTAL POLICY IMPLEMENTATION IN UKRAINE

The main problems of accounting organization of liabilities for taxes and duties under current complicated economic and environmental conditions were investigated. Measures for improving tax calculation reflecting, environmental tax and other environmental liabilities in accounting, tax and financial reporting in order to simplify the accounting process, improve organization of business activities, ensure implementation of environmental policy balance were developed.

Keywords: environmental policy; accounting; liabilities; taxes; duties.

JEL E520; E580
УДК 336.741.23

С. Науменкова, д-р экон. наук, проф.
КНУ имени Тараса Шевченко, Киев,
С. Мищенко, д-р экон. наук
Университет банковского дела НБУ, Киев

РЕГУЛИРОВАНИЕ ДЕНЕЖНОГО ОБРАЩЕНИЯ НА ОСНОВЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ МЕТОДОВ И ИНСТРУМЕНТОВ ДЕНЕЖНО-КРЕДИТНОЙ ПОЛИТИКИ

В статье исследованы инструменты и методы денежно-кредитной политики, а также особенности их использования в механизме регулирования денежного обращения в Украине в посткризисный период. Обоснованы подходы к определению характера контролируемости центральным банком страны каналов трансмиссионного механизма и их влияния на устойчивость денежного обращения.

Ключевые слова: денежное обращение; методы и инструменты денежно-кредитной политики; регулирование денежного обращения; трансмиссионный механизм.

Постановка проблемы. Обеспечение устойчивости денежного обращения является одним из важных условий поддержки финансовой стабильности и устойчивого экономического роста. В посткризисных условиях эта проблема приобрела особую актуальность в связи с необходимостью поиска компромисса между финансовой стабильностью, экономическим ростом и ценовой стабильностью на основе выбора оптимального монетарного режима и реализации эффективной денежно-кредитной политики [1, 2, 3]. Главную роль в решении этой задачи играет активное использование совокупности методов и инструментов регулирования денежного обращения на основе управления каналами трансмиссионного механизма денежно-кредитной политики.

Анализ последних исследований и публикаций. Проблемам регулирования и обеспечения устойчивости денежного обращения посвящены работы многих зарубежных авторов, в частности: С. Брио, Р. Джучи, А. Домберта, В. Иванова, Н. Кихнера, С. Моисеева, Э. Муягика, В. Нельсона, Э. Ниера, Э. Прасада, С. Роджера, Б. Соколова, Дж. Тобина, А. Хоубена, С. Эйфингера и др. Вопросы обеспечения устойчивости денежного рынка нашли широкое отражение и в работах отечественных исследователей: В. Базилевича, Я. Белинской, В. Гейца, А. Даниленко, А. Гриценко, М. Пуховиной, Л. Рябининой, М. Савлука, Н. Шелудько и др. Высоко оценивая проведенные исследования, следует отметить, что еще целый ряд теоретических и прикладных вопросов использования монетарных инструментов и формирования эффективных механизмов обеспечения устойчивости денежного обращения остаются дискуссионными и требуют дальнейшего изучения. Так,

малоисследованными остаются вопросы сочетания использования отдельных инструментов и методов денежно-кредитной политики с целью обоснования единого механизма управления устойчивостью денежного рынка, а также основные направления влияния трансмиссионного механизма на обеспечение устойчивости денежного обращения.

Цель данной статьи состоит в исследовании особенностей использования методов и инструментов денежно-кредитной политики в механизме регулирования денежного обращения в Украине в посткризисный период.

Изложение основного материала исследования.

После финансового кризиса, как показала практика, во многих странах произошли существенные изменения в целях, характере и приоритетах монетарной политики, поскольку традиционные подходы к организации денежно-кредитного регулирования перестали соответствовать потребностям посткризисного развития экономики [3, 4, 5]. Необходимость повышения устойчивости денежного обращения потребовала расширения спектра и совершенствования используемых центральными банками методов и инструментов денежно-кредитной политики.

Ключевой задачей монетарной политики в посткризисный период остается обеспечение ценовой стабильности на основе совершенствования управления ликвидностью банковской системы, усиления контроля и регулирования деятельности финансовых учреждений и рынков, а также использования в процессе выработки и реализации денежно-кредитной политики результатов макропруденциального анализа и расширения полномочий центральных банков как главных регуляторов финансового рынка [6, 7, 8].

На сегодняшний день общим подходом к разработке и реализации денежно-кредитной политики центральных банков является их ориентация на обеспечение стабильности национальных валют и реализацию монетарных режимов, базирующихся на обеспечении ценовой стабильности или на таргетировании инфляции [2, 5, 9]. Поддержание стабильности общего уровня цен в экономике является главной целью центральных банков, а ее достижение позволяет проводить антициклическую денежно-кредитную политику.

В экономической литературе традиционно различают два направления денежно-кредитной политики: экспансионистскую (стимулирующую) и ограничительную (жесткую) [9, 10, 11]. В качестве разграничительного критерия для оценки направления денежно-кредитной политики Р. Джучи предложил использовать показатель реальной процентной ставки, определяемый как разни-

ца между ставкой рефинансирования центрального банка для обеспеченных кредитов "овернайт" и уровнем инфляции. При таком подходе положительное значение реальной процентной ставки будет свидетельствовать о реализации центральным банком ограничительной политики, а отрицательное – экспансионистской [12].

Результаты проведенных расчетов позволяют сделать вывод, что в 2006–2008 гг. в Украине преобладала экспансионистская политика, а в 2009–2013 гг. – ограничительная. При этом наиболее жесткой денежно-кредитная политика была в 2002 г. и 2012 г. (табл. 1). На наш взгляд, это было обусловлено тем, что в трансмиссионном механизме денежно-кредитной политики передача импульсов через кредитный канал была ограничена из-за нереальной оценки уровня процентных ставок, что привело к необоснованному завышению цен на многие финансовые активы и недвижимость.

Таблица 1. Расчет реальной процентной ставки и определение характера денежно-кредитной политики в Украине в 2002–2012 гг.

Годы	Уровень инфляции, %	Средневзвешенная ставка рефинансирования для обеспеченных кредитов "овернайт", %	Реальная процентная ставка, %	Характер денежно-кредитной политики
2002	- 0,4	10,7	+ 11,1	ограничительная
2003	8,2	8,0	- 0,2	экспансионистская
2004	12,3	17,1	+ 4,8	ограничительная
2005	10,3	14,9	+ 4,6	ограничительная
2006	11,6	12,1	- 0,5	экспансионистская
2007	16,6	11,1	- 5,5	экспансионистская
2008	22,3	16,0	- 6,3	экспансионистская
2009	12,3	18,1	+ 5,8	ограничительная
2010	9,1	11,3	+ 2,2	ограничительная
2011	4,6	9,4	+ 4,8	ограничительная
2012	- 0,2	9,0	+ 9,2	ограничительная
2013 (оценка)	0,6	8,7	+ 8,1	ограничительная

**Источник: рассчитано авторами.*

Традиционными методами реализации монетарной политики для всех центральных банков являются регулирование объемов денежной массы в обращении, осуществление процентной и валютной политики, управление официальными резервными активами и регулирование потоков капитала.

В Законе "О Национальном банке Украины" денежно-кредитная политика определена как комплекс мер в сфере денежного обращения и кредита, направленных на обеспечение стабильности денежной единицы Украины на основе использования совокупности средств и методов, к которым отнесены: регулирование норм обязательных резервов банков; процентная политика; рефинансирование банков; управление золотовалютными резервами; операции репо; регулирование импорта и экспорта капитала; эмиссия собственных долговых обязательств и операции с ними.

Исходя из законодательных и нормативных документов, регулирующих финансово-кредитную сферу, основу инструментария регулирования денежного обращения составляют инструменты и методы денежно-кредитной политики, методы регулирования платежных систем и налично-денежного обращения (рис 1). Использование инструментов и методов денежно-кредитной политики с целью регулирования денежного обращения осуществляется на основе реализации определенного монетарного режима через каналы трансмиссионного механизма, к которым следует отнести: 1) контролируемые каналы (денежный, кредитный, процентный и валютный), а также 2) каналы, слабо контролируемые центральным банком (цен активов и ожиданий)

Одним из ключевых методов денежно-кредитной политики, используемых в регулировании денежного

обращения, является установление центральным банком нормативов обязательного резервирования для формирования банками обязательных резервов. Повышение нормативов обязательного резервирования ведет к снижению объема денежной массы в обращении и, наоборот. Кроме того, начисленная сумма обязательных резервов поступает на корреспондентский счет в центральном банке и используется для определения показателя денежной базы, который служит основой для определения размеров будущей эмиссии денег. Поэтому вопросам определения и регулирования норм обязательных резервов центральные банки уделяют исключительно большое внимание.

В последние годы с целью регулирования денежного рынка НБУ использовал обязательное резервирование достаточно активно. С 01.07.2013 г. нормативы обязательного резервирования были разделены на 9 групп, хотя количественные значения были установлены только для 5-ти групп обязательств, выраженных в иностранной валюте. В течение 2004–2013 гг. эти нормативы пересматривались 15 раз; при этом, в большинстве случаев, за исключением 2013 г., в сторону снижения. С 05.12.2008 г. нормативы резервирования по обязательствам в национальной валюте установлены на нулевом уровне. С 01.07.2011 г. были повышены нормативы в иностранной валюте, а с 31.03.2012 г. установлены нормативы по обязательствам в российских рублях, хотя их значение определено на нулевом уровне. Важным нововведением в вопросах регулирования обязательных резервов в 2012 г. стало предоставление банкам права зачислять в состав обязательных резервов облигации внутреннего государственного займа (ОВГЗ), номинированные в иностранной валюте.

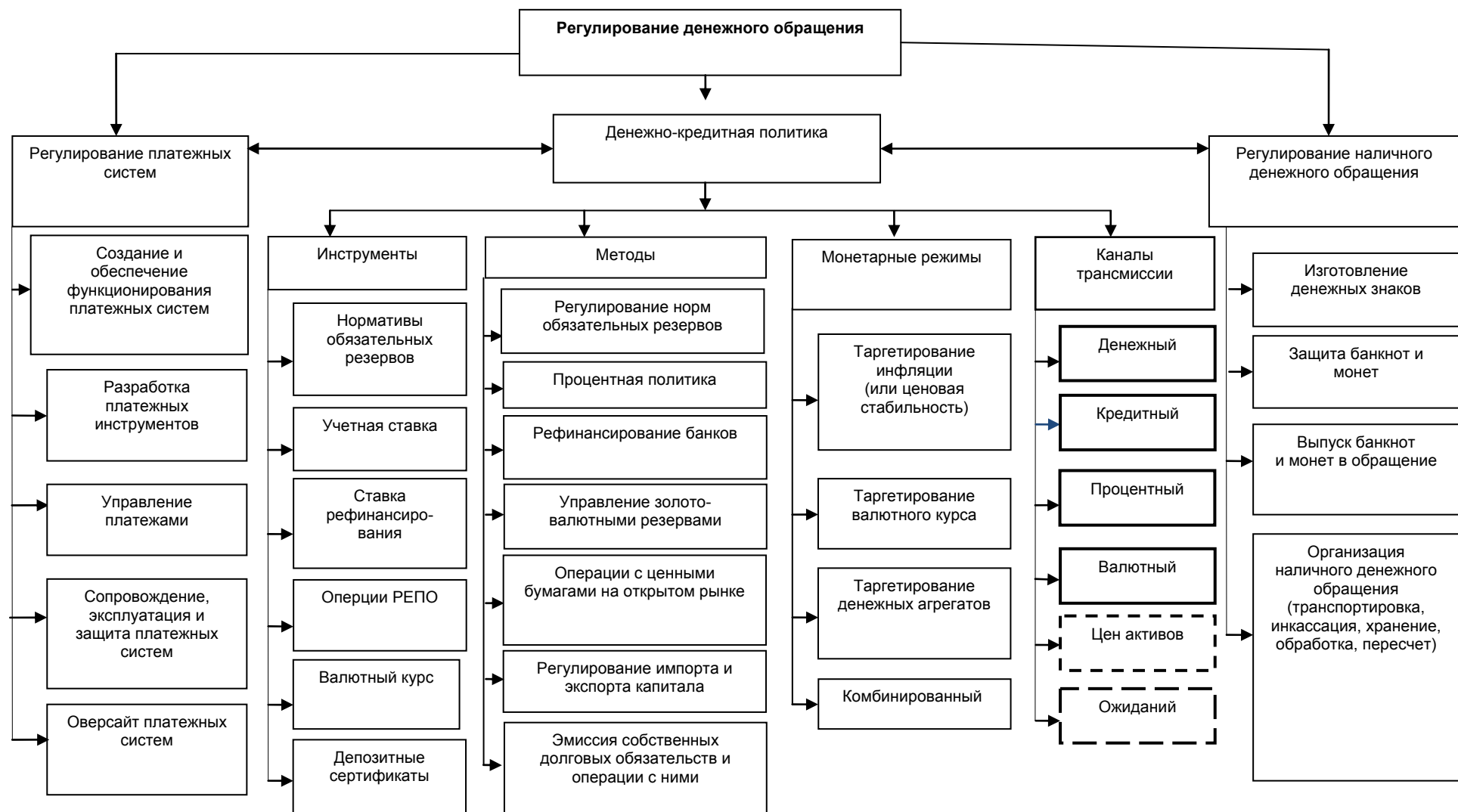

Рис. 1. Основные составляющие механизма регулирования денежного обращения

Каналы трансмиссии, контролируемые центральным банком: – монетарные (хорошо контролируемые) – слабо контролируемые

*Источник: составлено авторами

В настоящее время объем обязательных резервов, сформированных банками, колеблется в пределах 7–9% от показателя денежной базы. Из общей суммы обязательных резервов около 20% покрыты ОВГЗ, из которых примерно треть – облигациями, номинированными в иностранной валюте.

Следующим методом реализации денежно-кредитной политики, используемым в регулировании денежного обращения, является процентная политика, суть которой состоит в регулировании спроса и предложения денег путем определения их цены на основе установления определенных видов процентных ставок, основными среди которых являются официальная учетная ставка и ставки рефинансирования коммерческих банков.

В соответствии с мировой практикой, роль основного индикатора монетарной политики выполняет официальная учетная ставка центрального банка. В 2008 г. НБУ

установил эту ставку на уровне 12,0%. После этого с целью смягчения монетарной политики официальная учетная ставка снижалась пять раз и с 13.08.2013 г. установлена на уровне 6,5%. Однако, как свидетельствует опыт, учетная ставка НБУ еще слабо связана со ставками рефинансирования и ставками коммерческих банков, что сдерживает эффективность реализации процентной политики и функционирования процентного канала трансмиссионного механизма. При этом следует отметить, что в 2012–2013 гг. ситуация существенно улучшилась, и все ставки НБУ максимально были приближены к официальной учетной ставке (табл. 2). Однако, несмотря на снижение учетной ставки НБУ, и депозитные, и кредитные ставки коммерческих банков снижались медленно, что, на наш взгляд, было обусловлено экономической нестабильностью и низкой кредитоспособностью заемщиков, не удовлетворяющей требованиям банков.

Таблица 2. Процентные ставки в Украине в 2002–2012 гг., %

Процентные ставки	2008	2009	2010	2011	2012	2013 (оценка)
Учетная ставка Национального банка	12,0	10,25	7,75	7,75	7,5	6,5
Средневзвешенная ставка рефинансирования по всем инструментам	15,3	16,7	11,6	12,4	8,1	7,4
Ставка рефинансирования по кредитам на основе процентного тендера	16,6	20,6	11,1	12,5	7,7	7,2
Ставка рефинансирования по кредитам "овернайт"	16,0	18,1	11,3	9,4	8,8	8,7
Ставка рефинансирования по операциям РЕПО	13,8	21,6	9,4	12,6	7,9	7,2
Ставка по депозитным операциям НБУ	16,8	5,4	4,4	2,6	2,6	2,0
Ставки банков по кредитам в национальной валюте	21,6	20,1	16,2	17,6	18,4	15,6
Ставки банков по депозитам в национальной валюте	12,9	13,3	8,1	11,1	13,7	13,8
Ставки банков по межбанковским кредитам – всего	22,6	6,7	6,6	9,5	7,8	3,5

*Источник: составлено авторами

В 2005–2013 гг. главными инструментами рефинансирования коммерческих банков было рефинансирование по операциям РЕПО, кредиты, предоставляемые на основе процентного тендера, и кредиты "овернайт". В 2005, 2012 и 2013 гг. в небольших объемах предоставлялись стабилизационные кредиты, в 2006–2007 гг. – кредиты рефинансирования под залог имущественных прав на депозиты, размещенные в НБУ, а в 2006 г. и в 2008–2009 гг. – операции "своп" с коммерческими банками.

Вместе с тем следует отметить, что ставки рефинансирования НБУ существенно превышают ставки рефинансирования ведущих банков мира. Так, на 01.12.2013 г. ставка рефинансирования Европейского центрального банка (ЕЦБ) составляла 0,75%, Федеральной резервной системы (ФРС) США – 0,25%, Банка Англии – 0,5%, Банка Японии – 0,3%. Такой подход указанных центральных банков обусловлен, прежде всего, тем, что в последнее время они проводят экспансионистскую монетарную политику на основе реализации концепции "количественного смягчения".

Поэтому, на наш взгляд, НБУ, с учетом макроэкономической ситуации в стране, должен ориентироваться не просто на снижение учетной ставки, а на ее максимальное приближение к ставкам рефинансирования, на которые, в свою очередь, должны ориентироваться коммерческие банки, разрабатывая свою депозитную и кредитную политику. Это также связано и с тем, что в соответствии с теорией монетарной трансмиссии управление процентными ставками денежного рынка позволяет в краткосрочном периоде управлять состоянием денежного рынка, экономической активностью и, соответственно, инфляцией. При этом до последнего времени было принято считать, что создание каких-либо дополнительных стимулов для рефинансирования банков, особенно на длительные сроки, с монетарной точки зрения достаточно опасно, поскольку закладывает на перспективу основы экспансионистского ха-

рактера денежно-кредитной политики и может стимулировать инфляционные процессы.

Однако в результате кризиса многие центральные банки вынуждены были изменить свои подходы, и начали предоставлять рефинансирование на более длительные сроки, используя так называемые стабилизационные кредиты. Кроме того, в связи с продолжающимся финансовым кризисом центральные банки ведущих стран начали реализацию программ (механизмов) "количественного смягчения", суть которых состоит в предоставлении финансово-кредитным учреждениям значительных объемов дополнительной ликвидности. Первыми реализацию таких программ в 2009 г. начали США и Великобритания. Программа QE1 в США была рассчитана на сумму 1,7 трлн долл и предназначена для преодоления последствий банковского кризиса. На программу QE2 в 2010 г. ФРС США выделила 600 млрд долл. В 2011 г. на реализацию программы "Operation Twist" было направлено 400 млрд долл. В конце 2012 г. начата реализация программы количественного смягчения QE3, которая не имеет четких сроков, а объемы ее финансирования определяются исходя из ситуации на финансовом рынке.

Великобритания выделила на программы количественного смягчения 375 млрд фунтов стерлингов, что составляет почти 25% от ВВП страны. Банк Японии в 2010–2012 гг. направил на стабилизацию финансовой системы 65 трлн иен, а ЕЦБ в рамках программы количественного смягчения объявил о неограниченном выкупе государственных облигаций стран еврозоны.

Большое значение для обеспечения устойчивости денежного обращения имеет проведение центральным банком взвешенной валютной политики, что связано и с тем, что приобретение центральными банками иностранной валюты для формирования официальных резервных активов является одним из каналов эмиссии национальных денег. Несмотря на то, что роль валютного канала эмис-

сии денег постоянно снижается, значение валютной политики центрального банка остается достаточно высоким. До кризиса 2008–2009 гг. существовавший в Украине режим валютного курса можно было назвать как управляемый с элементами рыночного регулирования, а НБУ ставил задачу перейти к плавающему валютному курсу. Однако, начиная с 2008 г., в связи с финансовым кризисом НБУ был вынужден пойти на ужесточение нормативно-правовой базы в сфере валютного регулирования. Поэтому применяемый сегодня валютный режим можно классифицировать как регулируемый.

Ключевую роль в валютной политике НБУ играет официальный курс гривны к иностранным валютам, который с 2009 г. он определяется как средневзвешенный курс покупки и продажи валюты на межбанковском валютном рынке Украины за предыдущий рабочий день с диапазоном отклонений $\pm 2\%$.

Практика 2010–2013 гг. показала, что НБУ очень редко менял официальный курс. В условиях нестабильности финансовой системы и значительного объема внешнего государственного долга такая ситуация выглядит вполне логичной и оправданной, поскольку официальный валютный курс гривны используется, преимущественно, в операциях между НБУ и Государственным казначейством Украины. Поэтому относительная стабильность этого курса позволяет правительству снизить расходы по обслуживанию внешнего долга.

На наш взгляд, главные проблемы в разработке и реализации НБУ эффективной валютной политики состоят в высоком уровне долларизации внутреннего рынка, а также в недостаточной гибкости механизмов валютного курсообразования.

С целью решения этих проблем, на наш взгляд, необходимо:

- повысить уровень прозрачности и гибкости валютного курсообразования;
- создать условия для формирования института валютных маркет-мейкеров, используя для этого на первом этапе возможности и опыт государственных банков;
- расширить спектр используемых инструментов хеджирования валютных рисков и упростить механизмы работы с ними.

Развитию рыночных механизмов валютного регулирования во многих странах содействует институт маркет-мейкеров (валютных дилеров), функционирование которого позволяет повысить глубину и устойчивость валютного рынка. Сегодня на валютном рынке Украины единственным маркет-мейкером является НБУ, что ведет к централизации рынка. Поэтому в ближайшей перспективе было бы целесообразным создание в Украине условий для формирования института валютных маркет-мейкеров, функционирование которого позволит более точно определять валютный курс и снизить валютные риски.

С целью совершенствования управления валютными рисками должны быть расширены возможности использования форвардных операций, разрешено проведение операций "своп" между банками и хеджирование операций нерезидентов. Это обеспечит более надежное покрытие рисков, возникающих вследствие операций клиентов, и повысит уровень управления банковской ликвидностью.

Практика показала, что, несмотря на продолжающийся финансовый кризис, необходимо использование более гибких механизмов курсообразования, которые позволят обеспечить прогнозируемость обменных курсов и устойчивость платежного баланса, а также будут содействовать восстановлению доверия инвесторов и населения к денежному рынку. Эти механизмы должны

также защитить банковскую систему от внешних шоков, снизить валютные риски и уровень долларизации внутреннего рынка, повысить прозрачность и эффективность денежно-кредитной политики.

Вместе с тем следует отметить, что к данным процессам необходимо относиться взвешенно и прагматично, поскольку на глобальном финансовом рынке происходят крупные изменения, связанные с реформированием мировой валютно-финансовой системы. В результате этих изменений, как уже отмечалось, усиливается внимание центральных банков к валютной политике и повышается их роль в регулировании валютных курсов. По мнению А. Михайлова, с 2008 г. в мире возникла новая валютная система, которую он назвал "манипулятивной" [13]. Суть этой системы, на его взгляд, состоит в том, что рыночное регулирование курсов ведущих валют заменено их регулированием центральными банками путем двусторонних соглашений о взаимном обмене национальными валютами и доступе к ликвидным средствам ФРС США на основе валютных свопов.

На наш взгляд, такой подход можно назвать таргетированием валютных курсов центральными банками. Осуществляя валютные своп-операции, центральные банки фактически согласовывают динамику курсов своих валют к доллару США на основе договора о курсе валюты и цене свопа. Это позволяет существенно сгладить волатильность курсов, обеспечивает контроль над ними, делает денежно-кредитную политику более прогнозируемой, а ее влияние на экономику – более эффективным.

Впервые после мирового финансового кризиса валютные своп-линии были использованы ФРС США в 2009 г. с ЕЦБ, Банком Англии, Банком Японии и Национальным банком Швейцарии, а с 2011 г. – и с Банком Канады [13]. Вместе с тем, говорить о новой валютной системе, на наш взгляд, пока еще рано, поскольку официального закрепления она не получила, а проводимые операции можно охарактеризовать как расширение инструментария центральных банков по совершенствованию и координации их валютной политики в рамках глобальных механизмов регулирования.

Поэтому, наш взгляд, в сложившихся условиях с целью повышения устойчивости денежного рынка и денежного обращения необходима существенная корректировка валютно-курсовой политики НБУ, а также разработка необходимых защитных механизмов и усиление системы мониторинга валютного рынка.

Практическое использование центральными банками определенной совокупности инструментов и методов с целью решения конкретной задачи характеризуется понятием монетарного режима. В настоящее время наиболее эффективным монетарным режимом, содействующим обеспечению ценовой стабильности, принято считать режим таргетирования инфляции, который стал основой реализации монетарной политики центральных банков во многих странах мира, хотя в классическом виде применяется только в 26 странах. Некоторые центральные банки, в частности ЕЦБ, ФРС США, центральные банки Японии, Швейцарии, еще полностью не перешли к реализации данного режима, а используют лишь отдельные его элементы. Как свидетельствует исследование Международного валютного фонда (МВФ), в рамках данного режима в развитых странах инфляция поддерживается на целевом уровне или в пределах установленного диапазона в рамках 1–3%, а в развивающихся странах – на уровне 3–6% [14].

Таргетирование инфляции, являясь эффективным способом обеспечения стабильности цен и фиксирования инфляционных ожиданий, имеет большое значение для стран с формирующимся рынком, которые с 2000-х

годов начали переходить к использованию его отдельных элементов, поскольку полный переход к данному режиму сдерживается высоким уровнем инфляции.

В Украине в соответствии с "Национальным планом действий на 2012 год по внедрению Программы экономических реформ на 2010–2014 годы", утвержденном Указом Президента Украины 12.03.2012 г. № 187/2012, предусмотрен переход к монетарному режиму, базирующемуся на ценовой стабильности, а также реализация согласованной политики НБУ и Кабинета Министров Украины по обеспечению прогнозируемого уровня инфляции.

В соответствии с общепринятым подходом, основными элементами режима таргетирования инфляции являются:

- 1) определение центральным банком стабильности цен в качестве главной цели монетарной политики и установление четких количественных показателей инфляции;
- 2) высокий уровень операционной независимости центрального банка;
- 3) подотчетность центрального банка за обеспечение установленных целевых показателей инфляции;
- 4) проведение монетарной политики на основе оценки инфляционного давления и инфляционных ожиданий [15, 16].

На сегодняшний день в большинстве стран мира монетарный режим, основанный на таргетировании инфляции, рассматривается как составная часть монетарной политики центрального банка. В последние годы в рамках режима таргетирования инфляции, учитывая снижение темпов экономического роста, центральные банки многих стран снижали процентные ставки и проводили мягкую денежно-кредитную политику. Это способствовало повышению спроса на деньги и увеличению объемов кредитования. Однако, как показала практика, во многих случаях целевые уровни инфляции были превышены, а экономический рост не был обеспечен.

Кризис поставил под сомнение эффективность режима таргетирования инфляции как элемента обеспечения устойчивой основы денежно-кредитной политики. Это связано с тем, что, несмотря на стабильный экономический рост и низкий уровень инфляции в докризисный период, многие развитые страны не смогли обеспечить надежную основу финансовой стабильности. Практика в очередной раз поставила под сомнение тезис о возможности одновременного достижения высокого экономического роста и стабильности финансовой системы с помощью инструментов денежно-кредитной политики. Поэтому в условиях замедления экономического роста начинают преобладать опасения в отношении безоговорочной поддержки ценовой стабильности в ущерб экономическому росту, что требует корректировки процентной политики в сторону снижения стоимости денежного предложения и проведения экспансионистской монетарной политики.

В связи с этим в последние годы во многих странах наблюдается переход к гибкому режиму таргетирования, в рамках которого центральные банки основные усилия концентрируют на достижении целевого показателя инфляции в среднесрочной перспективе (2–3 года). Это позволяет совмещать реализацию главной цели монетарной политики с решением других задач, в частности, с обеспечением устойчивости денежного рынка и денежного обращения. В "Основных направлениях денежно-кредитной политики на 2013 год" НБУ поставил задачу стабилизировать прирост уровня потребительской инфляции в 2013–2014 гг. в диапазоне 4–6%, а начиная с 2015 г. – в пределах 3–5%.

При этом основным инструментом монетарной политики в рамках режима таргетирования инфляции

остается процентная ставка, уровень которой оказывает непосредственное влияние как на кредитный, так и на денежный каналы трансмиссионного механизма. Однако, как свидетельствует практика, использование инструментов краткосрочного действия не позволяет обеспечить долгосрочное и устойчивое регулирование денежного рынка и достижение долгосрочных целей. Если краткосрочные инструменты монетарной политики успешно используются для управления текущей конъюнктурой финансовых рынков и инфляционными ожиданиями, то для предотвращения дисбалансов в финансовой системе необходимы инструменты, характеризующиеся более длительным действием.

По мнению С. Эйфенгера и Э. Муягика, центральные банки в своих стратегиях монетарной политики должны значительно больше внимания уделять контролю над ростом широкой денежной массы [17]. Такой подход полностью согласуется с позицией МВФ, который рекомендует странам с развивающимися рынками усилить контроль над показателем денежной базы и сделать его операционным ориентиром денежно-кредитной политики. Достаточно показательным в этом плане является пример Аргентины, где в качестве целевого таргета избран не показатель уровня инфляции, а прирост денежного агрегата M2 в интервале 15,5–24,2%.

Выводы по результатам исследования.

Использование инструментов и методов денежно-кредитной политики с целью регулирования денежного обращения осуществляется на основе реализации определенного монетарного режима через каналы трансмиссионного механизма, как контролируемые (денежный, кредитный, процентный и валютный), а также слабо контролируемые центральным банком (цен активов и ожиданий). На основе использования разграничительного критерия Р.Джучи определены характер денежно-кредитной политики в Украине с преобладанием в 2006–2008 гг. экспансионистской политики, а в 2009–2013 гг. – ограничительной.

В среднесрочной перспективе обязательным условием эффективного функционирования денежного рынка Украины является реализация умеренно-жесткой денежно-кредитной политики на основе использования процентной и валютной политики в сочетании с эффективным управлением денежной базой и широкой денежной массой, что позволит сдерживать инфляцию, обеспечит устойчивость денежного обращения и экономический рост.

Монетарная политика центральных банков в рамках реализации режима таргетирования инфляции должна базироваться на сочетании эффективной процентной политики и таргетирования денежных агрегатов. В процессе такого "денежного" таргетирования количественные показатели денежной программы НБУ должны включать денежную базу, чистые международные резервы и чистые внутренние активы, что позволит расширить спектр используемых инструментов и повысит уровень регулирования денежного обращения.

Список використаних джерел

1. Borio C. Monetary operations in the financial turmoil / C. Borio, W. Nelson // BIS Quarterly Review, 2008. March. – P.31–45.
2. Nier E.W. Financial Stability and the Role of Central Banks: Lessons from the Crisis / E.W. Nier. IMF Working Paper, 09/70. April. 2009. – 64p.
3. Тобин Дж. Денежная политика и экономический рост / Дж. Тобин. – М.: Книжный дом "ЛИБРОКОМ", 2010. – 272 с.
4. Новые вызовы для денежно-кредитной политики в современных условиях : в 2-х кн. Кн. 2: Взгляд из Украины / под ред. акад. НАНУ В.М. Гейца, чл.-корр. НАНУ А.А. Гриценко; НАН Украины, Ин-т экон. и прогнозир. – К., 2012. – 360 с.
5. Науменкова С.В. Нові тенденції в монетарній політиці та діяльності центральних банків у посткризовий період / С.В. Науменкова, С.В. Міщенко // Банківська справа. – 2011. – №5. – С.12–29.

6. Houben A. Making Macroprudential policy operational / A. Houben, R. van der Molen, P. Wierls // *Revue de Stabilité Financière. Banque centrale du Luxembourg*. 2012. – P.14–25.

7. Global Risks 2012. Seventh Edition. – Режим доступа: <http://www.weforum.org/reports/global-risks-2012-seventh-edition>.

8. Dombret A. Europe's sovereign debt crisis – causes and possible solutions // Speech by Dr. Andreas Dombret, Member of the Executive Board of the Deutsche Bundesbank, to the Deutsche Alumni, Frankfurt am Main, 20 December 2011. – Режим доступа: <http://www.bis.org/review/r120111b.pdf?frames=0>.

9. Моисеев С.Р. Денежно-кредитная политика: теория и практика: учеб. пособие / С.Р. Моисеев. – М.: Московская финансово-промышленная академия, 2011. – 784 с.

10. Деньги. Кредит. Банки: учеб. – 2-е изд., перераб. и доп. / под ред. В.В. Иванова, Б.И. Соколова. – М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2009. – 848 с.

11. Науменкова С.В. Проблемы сбалансированности денежного рынка Украины / С.В. Науменкова. – К.: Наукова думка, 1997. – 55 с.

12. Джучі Р. Актуальні проблеми монетарної політики. Серія консультаційних робіт [РР/06/2009] / Р. Джучі, Р. Кіхнер, В. Кравчук. – Берлін-Київ: ІЕІПК, 2009. – 16 с.

13. Михайлов А. Валюта в стиле ретро / А. Михайлов. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.gazeta.ru/column/mikhailov/4860069.shtml#1031>.

14. Дувури Суббарао. Пересмотр финансовой структуры. Новое определение роли центрального банка / Суббарао Дувури // *Финансы и развитие*, МВФ, – 2010. – № 6. – С.26–27.

15. Прасад Э. Пересмотр финансовой структуры. После краха / Э. Прасад // *Финансы и развитие*, МВФ, – 2010. – №6. – С.22–25.

16. Роджер С. Таргетированию инфляции исполняется 20 лет / С. Роджер // *Финансы и развитие*. – 2010. – №3. – С.46–49.

17. Эйфингер С. Возврат монетаризма / С. Эйфингер, Э. Муягик. – Режим доступа: <http://www.germaniaplus.de/?p=9516>.

Надійшла до редколегії 25.06.13

С. Мищенко, д-р екон. наук
Університет банківської справи НБУ, Київ,
С. Науменкова, д-р екон. наук, проф.
КНУ імені Тараса Шевченка, Київ

РЕГУЛЮВАННЯ ГРОШОВОГО ОБІГУ НА ОСНОВІ ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДІВ ТА ІНСТРУМЕНТІВ ГРОШОВО-КРЕДИТНОЇ ПОЛІТИКИ

У статті досліджено методи та інструменти грошово-кредитної політики, а також особливості їх використання у механізмі регулювання грошового обігу в Україні в посткризовий період. Обґрунтовано підходи до визначення контрольованості центральним банком каналів трансмісійного механізму та їх вплив на стійкість грошового обігу.

Ключові слова: грошовий обіг; методи та інструменти грошово-кредитної політики; регулювання грошового обігу; трансмісійний механізм.

S. Mishchenko, Doctor of Sciences (Economics), Associate
National Bank of Ukraine Banking University, Kyiv,
S. Naumenkova, Doctor of Sciences (Economics), Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

THE REGULATION OF MONEY CIRCULATION ON THE BASIS OF USING METHODS AND INSTRUMENTS OF MONETARY POLICY

In the article it was researched the instruments and mechanism of safeguarding stability of money market on the basis of implementing the optimal monetary policy regime. It was determined the main directions of appliance the monetary policy methods and instruments to guiding money market stability and it was also investigated the influence of transmission mechanism on providing the soundness of money circulations.

Keywords: money circulation; methods and instruments of the monetary policy; the regulation of money circulation; transmission mechanism.

JEL R 1
УДК 330.1

S. Pavliashvili, Doctor of Sciences (Economics), Professor
Tbilisi Teaching University, Georgia,
D. Gubeladze, Doctor of Sciences (Agro Economics), Professor
Agrarian University of Georgia, Georgia

TRANSFORMATION OF PROPERTY RELATIONSHIPS AND ITS PROSPECTIVE IN GEORGIA

The scientific paper deals with the transformation of proprietary relations as an objective process, its essence, forms and character. The property right is shown as a basis of market functioning and the market can't operate without it. The advantage of private property in comparison with the state-owned one is underlined. The article refers to the peculiarities of current process of privatization in Georgia. The common assessment of privatization implemented in Georgia is clearly reflected. Also its political, economical, ideological-psychological, social, institutional results are characterized. The internal and external factors which prevented privatization from being implemented successfully in Georgia are described.

Keywords: Corporate management, Privatization, Transformation, Market reform, social and institutional effects, Private property, Market economy, private sector, implementation, inefficient state management.

The transformation of property relationship is an objective process and usually proceeds to the development of any social community. However, this process may even be of subjective character, as it is normally performed by economy subjects – state, companies and/or individuals. This means, that the success or failure of this process is determined by the quality of theoretical and practical knowledge of property relationship. Therefore, determining the starting point of their transformations should be based on the acknowledgement of property concept, its forms and development trends, which reveals the specific features of privatization theory.

In terms of contemporary market economy two basic forms of property are functioning: private and state property. Private property on the other hand covers individual and corporate types of property. Individual private companies are normally small business entities mostly running business activities in the area of crafts, agriculture and services. The owners of such

companies are one or more individuals, where labour efforts made by an individual or the family are mostly domineering. However, in case of necessity, other workforce is also employed. This part of economy is extremely dynamic, in spite of millions of small size business companies go bankrupt and terminate business, there are lots of other companies, formatted in their place.

Revision of problem. The world experience confirms that according to the existing criteria, taken altogether, the priority is given to private property. The main thing is that private property is the basis for freedom of a human being and thus supports its complete development; in western countries, the process of privatization keeps processing with different intensiveness. The following features of western privatization process attracts special attention: it is featured not with rapid mass privatization, but the long – term spot privatization.

The right of property is the basis for market functioning. The latter would not have existed without it. Market as an institute, is based on the entire complexes of norms, used by the subjects while setting up transactions and performing exchanges. These norms are fairly called market constitution, which cover the most important institutions such as: utilitarianism, purposefulness, openness, rationality, trust, expectation, freedom, legality, traditions.

Ongoing reforms. One of the significant directions in institutional reforms of Georgia has been the arrangement of the property state system organization, which was followed with establishing private property institutions, development of entrepreneurship, supporting large, small and medium size business entities, creating appropriate business environment for investment, formation of farmer economy, etc.¹

Although, the privatization process, currently happening in Georgia is particularly featured, considering the specification, characteristic to social – economic development, main trends are still similar to European and post soviet former socialist countries. We are referring to the objectives, stages and methods of privatization. Privatization represents one of the most important integral parts of economic reforms and policies in Georgia. Its purpose is to form market – competitive system, hasten private sector development, middle class formation, increasing manufacture efficiency, stimulation of economic growth, increasing budget incomes.

In Georgia, the specific volume of private sector has been annually growing within the whole domestic product and on the other hand, the government sector volume was correspondingly decreased. Consequently, the situation was similar with the specific volume of employees' quantity.

At the first stage of privatization, in terms of mass privatization, the greatest role was played by the application of privatization cards system. Procurement of the significant part of state property was mostly performed with the privatization cards, or the so called vouchers. Assets service has been actively involved into finding solutions to the popularization of this tax paying facility, as well as its drafts, nominal, good circulation, movement schemes, generally its sales and termination. Significant contribution to mass privatization process has been input by specialized card investment foundations.

Wide range of opportunities and benefits were provided to the labour collectives in order to select future proprietor or group of proprietors of their enterprise; they were authorized to purchase controlling interest of assets directly without competition, if the controlling interest remained at the disposal of the state and/or the share holding at the cost of 10 per cent of the authorized capital. At the same time, 30 per cent of the cost was held with privatization cards, while the monetary part of payment was settled with the 30% discounts or under credits, before total payment of voucher; that is to say under the condition of full payment, settled before the date of July 1, 1996.

This mechanism proved itself to be successful. It was used by about 600 enterprises, while 100 out of them completely procured the share holdings of the enterprise. As a result of this, through the direct procurement of share holdings, more than 64 thousand of individual and legal persons became major proprietors. They became the possessors of about 40 millions of stocks, along with the nominal value of more than 50 millions of dollars. While the enterprise works and the persons, equal to them got discount of 20 per cent for stocks and some of them even for free.

Issuing stocks resulted in delivering 11.5 millions of stocks to more than 200 thousand people, with the total nominal value of up to 16 million dollars, among which was about 8 million items of stocks for free with the value of 11

million USD. We agree with the opinion, that this form of privatization has certain shortcomings; this form puts people, employed in none-material industry, in a different position, for example teachers, doctors, culture workers, retired people, military people, students and leads to incorrect property differentiation.

In order to take part in the process of social security of poor population and mass privatization, certain part of privatized state property has been delivered for free to part of Georgian population in the form of privatization cards – vouchers. This campaign has started since March 1995. According to the details, obtained from the inventory of population, the number of population by that time composed 5,098,736 people, 4,264,541 privatization cards were delivered (which comprises 83.64%), among which 3,910,000 privatization card was put into good circulation, i. e. 925 per cent from the distributed cards.

Foreign investors were actively participating in tenders. 20 per cent of property, presented on specialized card auctions was purchased by foreigners.

Dynamics of privatization has been reflected by the speed of index growth according to certain regions and industries of economy, as well as pursuant to general synthesis (in spite of efforts, made to obtain material on enterprise privatization according to industries during the following years, no information has been gathered. However, the presented chart gives reference to the general condition).

As a result of active privatization policy, the main part of state property has been procured for the last 2003-2012 years. The quantity of privatization objects composed 5 757 items; with the total value of – 2 927 million GEL². Privatization started in a more intensive way in the areas of trade and domestic services, where most part of small size enterprise were involved. In 1993 – 1994 there were 5462 and 7238 enterprises privatized respectively, in agriculture industry – 897, in social area – 697, in the field of healthcare – 623, construction industry – 366, transport – 215, industrial entities – 198, in energy – 100 objects.

The fundamental condition for the development of Georgia is the quality of land property functioning. The greatest historic achievement has become land privatization, which has resulted into transforming most part of agricultural holding in private property. Private sector also refers to none-agriculture plots and areas.

After 2003, in the field of privatization, a new so called "aggressive privatization" was set up, which was also frequently named as "cabinet privatization". The government made a politic decision and accomplished total liberalization of property. Most challenging actions were made in the process of privatization. In most cases, this has been socially unjustified, but the main focus was to draw funds to the budget. Such aggressive and active policy of privatization was protested by certain groups of society. There have been no restrictions in the privatization process respective the alienation of so called "strategic" objects. Delivering property to offshore companies and those, belonging to other states has not been limited either³. It was aimed at increasing the flood of foreign investments into the country, as well as at rational distribution of resources. Investors are mostly interested in the fields, which are considered as natural monopolies in economy, such as: "Tbilgazi" (Tbilisi Gas), "Telasi" (Tbilisi Electric Power Station), "Tbiltskalkanali" (Tbilisi Water Supply Channel), Port in Poti, "Saktelekomi" (Georgian Telecommunications), "Georgian Energy Distribution Company", Electric Power Station, "Georgian Railway", etc.

This was supported by the solid monetary – credit system, managed inflation processes and the opportunities

provided by the local economy to the investors to receive high revenues, which has created the most attractive investment environment. All this has caused rapid processes of privatization. According to the details obtained from the year of 2012, there have been 27 thousand small and large objects privatized in Georgia.

Remarkable enough, the incomes of the state budget has been filled in by the funds, received from privatization. To our opinion, it is preferable to establish special foundation of privatization, from which these funds would be directed towards investments; this however, has not been accomplished neither under the previous nor the present government.

There are 1400 enterprises, presently functioning in Georgia, established through share participation, 70 per cent of which has been composed from the entities, working in medical, education and cultural fields. Most of these enterprises are unprofitable. This is why, the government should necessarily privatize them in accelerated pace. The entities, necessary for the immediate functioning of the state should remain under the government property. Government holding should be necessarily formed, which would unite these companies as independent private legal entities. This form will definitely support performance of state efficient functioning and increasing their profit –making.

Results of reform. General evaluation of privatization, held in Georgia, like in other countries, should be based on the classification of results; such classification however, requires differentiation of time and specific criteria.

Despite the mistakes, made in the field of state property transformation, the main objective – the formation of private institution has been still achieved. The process of privatization acquired an irreversible character.

Among economic results the following are remarkable: micro and macro efficiency of privatization; finance, budget stabilization; restructuring of enterprises; monopoly collapse of economy and creating specific environment for them; attract investments. Positive economic effect of privatization is doubtless especially for long term period, which finally serves the increase of budget revenues, achieving finance stability and rapid economic development. Under the short and medium terms, such results are hardly achievable, even under the regular and consequent circumstances.

Although, as a result of privatization, radical system changes took place in the country, private sector formation is primarily remarkable; however serious advance has not been occurred while achieving other goals, among them are the following: from the viewpoint of establishing social justice, increasing economic efficiency and budget incomes. Serious preventing factor has also been the mistake made in the strategy of privatization. This became apparent with the quantitative, property approach towards privatization, which was actually domineering; while its characteristic side –supporting living standard and increasing the efficiency of manufacture was considered in the least. This activity was not dedicated to achieving results in long – term period.

For years, relatively less efficiency of the Georgian economy was basically preconditioned with the low interest of potential foreign investors in the country; one of the main reasons for that has been distrust to the guarantees of private property protection.

In conformity with the constitution of Georgia, paragraph 21 – the authority of property and heritage in Georgia is acknowledged and secured. Cancelling commonly established authority for procuring, alienating or delivery of property is impermissible.

The constitution of Georgia also determines the conditions of property authority restrictions and confiscation in special cases, which are also strictly regulated⁴.

Thus, property authority in Georgia has been acknowledge and guaranteed under the local constitution and laws. However, few facts respective the infringement of property have become the subject for discussion by the Georgian Human Rights Defense Organization and not only by them.

As the researches showed, private sector formation in economy has become particularly important for the short and long-term development of the country along with the market infrastructure formation. Among them are: necessity of protecting bank, tax paying, insurance systems, court independent and objective decision – making and property inviolability. Successful development of market economy is being prevented by such negative and poor institution results such as: inefficient state management, its intervention into the high quality economy, low rate of competition, antimonopoly policy, absence of institutional environment for small and medium size business development, poor development of equity market and sometimes, even the distrust towards the economy of the country from the side of investors.

Therefore, although private sector has been formed as a result of privatization, solid grounds have been created for market relationship; however, at the same time, its social value has proved to be too high. The reason for that was not only the existence of poor government, or the mistakes made in the reform policy in general, but also in the selection of privatization strategy and its methods. Primarily, this strategy, as mentioned above, was less focused on social results, justice and increasing the manufacture efficiency. Secondly, the basic method for that was to procure the entity by its director and/or its other administrative staff members, which theoretically and practically prove to be less effective⁵.

For further privatization of enterprises in Georgia, procurement method was applied by its managers and employed staff; the next method was the form of direct sales, while the third in significance has been the mass privatization method. The latter has been chief in the following countries: Albania, Macedonia, Rumania, Russia, Slovakia, Slovenia, Tajikistan, Turkmenistan, Uzbekistan, the Ukraine, Croatia, that is to say in the countries which are not outstanding in high quality economic development and manufacture efficiency. As the international experience reveals, this methods makes achievement of economic efficiency possible. But it is quite a complicated task to find solution to, though. Social welfare issues are much more complicated to solve, while political objectives are relatively easy to achieve.

Restricted application of direct sales methods has not been characteristic to Georgia only. According to expert evaluation, in countries under the transitional economy, the total number of privatized enterprises has comprised 13% at the end of 1994, among which 43 per cent has been procured by the managers and staff members of this entity, while 24 per cent became the object of mass privatization; in 20 per cent of the enterprises overall, the privacy form has been changed through re-structuring, compensation method. Procuring assets by manager and personnel has been the basic method for 13 countries under transitional economy; mass privatization took place in 8 countries, while equity sales occurred in 4 countries.

Compared to other methods, lower rate of using of direct sales form in Georgia as well as other post Socialist countries are justified with the following main reasons: firstly, because the population and entities did not possess sufficient finances for more intensive procurement of state enterprise equities. We should also mention that most of the enterprises procured by the managers and staff members have been often unprofitable, as they did not have sufficient finance resources for economic

development and strategy changing. Another major reason for that is successful application of method, which requires a specific market existence of assets in the country, which is currently not available in Georgia. And it takes place only at an early stage of development only.

A mentioned, privatization in Georgia has been taking place at a very high social value until now; on the other hand, the basic method, which has been used, was selling enterprises to directors and other administrative staff members, which is less effective compared to direct sales method and prevents timely re-structuring. This is why developing new strategy of privatization and the problem of its implementation are especially urging at the time being, according to contemporary requirements of the country development. Prospective of privatization in Georgia will consequently depend on the quality of strategy development. New strategy developments should focus on the following:

- Strengthening its social orientation, considering the relativity of social, economic and other factors;
- Strengthening institutional elements of privatization – perfection of legislation, sharp decrease of corruption and shadow economics scales; liquidation of criminal transactions and supporting competition from all sides.
- Classification of enterprises according to profitability level, their re-structuring, sanction performance and hastening privatization;
- Matching long and short term interests of the government. Privatization should be discussed not as the policy of management and disposal of state property, but also as the part of the government structure and institutional policy. Therefore, while making the decision on state property privatization, it is necessary to take the following factors into consideration: social and economic efficiency of privatization, extension of tax-paying market, creating supplementary employment, supplying the market with goods and services, increasing production efficiency, raising living standards, decreasing the scales of corruption and shadow economy, the perfection of social structure among which are the following: high speed development of informative field for education, science, healthcare areas. The greatest essence is attached to achieving compatibility of individual, corporative, social and state interests.

State, as well as any other form should hold an international strategy, which would anticipate their functioning in any country at any stage of value added tax

system formation. For example human resources, finances and raw material is available in any world country. Similarly, scientific-research works, test – construction procession, manufacturing may be performed in one country, while markets may appear in a number of other countries. The countries and companies should consider their own priorities as well as those of other countries and companies on the local, as well as world markets. Otherwise, it would have been impossible to achieve success in terms of growing competitive fight.

Organizations and companies are not required to have all forms of activities: scientific- research, test- construction activities and/or marketing and sales sections. The practice has been established, when organizations sign agreements with other companies to accomplish certain duties, through setting up the distribution of resources and strategic alliances. Buyers and suppliers are inevitable elements of this network. Extending network organizations are supported with wide introductions of informative technologies. As F. Colter mentioned, business alliances are becoming more and more common, which substitute single operation and lead to the entire network of partner organizations.

As experience showed, modern companies are cannot be of closed type, which is primarily involved in implementation of its own interests and objectives. The main goal of management is to satisfy the interests of its share holders, however corporative management should consider the interests of other owners of capital. This is because, any company is interested in economic wellbeing. This consequently increases the importance of ethic and behavior code among companies, significance of supporting none-profit, culture and other organizations, provided by them. Raising the role of multi-national companies causes development of international standards for global corporations, which currently are being worked on intensively.

Reference:

1. Asatiani R. – Institutional transformations, Economy of Georgia, Tb. 2012, pg. 37.
2. Economic Revision of Georgia, 2012.
3. Economic transformation of Georgia. 20 years anniversary of independence. European Initiative. Liberal Academy Tbilisi. Tb. 2012. Pg. 46.
4. Pavliashvili. S.P. – Problems and Phenomenon of Privatization in Georgia. Tbilisi, 2009. Pg. 134.
5. Pavliashvili. S.P. – Problems and Phenomenon of Privatization in Georgia. Tbilisi, 2009. Pg. 138.

Надійшла до редакції 28.06.13

С. Павлиашвили, д-р экон. наук, проф.
Тбилисский учебный университет, Грузия,
Д. Губеладзе, д-р агроэкон. наук, проф.
Аграрный университет Грузии, Грузия

ТРАНСФОРМАЦИЯ ОТНОШЕНИЙ СОБСТВЕННОСТИ И ПЕРСПЕКТИВЫ ИХ РАЗВИТИЯ В ГРУЗИИ

В статье проанализированы сущность, формы и характер объективного процесса трансформации отношений собственности. Показано, что право собственности является фундаментом функционирования рыночной экономики. Раскрыты преимущества частной собственности над государственной. Охарактеризованы особенности реформирования отношений собственности в Грузии. Дана общая оценка процесса приватизации в Грузии. Охарактеризованы её политические, экономические, психологические, идеологические, социальные и институциональные результаты. Раскрыты внешние и внутренние факторы, препятствующие успешному проведению приватизации в Грузии и даны рекомендации по их преодолению.

Ключевые слова: корпоративный менеджмент, приватизация, трансформация, рыночные реформы, социальный и институциональный эффекты, частная собственность, рыночная экономика, частный сектор, реализация, неэффективное государственное управление.

С. Павліашвілі, д-р экон. наук, проф.
Тбіліський навчальний університет, Грузія,
Д. Губеладзе, д-р агроекон. наук, проф.
Аграрний університет Грузії, Грузія

ТРАНСФОРМАЦІЯ ВІДНОСИН ВЛАСНОСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЇХ РОЗВИТКУ В ГРУЗІЇ

У статті проаналізовано сутність, форми і характер об'єктивного процесу трансформації відносин власності. Показано, що право власності є фундаментом функціонування ринкової економіки. Розкрито переваги приватної власності над державною. Охарактеризовано особливості реформування відносин власності в Грузії. Надано загальну оцінку процесу приватизації в Грузії. Охарактеризовано її політичні, економічні, психологічні, ідеологічні, соціальні та інституційні результати. Розкрито зовнішні і внутрішні чинники, що перешкоджають успішному проведенню приватизації в Грузії і дані рекомендації щодо їх подолання.

Ключові слова: корпоративний менеджмент, приватизація, трансформація, ринкові реформи, соціальний та інституційний ефекти, приватна власність, ринкова економіка, приватний сектор, реалізація, неефективне державне управління.

JEL F55
УДК 339.9Є. Поштар, здобувач
КНУ імені Тараса Шевченка, Київ

ГЕНЕЗА КОНЦЕПЦІЙ ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ФІНАНСОВОЇ ІНТЕГРАЦІЇ ЄС

Стаття присвячена аналізу сучасних теорій та концепцій валютно-фінансової інтеграції в ЄС, даються характеристики генези системи наддержавного регулювання фінансових ринків, важливим тенденціям та перспективам розвитку економічної конвергенції Євросоюзу.

Ключові слова: інституція; інституціоналізм; валютно-фінансова інтеграція; критерії конвергенції; фінансова глобалізація.

Постановка проблеми. Створення інституційних структур єдиного фінансового простору у межах інтеграційних угруповань продиктовано, насамперед, прагненням набути/зберегти та зміцнити позиції регіональних альянсів як центрів світової економіки, сформувати єдині локальні фінансові ринки (відносно автономні, проте ліквідні і стійкі до зовнішніх впливів), посилити позиції у світовій конкурентній боротьбі. Високий якісний рівень системної взаємозалежності міждержавних фінансових інституцій із міжнародними становить суть фінансової глобалізації. Масштаби глобалізації економіки і фінансів сучасного світового господарства можна проілюструвати таким чином: за останні 30 років обсяг міжнародної торгівлі зріс у 1,47 раза, прямих іноземних інвестицій у 9,5, міжнародних вимог у 4,8, а глобального потоку капіталу у 7,4 раза [1, с. 5]. Особливістю становлення та розвитку інституцій фінансової інтеграції є те, що ЄС більшою мірою конфедеративне утворення (щоправда, зі значними елементами федерації) суверенних держав, які здійснюють самостійні економічні та соціальні політики, формують національні бюджети і податкові системи. Проте, загалом, еволюція фінансово-інституційної структури ЄС відображає закономірну тенденцію переростання цими інтеграційними об'єднаннями меж державного суверенітету, надання країнами-членами дедалі більшої кількості повноважень і прав наднаціональним органам. Тобто, відбувається процес поступової трансформації конфедеративного типу наднаціонального економічного угруповання у федеративний, що має безпосередній вплив як на формування єдиної фінансової політики країн ЄС, так і на реальну можливість урядів країн-учасниць безпосередньо впливати на економічну кон'юнктуру за допомогою бюджетно-податкових та грошово-кредитних інструментів.

Аналіз основних досліджень. Нині дослідження проблем фінансової гармонізації в межах інтеграційних процесів ЄС здійснюють ряд вітчизняних учених, таких як І.Чугунов, Є.Камінський, Н.Шаповалова, Г.Яворська [2, 3, 4, 5], зарубіжні економісти Б.Депо, К.Фридрих, Д.Гегнон, Р.Манделл [6, 7, 8, 9] на основі різних методологічних і теоретичних підходів, заснованих на теорії міжнародного руху капіталу. Однак новітні проблеми взаємозв'язку і взаємодоповнення різних рівнів і структурних елементів системи фінансово-інституційних інструментів ЄС ще в достатній мірі не досліджені. Хоча валютна інтеграція і є частиною економічної інтеграції, її не слід розглядати тільки як завершальну стадію інтеграційного процесу.

Метою статті є аналіз різних підходів до дослідження феномену регіональної фінансової інтеграції в контексті формування концепцій інтеграційного розвитку ЄС.

Виклад основного матеріалу. Еволюцію теоретичних основ інституціалізації євроінтеграційного процесу представлено ґрунтовними розробками представ-

ників федералізму (неофедералізму) (А.Етціоні, Дж.Піндер), які можна вважати радше теоретичними підходами, ніж теоріями функціоналізму (Д.Мітрані), неофункціоналізму (Е.Хаас, Д.Най, Р.Кеохейн, Л.Ліндберг, Ф.Шміттер) і його альтернативними концепціями, такими, зокрема, як міжурядовість (інтергавернменталізм) (С.Хоффман) та інституціоналізм (П.Пірсон, К.Армстронг, С.Балмер). Окремо потрібно відзначити теорію комунікації К.Дойча і найпопулярнішу нині теорію ліберального міжурядового підходу А.Моравчика. Вони зосереджувалися на широкому колі проблемних питань щодо форм і механізмів обмеження чи, навпаки, посилення наднаціональних інституцій у контексті національного суверенітету в процесі інтеграції.

Першим фундаментальним дослідженням інституційних концепцій процесу інтеграції став функціоналізм Д.Мітрані, який вважав, що необхідно не шукати ідеальну форму міжнародного співтовариства, а розкрити ті функції, які воно має виконувати – чіткий поділ функціональних сфер і секторів, що зводить до мінімуму конфлікти між державами за допомогою раціонального регулювання, а створення міжнародних організацій між двома та більше країнами для розв'язування питань, що їх цікавлять, є основним кроком у цьому процесі. Він також визначив основу критеріїв так званої оптимальної валютної зони – певних передумов, яких мають дотримуватися члени валютного союзу для запобігання негативних наслідків зовнішніх шоків [10]. Ця теорія заклала основи для низки досліджень у галузі формування валютних союзів, аналізу географічної області із жорсткою фіксацією валютних курсів, щодо критеріїв ефективного здійснення макроекономічної політики в межах окремого об'єданого простору, що стало визначальним для розуміння концепції валютно-фінансової інтеграції ЄС. Згідно з теоретичними розробками на основі цих критеріїв країни повинні оцінити вигоди та втрати при входженні у валютну зону й ухвалити рішення про доцільність валютної інтеграції. Фактично, федералізм і функціоналізм, незважаючи на принципові відмінності у підходах і методах аналізу, можна об'єднати у так звану наднаціональну парадигму (supranational paradigm). Д.Мітрані критикував тверду формалізацію державних структур і прив'язку до певної території, надаючи величезного значення створенню транснаціональних інститутів, покликаних ефективніше виконувати ті функції, що забезпечують потреби всіх людей, незалежно від їхньої національної приналежності або підданства. Крім того, він, а також А.Спінеллі, Г.Бругманс, К.С.Вейра, А.Етціоні [11] вважали, що в системі, де функції держав виконують міжнародні організації (транснаціональні інститути), різко скорочується ризик міжнародних конфліктів.

З огляду на майбутнє розширення ЄС дуже цікавим є теоретичне узагальнення Д.Мітрані щодо виокремлення дихотомії концепції континентальних уній (де

пріоритетом є визначення території членів об'єднання і "чужинців" та концепції світової, універсальної ліги (як визначення функцій із метою інтеграції при врахуванні якомога більшої кількості інтересів їх учасників). У цьому зв'язку ключового значення набувають дві тези Д.Мітрани. По-перше, регіональні інтеграційні проекти відтворюватимуть територіальні квазідержавні функції, але вже на наднаціональному рівні, де вирішальну роль відіграватимуть не всі, а лише найпотужніші держави. По-друге, успішність створення спеціалізованих європейських інституцій (наприклад, Європейського об'єднання вугілля і сталі та Євроатома) приводить до появи локальних, регіональних міжнародних економічних організацій нижчого рівня, спеціальних функціональних зон, у межах яких міждержавними об'єднаннями здійснюються економічна, технологічна або інша функції. У межах структурного функціоналізму Т.Парсонса поняття "об'єднання" розглядається у контексті проблематики інтеграції соціальної системи. Оскільки розвиток останньої відбувається за принципами диференціації й ускладнення, то інтеграція трактується як розробка єдиних функціональних і ціннісних складових наднаціональних інституцій [12].

У межах теорії неофункціоналізму логіку інтеграції було вперше розроблено і проаналізовано Е.Хаасом, який дав найповніше визначення інтеграційного процесу, який не можна досягти шляхом доказів раціональності та конституційних проектів, а лише засобами економічного зростання і розробки спільної стратегії розвитку (увійшов в історію економічної думки як "технократичний підхід Е.Хааса") [13, с. 51]. На думку Е.Хааса, розвиток інтеграційних процесів визначається послідовністю переходів від однієї до іншої стадії інтеграційної взаємодії, що означає розвиток і спадкоємність інтеграційних форм та інституцій там, де для цього нарізні умови. Неофункціоналіст Ж.Монне також виходив із того, що національні уряди швидше погодяться на втрату своїх суверенних прерогатив, якщо процес інтеграції буде здійснюватися поетапно і погалузово (насамперед в економічній сфері) відповідно до чітко визначених функцій і завдань. Окрім того, функціональний метод передбачав комбінацію негативної (скасування бар'єрів) і позитивної (дотримання спільної політики) форм інтеграції. Таким чином, теза Ж.Монне вдало поєднувала ідею федеративного наднаціонального об'єднання із прагматичним баченням конкретних економічних та політичних реалій. Для Е.Хааса ця теза Ж.Монне лягла в основу його дослідження збігів переваг і прагматичних інтересів політичних суб'єктів у Європі. Неупереджений і критичний підхід до теорії європейської інтеграції загалом і до творчого доробку Д.Мітрани, зокрема, дозволив Б.Розамонду виокремити сім позицій щодо пояснення стратегії, яка слугувала основою створення ЄС [14], провідною з яких стала: "створення вищого органу Співтовариства, не обтяженого багажем суперечливих національних інтересів, із повноваженням спостереження за інтеграційним процесом та надання йому можливості діяти як організатору подальшої інтеграції".

Центральним елементом неофункціоналістської теорії є концепція "ефекту переливання" (spillover) Л. Ліндберга (точніше, це ідея "переливання" процесу регіональних змін – як поглиблення інтеграції – крізь сегменти чи сектори реально діючої системи), яка наразі значно модифікована до реалій євроінтеграційного процесу. Вона широко поширена в західній економічній науці для теоретичного тлумачення всього ланцюга європейської економічної інтеграції: переростання зони вільної торгівлі

в митний союз, згодом – у спільний ринок, а надалі – в економічний, валютний і політичний союзи. Підсумком розвитку економічно виправданої інтеграції є інституційні зміни і наднаціональні інтеграційні інституції, що дозволяють щонайкраще виділити та захистити спільний інтерес учасників інтеграції, однак неоекціоналісти відкидають думку про автоматичну дію цього ефекту. Більшість постулатів неоекціоналізму виявилися спростованими практикою європейської інтеграції, однак неоекціоналізм відіграв значну роль у подальшому розвитку теорії інтеграції і конвергенції в контексті аналізу впливу політики на економіку. Що стосується реалізму і неореалізму, то їх ідеї засновані на тезі, що держави залишаються у стані конкуренції і кожна з них керується правилами конкурентної боротьби (Г. Моргентау, М.Линд [15], К.Уолтс [16], Т.Вейс [17], Х.Кохлер [18]). Тобто, європейська інтеграція не вписувалася в концепції реалістів і неореалістів про динаміку формування міжнародних інституцій, вони вважали її своєрідною аномалією, яка з'явилася в ході холодної війни.

Виникнення теорії міждержавного (міжурядового) підходу (її ще називають теорією інтергавернменталізму) у вивченні ролі інституцій у процесі інтеграції пов'язане з іменем С.Хоффмана, який визначив сфери економічних відносин, у яких головну роль відіграє взаємодія суспільств, а у зв'язку зі зниженням ролі національних держав у цих сферах інтеграція слугує для них зручним інструментом збереження контролю. Міжурядовий підхід можна вважати своєрідною імплантацією ідей новітнього політичного реалізму, де держави, згідно із С.Хоффманом, у межах інтеграційного об'єднання мають суттєві переваги над інституціями неінтеграційного утворення. Він стверджував, що логіка Ж.Монне – Е.Хааса спрацьовує лише у сфері економічної інтеграції за умови збігу інтересів суб'єктів, а в політичній інтеграції пріоритет ідеологічних і прагматичних інтересів політичних еліт визначає генезис інтеграційного процесу. Зокрема, у сфері "низької політики" держави готові до інтеграції та співпраці, тоді як у сфері "високої політики" обмеження суверенітету є справою досить проблематичною [19]. Представник ліберального інтергавернменталізму Д.Пучала дав визначення ЄС як "системи згоди" (concordance system) – складного цілого, у якому держави-нації зберігають своє значення і є головними діючими особами. У цей же період активно формуються теорія міжнародного суспільства британської економічної школи М.Уайта, Х.Булла й Т.Данна [20, 21, 22] і конструкціоністська теорія П.Бергера, Т.Лукмана, Е.Адлера й Т.Райза [23, 24, 25, 26], в основі яких лежали дослідження якісних і кількісних складових інтеграційних моделей під впливом зовнішніх чинників оточення і внутрішніх, пов'язаних із діяльністю національних інституцій.

У дослідженнях засновника теорії комунікацій К.Дойча успіх інтеграційного утворення залежить від зовнішніх обставин і чинників, серед яких він виділяє: спільні взаємовідносини держав, сумісність загальних цінностей, спільну відповідальність, ступінь загальної ідентичності, "створення співтовариства безпеки між державами регіону" [27, с. 51–53]. Сучасна концепція урядових мереж Анн-Марі Слотер аналізує співвідношення наднаціональних і міжнародних чинників інтеграції, наднаціональних і національних інституційних рівнів управління [28, 29, 30, 31].

Основні положення теорії багаторівневого управління Д.Пітерсона, А.Стоун-Суїта й У.Сандхольца, багаторівневого уряду Л.Хоуга, Г.Маркса і К.Бланка, концепції "дирижизму" Я.Тінбергена, Р.Санвальда, І.Штолера на

базі прозорого характеру системи управління ЄС, вертикального і горизонтального рівнів децентралізму обґрунтовують можливість як побудови системи децентралізованого багаторівневого управління в ЄС згідно з місцевим, регіональним, національним, транснаціональним і міжнародним "ярусами", так функціонування міжнародних інтегрованих структур на основі розробки їх учасниками загальної економічної політики і погодженого соціального законодавства [32, 33, 34, 35]. Ці моделі ґрунтуються на тезі, що держави припиняють відігравати свою ключову роль у процесі інтеграції, проте делегування владних повноважень із рівня держави на рівень над- або міждержавної структури не вирішить багатьох соціальних проблем, а лише перенесе вічне протистояння між державою, її інституціями і громадянським суспільством на новий, складніший рівень, і зовсім не приведе до подолання кризи моделі ліберальної суверенної держави.

Американський економіст Б.Балаша систематизував динамічні ефекти інтеграції та їх вплив на темпи зростання ВВП країн, що інтегруються, і запропонував схему, яка нині є класичною і прийнята за основу інституційного розвитку багатьма міжнародними економічними організаціями: "зона вільної торгівлі – митний союз – єдиний спільний ринок – економічний союз – валютний союз – політичний союз". Наразі усі щаблі інтеграційного розвитку пройшов лише ЄС, тоді як інші інтеграційні угруповання пройшли перший, деякі частково другий рівні. При цьому статистичними ефектами інтеграції є, по-перше, "створення торгівлі", коли внаслідок створення зони вільної торгівлі і митного союзу відбувається заміщення дорогого внутрішнього продукту дешевшим імпортом, по-друге, "відволікання торгівлі", якщо відбувається заміщення дешевого імпорту із третіх країн дорожчим імпортом із країни-партнера (концепція Дж.Вінера і М.Біі).

На основі міжкурядового підходу та відмінностей між "формальною" і "неформальною" інтеграціями А. Моравчік разом із В.Уоллесом висунули гіпотезу, що національні держави залишаються ключовими діючими фігурами у процесі інтеграції, а міждержавні інститути є продуктом співпраці національних еліт" [36, с. 28]. Дуже цікаву думку висловив А.Моравчік, що Євросоюзу, його інституціям та особливо його лідерам не вистачає "головного проекту", навколо якого слід було б об'єднатися заради подальшої інтеграції, а отже, після пілотованості успіхів, Європа досягла небезпечної межі, коли подальше об'єднання стає не вигідним. Концептуальні позиції федералістів, функціоналістів і неофункціоналістів, а також інституціоналістів загалом являють собою класичну теорію інтеграції, яка може бути застосована до аналізу інтеграційних процесів у різних регіонах світу, однак необхідно зауважити, що найбільших успіхів у цьому напрямі досягли представники тих теоретичних шкіл, предметом дослідження яких стали інститути європейської інтеграції.

Безумовно, кожний із зазначених вище підходів має право на існування, кожний по-своєму індивідуальний і містить певне раціональне зерно. Зараз у зв'язку з розширенням ЄС за рахунок вступу до нього нових країн, розроблено низку моделей подальшого розвитку європейської інтеграції шляхом її поглиблення. Серед них: теорія "міцного ядра" В.Штойбле; концепція "конфедерації" Ф.Міттерана; ідея створення "центральної групи" у ЄС (В.Жискар Д'єстен і Х.Шмідт); концепція розвитку "різних швидкостей" інтеграції, теорія "концентричних кіл" Ж.Делора, доповнена поняттям "європейських авангардів" тощо. Наприклад, теорія "концентричних кіл"

Ж.Делора передбачає дедалі вищий рівень інтеграції у напрямі "центру" євроспільноти, яким мали б бути країни ЄС після створення політичного союзу, спільного ринку та господарського і валютного союзів. Далі йдуть країни Європейської асоціації вільної торгівлі, наближені до ЄС у господарському і правовому сенсі. Зовнішнє коло утворюють країни, асоційовані з ЄС, що претендують на повноправне членство. Четверте, найширше коло – це країни – члени ОБСЄ як спільний простір європейської співпраці. Наукова вагомість цих проблем полягає також у тому, що нині, за умови докорінної трансформації ЄС, вкрай необхідно розробити нові моделі євроінтеграційного процесу, принаймні теорію розширення ЄС. Зазначимо, що такі спроби вже спостерігаються у західній економічній і політологічній літературі [37, 38, 39, 40, 41, 42]. З'явилися навіть роботи, у яких "розраховуються" вигоди і втрати ЄС від розширення на Схід [43].

В основних концепціях західних теорій регіональної інтеграції рівень фінансової складової відрізняється як кількісними, так і якісними параметрами. Так, у межах ринкової школи (представники цієї школи Г.Кассель, Ж.Рюефф, Р.Арон, В.Ріпці, А.Предоль) регіональну інтеграцію досліджують через постулат економічного лібералізму і аналіз фінансової складової фактично відсутній. "Зародки" фінансової складової економічної інтеграції ринково-інституційної школи (представниками цієї школи є В.Репке, М.Алле, Д.Кізінг, Р.Майкселл, А.Філіп, Р.Купер, Б.Баласса, Д.Вайнер, М.Алле) можна знайти, по-перше, у необхідності регулювання взаємних економічних зв'язків (інтеграція національних господарств не може бути досягнена лише ринковими методами), по-друге, – у перевагах, пов'язаних із погодженням політик урядів у певних сферах економічної діяльності (а-пріорі – фінансової). Щодо фінансової складової економічної інтеграції структурна школа (представники цієї школи П.Стріттен, Г.Мюрдаль, А.Маршалл, Ф.Перру, Ч.Кіндлебергер, П.Майлз) зробила суттєвий крок уперед: раціональна господарська структура всього регіону, що інтегрується та базується на оптимальній економічній політиці, має бути не просто сумою національних економік, а досконалішим господарським організмом з комплексним використанням усіх важелів (ринкових, монополістичних й інституційних). Квінтесенцією розуміння важливості фінансової складової є така теза П.Хадельберга: "Під інтеграцією слід розуміти спільну політику зайнятості, спільну монетарну і фінансову політику, а також спільну антимонопольну політику" [44, с. 53–54]. Фінансовій складовій у диригентській школі інтеграції (Р.Купер, Д.Пайндер, Я.Тінберген, І.Штоллер) щодо функціонування міжнародних та регіональних інтеграційних структур відведено особливу роль – створення постійного регулюючого органу з боку наднаціональної інституційної структури (у т.ч. й у валютно-фінансовій сфері). У цьому вбачається прообраз наднаціональних європейських фінансових інституцій сьогодення – ЄЦБ, ЄІБ, ЄФФС та ін.

У межах існуючих наукових шкіл виникли й альтернативні концепції регіональної інтеграції: а) двошвидкісні, різношвидкісні та багатшвидкісні моделі (різні стартові умови країн – учасниць інтеграції потребують витрат неоднакової кількості часу для їх досягнення); б) концепція гнучкої геометрії або селективної інтеграції (участь членів об'єднання і третіх країн в окремих інтеграційних заходах, на такій основі країни ЦСЄ співпрацюють з ЄЦБ, ЄІБ тощо). Окремо необхідно виділити модель так званої "диференційованої інтеграції" для країн – членів ЄС, що бажають більш поглиблено брати

участь в окремих сферах/програмах/проектах, використовуючи інститути, механізми і методи ЄС. Однак наведені вище концепції також неможна вважати розгорнутим теоретичним дискусом щодо ролі і місця валютно-фінансової складової регіональної економічної інтеграції, що перетворилася нині у важливий структурний елемент інтеграційних процесів глобального виміру. Наразі генезис інституційної структури ЄС супроводжується дедалі складнішими формами конвергенції країн єдиного західноєвропейського простору – від митно-тарифної і техніко-технологічної до валютно-кредитної і господарсько-правової.

Дотепер у професійному середовищі не склалося спільного підходу до визначення поняття "фінансової інтеграції". У стадії формування перебувають дослідження про її рушійні сили, механізми й основні економічні закономірності. Осмислення процесів європейської фінансової інтеграції (як найдинамічнішого світового фінансового ринку) особливо важливе в контексті якості і динаміки комплексної трансформації міжнародної фінансової системи, що відбувається в умовах глобальної економічної кризи і поточної боргової кризи країн – учасниць єврозони. По-перше, сучасна європейська (регіональна) валютно-фінансова інтеграція розвивається на основі створення єдиного ринку капіталів у межах ЄС і на єдиній монетарній основі – валютному союзу країн єврозони. По-друге, вона має єдину регуляторну основу, що сприяє як гармонізації законодавчих, регуляторних, наглядових умов діяльності фінансових інститутів у різних країнах ЄС (Financial Services Action Plan – FSAP), так і створенню комплексу регуляторних заходів з метою інтеграції європейських фінансових ринків, створення сильних і ліквідних ринків капіталу в Європі та ефективної конкуренції для задоволення потреб споживачів. По-третє, вона сприяє створенню ефективних загальноєвропейських платіжних систем, інтеграції ринків банківських послуг, фондового ринку, страхування, фінансових інструментів та управління фінансовими активами (asset management).

Інтенсивність розвитку фінансової інтеграції в різних регіональних інтеграційних угрупованнях можна простежити за сукупністю кількох показників.

1. Показник частки у відсотках від сумарного валового національного продукту, що припадає на внутрішньорегіональний товарообіг, експорт, імпорт. При цьому важлива й динаміка зазначеного показника, що дозволяє встановити, підсилюється інтеграційна складова в економічному розвитку чи ні.

2. Показник частки внутрішнього регіонального товарообігу у відсотках до загального сукупного зовнішньоторговельного обігу країн регіональних інтеграційних угруповань. Чим він вищий, тим міцніші взаємозалежні і взаємодоповнювальні економіки країн-партнерів як єдиний регіональний простір.

3. Показник обсягу взаємних ПІІ усередині інтеграційного угруповання порівняно з ПІІ країн – учасниць угруповання в інші країни світу. Зокрема, у ЄС взаємні ПІІ країн-членів у 1980 р. становили 25 % потоку загальних інвестицій на території ЄС, а вже на початку нинішнього століття цей показник наблизився до 50 %.

4. Показник порівняння кількості об'єднань компаній (поглинання, взаємної участі) усередині інтеграційного угруповання з кількістю злиттів і поглинань, спільних підприємств із фірмами інших країн світу.

З динамікою цих показників безпосередньо пов'язаний подальший розвиток "углиб" ЄЄПП (Single European Payment Area – SEPA) на всій території ЄС, у межах яко-

го компанії й інші клієнти банків уже здійснюють та отримують платежі у євро за єдиними базовими умовами в єврозоні. Це сприяє не тільки підвищенню ефективності міжнародних розрахунків, нівелюванню відмінностей між внутрішнім і транскордонним рухом капіталу, розширенню сегменту загальних фінансових інструментів та процедур міжнародних трансакцій, а й дозволяє країнам ЄС заощаджувати на зменшенні трансакційних витрат від руху капіталу між країнами єврозони до 2–3% їх сукупного ВВП [45, с. 31]. До економічних вигод від транскордонного обігу валют (згідно із теорією оптимальної валютної зони Р.Манделла) належить вища прозорість цін, зниження трансакційних витрат, зменшення невизначеностей для інвесторів, зростання конкуренції. Європейська комісія (ЄК) оцінила ці вигоди як достатньо відчутні – 0,5% від сукупного ВВП. Проте найпроблематичнішою є ціна втрат спроможності змінювати номінальний валютний курс країни з метою регулювання платіжного балансу та здійснення незалежної монетарної політики для стабілізації рівня доходу і цін у державі. За наявності мобільного капіталу європейські країни технічно могли б підтримувати фіксовані валютні курси за допомогою узгодженої монетарної політики, але вони й надалі здійснювали б незалежну фіскальну політику.

Організаційно-інституційна структура валютного союзу ЄС утворює свої структуру і форми зазвичай внаслідок позаекономічних (або, принаймні, не строго економічних) обставин. Теза, що через інтернаціоналізацію грошових ринків і диверсифікованість валютних портфелів національні уряди більше не в змозі ефективно контролювати динаміку інфляції, хибна. Інтернаціоналізація фінансових та грошових ринків і технологічна революція у сфері телекомунікацій привели до зростаючої диверсифікованості валютних портфелів економічних агентів. Цей тренд означає, що навіть, якщо країна була б здатною контролювати норму зростання пропозиції грошей, вона не змогла б контролювати норму інфляції в національній економіці у довготерміновому аспекті. Тому тільки грошово-валютна політика на регіональному рівні може забезпечити контроль над інфляцією. Валютно-фінансова інтеграція як специфічна форма системної трансформації припускає зміну типу економіки завдяки критеріям входження у валютний союз. Щоб відповідати цим критеріям нині країни змушені стимулювати номінальний попит, здешевлювати кредит і тим самим (що є парадоксальним), породжувати порушення імпліцитних основних принципів інтеграції в майбутньому. Цей новий тип перехідної економіки нових пріоритетів по-новому ставить методологічну проблему причинного зв'язку між політикою європейської економічної інтеграції і ефектами економічної конвергенції (тобто, існує відмінність між взаємною відкритістю економік та їхньою інтегрованістю). Логіка регіонального інтеграційного механізму свідчить, що фінансова конвергенція пояснюється формуванням певної системи переваг у наднаціональній макроекономічній політиці, а активізація монетарно-фінансових критеріїв ефективності (і відповідних інструментів управління) реконструює адекватний інституційний механізм регіональної фінансової інтеграції.

Еволюція інституцій регіональної фінансової інтеграції ЄС у напрямі удосконалення наднаціонального управління приводить до змін на трьох рівнях. На першому – у системі взаємовідносин між інституціями ЄС: розподілі повноважень між ними; на другому – у структурі економічної політики в ЄС; на третьому – у стратегії економічного регулювання в ЄС, що визначає конкретні принципи та структуру наднаціонального управління.

Дійсно, перетворення міжурядової форми співпраці на наднаціональне управління визначає внутрішню динаміку процесу інтеграції, яка підтримується системою правил ЄС. Останнє означає, що ЄС не є організаційним втіленням державних інтересів, а розвиток наднаціонального управління може відбуватися навіть в умовах опозиції окремих країн-членів. Тобто, інституції є системою правил, а інституціоналізація є процесом розробки, запровадження й інтерпретації правил. Останні визначають, по-перше, цілі і можливі шляхи їх досягнення; по-друге – учасників процесу та соціальний простір, у якому інтереси учасників набувають конкретної форми; по-третє, поведінку учасників і тлумачення процесів, динаміку еволюції інституцій та їх адаптацію до наднаціонального характеру взаємодії та суспільної поведінки.

Розширення ЄС не тільки впливає на процедури ухвалення рішень у європейських фінансових інституціях, ефективність спільних політик країн-членів, а й ускладнює систему відносин між інститутами за рахунок втрати ними гнучкості, що й обумовлює пошук нових інституційних форм європейської системи управління. Крім того, якщо проста співпраця – це неконфліктна ситуація в межах угруповання, то координація привносить елементи конфліктності у процеси розробки стратегії і практику ухвалення рішень. Рівень розвитку координації визначає співвідношення "вигоди/втрати" і є засобом боротьби із симетричними й асиметричними кризами, "переливанням" негативних ефектів в інші національні економіки Євросоюзу. З одного боку, ефективність координації залежить від співвідношення наднаціональних і міжурядових принципів економічного управління, тобто, взаємодії КЄС і Ради ЄС, які є центральними елементами інституційної структури ЄС. З іншого – від ступеня дивергенції економічних цілей країн й інструментів фінансово-економічної політики, які вони використовують. Перерозподіл вирашу та закріплення взаємних домовленостей відбувається за допомогою спеціальних угод або інституційної структури.

Генезис інституціоналізації процесу дискреційної координації у євросоні відбувається шляхом створення механізму у вигляді: а) системи принципів, що визначають процес розробки економічної політики, б) чітких правил голосування на рівні відповідних інституцій ЄС, в) передачі певної частки національного суверенітету (тобто, окремих повноважень) наднаціональним структурам. Отже, поєднання міжурядових і наднаціональних принципів управління зумовлює активну участь національних урядів у всіх сферах спільної політики ЄС, незалежно від типу її регулювання. На основі створення єдиної системи економічного регулювання в межах ЄС, трансформації національних пріоритетів та координації національних фінансових політик країн-членів відбувається поєднання міжурядових і наднаціональних компонентів системи управління у ЄС.

Висновки. По-перше, порівняльний аналіз поглядів на сутність інституційних концепцій процесу інтеграції від функціоналізму Д.Мітрані, транзакціоналізму К.Дойча і неофункціональності Е.Хааса до теорій міжнародної співпраці С.Хоффмана і взаємозалежності Р.Кеохейна і Ж.Ная дозволив виокремити напрями генезису теоретичних досліджень та визначити вплив системи зовнішніх чинників на процеси європейської інтеграції та діяльність національних урядів і наднаціональних інституцій. Сучасна теорія неінституціоналізму А.Моравчика і багатоярусного уряду Г.Маркса недосить повно узгоджуються із сутністю, сучасними особливостями та каталізаторами динамічних процесів інтеграції в межах ЄС, а зростання

темів передачі повноважень національними урядами спільним наднаціональним інституціям ЄС є суттєвим чинником підвищення їх політичної автономності щодо внутрішніх економічно-, політично- і соціальномотивованих груп спеціальних інтересів. Тобто, комплексне дослідження інституційної структури ЄС на основі будь-якого одного теоретичного підходу є нераціональним через складність предмета дослідження та існування у ЄС регуляторних методів, що принципово різняться. Так, аналіз системи елементів координації реформ на наднаціональному рівні проводиться переважно у межах ліберального міжурядового підходу; для дослідження взаємодії інститутів ЄС із регіональними урядами застосовувався методологічний апарат концепції багаторівневого управління; еволюція механізмів ухвалення рішень фінансовими інституціями вивчалася з позицій неофункціоналізму та різних правових підходів у межах федералізму, а для дослідження динаміки взаємодії інституцій застосовувалася концепція конституціоналізації.

По-друге, оскільки фінансова інтеграція відбувається швидшими темпами, ніж загальна європейська інтеграція, то інституційна структура валютного союзу не може синхронно інтегруватися в інституційну структуру ЄС, що свідчить про необхідність заміни існуючої моделі регулювання на інституційну модель вищого рівня колективної відповідальності. Сьогодні окремі елементи інституційної структури ЄС за своєю суттю мають характеристики "квазідержавності", тобто уособлюють фіксацію двосторонніх формальних ознак диференційованих інституцій різних рівнів підпорядкованості. Така ситуація створює потребу змін в інтеграційних концепціях Євросоюзу, зумовлюючи зростання ролі моделі "різношвидкісної" інтеграції. У зв'язку з цим ефект реформи інституційної системи ЄС буде пов'язаний із її послідовністю, маючи на увазі компроміс між прихильниками централізації функцій управління і контролю на рівні ЄС і їх супротивниками, що відстоюють суверенні права держави. Раціоналізація економічної поведінки, розподіл між інституціями функціональних сфер регулювання, з одного боку, мотивуватиме динаміку федеративних принципів регулювання, а з іншого – підвищить рівень легітимності європейських угод як основи інтеграційних процесів у ЄС в умовах формування мережевого типу управління та режиму "багаторівневого уряду".

Список використаних джерел

1. Globalization: A Brief Overview. – IMF Issues Brief, May 2008. – Vol. 02/2008. – P. 214.
2. Чугунов І.Я. Євроінтеграційний розвиток фінансової системи України [монографія] / І.Я. Чугунов. – К.: Акад. фін. упр., 2009. – 471 с.
3. Камінський Є. Світ переможців і переможених. Міжнародні відносини і українська перспектива на початку XXI століття [монографія] / Є. Камінський. – К.: Центр вільної преси, 2008. – 336 с.
4. Участь України в агенціях і програмах Європейського Союзу: перспективи та можливості [Електронний ресурс] / Н. Шаповалова, І. Озимок, Ю. Селянко, О. Татаревський. – Міжнародний центр перспективних досліджень, 2008. – 335 с. – Режим доступу: <http://www.icps.com.ua/doc/Book-all.pdf>.
5. Яворська Г. М. Сучасні зміни в зовнішній та безпековій політиці ЄС: наслідки для України / Г. М. Яворська // Стратегічні пріоритети. – 2011. – № 2. – С. 163–167.
6. Чугунов І.Я. Євроінтеграційний розвиток фінансової системи України [монографія] / І.Я. Чугунов. – К.: Акад. фін. упр., 2009. – 471 с.
7. Камінський Є. Світ переможців і переможених. Міжнародні відносини і українська перспектива на початку XXI століття [монографія] / Є. Камінський. – К.: Центр вільної преси, 2008. – 336 с.
8. Участь України в агенціях і програмах Європейського Союзу: перспективи та можливості [Електронний ресурс] / Н. Шаповалова, І. Озимок, Ю. Селянко, О. Татаревський. – Міжнародний центр перспективних досліджень, 2008. – 335 с. – Режим доступу: <http://www.icps.com.ua/doc/Book-all.pdf>.
9. Яворська Г. М. Сучасні зміни в зовнішній та безпековій політиці ЄС: наслідки для України / Г. М. Яворська // Стратегічні пріоритети. – 2011. – № 2. – С. 163–167.

10. Mundell R.A. A Theory of Optimum Currency Areas / R.A. Mundell // The American Economic Review, 1961. – Vol. 51, Issue 4. – P. 657-665.
11. Этциони А. От империи к сообществу: новый подход к международным отношениям [монография] / А. Этциони – М., 2004. – 267 с.
12. Жалкиев В.Т. Современные социально-философские концепции солидарности [Электронный ресурс] / В.Т. Жалкиев // Электронное научное издание "Историческая и социально-образовательная мысль". – 2010. – № 2. – Режим доступу: http://www.hist-dy.ru/hist/book6/10_ru.php.
13. Rosamond B. Theories of European Integration [текст] / B. Rosamond. – New York: Palgrave, 2000. – 264 p.
14. Шкваря Л. В. Международная экономическая интеграция в мировом хозяйстве: Учеб. пособие / Л.В. Шкваря – М., 2011. – С. 47-54.
15. Линд М. В защиту либерального интернационализма / М. Линд // Космополис. – 2007. – № 19. – С.36-42.
16. Конышев В. Н. О неореализме Кеннета Уолтса / В.Н. Конышев // Полис. – 2004. – №2. – С. 146-155.
17. Weiss T., Wheeler N. J. Why Ideas Matter in International Politics: Hans Morgenthau, Classical Realism, and the Moral Construction of Power Politics / T. Weiss, N.J. Wheeler // International Organization. – 2004. – Vol. 58, №4. – P. 633-665.
18. Köchler H. The Collapse of Neoliberal Globalization and the Quest for a Just World Order [Электронный ресурс] / H. Köchler. – Режим доступу: http://wpfdc.org/files/Prague09/panel/1/p1KoechlerYans_engl.pdf.
19. Hoffmann S. Obsolete or Obsolete? The Fate of the Nation State and the Case of Western Europe / B. Nelsen, A. Stubbs // The European Union. Readings on the Theory and Practice of European Integration. – London: Macmillan Press LTD, 1998. – 2nd Ed. – P. 157 – 172.
20. Стрежнева М.В. Международные общества хозяйствующих субъектов [Электронный ресурс] / М.В. Стрежнева // Pro et Contra. – 2002. – Том 7, №4. – Режим доступу: <http://www.carnegie.ru/ru/pubs/procontra/67089.htm>.
21. Булл Х. Анархическое общество: исследование проблемы порядка в мировой политике / Х. Булл // Антология мировой политической мысли: в 5-ти томах. – Т. II: Зарубежная политическая мысль XX века. – М., 1997.
22. Dunne T. A British School of International Relations / T. Dunne // The British Study of Politics in the Twentieth Century. – Oxford: Oxford University Press, 1999. – P. 395-424.
23. Бергер П., Лукман Т. Социальное конструирование реальности [Электронный ресурс] / П. Бергер, Т. Лукман // Тракта по социологии знания. – М.: "Медиум", 1995. – Глава 3. – Режим доступу: www.koob.ru/berger_luckmann/the_social_construction_of_reality.
24. Adler E. Seizing the Middle Ground / E. Adler // Constructivism in World Politics. European Journal of International Relations. – 2002. – Vol. 3, № 3. – P. 319-363.
25. Risse T. Social Constructivism and European Integration // European Integration Theory / [T. Risse]; ed. by A. Wiener and Th. Diez. – Oxford: Oxford University Press, 2004. – P. 159-177.
26. Сафронова О.В. К вопросу о генеалогии конструктивизма в теории международных отношений / О.В. Сафронова // Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского. Серия "Международные отношения, Политология, Регионоведение". – Нижний Новгород: Изд-во Нижегородского университета, 2004. – Выпуск 1(2). – С.96-102.
27. Дойч К. Национальная интеграция: обзор некоторых концепций и исследовательских подходов // Этнос и политика. Хрестоматия / [К. Дойч]; Автор-составитель А.А. Празаскас. – М., 2000. – 288 с.
28. Slaughter Anne-Marie. The Real New World Order: the State Strikes Back / Anne-Marie Slaughter // Foreign Affairs. – 1997. – Vol. 76, №5. – P. 183-197.
29. Стрежнева М. "Транспаритетные сети" в ЕС [Электронный ресурс] / М. Стрежнева // Международные процессы. Журнал теории международных отношений и мировой политики. – Январь-апрель 2008. – Том 6, №1. – Режим доступу: <http://www.intertrends.ru/sixteenth/016.htm>.
30. Мишина В., Головин М. Европейская финансовая интеграция: опыт для России и стран СНГ [Электронный ресурс] / В. Мишина, М. Головин // Биржевое обозрение. – 2004. – №5 (7). – Режим доступу: http://www.micex.ru/off-line/indicator/docs/article_588.pdf.
31. Фененко А. Сети и государства в мировой политике [Электронный ресурс] / А. Фененко // Международные процессы. – Режим доступу: <http://www.intertrends.ru/seventh/013.htm>.
32. Hooghe L. Multi-Level Governance and European Integration [текст] / L. Hooghe, G. Marks. – L., 2001. – 277 p.
33. Rosenberg J. Globalization Theory: A Post Mortem / J. Rosenberg // International Politics, 2005. – Vol. 42, №1. – P. 2-74.
34. César de Prado Multi-Level Governance: European and East Asian Leadership [текст] / César de Prado. – New York: United Nations University, 2007. – 262 p.
35. Amin M., Haidar J. The cost of registering property: does legal origin matter? / M. Armin, J. Haidar // Empirical Economics Springer. – 2012. – Vol. 42(3). – P. 1035-1050.
36. Moravcsik A. Liberal Intergovernmentalism and Integration: A Rejoinder / A. Moravcsik // Journal of Common Market Studies. – 1995. – Vol. 33, Issue 4. – P. 611-628.
37. Kolankiewicz G. Consensus and Competition in the Eastern Enlargement of the European Union / G. Kolankiewicz // International Affairs, 1994. – №70. – P.477 – 495.
38. Sedelmeier U. Policies Towards Central and Eastern Europe [текст] / U. Sedelmeier, H. Wallace // Policy-Making in the European Union. – Oxford: Oxford University Press, 1996. – 3rd ed. – P.353 – 387.
39. Mayhew A. Recreating Europe. The European Union's Policy towards Central and Eastern Europe [текст] / A. Mayhew. – Cambridge: Cambridge University Press, 1998. – 268 p.
40. Moravcsik A. Explaining International Human Rights Regimes: Liberal Theory and Western Europe / A. Moravcsik // European Journal of International Relations. – 1995. – 1. – P.157-189.
41. Moravcsik A. The Choice for Europe. Social Purpose and State Power from Messina to Maastricht [текст] / A. Moravcsik. – London: UCL Press, 1998. – 514 p.
42. Schimmelfennig F. The Double Puzzle of EU Enlargement Liberal Norms, Rhetorical Action, and the Decision to Expand to the East / F. Schimmelfennig // Working Paper series, 1999. – 15. – P. 36-44.
43. Baldwin R. E., Francois J. F., Portes, Richard The Costs and Benefits of Eastern Enlargement: the Impact on the EU and Central Europe R.E. Baldwin, J.F. Francois, Portes, Richard // Economic Policy, 1997. – 24. – p.125-136.
44. Heidelberg P. International Economic Integration [текст] / P. Heidelberg. – N.Y.: Columbia University Press, 1995. – 286 p.
45. The SEPA: An Integrated retail payment market. – European Central Bank, Frankfurt. – 2010. – 144 p.

Надійшла до редакції 12.08.13

Е. Поштар, соискатель
КНУ имени Тараса Шевченко, Киев

ГЕНЕЗИС КОНЦЕПЦИЙ ИНСТИТУЦИОНАЛИЗАЦИИ РЕГИОНАЛЬНОЙ ФИНАНСОВОЙ ИНТЕГРАЦИИ ЕС

Статья посвящена анализу современных теорий и концепций валютно-финансовой интеграции в ЕС, даются характеристики генезиса системы надгосударственного регулирования финансовых рынков, важнейшим тенденциям и перспективам развития экономической конвергенции Евросоюза.

Ключевые слова: институция; институционализм; валютно-финансовая интеграция; критерии конвергенции; финансовая глобализация.

Y. Poshtar, Degree Seekers
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

THE GENESIS OF CONCEPTS OF INSTITUTIONALIZATION OF THE EU REGIONAL FINANCIAL INTEGRATION

The article deals with an analysis of modern theories and conceptions of monetary and financial integration in the EU. Main characteristics of the development of supranational regulation over financial markets were provided. Moreover, contemporary tendencies and perspectives of economic convergence development were defined as well.

Keywords: institution; institutionalization; currency-financial integration; criteria of convergence; financial globalization.

JEL O 1
УДК: 330.1

Е. Прушківська, докторант
КНУ імені Тараса Шевченка, Київ

КІЛЬКІСНІ ТА ЯКІСНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ СЕКТОРАЛЬНОЇ СТРУКТУРИ В КОНТЕКСТІ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

У статті висвітлено взаємозв'язок секторальної структури та стадій економічного розвитку на основі цивілізаційного та формаційного підходів. Проаналізовано секторальну структуру через горизонтальний та вертикальний розвиток, а також через модель "цілого" та модель "функціонування". З'ясовано, що модель "цілого" секторальної структури відображає цивілізаційний рух суспільства через зміну кількісного співвідношення між секторами, а модель "функціонування" – це якісний розвиток окремих секторів (первинного, вторинного, третинного) під впливом структуруючих факторів в межах певного середовища, що забезпечується взаємодією формальних і неформальних інститутів. Обґрунтовано необхідність вдосконалення існуючої теоретичної трьохсекторної моделі К. Кларка шляхом використання нового методологічного підходу до формування секторальної структури на основі виокремлення "полюсів" зростання (галузей) в кожному окремому секторі. Доведено необхідність структурування економічних систем на основі поєднання кількісних та якісних характеристик із врахуванням особливостей національного розвитку.

Ключові слова: секторальна структура, горизонтальний розвиток, вертикальний розвиток, модель "цілого", модель "функціонування", економічний розвиток, постіндустріальне суспільство, полюси зростання, цивілізаційний рух.

Постановка проблеми. Теорія трьох секторів, яка була започаткована понад 70 років тому, є дієвою і сьогодою, але потребує як теоретичного, так і практичного вдосконалення. Ця необхідність викликана розвитком світової економіки та активізацією глобалізаційних процесів. Динамічність трьохсекторної моделі економіки характеризуються послідовними структурними змінами, що проявляються у збільшенні частки одних та зменшенні інших секторів економіки, а також нерівномірності їх розвитку з точки зору якісних параметрів. В результаті цих процесів відбувається загострення суперечностей на національному та регіональному рівнях.

Про дієвість трьохсекторної моделі К. Кларка на сучасному етапі свідчать не тільки її науково-теоретичний аналіз, а й аналітичні дослідження міжнародних інституцій і їх структурних підрозділів, а також національних установ, які класифікують національні економіки за структурою господарювання, виділяючи три сектори: аграрний, індустріальний і сектор послуг. Домінування того чи іншого сектору у структурі національної економіки визначає стадію економічного розвитку країни. Важливо зазначити, що більшість країн на сучасному етапі рухаються в напрямку постіндустріального суспільства, яке характеризується домінуванням третинного сектора. Переважна більшість наукових досліджень секторальної структури базується на співвідношенні між секторами на основі кількісних характеристик. На наш погляд, такий підхід до секторальної структури є неповним, оскільки кількісні параметри не розкривають в повній мірі реальний стан економіки тієї чи іншої країни. Доцільним, на наше переконання, є дослідження секторальної структури у поєднанні кількісних та якісних характеристик.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню секторальної структури приділяють значну увагу теоретики та практики, як на світовому, так і на національному рівнях. Переважна більшість зарубіжних вчених концентрує увагу на дослідженні секторальних пропорцій у країнах, що розвиваються; країнах із трансформаційною економікою, а особливо пострадянського простору. Глобальна криза також загострила суперечності розвитку постіндустріального суспільства в країнах із розвинутою економікою, що спонукало до дослідження вченими секторальних пропорцій та виявлення нових точок зростання. Зокрема, у центрі уваги науковців є процеси реіндустріалізації в США, а також виявлення нових шляхів розвитку реального сектору економіки в ЕС, та інші.

У вітчизняній науковій думці секторальна структура досліджується з точки зору цивілізаційного руху, такими вченими, як: В. Базилевич, О. Білорус, А. Гальчинський,

В. Геєць, Н. Гражевська, П. Єщенко, С. Єрохін, Я. Жаліло, А. Задоя, А. Старостіна, В. Тарасевич [1-6]. З точки зору кількісних пропорцій секторальної структури національної економіки досліджують А. Ігнатюк, Ю. Кіндзерський, І. Крючкова, І. Одотюк, О. Тоцилін, Л. Федулова, Т. Шинкарук, Л. Шинкоренко [7-12]. Секторальну структуру з точки зору структурних трансформацій досліджують С. Глазьев, В. Іноземцев, Т. Селищева, В. Черковець, Ю. Яковець, Ю. Яременко [12-15].

Враховуючи напрацювання вчених щодо дослідження секторальної структури економіки та особливості її функціонування в посткризовий період, виникає необхідність доповнення методології дослідження з точки зору горизонтального та вертикального розвитку через призму кількісних та якісних характеристик.

Невирішені частини загальної проблеми. Важливо зазначити, що на початкових етапах дослідження секторальної структури К. Кларком та Ж. Фурастьє виділялися три сектори економіки: первинний, вторинний, третинний на основі галузевої класифікації [16-17]. Згодом ця теорія була доповнена Д. Беллом, В. Ростом, які розглядали трьохсекторну модель як лінійну стадію розвитку, виділяючи аграрну, індустріальну і постіндустріальну стадії [18-19]. Відхиляючи в деякій мірі теорію стрибка, Е. Тоффлер доповнює теорію стадійності хвилеподібним розвитком і виокремлює роль технологічних революцій, а стадії економічного розвитку визначає, як аграрне, індустріальне та технотронне суспільство [20]. М. Кастельс стадії економічного розвитку пояснює через три "способи розвитку": аграрний, індустріальний та новий інформаційний, який має глобальний характер [21]. Тобто, в поглядах вчених секторальна структура в цілому відображає стадії економічного розвитку з точки зору цивілізаційного підходу. В науковій літературі немає чіткого розмежування між домінуванням секторів в секторальній структурі та стадіями її розвитку. На основі праць провідних вчених в цій галузі секторальна структура розглядається як співвідношення між секторами економіки. На мегарівні та макрорівні сектори, як правило, досліджуються з точки зору кількісних характеристик. Але сучасна теорія структурування потребує доповнення щодо дослідження секторальної структури з точки зору якісних характеристик та виокремлення полюсів зростання у кожному секторі.

Метою статті є виокремлення кількісних й якісних характеристик секторальної структури через горизонтальний та вертикальний розвиток на основі моделі "цілого" та моделі "функціонування".

Виклад основного матеріалу. В основі сучасної секторальної структури економіки є теорія трьох секто-

рів К. Кларка. В його трьохсекторній моделі розглядалися кількісні пропорції, які відображали співвідношення між секторами через обсяг виробленої продукції та обсяг зайнятості. Аналізуючи в економічній площині соціологічні дослідження К. Кларка, слід відмітити, що в основі побудови цієї моделі лежить безпосередній зв'язок економічного зростання та розвитку "сервісної економіки", як першої фази постіндустріального суспільства. Для виробництва було зроблено припущення, що зростання продуктивності праці в промисловому секторі вище, ніж в сфері обслуговування. Для споживання була висунута гіпотеза, що еластичність попиту на послуги за доходом вище аналогічного показника для товарів. На нашу думку, на той історичний період двох припущень було достатньо, щоб показати початок переходу економіки від домінування промислового виробництва до домінування послуг, тобто перехід від індустріальної до постіндустріальної економіки ("сервісної економіки"). Критерієм економічного розвитку в даній теорії є ступінь секторальної диверсифікації та темпи зростання продуктивності праці.

Базуючись на наукові погляди вчених: К. Кларка, Д. Белла, В. Росту, Е. Тоффлера, М. Кастельса, важливо зазначити, що в їхніх теоріях секторальна структура відображає стадійність економічного розвитку та виокремлює домінування того чи іншого сектору. Критерієм виокремлення секторальної структури є галузева класифікація, рівень розвитку продуктивних сил та технологічний рівень виробництва. На кожній стадії цивілізаційного розвитку "панує" відповідний сектор. Цивілізаційний рух суспільства означає перехід від однієї стадії до іншої, кожна з яких характеризується певним розвитком.

Взаємозв'язок секторальної структури та стадій економічного розвитку в історії економічної думки описувався також за допомогою цивілізаційного та формаційного підходів. Так, американський вчений Л. Морган через призму стадійності визначає цивілізацію як стадію у розвитку суспільства, що прийшла на зміну дикунства та варварства [22]. Ґрунтовне визначення цивілізації, яке відповідає викликам сучасності, дає В. Базилевич: "цивілізація – історично конкретний стан суспільства, який характеризується досягнутим рівнем продуктивних сил, особливою формою виробництва і відповідною духовною культурою людей" [23, с. 61]. Це визначення дає можливість пояснити послідовну зміну стадій розвитку (аграрна, індустріальна, постіндустріальна) на основі секторальної структури.

Виокремлюючи роль секторного підходу до структурування економіки, А. Чухно зазначає, що "секторний підхід значною мірою конкретизував методологічні засади постіндустріальної теорії. Виявилось, що перехід від одного технологічного способу виробництва до другого, пов'язаний з глибокими структурними змінами в економіці, в результаті на кожній стадії суспільного розвитку домінує певний сектор: доіндустріальне суспільство – сільське господарство, індустріальне – промисловість, постіндустріальне – сфера послуг" [24, с. 83]. На думку вченого секторний підхід збагатив методологію теорії постіндустріального суспільства, встановив певні рубежі в процесі його становлення.

Підкреслимо, що в основі формаційного підходу є марксистський поділ історичного розвитку на формації, визначальними елементами якої є: спосіб виробництва та панівна форма власності; надбудова і форма суспільної свідомості. На основі системно-структурного аналізу К. Маркс обґрунтував природу та структуру кожної формації у суспільно-економічному розвитку [25, с. 21]. Спільним у формаційній та цивілізаційній концепції є те, що джерелом прогресу суспільства виступає удоскона-

лення форм та методів матеріального виробництва. Як зазначає В. Іноземцев, і комуністична формація, і постіндустріальне суспільство розглядаються як постеконімічні. Але загальна спрямованість обох теорій є гуманістичною, а їх ідеали гідними людини, та визначає цілі історичного прогресу [26, с. 34]. Справедливо відмічає А. Чухно, що перехід від однієї формації до іншої, так само як і перехід від однієї стадії до іншої, здійснюється революційним шляхом. Але, цивілізаційна теорія в основі переходу від однієї стадії до іншої має науково-технічну та технологічну революції, тоді як формаційній підхід передбачає соціальні революції з властивими їм збройними повстаннями, громадськими війнами, жорстокою довготривалою, класовою боротьбою. Все це супроводжується значними людськими втратами та зниженням матеріальних цінностей [24, с. 61].

Поділяємо точку зору А. Гальчинського, який зазначає, що для дослідження сучасних соціально-економічних явищ та процесів, необхідно подолати штучне протистояння понять "цивілізація" та "суспільно-економічна формація", а використовувати загальноцивілізаційні та формаційні принципи теоретичного аналізу. Ці поняття співвідносяться між собою як загальне та особливе, зміст та форма. Цим визначається їх організаційна єдність та системна протилежність. В понятті "формація" втілюється якісна характеристика соціально-економічної та політичної структури суспільства, що сформувалась на певному історичному етапі. Поняття "цивілізація" охоплює, з одного боку, єдність людської спільноти, спосіб взаємодії людини та природи, а з іншого – зміст успадкованих людством від попередніх поколінь матеріальних та духовних цінностей, які воно використовує на кожному етапі розвитку [27, с. 298].

На наш погляд, рух суспільства від аграрної до індустріальної, а згодом до постіндустріальної стадії не можна розглядати як механічний рух, оскільки еволюція суспільства пов'язана, перш за все, з еволюцією людини. Саме людина з її цінностями та мотивацією є і основою, і творцем, і рушійною силою економічного розвитку, тому структурування економіки – це не механічний процес, а "розвиток з великої літери". Г. Мюрдаль, досліджуючи трансформаційні процеси в країнах "третього світу", зауважував, що "зростання, яке не супроводжується покращенням стану більшості населення, неможна розглядати як "Розвиток з великої літери" [28, с. 182]. Для країн пострадянського простору, в тому числі й України, ця теза є актуальною, оскільки рух до постіндустріального суспільства в напрямку збільшення третинного сектору не повинен призводити до зниження життєвого рівня та зубожіння населення в первинному і вторинному секторах національної економіки. В нашому розумінні це сталий розвиток кожного сектору та ефективна зайнятість.

Узагальнюючи вищезазначене, слід підсумувати, що в економічній теорії та практиці завдяки класичному розумінню секторальної структури, як співвідношення між секторами, домінує кількісний підхід до структурування економіки, а саме: поділ на сектори через кількісне співвідношення між ними. А також сформувалась традиція розглядати стадійність (цивілізаційний рух) суспільства як перехід від домінування одного сектору до домінування іншого. На наш погляд, такі підходи не можуть бути вичерпними, оскільки вони зосереджені виключно на кількісних характеристиках секторів, а також посилюють детерміністське розуміння розвитку як лінійного процесу. Структурування економічних систем в сучасних умовах має базуватися на поєднанні кількісних характеристик з якісними і при цьому враховувати особливості національного розвитку, який може здійснюватися нелінійно, носити інверсійний та біфуркацій-

ний характер. При структуруванні слід мати на увазі, що кожний сектор має не тільки свій життєвий цикл, але є повноцінним життєздатним елементом економіки як єдиного цілого, а, отже, містить економічну й соціальну складові. Одночасно, на наше переконання, теорія секторальної структури повинна відображати не тільки перехід від домінування одного сектора над іншим, але й розкривати якісний розвиток кожного із них.

Використання даних теоретичних положень у формуванні методологічного підходу до структурування національної економіки дозволяє у кожному секторі

виділити полюси зростання, які забезпечують, з одного боку, його власний економічний розвиток, а з іншого – розвиток національної економіки в цілому. Тобто, сучасний рух суспільства до постіндустріальної стадії потребує теоретичного обґрунтування траєкторії змін через розвиток кожного окремого сектора, яке реалізується шляхом виокремлення у кожному із секторів власних полюсів зростання (галузі, які є пріоритетними у розвитку кожного сектору). Схематично цей процес представлено на рис. 1.

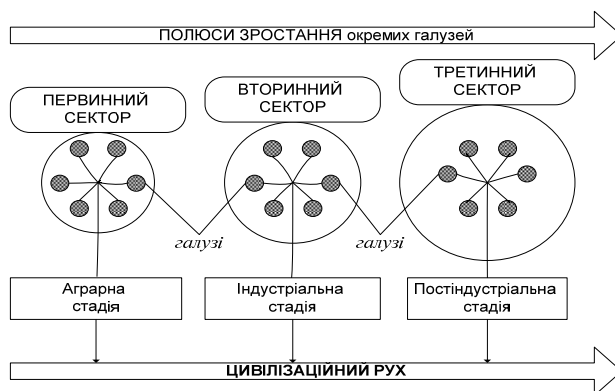

Рис. 1. Методологічний підхід до формування секторальної структури та полюси зростання

Виокремлення полюсів зростання та якісний розвиток кожного сектора є точкою біфуркації секторальної структури, оскільки виділення тих чи інших полюсів зростання в кожному секторі може призвести до формування прогресивної чи регресивної структури національної економіки. З теоретичної точки зору прогресивність секторальної структури у сучасних умовах пов'язується з домінуванням третинного сектора, на що вказує зростання у ньому чисельності зайнятих та його внеску у виробництво ВВП.

Однак, з цього приводу слід зауважити, що якісні характеристики, третинного сектора у країнах із розвинутою та країнах із трансформаційною економікою зовсім не тотожні. Зокрема, цей сектор у різних країнах утворює доволі різну галузеву структуру, наявні складові або регресивного, або прогресивного розвитку тощо. Сьогодні ми є свідками поступового руху пострадянських країн до постіндустріального суспільства. Однак, на відміну від розвинутих країн, які у свій час також пройшли даний етап еволюції, країни пострадянського простору демонструють явно регресивний характер секторальної структури. Останній проявляється у кількісному зростанні третинного сектора не тільки шляхом підвищення продуктивності праці у первинному і вторинному секторах, а більшою мірою завдяки зменшенню частки оброблювальних галузей вторинного сектора, та збільшенню не високотехнологічних, а інфраструктурних галузей (торгівля, транспорт) вторинного та третинного секторів. Отже, як в розвинутих, так і в трансформаційних економіках має місце рух до постіндустріальної стадії розвитку, діагностується зростанням третинного сектора національної економіки. У той же час процеси, які сприяють такому зростанню у різних типах економічних систем є неоднаковими – розвинуті країни мають переважно прогресивні зміни у цих секторах, тоді як трансформаційні – більшою мірою регресивні.

Зауважимо, що останнім часом у країнах із розвинутою економікою секторальна структура виявила певні регресивні тенденції розвитку (зменшення частки оброблювальних галузей (вторинний сектор) та домінування

фінансового сектора у сфері послуг. Глобальна криза загострила ці проблеми і поглибила диспропорційність секторальної структури як у країнах із розвинутою економікою, так і країнах із трансформаційною економікою. Посткризовий період в розвинутих країнах характеризується поверненням оброблювальних галузей (із третіх країн) та стимулювання їх розвитку в національній економіці. Для країн із трансформаційною економікою цей період характеризується пошуком заміни сировинної спрямованості економічного розвитку, яка була домінуючою в докризовий період. Тобто, країни, незалежно від рівня економічного розвитку в посткризовий період формують економічну політику в напрямку прогресивної секторальної структури.

Із вищезазначеного слідує, що виокремлення в кожному секторі полюсів зростання та забезпечення гармонійного розвитку кожного із них на основі диверсифікації є необхідним елементом методології дослідження сучасної секторальної структури. На наш погляд, такий методологічний крок дозволяє обґрунтувати траєкторії структурних змін через розвиток кожного окремого сектора і, що важливо, виокремити конкретні механізми формування прогресивної секторальної структури національної економіки. Іншими словами, теоретичне обґрунтування полюсів зростання кожного сектору дозволяє визначити напрями прогресу національної економіки в цілому, забезпечити її розвиток як цілісної й самодостатньої економічної системи.

Наступним необхідним елементом методології дослідження секторальної структури, на нашу думку, є відображення історичного руху не тільки як переходу від домінування одного сектора над іншим і зміни кількісних співвідношень між даними секторами, але й як процесу якісного розвитку кожного із них. Безумовно, цивілізаційний рух суспільства характеризується послідовною зміною стадій – країни рухаються у напрямку від аграрного до індустріального, від індустріального до постіндустріального суспільства. Однак, цей рух не є механічним переміщенням від однієї стадії до іншої.

Його слід розглядати як такі зміни, у ході яких відбувається розвиток суспільства.

Підкреслимо, що розуміння сутності категорії "розвиток" є досить широким як в філософській, так і в економічній науковій літературі. Як філософська категорія, "розвиток" – це безповоротні, спрямовані та закономірні зміни матеріальних та ідеальних об'єктів, що призводять до виникнення нової якості [29]. Щодо розуміння сутності розвитку як економічної категорії, то ми поділяємо точку зору Р. Нуреєва, який визначав економічний розвиток суспільства як багатомірний процес, що охоплює економічне зростання, структурні зрушення в економіці, вдосконалення умов та якості життя населення [30]. Таким чином, у широкому розумінні, розвиток – це особливий тип руху, що характеризує прогресивний характер взаємодії речей. Будь-який розвиток є рух, але не будь-який рух є розвиток. З поняттям розвитку й руху тісно пов'язане поняття прогресу. Прогрес – це рух від нижчого до вищого, і, водночас, від простого до складного. В цілому прогрес характеризується як процес функціонального збагачення систем, що розвиваються. Таким чином, можна встановити зв'язок між розвитком та функціонуванням. Розвиток здійснюється через функціонування, а функціонування передбачає розвиток. Описана залежність відображає тотожність між цими поняттями, але з точки зору діалектики має відмінності. С. Єрохін доводить, що розвиток виражає плинний характер зв'язків, а функціонування їх відносну сталість. Функціонування – це така стадія розвитку системи, яка відображає певний етап зрілості, а розвиток у своїй цілісності включає й інші етапи: зародження, становлення та перехід до іншого якісного стану, тобто відмирання. Звідси слідує, що функціонуванню притаманний структурний підхід, а розвитку – історичний підхід [31, с. 35].

Важливо з цього приводу також зазначити, що цивілізаційний розвиток та формування відповідної секторальної структури мають свої особливості для окремих

країн в ході історичного процесу, що обумовлюється об'єктивністю нерівномірності соціального та економічного розвитку людства. Історично закономірним є те, що одна група країн швидше за інші спільноти змінювала свою структуру та здійснювала перехід до вищої цивілізаційної стадії свого розвитку. Подібна нерівномірність є характерною і для сучасного етапу розвитку, що зумовлюється дією цілої низки об'єктивних факторів.

Так, наприклад, формування секторальної структури економічно розвинених країн та їх рух у напрямку постіндустріального суспільства відбувався в межах однієї економічної системи (ринкової). Зовсім інші умови сьогодні характерні для трансформаційних економік, у тому числі й України, які одночасно здійснюють перехід від однієї економічної системи до іншої (від адміністративно-командної до ринкової), а також намагаються сформувати елементи постіндустріального суспільства. Всі ці тенденції, безумовно, відбиваються як на темпах та якості історичного розвитку, так і на секторальній структурі національних економік. Наявність подібної специфіки розвитку підкреслює необхідність доповнення методологічної бази дослідження секторальної структури. На наше глибоке переконання її необхідно досліджувати не тільки через аналіз співвідношення її кількісних пропорцій, але й через виокремлення низки якісних факторів, що визначають специфіку формування та розвитку даної структури.

Для реалізації даної мети пропонуємо увести в аналіз поняття горизонтального та вертикального розвитку. Базуючись на філософському розумінні "горизонталі" та "вертикалі", які характеризують об'єкт, відповідно, в стані спокою й статичності (горизонталь) та руху вгору й динаміки (вертикаль), можемо представити секторальну структуру, виходячи як з її кількісних пропорцій (вертикального розвитку), так і з позиції якісних характеристик даної структури (горизонтального розвитку) (рис. 2).

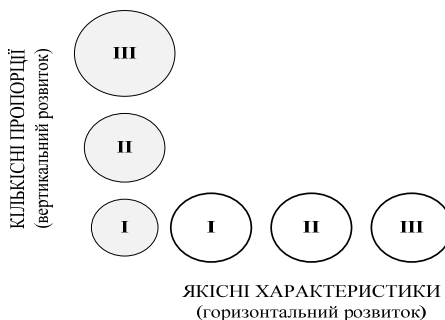

Рис. 2. Секторальна структура національної економіки: кількісний та якісний підхід

З точки зору горизонтального розвитку первинний, вторинний, третинний сектор за якісними характеристиками повинен мати однаковий рівень. Вертикальний розвиток, який на сучасному етапі відображає рух до постіндустріального суспільства, передбачає кількісне співвідношення між секторами на користь третинного сектору. На наше переконання, співвідношення між первинним та вторинним сектором для кожної конкретної національної економіки, повинно формуватися на основі правила "золотої пропорції" [32].

Продовжуючи цей логічний ланцюг можемо стверджувати, що розуміння структури на базі методологічного підходу Р. Барра [33, с. 195], тобто моделі "цілого" та моделі "функціонування", дозволяє трактувати "горизонталь" як модель "функціонування" секторальної структури, а "вертикаль" – як модель "цілого". Таким чином, модель "цілого" секторальної структури – це

кількісне співвідношення між секторами, а модель її "функціонування" – це взаємозв'язок якісних показників, які характеризують цю структуру.

Базуючись на такому підході, виділяємо у національній економіці структуру економічного цілого (яка визначає співвідношення між елементами економіки) та структуру моделі функціонування (яка залежить не тільки від часу, але й від впливу різних якісних факторів, включаючи інституціональне середовище). Відповідно, під структурними "обрамленнями" Р. Барра ми будемо розуміти інституціональне середовище, яке забезпечує функціонування тієї чи іншої структури національної економіки та формує середовище економічної діяльності її суб'єктів. Конкретне застосування даного підходу до розуміння розвитку національної економіки дозволяє усвідомити, що модель "цілого" відображає цивілізаційний рух від аграрної до постіндустріальної

стадії розвитку, а модель "функціонування" – демонструє виокремлення в кожному секторі полюсу зростан-

ня та забезпечення їх гармонійного розвитку під впливом певного інституціонального середовища (рис. 3).

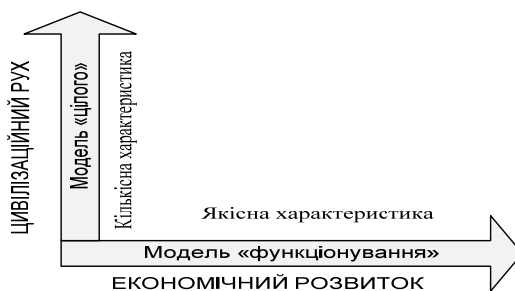

Рис. 3. Горизонтальний та вертикальний розвиток у розумінні секторальної структури

Таким чином, з точки зору "моделі цілого" національні економічні системи спрямовані у своєму розвитку на цивілізаційний рух через зміну кількісного співвідношення між секторами. Паралельно з цивілізаційним рухом ці системи демонструють економічний розвиток, який за моделлю "функціонування" є розвитком окремих секторів під впливом структуроутворюючих факторів в межах певного середовища, що забезпечується взаємодією формальних і неформальних інститутів. Відповідно, за кількісними пропорціями (модель "цілого") співвідношення між секторами в постіндустріальному суспільстві має характеризуватися домінуванням третинного сектору, меншою присутністю вторинного та мінімальною часткою – первинного секторів. Але у своєму якісному розвитку (модель "функціонування") ці сектори повинні мати однаковий рівень економічного та соціального розвитку в межах певного інституціонального середовища. Поєднання кількісних та якісних критеріїв розвитку секторальної структури національної економіки дозволить мінімізувати суперечності розвитку постіндустріального суспільства, які досить часто загострюються у ході глобальних кризових процесів.

На основі власного підходу до аналізу секторальної структури з точки зору горизонтального та вертикального розвитку, доцільним є виокремлення сучасних факторів її формування. Секторальна структура національної економіки відображає стадію економічного розвитку, а її формування відбувається під впливом цілої низки факторів: об'єктивних та суб'єктивних; кількісних та якісних; внутрішніх та зовнішніх. Роль цих факторів у формуванні структури в будь-який історичний період розвитку країни буде різною. В залежності від країни вона також буде неоднозначною. Але спільним у формуванні секторальної структури для усіх національних економік, на нашу думку, є такі основні складові: ресурсна база, інститути та інституціональне середовище, глобалізація, – які на сучасному етапі є структуроформуючими елементами структури національної економіки та потребують подальшого ґрунтовного дослідження.

Висновки. Підсумовуючи вищесказане, слід підкреслити, що саме теорія К. Кларка є базовою у структуруванні сучасної економіки за трьохсекторною моделлю у міжнародних статистичних джерелах. Але, маємо зауважити, що поділ на сектори, здійснений К. Кларком, вимагає сьогодні певної конкретизації та методологічного доповнення щодо дослідження секторальної структури. Зокрема, якщо розглядати, окремий сектор з точки зору відтворювальних процесів, то це дає можливість виокремлювати його не тільки як статистичну одиницю, але й як певний вид діяльності. Кожен сектор має не тільки свій життєвий цикл, а є повноцінним життєздатним елементом економіки, і як єдине ціле містить економічну та соціальну складові. Тобто, теорія секто-

ральної структури повинна відображати не тільки цивілізаційний рух суспільства (перехід від домінування одного сектору над іншим), але й розкривати якісний розвиток кожного сектору. На основі цього виокремлюються полюси зростання в кожному секторі, що є новим методологічним підходом у формуванні секторальної структури. На основі філософського розуміння горизонталі та вертикалі секторальна структура економіки представлена як модель "цілого" (цивілізаційний рух суспільства, кількісна характеристика) та модель "функціонування" (економічний розвиток, якісна характеристика), що дозволяє досліджувати національну економіку з точки зору цивілізаційного руху та розвитку як такого.

Список використаних джерел

1. Базилевич В.Д. Інтелектуальна власність: монографія / В.Д. Базилевич, В.В. Ільїн. – К.: Знання, 2006. – 431 с.
2. Білорус О.Г. Економічна система глобалізму: Монографія. – К.: КНЕУ, 2003. – 360 с.
3. Гальчинський А.С. Криза і цикли світового розвитку / А.С. Гальчинський. – К.: "АДЕФ-Україна", 2009. – 392 с.
4. Геєць В.М. Суспільство, держава, економіка : феноменологія взаємодії та розвитку / Валерій Михайлович Геєць ; НАН України ; Ін-т екон. та прогноз. НАН України. – К., 2009. – 864 с.
5. Гражевська Н.І. Економічні системи епохи глобальних змін / Н.І. Гражевська. – Київ : Знання, 2008. – 431 с.
6. Задоя А.О. Економіка цивілізацій в глобальному измерении: монографія / Под ред. А.А. Пороховского, В.Н. Тарасевича. – Москва: "ТЕИС", 2011. – 768 с.
7. Ігнатюк А.І. Галузеві ринки : теорія, практика, напрями регулювання: монографія / А.І. Ігнатюк. – К.: ННЦ ІАЕ, 2010. – 465 с.
8. Кіндзерський Ю. Проблеми розвитку промисловості та розбудови ефективного промислової політики в Україні / Ю. Кіндзерський // Економіст. – 2012. – №10. – С. 33-40.
9. Структурна гармонізація економіки України як чинник економічного зростання / за ред. д-ра екон. наук І.В. Крючкової. – Київ: "Еспрес", 2007. – 520 с.
10. Структурні зміни на економічний розвиток України / за ред. д-ра екон. наук Л.В. Шинкарук; НАН України; Фн-т екон. та прогноз. – К., 2011. – 696 с.
11. Ринки реального сектора економіки України: структурно-інституціональний аналіз / [Точилін В.О., Осташко Т.О., Пустойт О.В. та ін.]; за ред. д-ра екон. наук, проф. В.О. Точиліна; НАН України; Ін-т екон. та прогноз. – К., 2009. – 640 с.
12. Технологічний імператив стратегії соціально-економічного розвитку України: монографія / [Федулова Л.І., Бажал Ю.М., Осецький В.Л. та ін.]; за ред. д-ра екон. наук, проф. Д.І. Федулової; НАН України; Ін-т екон. та прогноз. – К., 2011. – 656 с.
13. Глазьев С.Ю. Новый технологический уклад в современной мировой экономике / С.Ю. Мирова экономика. – 2010. – №5. – С. 5-23.
14. Структура российской экономики: на пути к информационному обществу [Текст] : монография Т. А. Селищева. – СПб. : Изд-во С.-Петерб. гос. ун-та экономики и финансов, 2006 (СПб.). – 184 с.
15. Яковец Ю.В. Глобализация и взаимодействие цивилизаций / Ю.В. Яковец. – 2-е изд. – М.: Экономика, 2003. – 441 с.
16. Clark C. The conditions of economic progress / Clark Colin. – Macmillan and co. limited, 1940 – 504 p.
17. Fourastie J. La progres technique et revolution economique / J. Fourastie. – Paris, 1958.
18. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Образец социального прогнозирования / Д. Белл. – М.: Academia, 2001. – 578 с.
19. Rostow W.W. Politics and the Stages of Growth / W.W. Rostow. – Cambridge, 1971. – 230 p.

20. Тоффлер Е. Третья волна / Е. Тоффлер. – М.: "АСТ", 1999. – 261 с.
21. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура / М. Кастельс. – М.: ГУ ВШЭ, 2000. – 608 с.
22. Морган Л. Древнее общество или исследование линий человеческого прогресса от дикости через варварство к цивилизации / Л. Морган. – Л.: Издательство института народов Севера ЦИК СССР, 1935. – 368 с.
23. Базилевич В.Д. Економічна теорія: Політекономія : підручник / В. Д. Базилевич. – К.: Знання, 2006. – 615 с.
24. Чухно А.А. Твори: У 3 т. / А.А. Чухно / НАН України, Київ. Нац. Ун-т ім. Т. Шевченка, Наук.-дослід. Фін. Ін-т при М-ві фін. України. – К., 2006. – Т. 2: Інформаційна постіндустріальна економіка: теорія і практика. – 2006. – 510 с.
25. Маркс К. Сочинения / К. Маркс, Ф. Энгельс. – М.: Государственное издательство экономической литературы. – 2-е изд. – Т.23.
26. Иноземцев В.И. История и методологические основы постиндустриальной теории. Новая постиндустриальная волна на Западе: Антология. – М.: Academia, 1999. – 640 с.

27. Гальчинський А.С. Економічна методологія. Логіка оновлення : курс лекцій / А.С. Гальчинський. – К.: "Адеф-Україна", 2010. – 572 с.
28. Myrdal G. Against the Stream. Critical Essays on Economics. – New York: Pantheon Books, 1973.
29. Петрушенко В.Л. Філософія: короткий навчальний словник: терміни і поняття / В.Л. Петрушенко. – Львів, 2009. – 148 с.
30. Нуреев Р.М. Экономика развития: модели становления рыночной экономики. – М.: ИНФРА-М, 2001. – 240 с.
31. Ерохин С.А. Структурна трансформація національної економіки (теоретико-методологічний аспект) / С. А. Ерохин; [наукова монографія]. – К.: Видавництво "Світ Знань", 2002. – 528 с.
32. Прушківська Е.В. Роль законів архітектури у формуванні секторальної структури / Е.В. Прушківська // Економічний вісник НГУ. – №2 – 2013. – С. 21-28.
33. Барр Р. Политическая экономия: В 2-х т. – Т. 1 / Р. Барр; пер. с фр. – М.: Междунар. отношения, 1995. – 608 с.

Надійшла до редакції 10.08.13

З. Прушківська, докторант
КНУ імені Тараса Шевченка, Київ

КОЛИЧЕСТВЕННЫЕ И КАЧЕСТВЕННЫЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ СЕКТОРАЛЬНОЙ СТРУКТУРЫ В КОНТЕКСТЕ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ

В статье показана взаимосвязь секторальной структуры и стадий экономического развития на основе цивилизационного и формационного подходов. Проанализировано секторальную структуру через горизонтальное и вертикальное развитие, а также через модель "целого" и модель "функционирования". Определено, что модель "целого" секторальной структуры отражает цивилизационное движение общества через изменение количественного соотношения между секторами, а модель "функционирования" – это качественное развитие отдельных секторов (первичного, вторичного, третичного) под влиянием структурообразующих факторов в пределах определенной среды, которая обеспечивается взаимодействием формальных и неформальных институтов. Обоснована необходимость усовершенствования существующей теоретической трехсекторной модели К. Кларка путем использования нового методологического подхода к формированию секторальной структуры на основе выделения "полюсов" роста (отраслей) в каждом отдельном секторе. Доказана необходимость структурирования экономических систем на основе сочетания количественных и качественных характеристик с учетом особенностей национального развития.

Ключевые слова: секторальная структура, горизонтальное развитие, вертикальное развитие, модель "целого", модель "функционирования", экономическое развитие, постиндустриальное общество, полюса роста, цивилизационное движение.

E. Prushkivska, Doctoral Student
Taras Shevchenko National University of Kiev, Kiev

QUANTITATIVE AND QUALITATIVE CHARACTERISTICS OF THE SECTORAL STRUCTURE IN THE CONTEXT OF ECONOMIC DEVELOPMENT

The article is showed the relationship of the sectoral structure and stages of economic development on the basis of civilization and formation approaches. There is analyzed sectoral structure through horizontal and vertical development, as well as through the model of the "whole" and a model of "functioning". Found that the model of the "whole" of the sectoral structure reflects the civil society movement through the change of the proportion between sectors, and the model of "functioning" is quality development of individual sectors (primary, secondary, tertiary) under the influence of developmental factors within a specific environment, which is ensured by the interaction of formal and informal institutions. The necessity of improvement of the existing theoretical three sectors model K. Clark through the use of a new methodological approach to the formation of the sectoral structure of "poles" of growth (branches) in each specific sector. The necessity of structuring of economic systems based on a combination of quantitative and qualitative characteristics taking into account the peculiarities of national development.

Keywords: sectoral structure, horizontal development, vertical development, model of the "whole", model "functioning", economic development, postindustrial society, poles of growth, civilization movement.

JEL C22, C5, E32, O47
УДК 330.43, 33

Н. Серветник, асп.
КНУ імені Тараса Шевченка, Київ

СИНХРОННІ ТА АСИНХРОННІ КОЛИВАННЯ ДІЛОВОЇ АКТИВНОСТІ В КРАЇНАХ В ЗАЛЕЖНОСТІ ВІД КРЕДИТНОГО РЕЙТИНГУ

У статті розглянуто методи досліджень ступеня синхронізації ділових циклів різних країн. Проведено аналіз взаємозв'язків в середині груп країн, побудованих згідно кредитного рейтингу. Визначено фактори синхронізації.

Ключові слова: діловий цикл; синхронізація; кредитний рейтинг.

Постановка проблеми. Останнім часом інтеграція світової економіки стає все тіснішою. Значно зросли обсяги міжнародної торгівлі, фінансові ринки в розвинутих країнах та країнах, що розвиваються, стали більш інтегрованими, значна частина економік, які були відносно ізольовані, відкрились для торгівельних та фінансових потоків, європейські країни прийняли єдину валюту. Ці зміни призводять не лиш до змін властивостей національних ділових циклів, а й до їх синхронізації.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема синхронізації ділових циклів розглядається в основному зарубіжними дослідниками для розвинутих

країн, в особливості для країн-членів Європейського Союзу та Великої Вісімки.

Німецькі вчені Л.Майер, Ф.Шмідт, К.Шулер, розглядаючи особливості розвитку світової економіки в умовах глобалізації, зазначають, що в сучасних умовах обсяги та швидкість переливу товарів і капіталів між економічними регіонами значно зросли, а ділові цикли окремих національних економік дедалі більше зближуються. Значну увагу вчені зосереджують на діяльності ТНК та фондових ринках як факторах синхронізації ділових циклів у різних країнах [8].

Особливу увагу вивченню цієї проблеми приділяють економісти міжнародного валютного фонду (МВФ). Так,

© Серветник Н., 2013

економісти МВФ Т.Гелблінг і Т.Байоумі, порівнюючи поворотні пункти ділових циклів у країнах Великої Сімки за період 1973-2000 рр., з'ясували, що спади 1974-1975 рр. у країнах, де вони спостерігались, були синхронними не лише щодо часу настання вершини і дна, а отже, тривалості спадів, але також щодо періоду відновлення. У той же час, Канада і Японія не зазнали класичного спаду. Спади на початку 1980-х рр. також були синхронними. Економісти зауважують, що в усіх країнах Великої Сімки спостерігається принаймні уповільнення темпів економічного зростання, коли інші країни зазнають значного зменшення темпів зростання економіки. А тіснота залежності ділових циклів у різних країнах залежить від особливостей їх національних економік [1, с.134].

Хіткоут та Перрі вимірюють синхронізацію для ВВП (без державного споживання), інвестицій, споживання, зайнятості та трудової продуктивності. Мірою синхронізації вони вважають коефіцієнт кореляції між часовими рядами США та не США для субперіодів з 1969-го до першого кварталу 1981-го і з першого кварталу 1981-го до 2002-го року. Часові ряди були позбавлені від тренду різними шляхами: використовуючи фільтр Ходріка-Прескотта, перші різниці та фільтрами високої частоти. В результаті було виявлено, що ділові цикли у США стають менш синхронізованими з циклами інших країн.

Козі, Прасад і Терронс спочатку вивчали кореляцію темпів зростання випуску та споживання у кожній країні з темпом зростання складеного індексу світового випуску (composite measure of world output). Також вони оцінювали динамічні фактори моделі для розкладу коливань макроекономічних показників на фактори, спільні для усіх країн і фактори специфічні. Нарешті вони представили більш формальний регресійний аналіз факторів, що впливають на кореляцію індивідуальних макроекономічних показників країни з відповідними показниками в світі.

Доул і Фауст дослідили зміни у мінливості і спільному русі темпів зростання країн Великої Сімки (в основному без Японії). Окрім описових методів, вони застосували векторну авторегресію з одним лагом і константою. Вони перевірили, чи обрані параметри, наприклад, коефіцієнти кореляції, змінюються в часі. Не було виявлено прямих доказів того, що кореляція зростає зі зростанням економічної інтеграції за останні роки та десятиліття.

Інклар та де Хаан спробували відтворити дослідження Артиса та Чжана, які заявляли, що після становлення Європейської Монетарної Системи синхронізація ділових циклів між більшістю країн членів зсунеться від США до Німеччини. Повторюючи їх методологію, Інклар та де Хаан порівняли кореляцію одного ділового циклу, представленого циклічним індексом у вигляді

$$1 + \frac{(x_t - \text{trend}_t)^2}{\text{trend}_t}, \text{ з діловим циклом Німеччини протягом}$$

4 субперіодів, починаючи з 1960 і до кінця 1998. На відміну від Артиса та Чжана, вони не виявили систематичний зв'язок між стабільністю валютних курсів та синхронізацією ділових циклів.

Використовуючи відфільтровані дані по ВВП, Трайстарту порівнювала ступінь синхронізації ділових циклів між членами Європейського Монетарного Союзу та країнами Центральної Європи в період з 1990 по 2003 рр. Вона виявила, що кореляція між країнами з обох груп є меншою, ніж між країнами в середині ЄМС. Аналіз регресійних моделей з фіктивними змінними показує, що подібність економічних структур та двостороння торговельна інтенсивність позитивно та значимо пов'язана з кореляцією ділового циклу.

Камачо, Перес-Кірос і Сайз ґрунтують свої дослідження на місячних промислових виробничих рядах

даних нинішніх членів ЄС, країн-партнерів та деяких промислово розвинених країн. Вони використовують ряд досліджень, що стосуються паралельної динаміки ділових циклів в цих країнах. Спочатку за допомогою VAR-моделі визначаються промислові індекси виробництва та здійснюється прогноз на 48 місяців вперед. Після розрахунків відповідних похибок прогнозу, вимірюється синхронізація ділових циклів пари країн через різницю ($1 - \text{кореляція}$) їх похибок прогнозів. Потім аналізуються короткострокові та довгострокові властивості рядів промислового виробництва, відфільтрованих за допомогою фільтра Ходріка-Прескотта і розраховується так звана динамічна кореляція, запропонована Райхліном (2001). В заключному підході було побудовано окремі бінарні цикли, що приймають значення 1, коли країна в рецесії, і 0 – в іншому випадку та використано величину кореляції як міру синхронізації ділових циклів між двома країнами. Дослідження показали, що економіки Європейського Союзу більш синхронізовані один з одним, ніж зі сторонніми. Однак, тісні зв'язки між собою можуть пояснюватися встановленням Союзу, а не політичними змінними. Тому не можна очікувати подальшого зростання синхронізації внаслідок поглиблення інтеграції.

Шірвіц та Вельде здійснили спробу дослідити чи змінюється ступінь синхронізації між країнами протягом часу. Для 17 країн (ЄС14 та G7) за допомогою 4 фільтрів: Ходріка-Прескотта (ХП), Крістіано-Фіцджеральда (КФ), модифікованої версії фільтра Бакстера-Кінга (БК) та різницевого, було виділено циклічні компоненти та розраховано коефіцієнти кореляції. Також було розраховано значення коефіцієнтів кореляції зі стандартними похибками з поправкою на гетероскедастичність та автокореляцію, використовуючи матрицю Неві-Веста. Виявилося, що найкращі результати дає фільтр Ходріка-Прескотта, далі різницевий фільтр, модифікований фільтр БК, фільтр КФ. Кількість значущих коефіцієнтів кореляції не є постійною в часі, в цілому вона зменшується на початку, але починаючи з кінця 1980-х зростає знову [2, с.1-3].

Невирішені раніше частини загальної проблеми.

В основному увагу явищу синхронізації ділових циклів приділяють іноземні дослідники. Розглядаються різні методики визначення взаємозалежності коливань ділової активності для високорозвинених країн та країн Західної Європи. В даній роботі запропоновано поділ країн на групи за кредитним рейтингом та проаналізовано коливання для країн пострадянського простору.

Мета статті полягає в дослідженні синхронізації ділових циклів в групах країн, розподілених згідно кредитного рейтингу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Кредитний рейтинг являє собою незалежну суб'єктивну якісну оцінку, якою інвестори керуються при визначенні ступеня довіри до кредитора і допомагає приймати рішення про здійснення інвестицій. Суверенний кредитний рейтинг, котрий отримують держави-емітенти боргових зобов'язань, є системою умовних показників оцінки можливості і готовності уряду країни погашати випущені боргові зобов'язання в національній і іноземних валютах у відповідності до умов їх випуску, тобто кредитний ризик країни-емітента. Суверенний кредитний рейтинг розробляється спеціалізованими рейтинговими агентствами за певною рейтинговою шкалою. У міжнародному рейтинговому бізнесі домінує невелика кількість компаній. Ключовими факторами потужності компаній є загальноновизнаність їх рейтингів серед міжнародних інвесторів, емітентів і регулюючих органів. До світових лідерів відносяться:

"Standard and Poor's Corporation" ("S&P") і "Moody's Investors Service, Inc." ("Moody's"), які за-

ймаються рейтинговою справою понад 50 років і історично орієнтовані на американський ринок США.

Fitch Ratings Ltd. ("FITCH"), що створилося у на основі злиття трьох агентств: американських Fitch Investor Services (США) і Duff & Phelps Credit Rating Co. ("DCR"), що мали велику розгалужену мережу по всьому світу і міцні позиції у Латинській Америці, і IBCA (Великобританія), методологія якого більше прийнята для європейських країн,

Rating & Investment Information Inc. (Японія), створене на основі злиття провідних японських агентств "Nippon Investor Service" і "Japan Bond Reserch Institute" і рейтинг якого є індикатором стабільності та платоспроможності емітента для інвесторів азіатського регіону.

Методологія, якою користуються рейтингові агентства при визнанні рейтингу тієї чи іншої країни, складається з двох головних компонентів: політичного та економічного ризиків. Перший елемент стосується готовності держави виконувати свої боргові зобов'язання і залежить від стабільності таких факторів, як політична система, соціальне середовище, міжнародні відносини. Економічний ризик характеризує ступінь спроможності країни виконувати свої боргові зобов'язання і залежить від таких факторів, як зовнішнє фінансове становище, гнучкість платіжного балансу, структура економіки і темпи її приросту, управління економікою і економічними перспективами.

Оцінка стабільності політичної системи зосереджується на таких факторах, як порядок зміни політичного лідерства, реагування і пристосування системи до перемінних соціальних і економічних умов, ступінь консенсусу з приводу основних політичних, соціальних і економічних проблем, ступінь участі народу в політичних процесах, централізація процесу прийняття рішень і характеристика основних політичних партій і коаліцій. Стабільність соціальної атмосфери оцінюється шляхом вивчення економічних факторів (рівень життя, розподіл

багатства та доходів, стан ринку праці) та неекономічних факторів (культурні і демографічні характеристики населення, політичне значення регіональних, расових, релігійних та інших культурних відмінностей у країні). Вплив міжнародних відносин на політичний ризик визначається ступенем інтеграції в міжнародну торгівлю та міжнародні фінансові системи і ризиком національної безпеки країни [3].

На основі рейтингів, присвоєних агентством "Moody's", було виділено 6 груп країн:

- 1 група – США, Німеччина, Канада;
- 2 група – Великобританія, Франція, Китай;
- 3 група – Польща, Чехія, Словачія;
- 4 група – Росія, Італія, Туреччина;
- 5 група – Словенія, Угорщина, Хорватія;
- 6 група – Україна, Білорусь, Молдова;

Ступінь синхронізації між будь-яких двох країн рахується наступним чином: спочатку за допомогою фільтра Ходрика-Прескотта з логарифмованого ряду ВВП виділяється тренд та обчислюється циклічна компонента $h_t = y_t - trend_t$, де h_t – цикл, y_t – логарифмований ряд, $trend_t$ – тренд. Ступінь синхронізації між двома країнами буде дорівнювати коефіцієнту кореляції між циклічними компонентами: $s_{ij} = \text{correl}(h_{it}; h_{jt})$ [4, с.3].

Цей показник знаходиться в межах від -1 до 1. Якщо коефіцієнт більше 0, цикли синхронізуються між собою, якщо менше – не синхронізуються. Синхронізація в динаміці розраховується як ковзний коефіцієнт кореляції, усереднений по даних за попередні 5 років. В середині кожної групи утворено по 3 пари країн. Було використано річні дані про валовий внутрішній продукт для обраних країн за 1990 – 2012 роки.

Для початку побудуємо цикли для кожної групи країн.

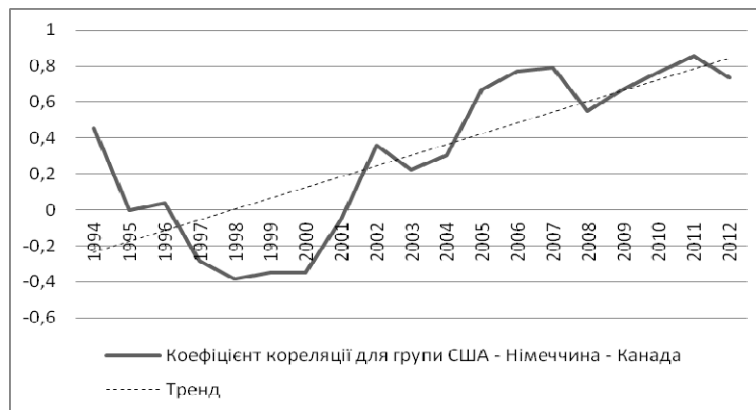

Рис. 1. Синхронізація циклів в США, Німеччині та Канаді

*Джерело: побудовано автором на основі даних з сайту Світового банку [5].

Сполучені Штати, Німеччина та Канада входять до Великої Вісімки – групи економічно високорозвинених країн. Графік показує, що на початку досліджуваного періоду перебіг циклів відбувався несинхронно, що пов'язано з різною економічною політикою країн. Нині США втратили неподільне панування в світовій економіці. Починаючи з 1970-х років в світі стався зсув до триполюсної структури – нарівні з США центрами гло-

бальної економічної діяльності стали Європа (на чолі з Німеччиною) і Азіатсько-Тихоокеанський регіон. В останні роки цикли розглянутих країн починають синхронізуватися, однак ступінь синхронізації не високий. Це може пояснюватися різним ставленням до методів боротьби з кризою. З іншого боку, загальний ступінь синхронізації в групі знижує асинхронність канадсько-американських відносин.

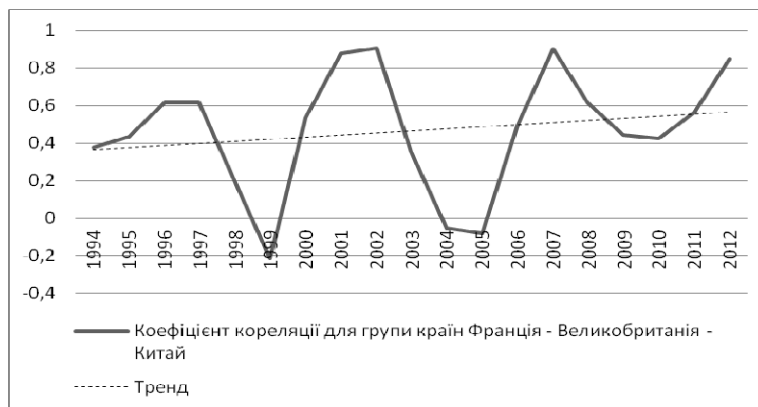

Рис. 2. Синхронізація циклів у Франції, Великобританії та Китаї

*Джерело: побудовано автором на основі даних з сайту Світового банку [5].

Франція та Великобританія також належать до високорозвинених країн, що визначає високий рівень присвоєного їм кредитного рейтингу. Китай неможливо охарактеризувати жодним із прийнятих у сучасній класифікації країн терміном. Не підходять (або підходять частково) визначення "розвинута", "новоіндустріальна", "перехідна", країна, що розвивається". Тому більш правомірно сприймати КНР за офіційно заявленою якістю як країну ринкового соціалізму. Світ змушений гово-

рити про "китайське економічне чудо". У порівнянні з 2007-м роком китайський ВВП виріс більш ніж на 40%. Для порівняння ВВП Росії за той же період ступив уперед на 5%, а ВВП Штатів – на 2,5%. Ступінь синхронізації циклів у даній групі періодично змінюється. У 1999 р. завершилося створення економічного та валютного союзів, що пояснює відхилення тенденцій розвитку у Великобританії та Франції від Китаю.

Рис. 3. Синхронізація циклів у Польщі, Чехії та Словаччині

*Джерело: побудовано автором на основі даних з сайту Світового банку [5].

Країни цієї групи належать до країн пострадянського простору та є членами НАТО та Європейського Союзу. Економіки цих країн стабілізувалися після пореформеного падіння у 1994 році, а з 1995 року зростають у середньому на 5 – 6% щорічно. У 2004 році країни одночасно увійшли до Європейського Союзу, що скоріш за все і

пояснює певне зниження ступеня синхронності розвитку у 2003 – 2004 рр., оскільки впливання відбулося порізному. Словаччина прийняла єдину валюту – євро – у 2009 році, Чехія готується до вводу, а стосовно Польщі висувуються різні прогнози, у найгірших говориться, що Польща не зможе увійти у зону євро аж до 2020 року.

Рис. 4. Синхронізація циклів у Росії, Італії та Туреччині

*Джерело: побудовано автором на основі даних з сайту Світового банку [5].

Туреччина і Росія – історичні супротивники, країни, що належать до двох відмінних культурних світів та військово-оборонних організацій. Італія є представником Європейського Союзу, її економіка є третьою за величиною в Єврозоні після німецької та французької, однак в дану групу Італія потрапила внаслідок зниження кредитного рейтингу через уповільнення розвитку на фоні боргової кризи в ЄС.

В останні роки російсько-турецька торгівля показує стійке динамічне зростання. РФ поступово стає важливим інвестором в економіку Туреччини та її присутність у країні, в таких областях, як енергетика, інфраструктура, про-

мисловість, нерухомість тощо, має значний потенціал для росту і вигідна турецькій стороні. Таким чином, можна зробити висновки про синхронізацію торговельних та інвестиційних циклів у цих країнах. Дане питання планується детальніше розглядати в подальших дослідженнях.

Якщо розглядати Росію та Італію, то тут спостерігаються асинхронні коливання, що можна пояснити наявністю двох конкуруючих напрямків розвитку – європейського та євразійського. Однак не варто забувати про те, що Росія залишається для Італії головним постачальником енергії та одним з основних торговельно-економічних партнерів.

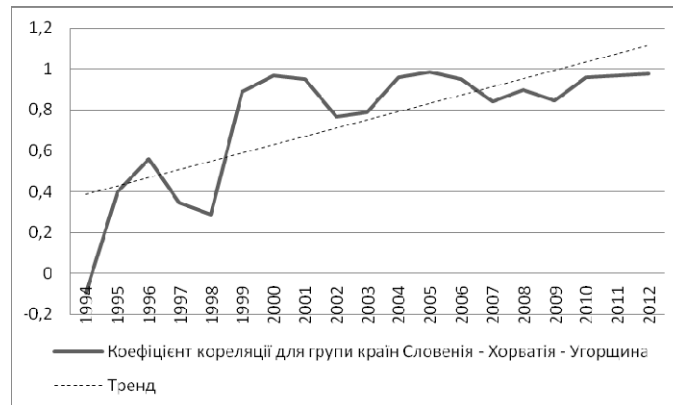

Рис. 5. Синхронізація циклів у Словенії, Угорщині та Хорватії

*Джерело: побудовано автором на основі даних з сайту Світового банку [5].

У даній групі прослідковується найбільш стабільне зростання рівня синхронізації. Хорватія та Словенія раніше були частинами однієї країни. Однак Словенія раніше увійшла до Європейського Союзу та є найбільш економічно розвинутою та стабільною країною групи.

Хорватія лише недавно здійснила цей крок. Словенія та Угорщина належать до країн, що демонструють найбільш успішну динаміку розвитку серед країн Східної та Центральної Європи.

Рис. 6. Синхронізація циклів в Україні, Білорусі та Молдові

*Джерело: побудовано автором на основі даних з сайту Світового банку [5].

Країни 6-ї групи належать до країн пострадянського простору, а становлення і розвиток їх, як незалежних держав, незважаючи на певні особливості кожної, мали спільні риси. Практично всі держави у перші роки незалежності опинилися у складній економічній кризі, пов'язаній з розвалом колишньої єдиної союзної економіки, розривом налагоджених виробничих зв'язків, руйнуван-

ням раніше здійснюваних поставок сировини і матеріалів, збуту виробленої продукції. Цикли в цих країнах синхронізуються між собою, а починаючи з 2006-го року рівень синхронізації залишається стабільним.

Далі за описаною методикою розраховано ступінь синхронізації в середині кожної з груп.

Таблиця 1. Кореляція між циклічними компонентами ВВП

	Група 1	Група 2	Група 3	Група 4	Група 5	Група 6
1994	0,45412	0,37631	-0,22046	0,32856	-0,09317	0,52483
1995	-0,00254	0,43307	0,68851	0,34914	0,39637	0,73677
1996	0,03777	0,61355	0,87708	0,30208	0,55917	0,60863
1997	-0,28306	0,61628	0,95511	0,29418	0,34579	0,48634
1998	-0,38164	0,20199	0,86910	0,01358	0,28663	0,18464
1999	-0,34643	-0,21280	0,95782	-0,10176	0,88975	0,87048
2000	-0,34940	0,53521	0,98507	-0,06719	0,96878	0,91003
2001	-0,05146	0,87567	0,96043	0,24201	0,95016	0,84277
2002	0,35680	0,90395	0,88457	0,05455	0,76790	0,77688
2003	0,22425	0,35208	0,31037	-0,12019	0,78930	0,31228
2004	0,30145	-0,05041	0,29345	0,56913	0,96121	0,82290
2005	0,66752	-0,08147	0,61742	0,93295	0,98563	0,95815
2006	0,76930	0,49556	0,82545	0,86877	0,94965	0,91099
2007	0,78791	0,89895	0,94685	0,80952	0,83952	0,90102
2008	0,55117	0,61411	0,96205	0,75948	0,89800	0,88446
2009	0,67102	0,44229	0,98323	0,89428	0,84639	0,86912
2010	0,76396	0,42225	0,96107	0,89958	0,95767	0,90704
2011	0,85525	0,56133	0,96598	0,91962	0,96734	0,95296
2012	0,73549	0,84656	0,97514	0,88887	0,97772	0,94861
Загальний ступінь синхронізації	0,23671	0,20253	0,78428	0,51927	0,62663	0,85729

*Джерело: розраховано автором на основі даних з сайту Світового банку.

Якщо порівнювати ступінь синхронізації коливань ВВП в середині кожної групи, то варто відмітити 3-тю та 6-ту групи. До них належать країни, які мають тісні

економічні зв'язки та близько розташовані географічно. У 1-й, 2-й та 4-й групах спостерігаються асинхронні коливання.

Рис. 7. Динаміка ступеня синхронізації

*Джерело: побудовано автором на основі даних з сайту Світового банку.

Загальний ступінь синхронізації помітно зростає, починаючи з 2005 року. До факторів, що впливають на рівень синхронізації можна віднести:

1) Мобільність праці та грошові перекази іммігрантів. А.Бараяс Чамі, Крістіан Ебеке та ін. привертають увагу до грошових переказів іммігрантів як одного з чинників підвищення ступеня синхронізації між країнами. Абдіх та ін. у своїх дослідження показали, що державні фінанси постраждали від зовнішніх шоків, які діють через приватний попит ат в кінцевому рахунку впливають на податок з доходу. Іншими словами, завдяки таким грошовим каналам країни можуть бути більш інтегрованими зі світовою економікою, ніж через традиційні заходи, такі як відкритість торгівлі та рухомість капіталу. Доведено, що деякі країни-одержувачі з більшою ймовірністю потерпають від ризиків, пов'язаних з глобальною економікою [6, с.5].

2) Монетарна політика. Монетарна політика є основним інструментом, використовуючи який уряд може впливати на перебіг економічних циклів. Якщо дві країни впроваджують схожі монетарні політики, цілком можливо, що вони мають схожі економічні цикли. Однак тут потрібно зважати на те, що схожі монетарні політики

можуть бути результатом схожих бізнес-циклів, оскільки влада могла таким чином зреагувати на шоки.

3) Двостороння торгівля та зростання міжнародної торгівлі. Оскільки торгівля є важливою сполучною ланкою між економіками, вона може бути каналом для побічних технологічних шоків. Однак дана теорія не є однозначною. З одного боку, згідно теорії порівняльних переваг Д.Рікардо розширення торгівлі прискорює спеціалізацію виробництва і тим самим змінює напрям бізнес-циклів. З іншого, великий вибір теоретичних моделей, від багатосекторних міжнародних моделей до односекторних, свідчить, що зростання двосторонньої торгівлі призводить до високої залежності економічних циклів [7, с.3]. К.Едуардо та ін. у своїх дослідженнях продемонстрували позитивний зв'язок між двосторонніми торговельними потоками та взаємозалежністю циклів ділової активності. Очікуване зростання торговельних потоків призводить до синхронізації ділових циклів. В іншому дослідженні (Кларк та Вінкуп, Бакстер та Коупарітсас) було підтверджено дане твердження [4, с.4].

4) Подібність експорту. Країни з подібною структурою експорту піддаються впливу схожих зовнішніх шоків, а, отже, і коливання їх ділової активності відбуваються подібним чином, тобто синхронізуються [7, с.4].

5) Фіскальна конвергенція. З.Дарвас, А.Роуз та Дж.Запарі вважають, що фіскальна конвергенція (у формі постійно схожих співвідношень державного профіциту/дефіциту до рівня ВВП) систематично пов'язана зі зростанням ступеня синхронізації економічних циклів. Крім того, зниження бюджетного дефіциту призводить до підвищення рівня синхронізації [8, с.7].

Висновки. Таким чином, в умовах зростання міжнародної торговельної взаємозалежності, поглиблення інтернаціоналізації виробництва, інтеграції національних ринків відбувається посилення синхронізації коливань ділової активності в різних країнах. Видно, що ступінь синхронізації економік між собою зростає по мірі того, як світ глобалізується. Невелике зниження кореляції, можливо, було причиною того, що багато аналітиків заговорили про decoupling – відставанні країн, що розвиваються, від розвинутих.

Список використаних джерел

1. Грабинська І., Пирч М., Фактори синхронізації коливань ділової активності в умовах глобалізації // Вісник Львівського університету, серія Економіка. – Львів: Вип.33. – 2004. – С.133-141.
2. Schirwitz B., Wälde K., Synchronization of Business Cycles in G7 and EU14 countries // European Commission, Economic Studies and Research. – 2004. – P.11.
3. Офіційний сайт Міністерства фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua>.
4. Gonçalves C.E., Rodrigues M., Soares T. Correlation of Business Cycles in the Euro Zone [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.fea.usp.br/feaecon/media/livros/file_538.pdf.
5. World Bank national accounts data, and OECD National Accounts data files [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://data.worldbank.org>.
6. Barajas A., Chami R., Ebeke C., Tapsoba S., Workers' Remittances: An Overlooked Channel of International Business Cycle Transmission? // IMF Working Paper. – 2012. – Vol. 251. – P.25.
7. Nguyen T., Determinants of Business Cycle Synchronization in East Asia: An Extreme Bound Analysis. // DEPOCEN Working Paper Series. – 2007. – Vol.14. – P.30.
8. Darvas Z., Rose A.K., Szapáry G., Fiscal Divergence and Business Cycle Synchronization: Irresponsibility is Idiosyncratic // MNB Working Papers. – 2005. – Vol.3. – P.44.

Надійшла до редколегії 20.08.13

Н. Серветник, асп.
КНУ імені Тараса Шевченка, Київ

СИНХРОННЫЕ И АСИНХРОННЫЕ КОЛЕБАНИЯ ДЕЛОВОЙ АКТИВНОСТИ В СТРАНАХ В ЗАВИСИМОСТИ ОТ КРЕДИТНОГО РЕЙТИНГА

В статье рассматриваются методы исследования степени синхронизации деловых циклов разных стран. Проведен анализ взаимосвязей внутри групп стран, построенных согласно кредитному рейтингу. В исследовании определяются факторы синхронизации. Ключевые слова: деловой цикл; синхронизация; кредитный рейтинг.

N. Servetnyk, postgraduate student
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

SYNCHRONOUS AND ASYNCHRONOUS FLUCTUATIONS OF BUSINESS ACTIVITY IN THE COUNTRIES ACCORDING TO THEIR CREDIT RATING

The paper considers methods of research of business cycles synchronization in different countries. The relationships in groups of countries by credit ratings are analyzed. The study defines factors of synchronization. Keywords: business cycle; synchronization; credit rating.

JEL O 018
УДК 330.322.16

В. Стегура, канд. екон. наук
Національний університет харчових технологій, Київ

ОСНОВНИ НАПРЯМКИ ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В РОЗВИТКУ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ

У статті розглянуто варіанти довгострокової інноваційної стратегії, на основі яких може розвиватися малий бізнес та основні напрямки активізації інноваційно-інвестиційної діяльності в Закарпатській області.

Ключові слова: розвиток, інновації, інвестиції, інноваційні стратегії, малі підприємства, ефективність.

Постановка проблеми. На сучасному етапі Україна переходить на інноваційний шлях розвитку, що означає реалізацію політики економічного зростання, де основна увага органів влади та місцевого самоврядування приділяється утвердженню найбільш сприятливих інноваційно-інвестиційних умов, залученню таких факторів інтенсифікації виробництва як новітні технології, нові методи регулювання, нові форми організації виробництва. Важливою складовою даного напрямку виступає дієве стимулювання розвитку внутрішнього ринку, створення механізмів структурної політики, захист і розвиток потенціалу високотехнологічних виробництв, активна співпраця з приватним сектором економіки з метою утворення національного капіталу.

Проблемам підприємництва і підприємницького середовища у вітчизняній економічній науці присвячені праці Л.К. Бесчасного, З.С. Варналія, В.М. Гейця, В.І. Голикова, Б.М. Данилишина, Б.І. Жилияєва, А.О. Заїчковського, А.П. Кисельова, С.В. Мочерного, В.М. Марченко, Т.Л. Мостенської, Є.Г. Панченка, С.К. Реверчу-

ка, П.Т. Саблука та інших. У наукових працях цих вчених відображаються теоретико-методологічні основи розвитку підприємництва, висвітлюються проблеми і накреслюються шляхи їх вирішення.

Мета і завдання. Метою дослідження є аналіз основних напрямків інноваційно-інвестиційної діяльності розвитку Закарпатської області та обґрунтування пріоритетних орієнтирів розвитку малого бізнесу на основі довгострокової інноваційної стратегії.

Результати дослідження В основу методології дослідження і вирішення поставлених задач покладено метод системного підходу до розвитку підприємств малого бізнесу агропромислової сфери Закарпатської області.

Теоретичною і методологічною основою дослідження виступають закономірності розвитку малого бізнесу в АПК, відображені у працях вітчизняних і зарубіжних вчених, Закони України, постанови Верховної Ради, нормативні акти міністерств і відомств, дані Закарпатського обласного статистичного управління.

У процесі досліджень застосовувалися методи теоретичного узагальнення та порівняння, економіко-статистичні методи та інші.

Становлення сектору малого бізнесу на урядовому рівні визнається тим напрямом, який забезпечуватиме економічне піднесення і стабільність внутрішнього соціально-економічного середовища, а його розвиток повинен відповідати загальній стратегії розвитку України. У вітчизняній економічній науці визначено декілька варіантів довгострокової стратегії розвитку, серед яких слід виділити, по-перше, стратегію, апробовану вітчизняним десятилітнім досвідом і побудовану на засадах так званого "Вашингтонського консенсусу". Це суто ліберальна економічна політика, яка основана на повній відкритості ринків, невтручанні держави в економіку, жорсткому монетарному контролю за пріоритетного збалансування державного бюджету тощо.

В Україні ця модель була застосована у 1991-1999 роках, але не у повній мірі, так як залишалися значні адміністративні бар'єри, зокрема стосовно малих форм підприємницької діяльності: режиму започаткування власної справи, контролю за веденням малого і середнього бізнесу з боку численних організацій, що перевіряли і контролювали діяльність підприємців, режиму оподаткування, збереження значного переліку видів діяльності, що ліцензуються. Не були повністю лібералізовані зовнішньоекономічні відносини, більшість ринків послуг залишалися закритими для зовнішніх стосунків, а на ринках товарів діяли потужні механізми приватного монопольного контролю і застосовувалися адміністративні важелі регулювання. Така модель має ще іншу назву – "наздоганяючий тип розвитку" і не передбачає кардинальних зрушень, оскільки зорієнтована на певну інерційність в суспільно-економічних і науково-технічних процесах. Інновації мають у ній фрагментарний характер і не забезпечують принципової зміни у технологічних укладах та суспільних відносинах. Цей варіант є обмеженим і небажаним щодо розвитку малого бізнесу, а перспективи розвитку економіки пов'язані із збільшенням технологічного розриву відносно розвинених країн, сировинної спрямованості виробництва і експорту. Тому важливого значення набуває проблематика інноваційної діяльності підприємств. Саме інновації здатні забезпечити високі темпи розвитку та вирішити наявні соціально-економічні проблеми як на регіональному так і національному рівні. Але інноваційні процеси вітчизняної економіки невітніші. Так з кожним роком кількість підприємств, що впроваджують інновації зменшується, зараз їх 12-14%, а це в 3-4 рази менше ніж в інноваційно розвинутих країнах. Наукоємність промислового виробництва знаходиться на рівні 0,3%, що на порядок нижче від світового рівня [1]

Економічне піднесення в Україні, яке відбулось з 1999 року до глобальної системної кризи 2008-2009 років [2, с.167] зумовлене сукупністю причин, зокрема відходом від названої моделі, залученням до розвитку потенціалу державного управління та регулювання, розробки і втілення у практичних заходах таких видів макроекономічної політики, які стимулюють використання усіх резервів росту, збільшення джерел росту і розширення обсягу економічних ресурсів. Про роль держави в розвитку економіки ще раз наголосив лауреат премії Нобеля у такий спосіб: "Економіці потрібен баланс ролей ринку і ролей уряду, досягненню якого багато в чому сприяє діяльність неринкових і неурядових інститутів. За останні 25 років Америка не тільки сама втратила цю збалансованість, але і сприяла створенню такого незбалансованого стану справ у багатьох країнах світу" [3].

Інша модель довгострокової стратегії полягає в створенні максимально сприятливих умов для прогресу вітчизняного науково-виробничого потенціалу та зростання добробуту населення на основі підвищення економічної ефективності, використання власних ресурсів та формування конкурентоздатної національної економіки, стабільного економічного зростання. Цей варіант має іншу назву "випереджаючий розвиток" і відповідає національним інтересам України орієнтуючись на ефективне використання власних ресурсів, їх органічне поєднання із зовнішніми ресурсами на основі чітко визначеної цілі. Політика випереджаючого розвитку передбачає проведення активної інвестиційної, структурної, інноваційної та промислової політики, переорієнтації макроекономічної політики в цілому.

За даною моделлю сформульовані стратегічні завдання які стоять перед Закарпатською областю ґрунтуються на розробках вітчизняних вчених стосовно головного завдання інноваційної стратегії комплексного соціально-економічного розвитку регіонів України включають [4]:

- стимулювання ділової активності підприємців за рахунок оптимізації структури форм власності, формування прошарку ефективних власників і стратегічних інвесторів, проведення податкової реформи з посиленням її стимулюючої функції, розвиток сфери НДДКР, розробку та запровадження новітніх технологій;

- наукове забезпечення та розробка державної стратегії та підтримки розвитку передусім найбільш пріоритетних наукоємних і високотехнологічних галузей і підприємств, у тому числі малих венчурних, які здатні кардинально змінити економічний потенціал України;

- підтримка з боку держави інноваційної діяльності на усіх рівнях, науково-технологічної модернізації виробництва з підвищенням його якісних характеристик і забезпеченням конкурентоспроможності на світовому ринку; зменшення ресурсомісткості, насамперед, енергомісткості матеріального виробництва за рахунок впровадження ресурсо- і енергозберігаючих технологій, переходу до ефективнішої галузевої структури із залученням потенціалу малого бізнесу;

- розширення ринків збуту за кордоном, в тому числі шляхом використання переваг прикордонного співробітництва, активізація внутрішнього ринку через підвищення рівня збалансованості виробництва шляхом створення замкнених технологічних циклів з виробництва кінцевої продукції, особливо у АПК;

- соціальна орієнтація економіки і екологічне оздоровлення життєвого простору, вирішення на цій основі комплексу соціально-економічних завдань, що забезпечують істотне зростання рівня і якості життя населення, його соціального захисту; зменшення техногенного навантаження на природу, перехід до збалансованого використання і відтворення природно-ресурсних факторів життєдіяльності, формування раціональної системи розселення, активізацію функціонування сіл та малих міст, якісне оздоровлення регіонів; застосування малих організаційних форм господарювання у сферах, які сприяють вирішенню вищезазначених завдань.

Державна адміністрація Закарпаття, враховуючи вищевикладені напрями інноваційної моделі випереджаючого розвитку розробила стратегічні пріоритети соціально-економічного розвитку області з урахуванням об'єктивної оцінки історичного досвіду та сучасного стану економіки, негативних та позитивних факторів регіонального зростання та його потенційних можливостей. На основі положення про те, що реалізація стратегії економічного зростання області значною залежить від ефективності інвестиційної та науково-інвестиційної діяльності як держави в цілому, так і кожного регіону зокре-

ма. Це вимагає ефективних заходів, спрямованих на стимулювання процесів нагромадження і раціональне використання інноваційно – інвестиційних ресурсів відповідно до названих вище пріоритетів розвитку області, що необхідно здійснювати за наступними напрямками.

Перший напрям активізації інноваційно-інвестиційної діяльності області полягає у тому, щоб шляхом нарощування обсягів виробництва конкурентоспроможної продукції, активізації підприємницької діяльності та поліпшення фінансово-економічного стану її суб'єктів нарощувати прибуток і амортизаційні фонди. Як зазначають дослідники даної проблеми, головним стримуючим фактором в інноваційній сфері є: суперечливість законодавчих актів, складність фінансового стану багатьох підприємств, застарілість основних засобів, недостатня державна підтримка, наявну існуючі проблеми з організацією ефективного ризик-менеджменту. В умовах дефіциту інвестиційних ресурсів суб'єкт, що має власні ресурси чи можливість їх залучити, завжди знаходиться перед вибором регіону, галузі та підприємства, тобто вибору об'єкту інвестування (фінансування) (5, с. 401, 396).

Другим напрямом інноваційно-інвестиційної політики у Закарпатті визначено залучення інвестицій на інноваційні цілі та розвиток малих підприємств через діяльність банківської системи, фондового ринку, страхових компаній, інноваційних фондів та фондів науково-технічного розвитку і реконструкції виробництва, системи лізингових відносин.

Третій напрям – це державні інвестиції, які повинні спрямовуватись переважно як засіб створення первинних умов для залучення приватних та іноземних інвестицій у пріоритетні види економічної діяльності області, в тому числі у приватний бізнес.

Четвертий напрям втілюватиметься через фінансову інфраструктуру і мобілізацію коштів населення за допомогою системи добровільного і соціального страхування приватного житла, транспортних засобів, майнової відповідальності.

П'ятий напрям – це організаторська робота місцевих органів влади всіх рівнів щодо залучення коштів вітчизняних та іноземних інвесторів.

Окремим напрямом слід вважати забезпечення зростання обсягів інвестицій на інноваційні цілі і розвиток малого підприємництва через діяльність спеціальної економічної зони "Закарпаття" та реалізацію Закону України "Про спеціальний режим інвестиційної діяльності у Закарпатській області".

Ситуація, що склалась у інвестиційній та інноваційній сфері Закарпаття потребує вкладення коштів, перш за все, у пріоритетні види економічної діяльності та ті сфери виробництва які забезпечують життєдіяльність населення, зокрема: харчову та переробну; лісову та деревообробну; легку; сільське господарство; туристично-рекреаційну; транспортно-комунікаційну.

Використання інвестиційних ресурсів повинне бути спрямоване на забезпечення використання ресурсозберігаючих та екологобезпечних технологій, наукоємні виробництва, розвиток малого бізнесу. При цьому необхідно дотримуватись комбінованого підходу до інвестиційно-інноваційної діяльності, коли підтримка пріоритетних напрямів науково-технічного розвитку за рахунок бюджетних коштів здійснюється у базових сферах, включаючи сільське господарство та перероблення сільгоспсировини, а за рахунок коштів суб'єктів підприємницької діяльності.

Засобами та інструментами досягнення завдань і цілей інвестиційної та науково-інноваційної діяльності у Закарпатті повинні стати: залучення іноземних інвестицій; маркетинг інвестиційних проектів закарпатських

підприємств; моніторинг договорів купівлі-продажу пакетів акцій під час приватизації державних підприємств у частині виконання покупцями взятих ними інвестиційних зобов'язань; всебічний розвиток системи лізингу машин, механізмів і технологій; формування регіональної фінансової інфраструктури, яка відповідає вимогам сьогодення; залучення підприємств області, в тому числі малих, до виконання державних програм розвитку виробництва; налагодження прямих зв'язків з іноземними інвестиційними структурами; випуск цінних паперів під конкретні інвестиційні проекти для залучення коштів підприємств та населення для реалізації інноваційних напрямів розвитку; використання кредитних ліній та кредитів, грантів міжнародних фінансових організацій тощо; розвиток в області інфраструктури науково-технічної діяльності фірм, посередницьких організацій, малого бізнесу для встановлення зв'язків між науково-дослідною сферою і виробництвом; розробка механізмів стимулювання інвестиційної та науково-інноваційної діяльності; створення в області інноваційних структур, як-то інкубаторів, технопарків тощо, які сприятимуть впровадженню нових технологій у виробничі процеси і розвитку малого наукоємного бізнесу.

Останнє положення стосовно малого бізнесу АПК конкретизується через систему баз апробації нових технологій, якими можуть бути агротехнопарки, агротехнополіси, що дозволяють у повній мірі використати результати НДДКР в області, особливо стосовно виробництва екологічно чистих продуктів харчування. Характерна особливість вказаних інноваційних проектів визначається сутністю самого інноваційного процесу та його етапів – розробка – дослідно-експериментальна перевірка – впровадження – поширення нововведень на різні сфери економічної діяльності.

Метою створення агротехнополісів є освоєння науково-технічної продукції, яку отримано в процесі реалізації державних, регіональних і галузевих науково-технічних програм. Завдання, яке стоїть перед агротехнополісами полягає в тому, щоб забезпечити освоєння у агропромислових формуваннях результатів НДДКР, які складаються у запровадженні комплексних екологічно безпечних, енерго- і ресурсозберігаючих технологій виробництва, збереження, переробки і реалізації сільськогосподарської продукції, створення підприємств малого бізнесу, які базуються на нових методах і способах господарювання (6, с.57-58).

Агротехнополіси представляють собою територіальні виробничі формування, які включають: аграрні та інші підприємства АПК де передбачається впровадження науково-технічних розробок; організації науки, які впроваджують у регіоні науково-технічні розробки; соціальну інфраструктуру, включаючи житлові будинки, об'єкти соціально-культурного призначення, медичні установи, школи та інші навчальні заклади, спортивні об'єкти, об'єкти культури; наукові колективи – власники наукової продукції і ноу-хау в сфері АПК, які вирішують питання впровадження у рамках агротехнополісів своїх доробок; адміністрація регіонів, де формується агротехнополіс; заводи і конструкторське бюро, які здійснюють розробки і випускають продукцію з великою наукоємністю; будівельні та інші організації, що приймають участь у реалізації представленого інноваційного проекту; науково-технологічний центр.

На агротехнополіси покладаються такі функції як: координатора виконання робіт з впровадження науково-дослідних розробок у даному агротехнополісі; інформаційно-консультативного забезпечення робіт в агротехнополісі; навчання і підвищення кваліфікації фахівців у царині впровадження нових технологій; організація дослідни-

цько – конструкторських випробувань та їхня оцінка; маркетингові операції у рамках проекту агротехнополісу; розповсюдження розроблених і освоєннях новітніх технологій, машин і устаткування в агротехнополісі та в інших регіонах, які мають зв'язок з даним агротехнополісом.

Про доцільність використання світового досвіду в стратегії розвитку економіки України черговий раз наголошувалось на Чотирнадцятих річних зборах Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників 16-17 жовтня 2012 року (5. с.455, 456, 472).

Виходячи з досвіду розвинутих країн розвиток малого бізнесу можливий на основі різних інноваційних стратегій: збереження, захисту та конкурентної стратегії.

Змістом стратегії збереження є певна інерційність у підходах до розвитку сектора малого бізнесу, де важелями регулювання залишаються дотації і субсидії. Пільги. Дотримання даної стратегії може мати руйнівний вплив на процеси нагромадження, запровадження ефективних технологій і не відповідає потребам науково-технічного прогресу.

Змістом стратегії захисту виступає забезпечення розвитку малих підприємств через створення системи захисту від внутрішньої і зовнішньої конкуренції. У даному випадку реалізується шлях до формування відносно закритої та самодостатньої ринкової економіки. Стратегія захисту має свої вади, які полягають, насамперед у тому, що протекціоністські заходи не вимагають оновлення виробництва і впровадження новітніх технологій у АПК. Таким чином, реалізація стратегії захисту створює передумови застою у виробничій базі підприємств малого бізнесу і формує перешкоди інноваційному оновленню малого бізнесу.

Конкурентна стратегія зорієнтована на відкрити ринкову економіку і означає перехід до високого степеню рентабельності виробництва, здатності конкурувати на внутрішньому і зовнішньому ринках, задовольняючи потреби національної економіки і вирішуючи соціальні завдання.

Для Закарпатської області характерна певна невідзначеність у стратегії інноваційного процесу, що відбива-

ється у наступних показниках. Кількість підприємств і організацій, що виконували науково-технічні роботи зменшилась за 2007-2012 роки з 22 до 16, кількість спеціалістів, що виконували науково-технічні роботи зменшилась більше ніж удвічі – з 1133 до 542. Кількість введених в дію механізованих потокових та автоматичних ліній зменшилась з 28 до 7, ведення нових технологічних процесів – з 190 до 5, освоєння виробництва нових видів продукції – з 400 до 70, з них товарів народного споживання – з 375 до 59. Потягом 2012 року інноваційні заходи – здійснювали 29 промислових підприємств, або 11,1% їх загальної кількості, з них 18 власним коштом, 3 – використовували кошти іноземних інвесторів, 1 – вітчизняних інвесторів, 2 – кредити банків (7, с.326).

Розвиток малого бізнесу на основі інновацій вимагає врахування факторів інноваційного процесу, одні з яких сприяють його активізації, а інші – протидіють, і які за характером можуть бути згруповані як економічні та юридичні, науково-технічні і соціально-психологічні (табл.1). Інтенсифікація дії позитивних факторів та нівелювання негативних виступають запорукою економічного піднесення.

В процесі розробки інноваційної стратегії розвитку малого бізнесу АПК необхідно чітко розмежовувати цілі за їх характером: стратегічні, тактичні і оперативні. До стратегічних слід віднести: забезпечення продовольчої безпеки, необхідність оптимізації структурних пропорцій АПК, стабілізацію внутрішнього ринку продовольства, підвищення конкурентоздатності на зовнішніх ринках, проведення політики протекціонізму до малих підприємств АПК.

Тактичними цілями можуть бути визначені стабілізація розвитку АПК, підпорядкування виробництва платоспроможному попиту, формування структури внутрішнього ринку у регіонах, встановлення цінового паритету на продукцію складових комплексів.

До оперативних цілей слід віднести – подолання монополізму переробних, обслуговуючих та фондозабезпечувальних галузей, використання цінової, кредитної і податкової політики в інтересах малого бізнесу комплексу.

Таблиця 1. Фактори інноваційного розвитку малого бізнесу

Групи факторів	Фактори, які сприяють інноваційному процесу в малому бізнесі	Фактори, які перешкоджають інноваційному процесу
Економічні та юридичні	Достатність фінансових ресурсів; Наявність достатнього обсягу матеріальних ресурсів; Законодавче забезпечення стимулювання інноваційної діяльності (прибуткові пільги, зняття ПДВ, система прискореної амортизації тощо)	Поганий фінансовий стан малого підприємства; Недостатнє матеріальне забезпечення; Обмеження патентно-ліцензійного, податкового і антимонопольного законодавства.
Освітньо-технічні	Розвинена мережа освітніх закладів Високий рівень кваліфікації працівників Наявність технічних ресурсів Достатній рівень розвитку науково-технічного потенціалу	Недостатній розвиток освітньої системи Низький рівень кваліфікації працівників Нерозвинена науково-технічна база Переважа інтересів поточного виробництва
Соціально-психологічні	Заохочення з боку працівників, яке відбувається в результаті: матеріального і морального стимулювання; творчої діяльності; можливостями кар'єрного росту.	Протидія з боку працівників, яка виникає у результаті: – зміни звичних форм і способів організації праці; – невизначеністю майбутніх ситуацій; – необхідності перевчатись.

У межах інноваційних стратегій виділяють моделі економічного розвитку, які визначатимуть тенденції у кількісних і якісних характеристиках малого бізнесу, що ґрунтуються на "абсолютних перевагах": продуктово-експортну, транзитну, ресурсно-експортну та суто інноваційну модель[8]. Перша модель ґрунтується на тому, що абсолютними перевагами в країні можна користуватись без додаткових витрат на певному проміжку часу, однак у перспективі вони можуть бути вичерпані в результаті випереджаючого науково-технічного розвитку зарубіжних країн. Крім цього за реалізації даної моделі у національній розвитку набуває сировинного характеру.

Продуктово-експортна модель сприяє продовженню життєвого циклу продукції, зниженню виробничих витрат і витрат збуту, в результаті чого посилюються конкурентні переваги власного виробництва, збільшується кількість робочих місць. Втілення даної моделі вимагає значних інвестицій або здешевлення робочої сили, що в кінцевому підсумку призведе до названого вище наздоганяючого розвитку.

Особливості транзитної та ресурсно-експортної моделі мають спільні ризики у прогресі економіки, які полягають у наступному: потрапити в економічну і технологічну залежність від розвинутих країн в результаті відста-

вання у технологічному розвитку; сформувати боргову економіку внаслідок ножиць цін, попасти під вплив зовнішніх фінансово-економічних потрясінь через рух короткострокових спекулятивних капіталів; залишитись сировинною складовою глобалізованого середовища.

Безумовні переваги має суто інноваційна модель, джерелом зростання і невичерпаним ресурсом у якій виступає людська творчість, ініціатива, підприємництво, знання та інтелект. На сучасному етапі в Україні переважають елементи моделі абсолютних переваг та сировинно-експортної, в той час підвалини інноваційної моделі розвитку економіки знаходяться у стадії формування. Недостатньо залученим залишається потенціал науки, підприємництва, інтелектуальний, а також низький рівень оплати праці. Вирішення даних питань є підґрунтям розвитку малого бізнесу на основі реалізації інноваційної стратегії.

Висновок. Розвиток малого бізнесу на основі інноваційної стратегії повинен здійснюватися згідно концепції сталого розвитку, яка набула світового визнання наприкінці ХХ століття як альтернатива концепції економічного зростання, яка ігнорує екологічну небезпеку від розвитку суспільства. Пріоритетами концепції сталого розвитку є ефективна охорона навколишнього середовища; збереження природних ресурсів, соціальний прогрес. Екологічний імідж і репутація підприємця і підприємництва стають важливою конкурентною перевагою у світі високих технологій.

Економіка, що розвивається на основі інноваційної моделі створює більше можливостей для впроваджен-

ня таких виробничих систем, які дозволяють підприємцям поповнити ринки більшою кількістю товарів і послуг і, одночасно підвищувати продуктивність.

Список використаних джерел

1. Жалдак Г.П. Інноваційна активність підприємств України: проблеми та шляхи визначення / Менеджмент підприємств: матеріали десятої науково-практичної конференції студентів, аспірантів і докторантів. – Симферополь: ДІАІПІ, 2012. – 417 с.
2. Тараненко І.В. Стратегії інноваційної конкурентоспроможності країн в умовах глобальної нестабільності: монографія / І.В. Тараненко / За наук. ред. А.О.Задор. – Дніпропетровський університет імені Альфреда Нобеля, 2013 – 504 с.
3. Стиглиц Дж. Е. Крутое пики: Америка и новый экономический порядок после глобального кризиса / Стиглиц Джозеф, (пер. с англ. В.Лопатка). – М.: Эксмо, 2011. – 512 с.
4. Мокій А.І., Цвілій С.М., Енверов Р.Р. Механізм підвищення інноваційної активності підприємств малого та середнього бізнесу регіону // Наукові праці НДФІ. Випуск 4(61). 2012. – с.6-27.
5. Гончаров В.Н. Управление рисками инновационной деятельности в агропромышленном комплексе Украины (с. 401-411); Бабієнко М.Ф. Інновації та їх вплив на стратегію розвитку аграрного сектору економіки України на період до 2020 року (с. 454-458); Прутська О.О. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України в контексті світового досвіду (с. 470-474). В кн. Стратегія розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року: Збірник матеріалів Чотирнадцятих річних зборів Всеукраїнського конгр. вчен. економістів-аграрників, Київ, 16-17 жовтня 2012 р. / Редкол.: Ю.О.Лупенко, П.Т. Саблук та ін. – К. ННЦ "ІАЕ", 2013. – 762 с.
6. Корецький М.Х. Інноваційний процес в АПК і перспективи його розвитку: монографія. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2001. – 144 с.
7. Державна служба статистики України головне управління статистики у Закарпатській області [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.uz.ukrstat.gov.ua>
8. Герасимчук В.Г. Розвиток підприємництва: діагностика, стратегія, ефективність. – К.: Вища школа, 1995. – 265 с.

Надійшла до редакції 26.07.13

В. Стегура, канд. экон. наук

Национальный университет пищевых технологий, Киев

ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ ИННОВАЦИОННО-ИНВЕСТИЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В РАЗВИТИИ ЗАКАРПАТСКОЙ ОБЛАСТИ

В статье рассмотрены варианты долгосрочной инновационной стратегии, на основе которых может развиваться малый бизнес и основные направления активизации инновационно-инвестиционной деятельности в Закарпатской области.

Ключевые слова: развитие, инновации, инвестиции, инновационные стратегии, малые предприятия, эффективность.

V. Stegura, PhD in Economics

National University of Food Technologies, Kyiv

THE MAIN DIRECTIONS OF INNOVATION AND INVESTMENT IN THE DEVELOPMENT OF THE ZAKARPAT REGION

The paper consider of the long-term innovation strategy, on the ground of which a small business can be developed. Also the paper deals with main ways of activation of investment and innovation activity in Zakarpat region. The advantages is purely an innovative model of growth and source of inexhaustible resource which performs human creativity, initiative, entrepreneurship, knowledge and intelligence. At present in Ukraine is dominated by elements of the model of absolute advantage and commodity-export, while the foundations of an innovative model of economic development at the stage of formation. Insufficiently involved is the potential of science, business, intellectual, and low wages. Addressing these issues is the foundation of small business through the implementation of innovative strategies.

Keywords: development, innovation, investment, innovation strategies, small businesses, efficiency.

JEL Q 50

УДК: 338.24.021.8 : 637.134

О. Харіна, асп.

КНУ імені Тараса Шевченка, Київ

НЕОБХІДНІСТЬ ВПРОВАДЖЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО МАРКУВАННЯ ВІТЧИЗНЯНОЇ МОЛОЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ

У статті висвітлено основні тенденції розвитку молокопереробних підприємств України, розглянуто ряд проблем інституційного характеру, а також проблему низької якості вітчизняних молочних продуктів, виявлено чинники, що на неї негативно впливають. Обґрунтовано необхідність проведення повної сертифікації підприємств вітчизняного молокопереробного комплексу та впровадження екологічного маркування на вироблену молочну продукцію. Розкрито основні переваги споживачів та виробників молочної продукції від впровадження екологічного знаку. Виявлено необхідність якнайшвидшого вдосконалення системи еколого-економічного управління діяльністю молокопереробних підприємств на всіх його рівнях.

Ключові слова. Еколого-економічне управління, екологічне маркування, молочні продукти, сертифікація, якість.

Вступ. Останніми роками, враховуючи те, що інтенсивність хімічного, радіаційного та інших видів антропогенного впливу на навколишнє природне середовище

суттєво зросла, частіше почали виникати несприятливі кліматичні умови та катаклізми (урагани, повені, затоплення значних територій). В свою чергу, хімізація вітчиз-

© Харіна О., 2013

зняного агропромислового комплексу та неприродні втручання у процеси зростання тварин не могли не позначитись на природних продовольчих властивостях молока та продуктах його переробки. В результаті цього, ми отримуємо молочні продукти, які майже не містять поживних речовин та не тільки не приносять користі, а й можуть у подальшому негативно вплинути на стан і здоров'я людини та її майбутнього покоління. У зв'язку з цим, все більшої актуальності набуває питання виробництва екологічно чистої та безпечної продукції.

Одним із найбільш ефективних інструментів еколого-економічного управління на мезо- та мікрорівнях є сертифікація усього життєвого циклу виробництва підприємства та впровадження ним екологічного маркування своєї продукції.

Постановка проблеми. Нині, на жаль, все частішими стали випадки, коли підприємство свідомо вводить споживача в оману нечіткими або такими, які не відповідають дійсності, формулюваннями на етикетці, тим самим приховуючи дійсний склад готової продукції. Часто на молочній продукції вказується – натуральний продукт, натуральні компоненти, екологічно чиста та безпечна продукція, проте часто це виявляється лише приманкою товаровиробників для збільшення обсягів продажу.

Відсутність дієвого контролю за якістю вітчизняної молочної продукції і відповідністю всім міжнародним та європейським стандартам на всіх рівнях управління призвело до сучасних диспропорцій, відставання від світового рівня та фактично до занепаду молочної галузі. Розгляд питань, що пов'язані із поліпшенням еколого-економічного управління діяльністю молокопереробних підприємств стосовно підвищення якості вітчизняної молочної продукції, створенням інтегрованої системи врахування екологічних критеріїв у процесі економічного розвитку є надзвичайно актуальним та своєчасним, особливо беручи до уваги теперішній кризовий стан економіки нашої держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню еколого-економічних аспектів суспільної діяльності, вивчення теоретичних, методичних і практичних аспектів розвитку та становлення молокопереробної промисловості України присвячені праці багатьох вітчизняних вчених-економістів, зокрема, С. Кваши, М. Маліка, Т. Мостенська, М. Пархомець, П. Саблука, Т. Харченко, В. Чагаровського, С. Чугаєвська та інші. Відмітимо, що завдяки зусиллям був створений міцний теоретико-методологічний фундамент дослідження названої проблеми, вирішено ряд методичних і прикладних аспектів. Разом з тим, незважаючи на наявні наукові здобутки, багатогранність та складність даної проблематики, питання сертифікації життєвого циклу виробництва молочної продукції та впровадження екологічного маркування на молокопереробних підприємствах все ще залишаються не достатньо висвітленими.

Метою цього дослідження є визначення теоретичних і практичних аспектів функціонування вітчизняного ринку молочної продукції, зокрема обґрунтування необхідності проведення повної сертифікації заводів та впровадження екологічного маркування вітчизняної молочної продукції, й тим самим підвищення рівня еколого-економічного управління діяльністю молокопереробних підприємств. Важливість вирішення даного питання дає підставу стверджувати про необхідність проведення власного дослідження.

Для досягнення цієї мети були поставлені наступні завдання: розкрити основні переваги молокопереробних підприємств від впровадження екологічного маркування продукції, виявити переваги споживача від споживання продукції з екологічним знаком, розглянути

проблеми інституційного характеру, що виникли в молочній галузі та призвели до суттєвих диспропорцій, розробити схему найбільш ефективного впровадження екологічного маркування на вітчизняних молочних заводах, запропонувати можливі напрямки підвищення якості молочної продукції за допомогою впровадження екологічного маркування та покращення еколого-економічного управління їх діяльністю.

Виклад основного матеріалу дослідження. В результаті проведених досліджень, нами було встановлено, що, екологічна стандартизація, сертифікація та маркування відіграють важливу роль у поліпшенні якості продукції. Разом з тим, вітчизняні наукові публікації, монографії та інші джерела, на жаль, не до кінця розкривають зміст даного категоріального апарату, зокрема відсутній алгоритм впровадження маркування на підприємствах молокопереробного комплексу, не повною мірою донесені до покупця всі переваги, від споживання продукції із наявним екологічним маркуванням та власне й самі виробники не до кінця розуміють свої переваги від отримання екологічного знаку.

Відмітимо той факт, що все частіше почали траплятися випадки введення в оману споживачів при купівлі продуктів харчування, й молочної продукції зокрема. Так, за словами С. Берзіної, заступника керівника технічного комітету стандартизації "Охорона навколишнього природного середовища України", у 2012 р. було перевірено понад 60 видів продукції, проте лише виробник однієї з них зміг підтвердити те, що він абсолютно легітимно використовує екологічне маркування, оскільки пройшов сертифікацію й має відповідний сертифікат, що визнається як на території України, так і за кордоном [4, с. 8]. За результатами перевірок, проведених Держспоживінспекцією у 2011 та 2012 рр., було виявлено 91 % продукції, якісні характеристики якої не відповідали ДСТУ або ТУ, заявленими товаровиробниками.

Імітація екологічної свідомості та відповідальності призвела до появи в міжнародній практиці нового терміна, а саме "Greenwashing". Це поняття означає введення в оману споживачів (покупців) відносно екологічних переваг виробленої продукції та наданих послуг. Разом із тим, відмітимо, що споживачі не завжди можуть самі визначити, які продукти харчування можуть вважатися екологічно безпечними та якісними. Тільки відповідна сертифікація підтверджує якість продукції.

Під поняттям "сертифікація" визначається процедура щодо підтвердження відповідності результату еколого – економічної та виробничої діяльності підприємства встановленим нормативним вимогам, за допомогою яких третя (незалежна) сторона документально засвідчує, що якість виробленої продукції відповідає заданим вимогам. Фактично, сертифікація не пов'язана із забезпеченням того чи іншого рівня якості продукції й лише гарантує споживачеві той факт, що дана продукція виготовлена в повній відповідності до всіх вимог стандартів або інших визначених нормативно-правових документів.

В свою чергу, екологічне маркування є одним із різновидів екологічної декларації, яка характеризує вплив продукції на навколишнє середовище на всіх етапах її життєвого циклу. Знаки екологічного маркування свідчать про гарантовану вищу якість та безпечність досліджуваної продукції відносно її впливів на стан довкілля та здоров'я людини. Відмітимо, що продукції, якій присвоюється екологічний знак притаманні певні екологічні переваги серед аналогів групи однорідної продукції.

Західноєвропейські країни приділяють багато уваги та зусиль щодо виробництва та просування екологічно орієнтованої продукції, зокрема діють відповідні жорсткі нормативно-правові норми, а сама продукція – ретель-

но перевіряється на всіх етапах життєвого циклу, і саме тому викликає довіру у споживача.

Вперше знак екологічного маркування з'явився в Німеччині у 1978 р. при підтримці федерального агентства з охорони навколишнього середовища й мав назву "Блакитний ангел". У світі розроблено та використовується достатньо багато знаків маркування для екологічної продукції, більшість з яких входять до глобальної мережі GEN (Global Ecolabeling Network), заснованої у 1994 р. та направленої на підвищення ефективності просування ідей екологічного маркування. На даний час до складу Глобальної мережі екологічного маркування входить 27 екологічних сертифікаційних систем із 60 країн світу.

В Україні програму екологічного маркування з 2003 р. представляє Всеукраїнська громадська організація "Жива планета". Цей орган сертифікації здійснює оцінку екологічних переваг продукції згідно міжнародного стандарту ISO 14024, рівень його компетенції підтверджено міжнародною та національною акредитацією на відповідність вимогам стандарту ISO/GUIDE 65 (EN 45011, ДСТУ EN 45011) "Загальні вимоги до органів, які керують системи сертифікації продукції"[2]. На сьогоднішній день Всеукраїнська громадська організація "Жива планета" має статус члена Міжнародної федерації органічного сільськогосподарського виробництва (IFOAM), Асоціації "Українські акредитовані органи з оцінки відповідності" й Українського товариства з якості, а також є нотифікованим представником Міжнародного інституту органічної сертифікації та етики (ICEA) та здійснює органічну сертифікацію сільськогосподарської продукції на відповідність європейським та міжнародним стандартам.

З початку 2007 р. розвиток екологічної сертифікації та маркування продукції в Україні набув особливого поширення й став спільною справою для Міністерства екології та природних ресурсів України, Державного

комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики, Торгово-промислової палати України, Української асоціації споживачів та Всеукраїнської громадської організації "Жива планета". Цей факт було закріплено відповідним протоколом до багатосторонньої Угоди про співробітництво від 29 грудня 2005 р.

Зауважимо, що за результатами проведеного соціологічного опитування у квітні 2011 р. обрис вітчизняного знаку екологічного маркування "Екологічний чисто та безпечно" було змінено на "Екологічний сертифікат". Тепер, емблема вітчизняного екологічного маркування складається з напису "Екологічний сертифікат" зеленого кольору навколо двох елементів: півмісяця блакитного кольору, розташованого знизу, верхівки якого направлені вгору та паростка, стилізованого під лелеку зеленого кольору. Описане позначення екологічного маркування тепер чітко вказує на те, що цей логотип є знаком відповідності встановленим екологічним стандартам.

В Україні, як і в усьому світі, екологічне маркування продукції, незважаючи на свою добровільність, розглядається на державному рівні як складова екологічної політики та системи інтегрованого еколого-економічного управління. Основним критерієм екологічності продукції в екологічному маркуванні виступає оцінка її впливу на навколишнє природне середовище на усіх стадіях життєвого циклу виробництва (рис. 1). Таким чином, вітчизняна молочна продукція вважатиметься екологічно чистою та безпечною для споживання, якщо весь процес її виготовлення буде таким. Ретельне вивчення стадій життєвого циклу дозволяє визначити низку критеріїв, які враховують вимоги до ряду факторів, що виявляються екологічно небезпечними.

Рис. 1. Впровадження управління життєвим циклом продукції на молокопереробних підприємствах

Практичним механізмом реалізації еколого-економічного управління є організація екологічно безпечного виробництва молочної продукції протягом усього життєвого циклу, тобто від отримання заводом сировини відповідної якості для її виробництва й до моменту покупки продуктів молочної переробки споживачем. Так, на підприємствах вітчизняного молокопереробного комплексу нами пропонується розробка та впровадження спеціальної матриці відповідальності за проведення вхідного контролю якості молока, котра в майбутньому сприятиме надходженню у виробництво сировини тільки вищих ґатунків (табл. 1).

Нами також запропоновано розробити алгоритм впровадження екологічного знаку на вітчизняних молокопереробних заводах, що, в свою чергу, дозволить

виробникам вітчизняної молочної продукції чітко орієнтуватися в етапах здійснення екологічної сертифікації, а також визначить їх основні переваги у довгостроковій перспективі (рис. 2).

Впровадження екологічного маркування на підприємствах молокопереробного комплексу є досить кропітким, складним та дорогим процесом. Так, вартість сертифікаційних робіт для кожного виду продукції визначається окремо, не містить у собі оплату проведення експертизи та випробувань й залежить від ряду факторів, а саме:

- якості наданої молокопереробним підприємством заявки,
- належного обсягу підтверджуючої документації до неї,
- складності дослідження життєвого циклу відповідного виду молочної продукції,

- затраченого часу на дослідження технологічного процесу виробництва молочної продукції,
- повноти інформаційних відомостей заводу – заводу тощо.

Молокопереробне підприємство, продукція якого пройшла екологічну сертифікацію, отримує сертифікат відповідності та право застосування українського знаку

екологічного маркування "Зелений журавлик" відносно сертифікованій продукції. Молокопереробні підприємства, які пройшли сертифікацію й отримали дозвіл на використання екологічного маркування зобов'язані своєчасно надавати споживачу інформацію про власності продукції, яку виробляють та реалізують.

Таблиця 1. Типова матриця відповідальності за проведення вхідного контролю якості молока для використання у виробництві молочної продукції

Відповідальна особа	Виробничої лабораторії	Мікробіологічної лабораторії	Головний механік/старший майстер ремонтно-механічного цеху	Складу
Передача повідомлення про надходження сировини/матеріалів	I			B
Сповіщення мікробіологічної лабораторії, Головного механіка/старшого майстра ремонтно-механічного цеху про надходження сировини/матеріалів	B	I		
Визначення необхідної кількості сировини/матеріалів для контролю	B	B	B	
Відбір проби сировини/ матеріалів	B	B	B	I / C
Проведення випробувань, формування висновків про відповідність встановленим вимогам у відповідних журналах та аналітичному листі	B	B	B	
Надання дозволу на використання сировини/матеріалів у виробництві, маркування тарних місць етикетками "Дозволено"/"Брак"	B			I

Умовні позначення: B – виконання; C – сприяння виконанню; I – інформування.

*Джерело: Складено автором.

На жаль, не всі вітчизняні молокопереробні підприємства мають фінансові можливості та бажання проводити повну екологічну сертифікацію життєвого циклу підприємства та продукції, яку воно виробляє. Це все

пов'язано ще з однією проблемою, яка існує в Україні, а саме – недопустимо малим є штраф, передбачений статтею 156¹ Кодексу про адміністративні правопорушення, за порушення прав споживачів.

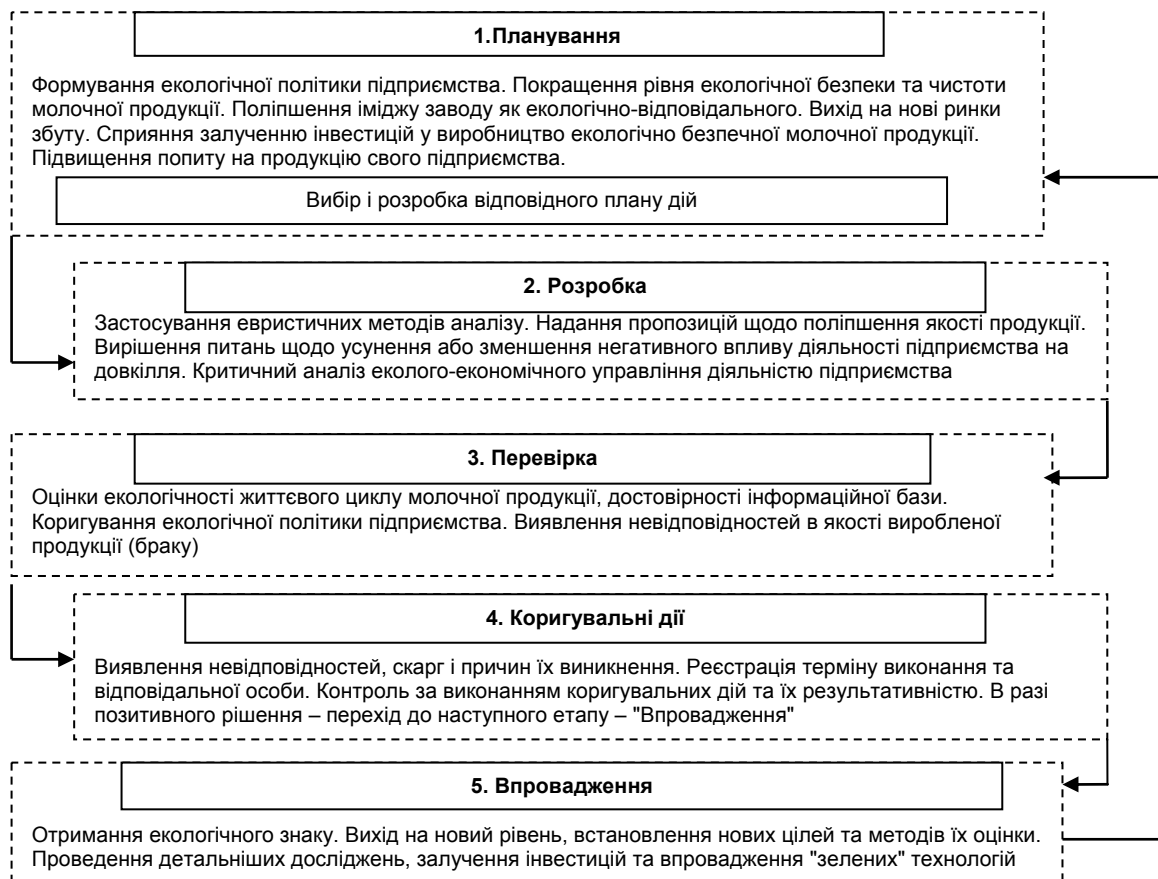

Рис. 2. Схема впровадження екологічного маркування на молокопереробних підприємствах України

*Джерело: Складено автором з врахуванням джерел [1-3, 5, 6]

Так, надання виробниками недостовірної інформації про продукцію, в разі якщо ця інформація не зашкодила життю, здоров'ю та майну споживача, – тягне за собою накладення штрафу від десяти до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. В свою чергу, в разі бездіяльності молокопереробних підприємств щодо приведення недостовірної інформації про весь товар до відповідності або повторне надання недостовірної інформації протягом року з моменту стягнення – тягне за собою накладення штрафу від п'ятдесяти до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. У 2013 р., як і в 2012 р., неоподаткований мінімум громадян становить лише 17 грн., що фактично, не є стримуючим фактором для виробників. Тобто, деяким вітчизняним молокопереробникам легше сплатити штраф у розмірі 3 400 грн., аніж займатися екологічною сертифікацією підприємства та витратити значні час та кошти на впровадження екологічного знаку.

Проте деякі вітчизняні молокопереробні підприємства, зокрема ті, що входять до складу великих молочних холдингів і є екологічно свідомими виробниками молочної продукції, не тільки слідкують за світовими тенденціями, а й розуміють необхідність здійснення екологічного маркування власної продукції, прагнуть відповідати вимогам сучасного споживача та бути конкурентоспроможними на світовому ринку.

Незважаючи на всі труднощі, що виникають при здійсненні екологічної сертифікації, на деяких вітчизняних молокопереробних заводах йде плідна робота щодо впровадження екологічного маркування. Спеціалістами ВАТ "Яготинський маслозавод", що входить до складу холдингу "Молочний альянс" протягом останніх двох років проводилась цілеспрямована та наполеглива робота з розробки та впровадження системи управління якістю відповідно до вимог міжнародного стандарту ISO 9001 та системи управління безпечністю харчових продуктів відповідно до вимог стандарту ISO 22000. У 2010 р. завершено впровадження системи управління якістю відповідно до стандарту ISO 9001. У липні 2010 р. підприємство отримало сертифікат відповідності виданий компанією Burea Veritas Certification. Логічним продовженням проведеної роботи є підтримання функціонування системи управління якістю харчових продуктів відповідно до вимог стандарту ISO 9001 та продовження впровадження системи безпечності харчових продуктів (HACCP) відповідно до вимог стандарту ДСТУ ISO 22000:2007.

Ще одним достойним прикладом є ПАТ "Хорольський МКК дитячих продуктів", який особливу увагу приділяє контролю за якістю продукції на кожному етапі її виробництва. Так, окрім того, що підприємство розміщено в екологічно чистому районі Полтавської області, оснащене енергоефективними технологічним, холодильним та енергетичним обладнанням фірм-лідерів з випуску молокопереробного обладнання "Bosch" та "Alfa Laval", вся продукція підприємства сертифікована відповідно до вимог українського законодавства й відповідає міжнародним стандартам ISO 9001:2009 та HACCP. Генеральний директор цього підприємства зазначає, що для утримання позицій лідера потрібно не тільки наполегливо пра-

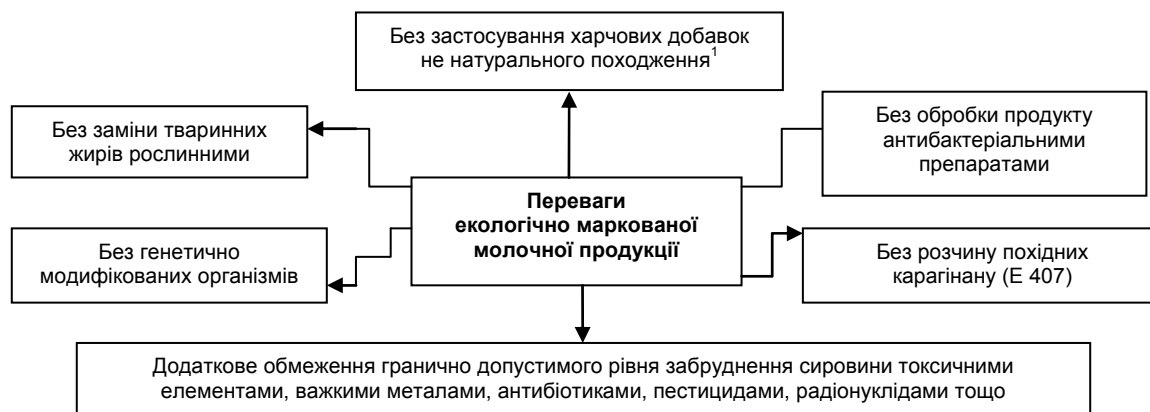
цювати, а й бути чесним із собою та споживачами. Зокрема він каже: "... наші основні принципи діяльності – це стабільна бездоганна якість, сучасні технології та творче осмислення світового досвіду".

Метою екологічного маркування молока та молочних продуктів є донесення до споживача перевіреної, точної та правдивої інформації про екологічні аспекти виробництва продукції, сприяння розширенню попиту та постачання тих молочних виробів, які є екологічно безпечними, якісними та при виробництві чинять найменший тиск на навколишнє природне середовище. Відмітимо, що маркування молочної продукції має бути чітким та зручним для сприйняття. Фон етикетки та текст, який на неї нанесений, за кольором і відтінками не повинні поглинати одне одного, а сам екологічний знак не повинен вводити в оману споживача щодо властивостей обраної молочної продукції, зокрема необґрунтовано приписувати властивості або створювати враження про наявність таких.

Добровільна екологічна сертифікація молочної продукції встановлює додаткові до державних норм вимоги щодо забруднення сировини токсичними елементами, важкими металами, антибіотиками, пестицидами, радіонуклідами, а також забороняє застосування 72 підозрілих харчових домішок ненатурального походження в готовій продукції [2]. За рішенням Координаційної ради органу з екологічного маркування від 18 жовтня 2012 р. упроваджено стандарт що встановлює добровільні екологічні критерії для молочних продуктів. У зв'язку з цим, екологічно сертифіковану молочну продукцію, відзначену знаком екологічного маркування споживач зможе з впевненістю відносити до харчових продуктів для здорового способу життя, адже вона має ряд суттєвих переваг порівняно з немаркованою (рис. 3).

Цікавим залишається й той факт, що у 2012 р. був ухвалений законопроект "Про внесення змін до Закону України "Про молоко та молочні продукти" та інших законодавчих актів щодо посилення заходів боротьби з фальсифікацією молочних продуктів". В ньому було прийнято рішення про те, що молокомісні продукти, які містять рослинні жири будуть мати відповідне маркування та реалізовуватися в торгівельних мережах на окремих полицях. Окрім того, згідно з цим документом, допустимий відсоток рослинних жирів буде зменшено до 50%. Відмітимо, що така вимога обумовлена тим, що відповідна гранична межа вже діє в країнах Європейського союзу та Російській Федерації. Це, в свою чергу, є також ще одним позитивним кроком на шляху розвитку добровільної екологічної стандартизації та сертифікації харчових продуктів в Україні відповідно до вимог міжнародних стандартів серії ISO 14000, 9 001 та 22 000.

Практика провідних молочних компаній свідчить про те, що здійснення повної сертифікації виробництва молочного заводу та впровадження екологічного маркування продукції призведе до зменшення негативного впливу на довкілля та зниження витрат на матеріали, які використовуються у виробництві, економії енергоресурсів, зменшення собівартості виготовлення молочної продукції та підвищенню рівня конкурентоспроможності підприємств молочної галузі на ринку в цілому.

¹ В екологічному маркуванні продукції заборонено використовувати 72 підозрілі харчові домішки, застосування яких не обмежується на рівні державних вимог

Рис. 3. Переваги, які отримає споживач від споживання молочної продукції із екологічним знаком маркування

*Джерело: Складено автором

Оперуючи цифрами та фактами, можна навести приклад про нещодавно проведені дослідження швейцарською фірмою SQS, яка здійснила опитування близько 500 європейських компаній, що використовують ISO-стандарти, на предмет ефективності проведення екологічної сертифікації та використання екологічного маркування на практиці. Результати опитування показали, що понад 80 % компаній вважають цю сертифікацію ефективною, у тому числі 60 % окупили свої капіталовкладення за один – два роки. Крім того, 80 % тих, що дали позитивний відгук, упевнені в рості майбутніх

доходів від проведених заходів [5]. Зауважимо, що для ефективної реалізації інструменту еколого-економічного управління на практиці молокопереробні підприємства повинні бути, перш за все, зацікавлені в здійсненні екологічної сертифікації та маркуванні своєї продукції. Вони повинні розуміти, що проведення добровільної екологічної стандартизації та отримання екологічного знаку вітчизняними молокопереробними підприємствами надасть їм ряд суттєвих переваг перед своїми конкурентами (рис. 4).

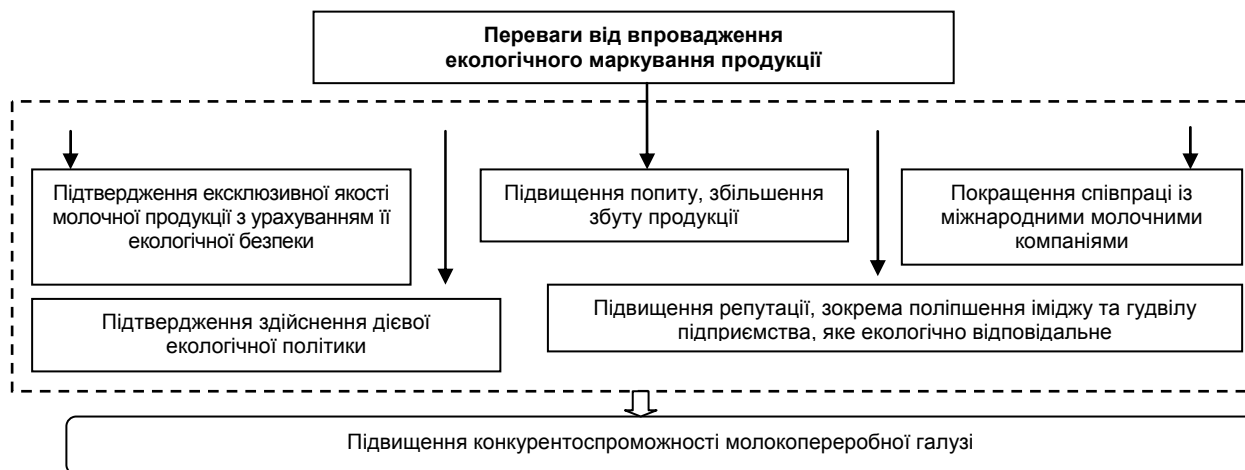

Рис. 4. Переваги молокопереробного підприємства від впровадження екологічного маркування продукції

*Джерело: Складено автором

По-перше, екологічне маркування є "візитною картою" будь-якої компанії, адже гарантує, що всі процеси, які функціонують на молочному заводі керовані та перебувають під повним контролем керівництва підприємства. По-друге, це своєрідна гарантія того, що на молочному заводі відбувається безперервне удосконалення якості молочної продукції та процесів її виробництва, застосовуються науково обґрунтовані підходи до вирішення питань щодо усунення можливих дефектів або зниження обсягів браку, а також постійно покращуються й допрацьовуються технологічні процеси виробництва та пакування продукції. По-третє, у зв'язку зі зростанням попиту на екологічно чисту молочну продукцію,

розширюються й ринки збуту, а підприємство отримує можливість вийти на міжнародний рівень і реалізувати молоко на світових ринках.

Отже, для забезпечення процесу ефективного впровадження екологічного маркування на підприємствах молокопереробного комплексу потрібно вирішити низку проблем інституційного характеру, а саме:

на рівні держави

- Сприяти та підтримувати розвиток екологічної освіти громадян України (починаючи зі школи). Так, усвідомлення споживачами корисності та необхідності виготовлення та споживання екологічно безпечної молочної продукції, що проявляється у позитивному впливі

ві на їх стан здоров'я та дітей, сприятиме зростанню попиту на екологічно марковану продукцію.

- Активізувати процеси законодавчої підтримки впровадження екологічного маркування на молокопереробних підприємствах, зокрема розробити загальнонаціональну Стратегію екологічної сертифікації та екологічного маркування в Україні.

- Сприяти наданню державних податкових пільг та довгострокових кредитів, тим молочним підприємствам, які здійснюватимуть переорієнтацію свого виробництва на екологічно чисте та безпечне для оточуючого середовища.

- Розробити та прийняти ряд законодавчих та нормативних актів, які регламентуватимуть екологічне виробництво молочної продукції та умови його ведення.

- Створити ряд державних та приватних консультативно-дорадчих та сертифікаційних установ, які роз'яснюватимуть товаровиробникам переваги від проведення добровільної екологічної сертифікації та отримання екологічного знаку, а також допомагатимуть у оформленні заяв та необхідної документації для її здійснення.

- Переглянути та внести поправки щодо штрафних санкцій та міри відповідальності виробника молочної продукції за надання недостовірної та неправдивої інформації її споживачеві, і тим самим підсилити мотивацію до впровадження екологічного маркування на підприємстві.

на рівні підприємства

- Здійснити переорієнтацію виробництва молочної продукції на екологічно безпечну для споживачів та довкілля.

- Активізувати інноваційну пасивність в діяльності самого підприємства.

- Підвищити екологічну освіченість персоналу підприємства, проводити семінари та тренінги щодо важливості виробництва та споживання екологічно чистої молочної продукції.

- Активізувати екологічну свідомість споживачів молочної продукції через засоби масової інформації. Здійснювати пропагування екологічно безпечної та якісної молочної продукції з акцентом на її безпеці та корисності для здоров'я дитини споживача, її високої смакової якості та свіжості, а також збереження навколишнього природного середовища, дотримання рецептури

виготовлення та відповідності нормам міжнародних стандартів серії ISO під час виготовлення тощо.

- Покращити співпрацю з фермерськими та селянськими господарствами, зокрема запровадити програми підтримки виробників молочної сировини, з метою підвищення її органолептичних показників у перспективі.

- Налагодити тісний взаємозв'язок із вітчизняними та іноземними науково-дослідними установами, з метою вдосконалення методичної та методологічної бази екологічного маркування вітчизняної молочної продукції.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Комплексне вирішення зазначених вище проблем надасть змогу більшій кількості вітчизняних молокопереробних підприємств, *по-перше*, провести добровільну екологічну сертифікацію, *по-друге*, отримати відповідний знак екологічного маркування на свою продукцію, *по-третє*, підвищити свою конкурентоспроможність на світовому ринку молочної продукції та посилити бренд підприємства, *по-четверте*, створити реально функціонуючий сектор виробників екологічно чистої молочної продукції. В свою чергу, споживачам екологічне маркування молочної продукції дозволить відрізнити більш якісну екологічно сертифіковану молочну продукцію з ряду аналогічних, що представлені на українському, європейському чи світовому ринках.

Список використаних джерел

1. Берзіна С. Екологічне маркування: теорія оми по-українськи // Розумний споживач – грудень 2011 р. – с. 14-17 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: www.organic.ua.
2. Всеукраїнська громадська організація "Жива планета" [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.zhiva-planeta.org.ua/>.
3. Глосарій зеленого бізнесу: українсько-німецько-російсько-англійський // В. Базилевич, Д. Вальтер, Хартманн В. та ін.; наук. ред.: В. Базилевич, Д. Вальтер. – К.: Знання, 2010. – 518 с.
4. Олійник С. "Зелена" їжа? Не смійте! // "Експрес". – 24-25 квітня 2012 р. – с. 8. – ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://www.ecolabel.org.ua/upload/08_Viv_24-04-2012.pdf.
5. Granatstein David. Emerging Ecolabels for Food Products. Center for Sustaining Agriculture and Natural Resources. – Washington State University, Wenatchee. – 2011. – p. 5-9.
6. Introduction to ecolabelling. Global ecolabelling network (GEN). – July 2004. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.gen.gr.jp>

Надійшла до редакції 28.07.13

Е. Харина, асп.

КНУ імені Тараса Шевченка, Київ

НЕОБХОДИМОСТЬ ВНЕДРЕНИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ МАРКИРОВКИ НА ОТЕЧЕСТВЕННУЮ МОЛОЧНУЮ ПРОДУКЦИЮ

В статье отражены основные тенденции развития молокоперерабатывающих предприятий Украины, рассмотрен ряд проблем институционального характера, а также проблему низкого качества отечественных молочных продуктов, выявлены факторы, которые на нее отрицательно повлияли. Обоснована необходимость проведения полной сертификации предприятий отечественного молокоперерабатывающего комплекса и внедрение экологической маркировки на производимую молочную продукцию. Раскрыты основные преимущества потребителей и производителей молочной продукции от использования продукции с экологическим знаком. Выявлено необходимость скорейшего совершенствования системы эколого-экономического управления деятельностью молокоперерабатывающих предприятий на всех его уровнях.

Ключевые слова. Эколого-экономическое управление, экологическая маркировка, молочные продукты, сертификация, качество.

O. Kharina, postgraduate student

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

THE NECESSITY OF ECOLABELING IN NATIONAL DAIRY PRODUCTION

The article highlights the main trends in dairy enterprises in Ukraine, considered a set of problems of institutional nature, and the problem of low quality of domestic dairy products revealed the factors that affect it. The necessity of a complete certification of enterprises of domestic milk processing sector and the introduction of eco-labels for manufactured dairy products was improved. The author analyses the main advantage of consumers and producers of dairy products from the introduction of ecological labeling. It is established that dairy enterprise urgent need to improve the system of environmental and economic management at all its levels.

Keywords: Ecological and economic management, eco-labeling, dairy products, certification, quality.

JEL J50, M12, Q10

УДК 331:108.45:631:158:65.012.45:34.08

В. Четверик, мол. наук. співроб.
ЗАТ "Інститут інноваційного провайдінгу" НААН, Київ

ІНФОРМАЦІЙНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ПЕРСОНАЛУ ПІДПРИЄМСТВ

У статті розглянуто основні засади інформаційно-правового забезпечення розвитку персоналу господарюючих суб'єктів. Досліджено існуючу нормативно-правову базу діяльності підприємств у частині професійного зростання працівників. Удосконалено організаційно-методичні засади інформаційного забезпечення розвитку персоналу сільськогосподарських підприємств.

Ключові слова: розвиток персоналу; інформаційно-правове забезпечення; організаційно-методичне забезпечення; сільськогосподарське підприємство.

Постановка проблеми. У програмі економічних реформ України на 2010-2014 рр. "Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка. Ефективна держава" зазначено, що кожен п'ятий роботодавець або 20 % констатують невідповідність кваліфікації працівників посадам, які вони обіймають. Підвалини цієї проблеми закладають зміни в соціальному та економічному середовищах, пов'язані з ринковою трансформацією аграрної економіки, що викликають знецінення професійного досвіду та практичних навичок більшості кваліфікованих працівників. Зростаюча плінність кадрів та високий рівень безробіття, у свою чергу, закладають підґрунтя девальвації засвоєних та нереалізованих знань, умінь і навичок. Ця проблема набуває актуальності та потребує негайного вирішення, оскільки професійно-кваліфікаційний рівень персоналу підприємств значною мірою визначає майбутні межі розвитку економіки країни.

Усе вище зазначене, а також інтеграційні процеси, стрімкий розвиток науково-технічних розробок, становлення ринкової економіки, удосконалення технологічних процесів неминує загострюють питання покращення професійного рівня персоналу, що не можливо без удосконалення інформаційно-правової бази, що дозволить упорядкувати методичні засади розвитку працівників, чітко прописати права та обов'язки сторін, створити базис підтримки підприємств, що стимулюватиме розвиток персоналу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій з проблеми. Серед науковців та практиків у світі та, зокрема в Україні панує думка стосовно того, що саме збалансований розвиток підприємства і його персоналу забезпечить стабільний розвиток економіки країни в цілому. Ідеям професійного зростання працівників підприємств присвячені праці таких вчених-економістів як: Т. Базарова, Т. Білоруса, О. Величко, Н. Гавкалової, О. Грішнєвої, В. Дієспєрова, О. Єгоршина, О. Захарової, І. Зінов'єва, Н. Кротової, В. Онікієнко, Ю. Одогова, В. Россохи, В. Храмова, А. Чикуркової та ін.

Невирішені раніше частини загальної проблеми. Проблема поліпшення професійного рівня персоналу актуалізується під впливом необхідності реалізації інноваційної моделі економічного розвитку аграрного сектору економіки. Водночас, у зв'язку із скороченням кількості працівників сільськогосподарських підприємств. Зокрема в Київській області з 2006-2012 рр. на 24 тис. осіб або 40%, та витрат на їх розвиток питанню професійного зростання кадрів відводиться другорядне значення. Господарючі суб'єкти віддають перевагу залученню уже професійно сформованих спеціалістів або низькокваліфікованих працівників для виконання простих виробничих завдань. Це у певній мірі пов'язано із відсутністю і недосконалістю прописаних та юридично закріплених гарантій щодо захисту інтересів сторін, які беруть участь у заходах з розвитку персоналу сільськогосподарських підприємницьких структур. Зазначене, у свою чергу, виступає стримуючим фактором на шляху

активізації розвитку працівників та популяризації його ролі в забезпеченні отримання бажаних (запланованих) кінцевих результатів господарської діяльності. Виходячи з цього, подальшого вивчення потребують питання інформаційно-правового забезпечення розвитку персоналу сільськогосподарських підприємств.

Постановка завдання. Мета статті полягає в дослідженні інформаційно-правового забезпечення розвитку працівників і формуванні рекомендацій щодо його поліпшення.

Для досягнення цієї мети автором поставлено та вирішено такі завдання:

- дослідження інформаційного та правового забезпечення професійного розвитку працівників підприємницьких структур;
- удосконалення організаційно-методичних засад інформаційного забезпечення моніторингу, аналізу та планування розвитку персоналу сільськогосподарських підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвиток персоналу сільськогосподарських підприємств повинен ґрунтуватися на отриманні вчасної, достовірної, повної інформації. Інформаційна система забезпечення професійного росту працівників відіграє вагомий роль у поінформованості сільськогосподарських підприємницьких структур, особливо з питань зарученого досвіду, результатів наукових розробок вчених, що у кінцевому рахунку відображається у прийнятих управлінських рішеннях. Дослідження та планування розвитку персоналу, як і будь-яких інших явищ, потребує наявності повної та достовірної інформації. Однак формування інформаційної системи забезпечення сільськогосподарських підприємств нині проходить лише фазу становлення. Не дивлячись на те, що діють дорадчі служби, консультативні організації, проводиться інформаційна підтримка зі сторони органів державної влади, існує розгалужена система засобів масової інформації, підприємства не мають можливості отримувати своєчасну, достовірну і повну інформацію. Зазначене унеможливорює передбачення майбутнього розвитку та розробки тактичних заходів, а також вимагає діяти покладаючись лише на власний досвід та інтуїцію. Серед наявних інформаційних джерел можна виділити нормативно-правові та локальні акти, навчальні програми, рекомендації тощо.

Перш за все, слід розглянути Конституцію України. Так в розділі II "Права, свободи та обов'язки людини і громадянина" цього закону зазначено, що "держава створює умови для повного здійснення громадянами права на працю, гарантує рівні можливості у виборі професії та роду трудової діяльності, реалізовує програми професійно-технічного навчання, підготовки та перепідготовки кадрів відповідно до суспільних потреб". Право кожного на освіту гарантує ст. 5, в якій визначено, що "держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних на-

вчальних закладах; розвиток дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної, вищої і післядипломної освіти, різних форм навчання; надання державних стипендій та пільг учням і студентам" [1, ст. 5, 43].

У Законі України "Про освіту" визначено, "що законодавство України про освіту має на меті регулювання суспільних відносин у галузі навчання, виховання, професійної, наукової, позашкільної підготовки громадян України". Також зазначається право громадян на освіту, державну політику в галузі освіти, основи навчально-виховного процесу, органи управління освітою, державні стандарти освіти [2, ст. 2 – 4, 8, 11, 15]. Розділ II даного закону присвячений системі освіти, а питання фінансово-господарської діяльності, матеріально-технічної бази навчальних закладів розкрито у розділі III.

Організаційні, фінансові, правові засади функціонування і розвитку системи загальної середньої освіти висвітлено у Законі України "Про загальну середню освіту", що сприяє вільному розвитку системи людської особистості, формує цінності правового, демократичного суспільства України [3].

Закон України "Про вищу освіту" встановлює також правові, організаційні, фінансові та інші засади функціонування системи вищої освіти, створює умови для самореалізації особистості, забезпечення потреб суспільства і держави у кваліфікованих фахівцях [4]. Законом врегульовуються суспільні відносини у галузі навчання, виховання, професійної підготовки громадян України.

Слід зазначити Закон України "Про професійно-технічну освіту", завданням якого є забезпечення права на здобуття професійно-технічної освіти, задоволення потреб економіки держави у кваліфікованих робітниках, сприяння в реалізації державної політики зайнятості населення, забезпечення необхідних умов функціонування професійно-технічних установ і навчальних закладів [5].

Водночас організаційно-правові та економічні аспекти зайнятості населення та його захисту від безробіття, а також соціальні гарантії з боку держави в реалізації громадянами права на працю закладено в Законі України "Про зайнятість населення" [6].

Важливим законодавчим актом стосовно розвитку персоналу є Кодекс законів про працю України, котрий спрямований на врегулювання трудових відносин, сприяючи підвищенню продуктивності праці та ефективності виробництва, поліпшенню якості роботи зміцненню трудової дисципліни [7, ст. 1]. Цим Кодексом передбачено гарантії забезпечення права громадян на працю [7, ст. 5]. Він визначає організацію праці жінок та молоді, право на пільги та відпочинок, а також гарантії для працівників, які направляються для підвищення кваліфікації. У Главі XIV висвітлено необхідність створення належних умов для поєднання роботи з навчанням та заохочення працівників, які поєднують роботу з навчанням [7, ст. 201-204].

Важоме місце у нормативних документах відводиться Указам Президента України, зокрема "Про основні напрями реформування професійно-технічної освіти", "Про заходи щодо реформування системи підготовки спеціалістів та працевлаштування випускників вищих навчальних закладів", "Про основні напрями розвитку трудового потенціалу в Україні на період до 2010 року", тощо [8–9].

До нормативно-правових актів, що організовують розвиток персоналу належать Закон України "Про зайнятість населення", "Про вищу освіту", Податковий Кодекс України, а також Постанови та Розпорядження Кабінету Міністрів України, а саме "Про заходи сприяння підприємствам в організації професійного навчання кадрів на виробництві", "Про схвалення Концепції розвитку системи підвищення кваліфікації працівників на період до

2010 року", "Про порядок працевлаштування випускників вищих навчальних закладів, підготовка яких здійснювалася за державним замовленням", "Про державну програму "Освіта" (Україна XXI століття)", Проекти Законів України, зокрема "Про затвердження Загальнодержавної цільової соціальної програми збереження і розвитку трудового потенціалу України на період до 2017 року", Постанова Кабінету Міністрів України "Про розмір витрат платника податку на професійну підготовку або перепідготовку", "Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року" тощо [10-15].

В Законі України "Про зайнятість населення" зазначено, що забезпечення підвищення конкурентоспроможності працівників на ринку праці відповідно до вимог сучасного виробництва та сфери послуг здійснюється шляхом забезпечення ефективного функціонування та розвитку системи професійного навчання працівників, сприяння у проведенні їх професійної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації на підприємствах, в установах та організаціях незалежно від форми власності, виду діяльності та господарювання. З цієї метою роботодавець організовує для працівників професійне навчання, перепідготовку та підвищення кваліфікації. Роботодавець має право укладати з працівниками або іншими особами, які не перебувають з ним у трудових відносинах, за їх згодою договори про направлення їх до навчальних закладів для професійної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації. Зазначеним договором на працівника або іншу особу, яка направляється на навчання, може бути покладено обов'язок відпрацювати на посаді відповідно до отриманої кваліфікації в такого роботодавця після закінчення навчання протягом погодженого сторонами строку, який повинен бути порівнянний з обов'язками, що взяв на себе роботодавець щодо оплати та строку навчання, але не більше ніж три роки. У разі відмови працівника або іншої особи відпрацювати в роботодавця протягом погодженого з ним строку, звільнення з роботи до закінчення такого строку працівник або інша особа зобов'язані відшкодувати роботодавцю витрати, пов'язані з оплатою навчання, або їх частину пропорційно відпрацьованому строку на умовах, що визначаються договором [6, п. 3-5 ст. 34]. Разом з тим, вважаємо, що цей Закон варто доповнити змінами у напрямі написання чітких і зрозумілих механізмів взаємодії державної служби зайнятості та сільськогосподарських підприємств, значну увагу приділити розробці механізму покриття витрат на розвиток персоналу для реалізації програми мотивації роботодавців.

У пп. 140.1.3 п 140.1 ст 140 Податкового Кодексу України зазначено, що до складу витрат у повному обсязі включаються витрати пов'язані з професійною підготовкою, перепідготовкою або підвищенням кваліфікації працівників робітничих професій, а також у разі якщо законодавством передбачено обов'язковість періодичної перепідготовки або підвищення кваліфікації. Також до складу витрат дозволяється відносити витрати на навчання або професійну підготовку, перепідготовку або підвищення кваліфікації у вітчизняних або закордонних закладах освіти, за умови наявності сертифіката про освіту є обов'язковою для виконання певних умов ведення господарської діяльності. У повному обсязі до складу витрат зараховують також витрати на оплату навчання у вищих та професійно – технічних навчальних закладах фізичних осіб незалежно від того, чи перебувають такі особи в трудових відносинах з платником податку. Однак головною умовою при цьому є наявність письмового договору (контракту) між фізичною особою та платником про взятті зобов'язання відпрацювати у платника податку після закінчення вищого або професійно-технічного на-

вчального закладу і отримання спеціальності (кваліфікації) не менш як три роки. До складу витрат можна віднести витрати на організацію навчально-виробничої практики осіб, які навчаються у вищих та професійно-технічних навчальних закладах, якщо така практика пов'язана з профілем діяльності платника податку та забезпечує його господарську діяльність [11].

Серед документів, розроблених Міністерством соціальної політики та Міністерством освіти і науки України, мають місце Положення про навчання кадрів на виробництві, Рекомендації щодо механізму стимулювання персоналу підприємства з метою посилення його заінтересованості в неперервному удосконаленні своїх знань та умінь, Рекомендації щодо створення і діяльності регіональних асоціацій підприємств різних форм власності з питань професійного навчання кадрів на виробництві тощо. Проте не дивлячись на те, що існує ряд нормативно-правових документів, спрямованих на регулювання розвитку працівників, існує ряд проблем. Зокрема чітко не прописано права та обов'язки сторін, механізм стимулювання роботодавців, умови державної підтримки тощо.

Значним кроком вперед у вирішенні проблеми розвитку системи підвищення професійного рівня персоналу стало прийняття Закону України "Про професійний розвиток працівників" від 12.01.2012 № 4312-VI [16]. Оскільки метою цього закону є визначення правових, організаційних та фінансових засад функціонування системи професійного розвитку працівників. Проте окремі положення закону викладено дещо обмежено. Зокрема, крім основних положень та визначень загаль-

них категорій, значну увагу слід приділити регламентації прав та обов'язків сторін системи професійного розвитку кадрів, як основних гарантій забезпечення їх інтересів. Варто також чіткіше прописати основні положення відносно ролі та завдань Міністерства соціальної політики України та Міністерства освіти і науки України, Державної служби зайнятості України щодо роботи у цьому напрямі. Законом мають бути врегульовані також процеси фінансування витрат на підвищення професійної майстерності працівників, зокрема, обґрунтована межа витрат, яку підприємство покриває за власний кошт.

Закон має стати правовою основою механізму мотивації підприємств до вдосконалення практичних навичок і компетенції персоналу. Тому доречно було б прописати пункт щодо чіткої та зрозумілої диференційованої шкали стимулювання підприємств, залежно від об'ємів розвитку персоналу та з врахуванням минулих показників.

У законі зазначається, що основним напрямом діяльності роботодавців у сфері професійного розвитку працівників є ведення первинного та статистичного обліку кількості працівників, які підвищили свій професійний рівень. Однак не прописано як такий облік слід оформляти. Зважаючи на це, варто запровадити *Паспорт розвитку персоналу сільськогосподарських підприємств*, введення якого дозволить провести оцінку даного процесу у ретроспективі з прив'язкою до кожної посади (рис. 1). Особливе місце у паспорті має відводитися зауваженням та пропозиціям керівників, відповідальних за цей напрям роботи.

Стор. 1

Паспорт розвитку персоналу								
№ п/п	ПІБ	Вид (індивідуальний/груповий)	Тривалість	Джерело фінансування	Вартість	Зауваження	Висновки	Зміна посади
-	-							
-	-							
-	-							
-	-							
-	-							
Рекомендації щодо участі в наступних програмах з розвитку персоналу								

(ПІБ, посада працівника, підпис)

(підпис завідуючого відділом кадрів)

Рис.1. Паспорт розвитку персоналу сільськогосподарських підприємств

*Джерело: розроблено автором

З метою удосконалення організації розвитку персоналу, вважаємо, доцільним розробити Положення "Про розвиток персоналу сільськогосподарських підприємств" (рис. 2) та прописати це також в згаданому законі. Нами запропонована його примірна структура, що є основою для оформлення договору професійної підготовки персоналу та заявки на навчання.

Запропоноване методичне забезпечення дозволить підвищити ефективність заходів із розвитку персоналу, найкращим чином використовувати наявні ресурси сільськогосподарських підприємств, що у кінцевому рахунку дозволить поліпшити соціально-економічні результати господарювання, а також використовувати обґрунтовану систему стимулювання відповідно до особливостей певного суб'єкта підприємницької діяльності.

Розглядаючи статистичні дані, варто згадати розрахований та затверджений Державною службою статистики України (від 28.12.2012 р. №547) "Загальний та-

бель (перелік) форм державних статистичних спостережень на 2013 рік", всіх форм власності містить понад 100 форм державних статистичних спостережень. Зокрема, передбачено таку форму як № 6 – ПВ (річна) "Звіт про кількість працівників, їхній якісний склад та професійне навчання", вона є доволі змістовною та дозволяє отримати своєчасну інформацію. Проте слід її доповнити розділом про витрати на розвиток персоналу за джерелами та обсягами фінансування. Також існує необхідність розширити дану форму у розділі I в частині зазначення чисельності керівників і спеціалістів, що мають повну та базову вищу освіту. Зазначені зміни сприятимуть оперативному отриманню, усесторонньому аналізу звітних показників. Тому, реалізуючи заходи з поліпшення звітності, необхідно провести роботу у напрямі розширення їх змісту та введення нових форм.

Не менш важливим є вирішення питання щодо створення Єдиної електронної бази даних, для забез-

печення ефективності розвитку працівників сільськогосподарських підприємств за рахунок посилення інформаційної складової. База має забезпечувати зворотній зв'язок між сільськогосподарськими підприємствами, консультативними організаціями, навчальними закладами; швидкий безперешкодний доступ до всебічної інформації, насамперед з питань навчального процесу, нових робочих місць, потреби в кадрах тощо. Ці завдання реалізуються на основі надання наступної інформації: про сучасні досягнення, нові методи та підходи до професійного навчання персоналу; щодо: динаміки розвитку персоналу, як у зарубіжних країнах, так

і в Україні; переліку усіх навчальних закладів і консультативних центрів; цін на навчальні послуги навчальних та консультативних закладів; бібліотечного фонду; а також організовувати розсилку інформаційних бюлетенів у відповідь на залишені запити підприємств. Цей перелік повинен бути гнучким та доповнюватися і змінюватися залежно від пропозицій сторін. Створення єдиної бази даних має бути покладено на Міністерством соціальної політики України та Міністерством освіти і науки України, Міністерство аграрної політики та продовольства України.

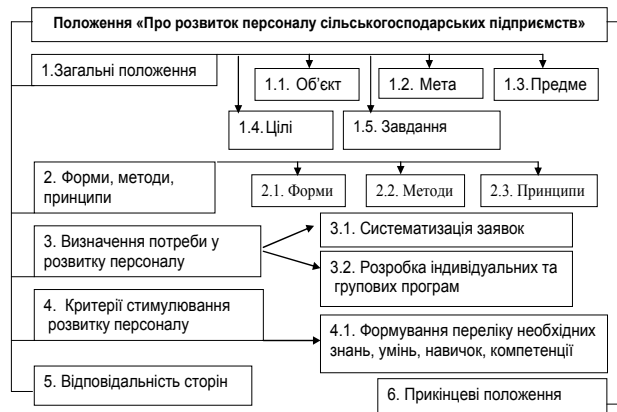

Рис. 2. Структура положення "Про розвиток персоналу сільськогосподарських підприємств"

*Джерело: розроблено автором

З метою пошлявлення розвитку персоналу сільськогосподарських підприємств варто створити центри популяризації та розповсюдження інформації стосовно вирішальної ролі розвитку працівників у ринкових умовах господарювання як вагомому інструменту підвищення рівня конкурентоспроможності підприємства. Дані заходи мають згладжувати психологічну неготовність як зі сторони працівників, так і працедавців відносно удосконалення професійної майстерності персоналу. За даними проведеного НДІ праці та зайнятості населення анкетування частка підприємств, що проявляють небажання інвестувати кошти в навчання працівників, а віддають перевагу залученню висококваліфікованих працівників зі сторони складає 38,8 %. Серед тих, хто побоюється втратити кошти, затратені на професійне навчання, внаслідок плинності кадрів, переманювання працівників конкурентами виявили 32,6 % респондентів. Проявляється також недостатня заінтересованість у підвищенні свого професійного рівня у самих працівників – 20,2 % опитаних.

Висновки. Для належного інформаційного забезпечення розвитку персоналу слід: поліпшити звітність; створити єдину електронну базу даних; популяризувати роль розвитку персоналу. Створення єдиної інформаційної бази підприємств із професійного розвитку персоналу сільськогосподарських суб'єктів господарювання сприятиме забезпеченню їх конкурентоспроможності, відкриє можливості доступу до отримання інформації, з метою її подальшої обробки, аналізу та розповсюдження. Запропоновані заходи дозволяють вирішити проблему недостатньої обізнаності, забезпечать прозорість інформації та поліпшать ситуацію із плинністю кадрів, оскільки вчасне отримана та насичена інформація дозволяє планувати свою діяльність із більшою впевненістю та із мінімальним відчуття ризику.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР, із змінами та доповненнями [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: [сайт]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр>.

2. Закон України "Про освіту" від 23.05.1991 № 1060-XII, із змінами та доповненнями [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: [сайт]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1060-12>.

3. Закон України "Про загальну середню освіту" від 13.05.1999 № 651-XIV, із змінами та доповненнями [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: [сайт]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/651-14>.

4. Закон України "Про вищу освіту" від 17.01.2002 № 2984-III, із змінами та доповненнями [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: [сайт]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2984-14>.

5. Закон України "Про професійно-технічну освіту" від 10.02.1998 № 103/98-ВР, із змінами та доповненнями [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: [сайт]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/103/98-вр>.

6. Закон України "Про зайнятість населення" від 05.07.2012 № 5067-VI, із змінами та доповненнями [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: [сайт]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5067-17>.

7. Кодекс законів про працю від 10.12.1971 № 322-VIII, із змінами та доповненнями [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: [сайт]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/322-08>.

8. Указ Президента України "Про заходи щодо реформування системи підготовки спеціалістів та працевлаштування випускників вищих навчальних закладів" від 23.01.1996 р. № 77/96 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: [сайт]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/77/96>.

9. Указ Президента України "Про основні напрями реформування професійно-технічної освіти" від 08.05.1996 р. № 322/96 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: [сайт]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/322/96>.

10. Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року : [затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 19. 09 2007 № 1158] [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: [сайт] // Верховна Рада України: [сайт]. – Режим доступу : <http://www.minagro.gov.ua/page/?5082>.

11. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI, із змінами та доповненнями [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: [сайт]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2755-17>.

12. Про державну національну програму "Освіта" ("Україна XXI століття") : [затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 03.11.1993 № 896, із змінами та доповненнями] [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: [сайт]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=896-93-%EF>.

13. Про заходи сприяння підприємствам в організації професійного навчання кадрів на виробництві : [затверджено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 24.01.2001 № 13-р] [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: [сайт]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=13-2001-%F0>.

14. Про порядок працевлаштування випускників вищих навчальних закладів, підготовка яких здійснювалася за державним замовленням : [затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 22.08.1996 № 992, із змінами та доповненнями] [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: [сайт]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=992-96-%EF>.

15. Про схвалення Концепції розвитку системи підвищення кваліфікації працівників на період 2010 року : [затверджено розпорядженням

Кабінету Міністрів України від 20.03.2006 № 158-р [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: [сайт]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=158-2006-%F0>.

16. Закон України "Про професійний розвиток" від 12.01.2012 № 4312-VI, із змінами та доповненнями [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: [сайт]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4312-17>.

Надійшла до редакції 10.08.13

В. Четверик, мл. науч. сотр.

ЗАО "Институт инновационного провайдера" НААН, Киев

ИНФОРМАЦИОННО-ПРАВОВОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ РАЗВИТИЯ ПЕРСОНАЛА ПРЕДПРИЯТИЙ

В статье рассмотрены основные принципы информационно-правового обеспечения развития персонала предприятий. Исследовано существующую нормативно-правовую базу деятельности предприятий в части профессионального роста работников. Усовершенствовано организационно-методические основы информационного обеспечения развития персонала сельскохозяйственных предприятий.

Ключевые слова: развитие персонала; информационно-правовое обеспечение; организационно-методическое обеспечение; сельскохозяйственное предприятие.

V. Chetveryk, junior scientist

CJSC "Institute of innovation providing" NAAS, Kyiv

INFORMATION AND LEGAL SUPPORT OF DEVELOPMENT OF THE PERSONNEL OF ENTERPRISES

The article considers basic aspects of information and legal support of development of the personnel of enterprises. The legal bases for the business activity of the enterprises in part to increasing professional skill level of the personnel are considered. Relevance of researching of development of the personnel of enterprises is defined. The organizational and methodical principles of information support of development of the personnel of agricultural enterprises are determined. The implementation of the above-mentioned recommendations will enable to react adequately if in the nearest future any changes in the macro- and microenvironment occur.

Keywords: human resource development; information and legal support; organizational and methodological support; agricultural enterprise.

JEL Q 50

УДК 338.2:504

В. Штець, асп.

ДУ "Інститут кономіки природокористування та сталого розвитку НАН України", Київ

ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ПЕРЕХОДУ ДО "ЗЕЛеної" ЕКОНОМІКИ В УКРАЇНІ

Наведено аналіз екологічної та економічної ситуації в Україні, досліджено передумови виникнення та розвитку концепції "зеленої економіки" як складової сталого розвитку та розглянуто еколого-економічні аспекти переходу до неї в Україні в умовах зміни клімату.

Ключові слова: "зелена" економіка, сталий розвиток, зміна клімату, екологія, енергоефективність, енергозбереження.

Постановка проблеми. Глобальна зміна клімату є однією з найактуальніших проблем сучасності. Загальновідомо, що клімат – один з основних природних ресурсів, від якого залежать умови життя і діяльності людини, напрями і рівень розвитку економіки. Оскільки клімат належить до основних чинників, що створюють середовище, навіть незначні його зміни на тлі складної екологічної ситуації в Україні здатні призвести до значних соціально-економічних проблем.

Сучасні глобальні дані гідрометеорологічних та екологічних служб засвідчують тенденції збільшення економіко-екологічних дисгармоній у результаті глобальної зміни клімату (ГЗК). Сьогодні ГЗК зумовлена постійним зростанням викидів в атмосферу діоксиду вуглецю (CO₂) та інших газів, що створюють "парниковий ефект", є однією з найсерйозніших світових екологічних і економічних проблем. ГЗК для всіх країн світу, у тому числі й для України, означає збільшення кількості природних катастроф – паводків, посух, ураганів тощо, що розширює масштаби економічних втрат, які щорічно обчислюються сотнями мільярдів доларів США (для України – близько 1 млрд дол. США) [1].

Забруднення навколишнього середовища й антропогенне перетворення ландшафтів досить часто мало неконтрольовані наслідки, що призводили до виникнення зон підвищеного екологічного ризику, економіко-екологічних збитків, соціально-екологічних конфліктів.

Особливо бурхливим розвитком характеризується ХХ ст., яке стало періодом прискореного створення і впровадження індустриальних технологій, що перетво-

рили антропогенний вплив на природне навколишнє середовище на планетарне явище.

У ХХ ст. виробництво валового світового продукту зросло більш ніж у 420 разів, площа техносфери збільшилась майже вдвічі, а її енергетична потужність, дедалі насичуючись, – у 14 разів, скорочення біосфери суходолу перевищило 15 %. Істотно зросла загроза існуванню живих організмів, у тому числі збільшився ризик техногенних уражень людини.

Техногенний прес на природу і навколишнє середовище в ХХ ст. став надмірним і наблизився до межі стійкості біосфери, а за окремими параметрами поминув її, що засвідчують різноманітні прояви деструкції біосфери.

За останні п'ять століть площа лісів, що становили 93% маси живої речовини біосфери, скоротилася майже на 35 % і нині ледве досягає 49 млн км² (30 % площі суходолу без полярних льодів).

Водоспоживання у процесі господарської діяльності людини досягло 5 тис. км³ на рік і становить близько 14 % стоку річок світу, потенціал сумарного антропогенного втручання у природний колообіг води дорівнює 18 тис. км³ на рік, що відповідає майже половині світового річкового стоку. Більше того, існує значне непряме втручання у глобальний колообіг води, зумовлене зменшенням обсягу транспірації через вирубування лісів.

Основними джерелами техногенного забруднення є енергетика, транспорт, чорна і кольорова металургія, цементна, хімічна і лісопаперова промисловість. Техногенні емісії вміщують близько 10 тис. індивідуальних речовин, що забруднюють усі середовища планети, і тільки для 1/3 з них установлені ГДК.

До граничних забрудників у другій половині XX ст. додалось радіаційне забруднення навколишнього середовища. Ядерні вибухи, аварії, використання джерел радіоактивного випромінювання, скидання неізольованих радіоактивних відходів і витоку ядерно-паливного циклу призвели до появи в навколишньому середовищі великої кількості розсіяних радіонуклідів і радіоактивних поверхневих аномалій сумарною активністю не менш як 400 млн кюри (Ки) із середнім періодом піврозпаду порядку 30 років.

Вже через 40 років населення планети зросте приблизно на 30% до 9 млрд. чол. у 2050 році порівняно з сьогоднішніми 6,7 млрд. чол., причому 98% населення землі буде жити в країнах, що розвиваються, та нових незалежних державах. Населення міст подвоїться, зросте питома вага середнього класу. Люди у віці 65 років і більше становитимуть у 2020 році близько 20% населення землі внаслідок його постаріння. Щоб забезпечити зростаюче населення планети продуктами харчування та енергією, необхідне підвищення продуктивності у сільському господарстві в середньому на 2% на рік [2].

Сьогодні ж сільськогосподарський сектор за традиційних технологій обробітку землі споживає понад 70% світових ресурсів питної води та є відповідальним за 13% світового обсягу викидів парникових газів. Очікується, що у 2050 році населення буде генерувати більш як 13,1 млрд. тонн відходів у зв'язку з підвищенням рівня життя і доходів. Це на 20% більше ніж у 2009 році при тому, що лише 25% всіх відходів сьогодні утилізуються або регенеруються. Світовий попит на енергію зросте на 36% протягом 2008-2035 років [3].

Отже, завданням усіх країн світу є усунення залежності між економічним розвитком та деградацією навколишнього середовища, пов'язаної зі споживанням, використанням енергетичних та природних ресурсів, утворенням відходів. У сучасному суспільстві неможливо змусити людину споживати меншу кількість товарів чи послуг. В Україні та багатьох державах світу рівень споживання поки що не досяг таких показників, як, наприклад, у країнах Європи чи США. Тому збільшення кількості споживання (а відповідно і виробництва) неминуче. Проте для уникнення глобальної екологічної кризи модель споживання та виробництва товарів і послуг потрібно змінити на якісному рівні.

Концепція сталого розвитку не передбачає відмову від споживання і промислового виробництва, оскільки при цьому неможливо забезпечити основні потреби для самореалізації кожної людини. Навпаки, така концепція сприятиме підвищенню соціальних стандартів якості життя, за умов переходу від кількісного споживання до більш якісного.

Модель сталого споживання та виробництва ґрунтується на системному підході управління життєвим циклом продукції та спрямована одразу на вирішення кількох ключових проблем: забезпечення потреб кожної людини, поліпшення якості життя суспільства, підвищення ефективності використання ресурсів, мінімізацію утворення відходів, використання альтернативних видів палива та відновлюваних джерел енергії [4].

Ця загальна ситуація призвела до обґрунтування Програмою ООН з навколишнього середовища (ЮНЕП) у 2008 році Глобального зеленого нового курсу (ГЗНК), спрямованого на сприяння оздоровленню фінансової системи, подолання рецесії в економіці, переведення після кризового розвитку на шлях екологічно чистого і стабільного розвитку, збільшення кількості робочих місць. З цією метою було запропоновано пакет державних інвестицій, фінансових стимулів, політичних реформ і реформ ціноутворення у напрямі переходу до екологічно-орієнтованої "зеленої" економіки, створення

відповідної інфраструктури та підвищення зайнятості у трансформованих секторах економіки [5].

Крім того, "зелена економіка в контексті сталого розвитку та викорінювання бідності" була визнана пріоритетною темою Конференції Організації Об'єднаних Націй зі сталого розвитку у 2012 році (Ріо+20). Очевидно, що уряди всього світу намагаються знайти шляхи формулювання та перетворення цієї концепції у змістовну рамкову політику, яка б заохочувала економічне зростання, одночасно посилюючи заходи із захисту навколишнього середовища та забезпечення соціального прогресу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженнями теоретичних та практичних аспектів концепції зеленої економіки займалися такі вчені як Борушак М., Уркінський Б. В., Галушкіна Т. П., Жук П. В., Кравців В. С., Семенов В. С., Стеченко Д. М., Реутов В. Є., Харічков С. К. Серед міжнародних інституцій, що задіяні у процес розробки та впровадження концепції зеленої економіки можна виділити Програму ООН з навколишнього середовища (ЮНЕП), Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), IFOAM (Міжнародна федерація рухів органічного сільського господарства) та ін.

Невирішені частини загальної проблеми, яким присвячується дана стаття. Загалом "зелена" економіка – це досить нова тема для обговорення і дослідження, особливо в Україні, де громадська обізнаність щодо нових підходів до ведення економіки є вкрай низькою та потребує вдосконалення. Розуміння проблеми зміни клімату та шляхів розвитку економіки в таких умовах є вкрай важливим елементом на шляху до сталого розвитку кожної країни та України, зокрема.

Метою статті є структурування знань та підвищення обізнаності громадськості щодо екологічної та економічної ситуації в Україні, поняття "зеленої" економіки та різних еколого-економічних аспектів переходу до неї в умовах зміни клімату.

Виклад основного матеріалу. Визначення і термінологія "Зелена економіка" є терміном, що переважно вживається розробниками політики. Не існує єдиного узгодженого визначення або набору показників та фінансових параметрів, які б точно входили до складу "зеленої економіки". Тому, глобальний бізнес скоріше віддає перевагу терміну "екологічно чисті економіки", що відображає наявність численних труднощів і можливостей у секторах та ланцюгах додаткової вартості. Однак, заради майбутньої Конференції Організації Об'єднаних Націй зі сталого розвитку Ріо+20, ми визнаємо термін "зелена економіка" політичним і розглядаємо його як комплексну тему, щоб дати визначення "сталому розвитку" як "напряму", у якому всі економіки мають рухатись, одночасно усвідомлюючи існуюче напруження та поточний глобальний економічний безлад. Оскільки ця концепція є глобальною за масштабами, то пріоритети та дії, які необхідно визначити і вжити для переходу до "зеленої економіки", можуть відрізнятися залежно від сектора, ланцюгу додаткової вартості та специфічних обставин у певній державі.

ЮНЕП сформулювала найбільш широке та обґрунтоване визначення "зеленої економіки": "Зеленою є така економіка, яка призводить до підвищення добробуту людей і зміцненню соціальної справедливості при одночасному істотному зниженні ризиків для навколишнього середовища та дефіциту екологічних ресурсів". [6].

Можна виділити наступні важливі риси зеленої економіки: ефективне використання природних ресурсів, збереження і збільшення природного капіталу, зменшення забруднення; низькі вуглецеві викиди (низьковуглецевий розвиток); запобігання втрати екосистем-

них послуг і біорізноманіття; зростання доходів і зайнятості населення [7].

Мета зеленої економіки є ідеалістичною, проте здатною забезпечити реалізацію "співробітництва" трьох основних напрямків розвитку – економічного зростання, соціального благополуччя і охорони навколишнього середовища. Серед особливо важливих видів діяльності в плані сумарних вигод для економіки, екології та працевлаштування можна назвати підвищення енергоефективності будівель, впровадження відновлювальних джерел енергії, стабільний енергоефективний транспорт, сільське господарство та вода. Ці сектори економіки можуть принести швидкі результати вже у середньостроковій перспективі. Крім того до "зеленої економіки" відноситься ефективне використання матеріалів у виробничих процесах та утилізація відходів [6].

Зелена економіка потребує налагодженого взаємопосилюючого функціонування трьох стовпів-опор (економічний, соціальний та екологічний) сталого розвитку. Зусилля, що докладаються усіма учасниками, мають гармонійно поєднати потребу в отриманні прибутку у короткостроковій та середньостроковій перспективі і довгострокове системне перетворення. Економічне зростання є та буде ключовим у забезпеченні ресурсами і гарантуванні соціальної справедливості, які необхідні для розвитку потужності та фінансування дій, спрямованих на перехід до зеленої економіки.

Курс зеленої економіки незважаючи на свою унікальність та загальну мету може мати специфічні риси відповідно до природних, людських та економічних ресурсів різних країн. Розвинуті країни можуть спрямовувати свої зусилля на урбаністичну політику, землекористування, підвищення енергоефективності будівництва та транспорту.

Науковці виділяють чимало ринкових механізмів та економічних інструментів для переходу на засади зеленої економіки, а саме:

- 1) державні та приватні інвестиції у "зелене виробництво";
- 2) обмін екотехнологіями між країнами;
- 3) політика державних закупівель, яка стимулює виробництво екологічної продукції;
- 4) цільова державна підтримка досліджень і розробок, пов'язаних зі створенням екологічно чистих технологій;
- 5) податково-бюджетні реформи – розробка та впровадження відповідних екологічних податків за принципом "забруднювач платить";
- 6) запровадження субсидій на екологічне виробництво та відповідне скасування на ресурсності виробництва;
- 7) усунення торгових бар'єрів для екологічних товарів і послуг [8].

Екологічну ситуацію, яка склалась на даний час в Україні, слід вважати кризовою, що викликає велику стурбованість як у громади нашої країни, так і у міжнародної спільноти. До чинників, які призвели до виникнення екологічних проблем, слід віднести, зокрема, нехтування протягом тривалого часу об'єктивними законами розвитку та відтворення природно-ресурсного комплексу, високої питомої ваги ресурсомістких та енергоємних технологій у виробництві, низький рівень екологічної свідомості суспільства. Ці чинники впливають на значну деградацію довкілля України, надмірне забруднення поверхневих і підземних вод, повітря і земель, нагромадження у дуже великих кількостях шкідливих, у тому числі високотоксичних, відходів.

Такі процеси тривали десятиріччями і призвели до різкого погіршення стану здоров'я людей, зменшення народжуваності та збільшення смертності, що загрожує вимиранням і біологічно-генетичною деградацією народу України. Крім того, винятковою особливістю екологічного

стану України є те, що екологічно гострі локальні ситуації поглиблюються великими регіональними кризами. Напружена екологічна ситуація у багатьох районах і містах країни свідчить про те, що, незважаючи на посилення останнім часом уваги до цих питань і значні витрати на їх вирішення, вжиті заходи не досить ефективні і не зумовлюють змін у тенденції погіршення стану довкілля.

Що стосується стану економіки України, то його аналіз показав, що зростання української економіки в докризовий період 2000–2008 років визначалося сукупною дією сприятливих чинників як внутрішнього, так і зовнішнього походження та не супроводжувалося суттєвими якісними змінами. Фінансово-економічна криза 2008–2009 років призвела до драматичних змін в надмірно експортоорієнтованій економіці України. Відновлення економічного зростання, яке розпочалося у 2010 р., відбувалось знову ж таки завдяки зростанню насамперед зовнішнього попиту на продукцію експортоорієнтованих галузей та використання діючих технологій. Така модель зростання, за збереження значних ризиків щодо стійкості зовнішнього попиту та відсутності заходів щодо формування внутрішнього ринку, має значні обмеження, які зумовлюють виникнення низки проблем фінансового та структурного характеру для подальшого економічного розвитку країни. Цей розвиток визначатиметься спроможністю знайти відповіді на низку викликів структурного і технологічного характеру, які сформувалися під впливом глобальних тенденцій розвитку і перетворень у вітчизняній економіці в кризовий і післякризовий періоди [2].

Імперативом економічного розвитку України у найближчому десятилітті стане відновлення високих показників економічного зростання, яке спиратиметься насамперед на позитивну динаміку в реальному секторі економіки. Основними конкурентними перевагами для набуття міжнародної ваги для країни стануть сільське господарство і енергетичний комплекс. В цей період часу зберігатиметься орієнтація на продовження вичерпання конкурентних переваг України на традиційних експортних ринках – продукції металургії й хімічної промисловості. Це потребуватиме інвестицій в оновлення основних технологічних процесів традиційних галузей. Загалом зазначені вище чинники дозволяють прогнозувати високу динаміку інвестування та поступове збільшення частки нагромадження основного капіталу у ВВП країни.

Отже екологічна ситуація у світі і, зокрема, Україні потребує великої уваги та планомірних і активних дій, зокрема переходу до енергоефективних технологій та низьковуглецевого розвитку.

В Україні досі не існує цілісної державної політики в напрямку до впровадження "зеленої" економіки. Відомі окремі позитивні приклади вдалого впровадження деяких інструментів "зеленої" економіки, найбільш вагомим з яких є "зелений тариф". Проте, не помітно жодних політичних спроб об'єднати всі заходи в єдину узгоджену стратегію для досягнення синергійних ефектів. Всі поодинокі заходи щодо обговорення у суспільстві та політикумі цього питання, що були реалізовані на даний момент, ініційовані та/або профінансовані зовнішніми інституціями. Однак, наслідки тривалого екстенсивного використання енергетичних ресурсів, корисних копалин, ґрунтів та вод надто великі аби їх можна було продовжувати ігнорувати.

В Україні використовується занадто багато енергії, значна частина ґрунтів еродована, звалища твердих побутових відходів переповнені, країна належить до категорії малозабезпечених прісною водою. При цьому, в країні існують потужні металургійна, хімічна та видобувна промисловості, працюють 15 атомних блоків та близько половини площі країни зайняті під рілля. При

цьому, рівень життя людей залишається одним з найнижчих у Європі. "Озеленення" економіки дасть можливість вирішити всі названі проблеми та забезпечити людей гідними "зеленими" робочими місцями [9].

На сьогодні наше суспільство має реальну змогу переломити негативні тенденції і почати радикальне поглиблення ринкових реформ, у тому числі в екологічній сфері, що передбачає створення підґрунтя для запровадження політики цілеспрямованого сприяння розвитку ефективних вітчизняних виробництв та активну підтримку становлення сучасної конкурентоспроможної економіки.

На цьому шляху доцільно використати досвід розвинутих країн, який доводить на рівні державної загальнообов'язкової системи технічного регулювання у природоохоронній сфері ефективність запровадження добровільних (стимулюючих) еколого-економічних інструментів, до яких відносяться системи екологічного управління, екологічна сертифікація та маркування, а також зелені закупівлі в державному та приватному секторах економіки.

Незважаючи на свою добровільність, ці інструменти дозволяють в ринкових умовах на основі конкурентності підвищити рівень екологічної безпеки, сприяти покращенню стану довкілля та економічному зростанню вітчизняної економіки на засадах сталого розвитку.

Також з метою аналізу стану і потенціалу скорочення викидів парникових газів (далі – ПГ) було визначено шість секторів економіки – основних емітентів і поглиначів ПГ:

- Промисловість;
- Транспорт;
- Сільське господарство;
- Населення;
- Поводження з відходами;
- Землекористування і лісове господарство.

Викиди ПГ в цих секторах становлять понад 87% у загальному обсязі викидів ПГ в Україні, а поглинання діоксиду вуглецю в секторі Землекористування і лісове господарство коливається в межах 3–16% його обсягу викидів в Україні.

Аналіз світового досвіду, стану і тенденцій викидів ПГ в Україні дозволив визначити політики і заходи в зазначених секторах і на загальнонаціональному рівні, реалізація яких буде сприяти скороченню викидів ПГ, перешкоди на шляху до реалізації потенціалу їх скорочення, а також рекомендації щодо їх подолання.

З одного боку, першочерговим завданням на шляху низьковуглецевого розвитку є визначення та закріплення національних кількісних цілей із скорочення викидів ПГ на середньо- та довгострокову перспективу.

В коротко- та середньостроковій перспективі найбільш життєздатними та дієздатними є політики та заходи щодо скорочення викидів ПГ, які обумовлюють підвищення конкурентоздатності національного товаровиробника. Недостатня управлінська та інституційна спроможність державних органів обмежують перспективи застосування в Україні ринкових механізмів скорочення викидів ПГ (зокрема, запровадженню внутрішньої торгівлі викидами ПГ) в коротко- та середньостроковій перспективі. Саме тому на початковому етапі низьковуглецевого розвитку доцільно віддати перевагу фіскальним інструментам реалізації такої політики реалізації такої політики (оподаткування викидів ПГ тощо) перед ринковими.

Ставка податку на викиди ПГ, з одного боку, має стимулювати скорочення викидів ПГ, а з іншого, не переобтяжувати фіскальним навантаженням підприємства, що запровадили передові технічні рішення, які призвели до скорочення питомих викидів ПГ. Це може бути досягнуто за рахунок запровадження прогресивних ставок податку

на викиди ПГ та стягування податку при перевищенні встановлених граничних рівнів питомих викидів.

Запровадження ринкового механізму може стати наступним інструментом реалізації політики низьковуглецевого розвитку після податку на викиди ПГ. Основні питання, які мають бути вирішені при його створенні – забезпечення справедливого та ефективного розподілу вуглецевих одиниць між учасниками ринку, прозорий та ефективний нагляд та регулювання вуглецевого ринку, коригування напряму його еволюції з урахуванням необхідності підвищення енергоефективності та конкурентоспроможності вітчизняної економіки.

Окрім загальноекономічних інструментів реалізації стратегії низьковуглецевого розвитку існує ціла низка секторальних заходів (в основному технічного та технологічного характеру), які призводять до скорочення викидів ПГ. Основні з них зосереджені у сфері енергозбереження, енергоефективності, використання відновлюваних джерел енергії (ВДЕ) та вторинних ресурсів.

З іншого боку, наразі найбільш перспективним з багатьох точок зору є підвищення енергоефективності багатоповерхових та приватних житлових будинків. Вони споживають близько 40% всього газу (IEA EBC08). При застосуванні звичайних заходів з утеплення будинків (теплоізоляція стін, дахів, нові вікна, нові котельні тощо без надсучасних технологій, на зразок теплових насосів) економічний потенціал енергозбереження складатиме приблизно 32,6 млн. MWh/рік, що у грошовому виразі приблизно складатиме 624 млн. €. Зменшення CO2 складатиме 11,1 млн. тонн CO2 (EBRD 2011). Для приблизної оцінки кількості новостворених робочих місць можна виконати наступні розрахунки. Загальна площа житлового фонду складає 1066 млн. м². При цьому енергосервісні компанії оцінюють питому вартість робіт з термомодернізації у середньому у 100 євро.м². Таким чином, інвестиційний потенціал енергозбереження у житловому секторі складає орієнтовно 100 млрд. євро. У звіті Грінпіс (Greenpeace, 2009) наводяться дані про вартість створення одного робочого місця у сфері термомодернізації будівель. Вона складає 20-50 тис. євро на одне робоче місце. За припущення, що вартість створення одного робочого місця в Україні у цій галузі складає 50 тис. євро, при реалізації наведених інвестицій буде створено близько 2 млн. нових робочих місць. Це орієнтовна величина, оскільки в даному випадку не враховується час реалізації такого інвестиційного напрямку і специфічні особливості економіки України. Не враховано також зростання кількості робочих місць у суміжних галузях, таких як виробництво будівельних матеріалів, транспорт тощо [9].

У будь-якому разі, енергозбереження у житловому секторі має грандіозний досі зовсім не використаний потенціал. Побічні ефекти від його реалізації можуть бути не менш важливими від прямих. Це: поліпшення комфортності помешкань українців, збільшення податкових надходжень до бюджету, зменшення споживання російського газу, збільшення місцевої зайнятості на противагу роботі за кордоном, продовження строку служби будівель.

Інший великий потенціал для "зеленого росту" має сільське господарство. Зокрема, це органічне землеробство, вирощування енергетичних культур (ріпак, верба, кукурудза) та використання соломи у енергетичних цілях. Власне, Україна уже є одним із лідерів з виробництва насіння ріпаку, виробивши його у 2009 р. 1,9 млн. тон (FAO 2011). Існує кілька важливих передумов "озеленення" сільського господарства:

- наявність 502 тис. безробітних у селах та швидкий ріст сільського безробіття (7,2% у 2009) (Держкомстат, 2010);

- стійкий попит на різні типи біопалива у ЄС;
- постійне зростання цін на традиційні джерела енергії;
- наявний досвід органічного землеробства та попит на його продукти.

Зараз складно кількісно оцінювати інвестиційні потреби та потенціал росту "зеленого" сільського господарства через відсутність спеціальних досліджень та відповідної статистичної звітності. У звіті UNEP (2011) наводяться певні дані про створення нових робочих місць у сільському господарстві шляхом запровадження програм стимулювання виробництва біопалива. Українське сільське господарство суттєво менш механізоване ніж у ЄС. Також враховуючи можливості отримання не лише рідких палив для транспорту, а й твердих та органічної продукції, можна припустити, що у сільському господарстві реально говорити про створення нових тисяч нових "зелених" робочих місць. Проте, розвиток цього сектору економіки дозволить не лише створити велику кількість нових робочих місць, а сприятиме вирішенню гострих соціальних проблем на селі, які зумовлюються масовим безробіттям [9].

Разом з тим, у сільському господарстві особливу велику роль повинен відіграти вплив ЄС у формі вимог до природоохоронного ведення сільськогосподарського виробництва. Інституційна слабкість профільних органів державної влади призводить до фактично повної відсутності контролю за дотриманням вимог природоохоронного законодавства у сільському господарстві при внесенні хімікатів, організації сівозміни, утилізації відходів тощо. Без удосконалення контролю можна отримати лише псевдо "зелене" сільське господарство.

На даний момент відсутні будь-які кількісні оцінки потенціалу створення нових робочих місць у секторі ВДЕ в Україні. Разом з тим, дякуючи згаданому у роботі "зеленому тарифу", цей сектор розвивається.

Запровадження "зеленого" тарифу стало також потужним стимулом для розвитку ринку устаткування для сонячних електростанцій, який на сьогоднішній день представлений виробниками різних елементів сонячних батарей (EUEA 2011). Вітчизняне виробництво PV-панелей, що становить приблизно 90 МВт на рік. Причому, приблизно дві третини виготовленої продукції експортується за кордон (Veremiyshuk, 2009). Крім того, в Україні є підприємства, які виробляють обладнання для виготовлення пелет з біомаси. Деякі виробники пелет використовують вітчизняне обладнання, а деякі надають перевагу іноземному, оскільки вважають, що воно кращої якості (Kuznetsova A., 2011).

Варто зазначити, що в Україні є низка науково-дослідних установ та інститутів, які займаються розробкою нових технологій у галузі енергозбереження та відновлюваних джерел енергії. Наприклад, Інститут відновлюваної енергетики проводить роботу з оцінки потенціалу відновлюваних джерел енергії в Україні та розробляє вітчизняні технології у секторі ВДЕ (Агенство держенергоефективності, 2010). Загалом, Україна має потенціал для розвитку "зелених" технологій, однак, необхідна державна підтримка та сприятливий інвестиційний клімат для широкомасштабного втілення новітніх технологій у галузі енергозбереження та використання відновлюваних джерел енергії.

Головними економічними перешкодами на шляху переходу України до "низьковуглецевої" економіки та створення нових "зелених" робочих місць є державне втручання у формування цін на енергоресурси та монополістична структура енергоринку. Державний контроль цін на енергоносії і, як наслідок, встановлення цін нижче ринкових, що часто не відображають середньо-

строкові та дострокові витрати на виробництво енергії (IEA 2006), є значним бар'єром для залучення інвестицій у модернізацію теплоелектростанцій та нарощування потужностей сектору відновлюваної енергетики.

Хронічне недофінансування розбудови, утримання та оновлення енергетичної інфраструктури, зокрема, трубопроводів та електромереж, є наслідком діючої системи ціноутворення на енергоносії. З цих же причин, ні виробники, ані споживачі енергії не мають стимулів інвестувати у заощадження енергії. Існуюча практика ціноутворення призводить до того, що більшість секторів енергетики є економічно нежиттєздатними без численних державних субсидій та інших форм адміністративної підтримки (OECD, 2011).

Україна має розробити єдину стратегію переходу до зеленого економічного зростання як рамковий документ, який визначає головні принципи державної політики, стратегічні цілі та завдання розвитку економіки у напрямку збереження та ефективного використання ресурсів, зменшення деструктивного впливу виробничої і людської діяльності на довкілля та посилення внеску у зростання наукових досліджень і екологічно-орієнтованих (зелених) технологій. Прийняття стратегії має супроводжуватися переглядом всіх без винятку чинних державних цільових програм, галузевих і регіональних стратегій згідно з оновленим порядком їх розроблення і реалізації, який передбачає чітке визначення кількісних кінцевих цілей, джерел фінансування по етапах виконання програми, персональну відповідальність головних виконавців за досягнення цілей програм.

Розроблення і реалізація стратегії зеленого зростання має базуватися на наступних головних принципах і підходах:

- підвищення продуктивності економіки, зокрема її екоефективності, має здійснюватися шляхом поступового зменшення використання сировини, матеріалів, води і викопних джерел палива, впровадження зелених технологій, процесів, продукції та послуг, сприяння діяльності зеленого бізнесу та розширенню його частки в структурі економіки;

- стимулювання створення нових підприємств зеленого бізнесу та конверсії діючих підприємств у більш зелені повинно забезпечуватися шляхом впровадження відповідних інструментів цінової, податкової, інвестиційної та фінансової політики, зокрема, поступового скорочення субсидій на надмірне використання для виробничих та побутових потреб сировини та викопного палива, широкого впровадження зеленого тарифу на електроенергію, отриману з ВДЕ та АВП, тощо;

- енергоефективність, ресурсоефективність та впровадження зелених технологій визначаються як пріоритетні напрями для інвестування, доцільним є запровадження державної сертифікації зелених підприємств, продукції, послуг і технологій для надання їм стимулів щодо інвестування та отримання кредитів;

- здійснення структурних зрушень у напрямку енергоефективної, низьковуглецевої економіки з ощадливим використанням природних ресурсів передбачає комплексний підхід до розвитку "зеленої" промисловості, сектору екологічних послуг та інфраструктури (транспортних систем, міст, будівель, електро-, водо- та тепlopостачання, логістики), створення еко-інноваційних кластерів;

- необхідне здійснення інформаційних кампаній для роз'яснення споживачам необхідності переходу до ресурсозбереження у повсякденному житті, сприяння рециклінгу ресурсів та дотримання правил раціонального управління відходами.

Для забезпечення дієвості політики зеленого зростання в Україні необхідно створити чітку вертикаль її

впровадження та єдиний державний орган з координації дій всіх центральних та місцевих органів влади, підпорядкований Президентові або Прем'єр-міністру (подібно до Комітету із зеленого зростання, підпорядкованого Прем'єр-міністру Республіки Корея). Функції секретаріату доцільно покласти на Міністерство економічного розвитку і торгівлі України.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Як видно з дослідження, сьогодні Україна разом з усім світом переживає глибоку екологічну кризу, що стало наслідком надзвичайно високого рівня концентрації промислових і сільськогосподарських комплексів, екологічно не обґрунтованої політики урядових структур, а також найбільшої у світі техногенної аварії на Чорнобильській АЕС. Українська економіка характеризується низькою ефективністю використання енергії. При цьому, держава не має амбітних цілей з підвищення рівня енергоефективності та не створила ефективної політики зі стимулювання підвищення ефективності використання енергії.

Однак, в Україні існує великий потенціал для "озеленення" економіки. Трансформація на засадах концепції зеленої економіки дозволить вийти з економічної кризи і підвищити конкурентоспроможність української економіки, а також істотно вплине на ринок праці: буде створено значну кількість нових робочих місць, а частина існуючих робочих місць трансформуватиметься. Така діяльність матиме різнобічні наслідки як для добробуту людей, так і для охорони природи. Для формування такого напряму розвитку країни необхідні цілеспрямовані та взаємопов'язані дії з досягнення розуміння центральною та місцевими владами необхідності "зеленого" росту, створення економічних стимулів "озеленення" та навчання різних груп людей важливим для них аспектам "зеленої" економіки. Це амбітне завдання необхідно вирішувати всім причетним зацікавленим інституціям, інакше "зелений" ріст залишиться черговою невикористаною можливістю України.

Найперспективнішими, з точки зору створення нових "зелених" робочих місць та швидкості досягнення позитивних зрушень з "озеленення" економіки, є підвищення енергоефективності будівель та різні напрямки "зеленого" сільського господарства.

Найбільшими бар'єрами на шляху до "озеленення" економіки є високий рівень корумпованості державних

органів та низька обізнаність про необхідність, переваги та потенціал впровадження енергозбереження та використання альтернативних джерел енергії.

Тому, метою національної екологічної політики є стабілізація і поліпшення стану навколишнього природного середовища України шляхом інтеграції екологічної політики до соціально-економічного розвитку нашої держави.

Отже, лише збалансоване поєднання економічних, екологічних та соціальних факторів розвитку країни допоможе їй стати на шлях сталого розвитку і досягти європейського рівня якості життя. Орієнтуючись на вибір продукції з покращеними екологічними характеристиками, органи державної влади, бізнесові та інші організації можуть зробити свій важливий внесок у розвиток сталого споживання та виробництва, тим самим стимулюючи розвиток в нашій країні екологічних інновацій, технологій більш чистого виробництва та поліпшення екологічних характеристик продукції упродовж життєвого циклу [4].

Підтримуючи ініціативи у сфері екологізації суспільства та економіки, ми разом досягнемо спільної мети – покращення стану довкілля та якості життя громадян України.

Список використаних джерел

1. Zof environment network, ENVSEC Климат в опасности: Популярный путеводитель по докладом МГЭИК, "GPS Publishing", 2012. – 63 с.
2. Веденеев О. (2010): Макроекономический обзор; режим доступу: http://www.ayacapital.com/uploaded/overviews/Makroekonomichnyi_oglyad.pdf.
3. Стан і перспективи розвитку зеленої економіки та зеленого бізнесу в Україні. Аналітична доповідь // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.eep.org.ua.
4. Барановська В.Є. Настанова щодо застосування зелених закупівель в державному та приватному секторах економіки. Методичний посібник / Барановська В.Є., Берзіна С.В., Богдан О.Д., Возний О.І., Камаса М.Ю., Потапенко В.Г., Савицький В.В., Шереметьєва Л.А., Ярецьковська І.І. // – Київ: вид-во "Інтерсервіс", 2013. – 76 с.
5. Видение – 2050. Новая повестка дня для бизнеса. 2010 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.wbcsd.org/web/vision2050.htm.
6. UNEP (2010). The Green Economy Initiative // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unep.org/greeneconomy/>, accessed 2010-07-06.
7. Навстречу "зеленой" экономике России (обзор) // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sustainabledevelopment.ru/index.php?cnt=188>.
8. Захарова Т.В. "Зеленая" экономика как новый курс развития: глобальный и региональный аспекты / Т. В. Захарова // Электронный журнал "Местное устойчивое развитие" // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sun.tsu.ru/mminfo/000063105/ec/16/image/16-028.pdf>.
9. Мартинюк А. Перспективи розвитку "зеленої" економіки / Мартинюк А., Огаренко Ю // Фонд ім. Фрідріха Еберта. Представництво в Україні, 2012. – 18 с.

Надійшла до редакції 25.07.13

В. Штец, асп.

ГУ "Институт экономики природопользования и устойчивого развития НАН Украины", Киев

ЭКОЛОГО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ПЕРЕХОДА К "ЗЕЛЁНОЙ" ЭКОНОМИКЕ В УКРАИНЕ

Представлен анализ экологической и экономической ситуации в Украине, исследованы предпосылки возникновения и развития концепции "зеленой экономики" как составляющей устойчивого развития и рассмотрены эколого-экономические аспекты перехода к ней в Украине в условиях изменения климата.

Ключевые слова: "зелёная" экономика, устойчивое развитие, изменение климата, экология, энергоэффективность, энергозбережение.

V. Shtets, postgraduate student

State Institution "Institute of Environmental Economics and Sustainable Development of NAS of Ukraine", Kyiv

ECOLOGICAL AND ECONOMIC ASPECTS OF THE TRANSITION TO THE "GREEN" ECONOMY IN UKRAINE

The ecological and economic situation in Ukraine is analyzed, preconditions for the emergence and development of the concept of "green economy" as a component of sustainable development are studied and ecological and economic aspects of the transition to it in Ukraine in conditions of climate change are considered.

Keywords: "green" economy, sustainable development, climate change, environment, energy efficiency, energy saving.

ANNOTATION AND REFERENCES (IN LATIN) (TRANSLATIONTRANSLITERATIONTRANSCRIPTION)

P. Andreev, PhD in Economics
Chairman of the State Financial Inspection of Ukraine, Kyiv

THEORETICAL APPROACHES TO THE DEFINITION OF THE INTERNAL STATE FINANCIAL CONTROL

The main approaches to the definition of basic terms in the field of internal public financial control are studied with highlighting the common features and differences in defining the given notion. The paper provides an analysis of internal control categories in the world. The current trends in the interpretation of these terms in national legislation are underlined. The own definition of the internal state financial control is provided. The reasons for specificity of the state internal financial control due to the peculiarities of its subjects are defined.

1. Drozd, I.K., Shevchuk, V. O. (2007). State financial control. Kyiv: Imeks-LTD (in Ukr.).
2. Ahaptsov, S.A. (2004). State financial control and the budgetary policy of Russian State. Finansovyi kontrol (Financial Control), 1, 11-12 (in Rus.).
3. Futoranska, Yu. M. (2006). Some aspects of the state regulation in sphere of the internal financial control in Ukraine. Finansovyi kontrol (Financial Control), 2, 20-23. (in Ukr.).
4. Nevidomyi, V.I. (2009). Prospects of the self-governing financial control development in the system of state administration agencies. Suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku derzhavnoho kontroliu v Ukraini (Current Situation and Prospects of development of financial control and audit in Ukraine). Ukrainian scientific conference (in Ukr.).
5. Stefaniuk, I.B. (2011). Methodological principles of the state internal financial control operating in Ukraine. Finansy Ukrainy (Finance of Ukraine), 6, 82-102 (in Ukr.).
6. The Law of Ukraine (2012). On the Basic Principles of Implementation of the State Financial Control in Ukraine. Retrieved from <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2939-12>. (in Ukr.).
7. The draft Law of Ukraine (2008). On State Financial Control. Retrieved from http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=2020&skl=7 (in Ukr.).
8. The Concept of development of the state internal financial control for the period till 2017. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/158-2005-%D1%80>. (in Ukr.).

L. Blinova, Degree Seekers
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

AN INVESTMENT SUPPORT STRATEGY FOR HEAT SUPPLY, WATER-SUPPLY AND OVERFLOW-PIPE ENTERPRISES IN UKRAINE

The investment necessities of heat-supply, water-supply and overflow-pipe enterprises are considered in the article. Priority measures for the search of financial sources to satisfy the investment necessities are determined.

The most prior and effective financial sources for satisfaction of investment necessities of heat-supply, water-supply and overflow-pipe enterprises are analyzed.

The analysis shows that the creation of regional investment funds of functioning and development of housing and public utilities as independent, non-departmental establishments is one of perspective directions in forming of additional profits for providing the concrete prior necessities of enterprises taking into account regional peculiarities.

Disparity of housing services, that are supplied by heat-supply, water-supply and overflow-pipe enterprises, to modern world standards predetermine considerable wear of the fixed assets of industry.

1. Geec' V. Ukraina zmozhe protistojati ekonomichnim viklikam lishe za umovi ekonomichnogo zrostannja na 5–6% na rik [Elektronnij resurs] / V. Geec' – Rezhim dostupu: <http://news.finance.ua/ua/~1/0/all/2010/02/06/186442>. – Nazva z ekrana.
2. Duka A.P. Teorija ta praktika investicijnoï dijal'nosti. Investuvannja [tekst]: [Navch. pos.] / Duka A.P. – K.: Karavela, 2008. – 432 s.
3. Kachala T. Osnovni naprjami vdoshkonalennja mehanizmu zaluchennja investicij v ZhKG na suchasnomu etapi ta ocinka ih efektyvnosti [tekst]: /T. Kachala // Ekonomika Ukraini. – 2010. – N9. – S.84-94.
4. Kolotilo I. Reformuvannja galuzi, abo vihid iz finansovoï krizi pidpriemstv zhitlovo-komunal'nogo gospodarstva [Elektronnij resurs] / I.Kolotilo – Rezhim dostupu: http://gazeta.dt.ua/social_secutity/reformuvannya-galuzi-abo-vihid-iz-finansovoyi-krizi-pidpriemstv-zhitlovo-komunalnogo-gospodarstva-.html. – Nazva z ekrana.
5. Miroshnichenko Ju. Ukraina: virishennja problem u teplo- i vodopostachanni ta vodovidvedenni [Elektronnij resurs] / Ju. Miroshnichenko. – Rezhim dostupu: http://esco-ecosys.narod.ru/2010_3/art280.pdf. – Nazva z ekrana.
6. Zakon Ukraini "Pro Derzhavnij budzhet Ukraini na 2013 rik" vid 25 kvitnja 2013 r. № 5515-17 // Vidomosti Verhovnoi Radi Ukraini (VVR). – 2013. – №5-6 – st.60. – Dod. №7 (iz zminami ta dopovnennjami) [Elektronnij resurs] // Verhovna Rada Ukraini: [sajt] Rezhim dostupu: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/5515-17>. – Nazva z ekrana.
7. Zaborgovanist' naselennja za zhitlovo-komunal'ni poslugi v veresni 2013 r. [Elektronnij resurs] // Ukraina komunal'na / Statistika: [sajt] Rezhim dostupu: <http://statistic.jkg-portal.com.ua/ua/statistic/>. – Nazva z ekrana.
8. Omel'chenko T. Mne ne prihodilos' slyshat' zhalob na biznes-klimat Shvejcarii [tekst] / T. Omel'chenko // Biznes. – 2013. – № 15. – 15 apr. – S. 16-18.

9. Pokazniki avarijnogo tanu merezh centralizovanogo pitnogo vodopostachannja ta vodovidvedennja [Elektronnij resurs] // Nacional'na komisija, shho zdijsnjue derzhavne reguljuvannja u sferi komunal'nih poslug: [sajt] Rezhim dostupu: <http://www.nkp.gov.ua/ukr/nportal/view/947>. – Nazva z ekrana.
10. Polujanov V. Vznachennja prioritetnih shljahiv finansuvannja dijal'nosti pidpriemstv zhitlovo-komunal'nogo gospodarstva Ukraïni [tekst] / V. Polujanov, M. Golovchans'ka // Komunal'ne gospodarstvo mist. – 2012. – № 106 – 75-82s.
11. Uljanickaja A. Gorod Ok [tekst] / A. Uljanickaja // Biznes. – 2013. – № 15. – 15 apr. – S. 28-29.
12. Husnutdinov O. Rol' Ministerstva regional'nogo rozvitku, budivnictva ta zhitlovo-komunal'nogo gospodarstva Ukraïni v realizacii mizhnarodnih proektiv u zhitlovo-komunal'nij sferi [Elektronnij resurs] /O. Husnutdinov. – Rezhim dostupu: http://www.rgd.org.ua/resources/additional_res/Khusnutdinov_O.Y.pdf. -Nazva z ekrana.
13. Chervan'ov D. Menedzhment investicijnoi dijal'nosti pidpriemstv [tekst]: [Navch. pos.] Chervan'ov D. – K.: Znannja-Pres, 2003. – 622 s.
14. Chi mali vi problemi z teplopostachannjam cherez znosheni merezhi? – [Elektronnij resurs] // Radio Svoboda: [sajt] Rezhim dostupu: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/24680670.html/>. –Nazva z ekrana.
15. Filjuk G. Rozvitok derzhavno-privatnogo partnerstva na pidpriemstvah zhitlovo-komunal'nogo gospodarstva [tekst] / G.Filjuk // Teoretichni ta prikladni pitannja ekonomiki. -2012. – №27. – T.3. – S. 13–20.

O. Boguslavskiy, PhD in Economics, Associate Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

CLASSIFICATION AND CHARACTERISTICS OF THE METHODS OF EVALUATING THE COMPETITIVENESS OF ENTERPRISES

The paper is the definition and shows the need for methods to assess the competitiveness of enterprises. Exposed the objective theoretical and practical reasons for the absence of a common methodology for assessing the competitiveness of enterprises in different sectors and countries. The approaches of different authors to the classification of methods for assessing the competitiveness of firms according to: the direction of forming the knowledge base; way to display the final results; the capacity development of administrative decisions; the method of assessment; the comparative base; the nature of assessment; the providing information; the level of coverage of the operation of the business components; the depth assessment; the subjects of assessment; the detailed results, etc.

An improved classification methods for assessing the competitiveness of enterprises in the form of presentation of the evaluation with the release of these groups of factors: 1) image; 2) matrix; 3) table; 4) settlement and analytical (divided into specific, complex, mixed) and combined. Shown specific features of different groups of indicators in the form of presentation of the evaluation and analysis of their possible use in Ukraine.

1. Upravlinnya konkurentospromozhnistyu pidpry'emstva: Navchal'nyj posibny'k / Kly'menko S.M., Dubrova O.S., Barabas' D.O., Omel'yanenko T.V., Vakulenko A.V. – K.: KNEU, 2006. – 527 s.
2. Chajny'kova, L.N. Konkurentosposobnost' predpr'yaty'ya : ucheb. posoby'e / L.N. Chajny'kova, V.N. Chajny'kov. – Tambov: Y'zd-vo Tamb. gos. texn. un-ta, 2007. – 192 s.
3. Fatxutdy'nov R.A. Upravleny'e konkurentosposobnost'yu organy'zacy'y': Uchebny'k. – 2-e y'zd., y'spr. y' dop. – M.: Y'zd-vo Eksmo, 2005. – 544 s.
4. Osnach O.F. Promy'slovyj markety'ng: pidruchny'k / O. F. Osnach, V. P. Pyly'pchuk, L. P. Kovalenko. – K.: Centr uchbovoyi literatury', 2009. – 364 s.
5. Y'vanov Yu. B. Konkurentosposobnost' predpr'yaty'ya: ocenka, dy'agnosty'ka, strategy'ya: nauchn. y'zd. / Kol. avtorov. – X.: Y'zd. XNĖU, 2004. – 256 s.
6. Fedonin O.S., Ryepina I.M., Oleksyuk O.I. Potencial pidpry'emstva: formuvannja ta ocinka: Navch. – metod. posibny'k dlya samost. vy'vch. dy'scz. – K.: KNEU, 2005. – 261 s.
7. Fedonin O. S., Ryepina I. M., Oleksyuk O. I. Potencial pidpry'emstva: formuvannja ta ocinka: Navch. posibny'k. – K.: KNEU, 2004. – 316 s.
8. Kuz'min O.Ye., Chernobaj L.I., Romanko O.P. Metody' analizuvannja konkurentospromozhnosti pidpry'emstv // Naukovy'j visny'k NLTU Ukrayiny'. – 2011. – Vy'p. 21.10. – S. 159 – 166.
9. Dolzhans'kyj I.Z., Zagorna T.O. Konkurentospromozhnist' pidpry'emstva: Navchal'nyj posibny'k. – K.: Centr navchal'noyi literatury', 2006. – 384 s.
10. Palay N. The Managers Guide to Competitive Marketing Strategies / N. Palay. — N.Y., 1989. – 448 p.
11. Grishnova O.A., Yurchenko O.V., Metody'ka kompleksnoyi ocinky' konkurentospromozhnosti personalu // Teorety'chni ta pry'kladni py'tannya ekonomiky'. – 2004. – Vy'p. 5. – S. 79-85.
12. Dy'kan' V.L., Ponomar'ova T.V. Metody'chni pidxody' do ocinky' konkurentospromozhnosti pidpry'emstva // Visny'k ekonomiky' transportu i promy'slovosti. – 2011. – №36. – S 100-105.
13. The Global Competitiveness Report 2012–2013. – http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2012-13.pdf.
14. Gura V. L. Formuvannja ta realizaciya potencialu konkurentospromozhnosti pidpry'emstv molokopererobnoyi galuzi Ukrayiny' : avtoref. dy's. na zdobuttya nauk. stupenya kand. ekon. nauk : 08.00.04 / V. L. Gura ; Ky'yiv. nacz. un-t im. T. Shevchenka. – K., 2011. – 22 s.

Z. Vasylenko, Doctor of Sciences (Economics), Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv,
I. Vasylenko, Doctor of Sciences (Mathematics), Professor
Ukrainian State University of Finance and International Trade, Kyiv

SOME ASPECTS OF METHODOLOGICAL BASIS OF BANK'S FINANCIAL SECURITY MODELING

Developed methodical approaches for assessing financial safety of bank. Proposed by authors theoretical concept of integral bank's financial security index has in its basis indicators of capital sufficiency, capital growth, liquidity and return on assets. Bringing together all the mentioned values is appropriate to do using the reliability function. As an input data for setting this function serve expert evaluations regarding the stability of the object that is under consideration.

It was found out, that typically system of expert evaluations has couple of features (advantages), which don't exclude and also don't complement each other. These features authors consider by separating them as compensational, non-compensational and partly compensational advantages. It was proved, that in banking it is extremely important itself the realistic setup of the ratio between partial and integral indicators, which are partly inherent to-compensational advantage.

Proved that the developed approaches for assessing strategic decisions on financial safety of bank are based on three-level index system: bank's primary accounting figures; aggregate of special generalized figures which consolidate information on management decisions made in bank to the most possible extent; integral indices of financial safety of bank.

1. Muntijan V.I. Ekonomichna bezpeka Ukraïni [Tekst]: [monografija] / Muntijan V.I. – Vidavnictvo KVIC, 1999. – 463 s.
2. Jekonomicheskaja bezopasnost': proizvodstvo – finansy – banki / Pod red. Senchagova V.K. – M.: Finstatinform, 1998. – 621 s.
3. Koval'chuk T.T. Ekonomichna bezpeka i politika: iz dosvidu profesijnogo analitika [Tekst]: [monografija] / Koval'chuk T.T. – K.: Tovarištvo "Znannja", KOO, 2004. – 638 s.
4. Baranov'skij O.I. Finansova bezpeka [Tekst]: [monografija] / Baranov'skij O.I. – K.: Feniks, 1999. – 338 s.
5. Grushko V. Finansova bezpeka biznesu: podatkovij aspekt [Tekst]: [monografija] / Grushko V., Laptev S., Koshembar L. – K.: Universitet ekonomiki ta prava "KROK", 2010. – 256 s.
6. Osnovy bankovskoj dejatel'nosti / Pod red. K. R. Tagirbekova. – M.: INFRA-M, 2008. – 720 s.
7. Zubok M.I. Bezpeka bankivs'koï dijálnosti / Zubok M.I.: Navch. pos. – K.: KNEU, 2002. – 190 s.
8. Osnovy jekonomicheskoi bezopasnosti: Uch. posobie pod red. Olejnikova E.A. – M.: ZAO "Biznes-shkola "Intel-Sintez", 1997. – 211 s.
9. Jekonomicheskaja bezopasnost' [Tekst]: [monografija] / Pod red. Olejnikova E. – M.: RJeA im.Plehanova, 2000. – 285 s.

Z. Halushka, Doctor of Sciences (Economics), Professor,
O. Luste, postgraduate student
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Chernivtsi

AN ANALYSIS OF INFLUENCE OF ECONOMIC MENTALITY IS ON ECONOMIC DEVELOPMENT OF COUNTRY: CROSS-CORRELATION REGRESSIVE APPROACH

The article investigates economic mentality – informal institution, which has a significant impact on the motivations and behaviors of economic actors at all levels of the economy. To assess the impact of the economic mentality of the socio-economic development has been proposed own hypothesis, which assumes the relationship between performance mentality by G. Hofstede and international indicators of the economic system – Gross National Income, Index of Economic Freedom, Global Innovation Index. As a result of correlation and regression analysis revealed the relationship between performing national economies and economic dimensions mentality for G.Hofstede. Found that significant links can be traced between Gross National Income, Index of Economic Freedom, the Global Innovation Index and indicators of individualism, power distance and uncertainty avoidance index. A prospect for future research of economic mentality is an integrated approach to the analysis of its main components, promoting its development and use of mental characteristics of the society to address the priorities of social and economic policy.

1. Galan N.I. Innovacijna dinamika global'noï ekonomiki / N.I. Galan // Ekonomichnij prostir. – 2008. – №9. – С.69-76.
2. Danilova E., Tararuhina M. Rossijskaja proizvodstvennaja kul'tura v parametrah G.Hofsteda / E. Danilova, M.Tararuhina // Monitoring obshhestvennogo mnenija. – 2003. – №3(65). – С.53-64.
3. Taranenko I.V., Innovacijnij imperativ stalogo rozvitku globalizovanogo suspil'stva / I.V. Taranenko // Ekonomichnij visnik Donbasu. – 2011. – № 3 (25). – С.51-56.
4. Kolesnikova-Stejnud O.V., Dudka L.D. Riven' indeksu ekonomichnoï svobody v Ukraïni i analiz jogo skladovih / O.V. Kolesnikova-Stejnud O.V., L.D. Dudka // Visnik shidnoukraïns'kogo nacional'nogo universitetu imeni Volodimira Dalja. – № 15 (169). – 2011. – С. 225–239.
5. Korzhenko V., Pisarenko Zh. Vpliv nacional'noï kul'turi na formuvannja modeli upravlinnja: metodiki kros-kul'turnogo menedzhmentu / V. Korzhenko, Zh. Pisarenko // Aktual'ni problemi derzhavnogo upravlinnja: zb. nauk. prac'. – 2009. – Vip. 1 (35). – С.16-26.
6. Latov Ju., Latova N. Otkrytija i paradoksy jetnometriceskogo analiza rossijskoj hozjajstvennoj kul'tury po metodike G. Hofsteda / Ju. Latov, N. Latova // Mir Rossii. – 2007. – №4. – С.43-72.
7. Lebedeva N.M. Cennosti kul'tury, jekonomicheskie ustanovki i otnoshenie k innovacijam v Rossii / N.M. Lebedeva // Psihologija. Zhurnal Vysshej shkoly jekonomiki. – 2008. – Т. 5, № 2. – С. 68–88.
8. Ljashenko L.I. Gospodars'ka etika jak faktor formuvannja civilizacijnogo rozvitku / L.I. Ljashenko // Problemy material'noj kul'tury. Serija: Jekonomicheskie nauki. – 2007. – №2. – С.25-28.
9. Shatrovskij A.G. Social'no-jekonomicheskij mehanizm formirovanija mental'nosti, ili ključ k razgadke slavjanskoj dushi / A.G. Shatrovskij // Social'naja jekonomika. – 2009. – №2. – С.160-166.
10. The Hofstede Centre. National cultural dimensions. [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu: <http://geert-hofstede.com/national-culture.html>.
11. Index of Economic Freedom.Country Rankings. [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu: <http://www.heritage.org/index/ranking>.

12. The Global Innovation Index 2013. The Local Dynamics of Innovation. [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu: <http://www.globalinnovationindex.org/content.aspx?page=gii-full-report-2013#pdfopener>.

13. World Bank, International Comparison Program database. [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu: http://data.worldbank.org/indicator/NY.GNP.PCAP.PP.CD/countries?order=wbapi_data_value_2012+wbapi_data_value+wbapi_data_value-last&sort=desc

N. Goncharenko, PhD in Economics, Assistant
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

THORETICAL AND ORGANIZATION BASIS OF ECO-CONTROLLING

The theoretical and organizational basis for environmental controlling were reviewed and improved. The essence of eco-controlling was revealed and improved its definition, taking into account characteristics of the environmental management system. The features of the functioning of eco-controlling environmental management system were reviewed. The conditions for the implementation of the environmental controlling were analyzed. Objects, functions and tasks eco-controlling were defined. The organizational steps and the sequence of introduction of eco-controlling were proposed and its principles were summarized.

1. Bazilevich V.D. Glossary of green business: Ukrainian-Germany-Russian-English/ V.D.Bazilevich, D.Valter, G.I.Kupalova and other. – Znannya. – 2010. – 518 p.

2. Sadchenko E.V. Eco-controlling concept in environmental management / E.V. Sadchenko / <http://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/25776/1/Sadchenko.pdf>.

3. Xarchenko T.B. ealization the eco-management system at the enterprises of Ukraine/ T.B. Xarchenko/ Teoretichni i prikladni putannya ekonomiku. zb. nayk. prac. – 22. – K: Vudavnucho-poligrafichnui tcentr "Kiyvskiy yniversitet", 2010. – 162-168 pp.

4. GREEN CONTROLLING or why the baumens' workers are most ecological? // N. Baumen Moscow State Technical University. <http://pr.bmstu.ru/?p=21057>.

5. Shlyago N.N. Determination of the concept of "controlling" on the basis of the principle of the system / Russian Economic Internet-magazine: / Akad. tryda il social. otnoshenii. – M.: ATiCO, 2009.

6. Kogyhova O.C. Ecological accounting and eco-controlling: correlation and integration, Management of economical systems. – 2012 – № 3. <http://uecs.ru/uecs-39-392012/item/1165-2012-03-26-11-23-42>.

7. Akishun A.S. Ecological politic of foreign countries and Russia: Volgograd: Izdatelstvo VolGY, 2003. – P. 77.

8. Kirsanova T.O. Ecological controlling in the management system: Avtoref. dis. kandid. econom. Nayk / T.O. Kirsanova / Symu State University. 2004. – 20 p.

9. ISO 14001:1997 "Ecological management system", www.iso14000ukraine.org.ua.

L. Hudzynska, PhD in Economics, Associate Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

ECONOMIC AND LEGAL ESTIMATION OF INTRODUCTION OF FINANCIAL BILLS IN UKRAINE

The article deals with economic and legal estimation of risks the introduction of financial bills in Ukraine. Economic and legal assessment of benefits and risks of introducing financial banking and financial treasury bills of Ukraine are carried. Found that those financial instruments according to all attributes is more like a receipt as referred in the Civil Code of Ukraine, so is clear that legal uncertainty of relevant standards, that results relief of Exchange Law, voluntary interpretation of the relevant rules in practice, significant financial risks drawer. A bill was evaluated by the standpoint of its attractiveness for banks as investment object, tool of refinancing, increase the liquidity of the banking system and the economy as a whole, proper to liquidity of this payment instrument in the business environment. Determined that the certification of the liability of the central executive body witch carries out treasury budget by a financial treasury bills is legally incorrect, because it can act only on behalf of the state and represent its interests. Considered the risks and benefits of introducing and expanding the scope of the financial treasury bills to banks, budget and business entities, particularly in part: liquidity in the stock exchange market, the dynamics of public debt, the restriction of investment and social orientation of the budget crisis of defaults in the commercial sector, refinancing of commercial banks by the central bank, increased fiscal burden on business, the dynamics of inflation, changes in the credit rating of Ukraine. Found that the introduction of financial banking and finance treasury bills in Ukraine pursues recovery of the budget problems of the country, an increase in working capital in the business, economic growth overall. Assessment of the practical implementation of this innovation is important from the point of view of its effectiveness and rapid response capabilities of the state in the event of unplanned events by scenario in order to prevent an aggravation of possible problems in the future.

1. Visnovok Komitetu Verhovnoi Radi Ukraïni z pitan' bjudzhetu na proekt Zakonu Ukraïni "Pro vnesennja zmini do statti 22 Zakonu Ukraïni "Pro Derzhavnij bjudzhet Ukraïni na 2013 rik" shhodo restrukturizacii faktichnoi bjudzhetnoi zaborgovanosti shljahom vidachi finansovih kaznachejs'kih vekseliv" [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu: www.rada.gov.ua.

2. Dovbenko M. Pljusi i minusi finansovih vekseliv [Elektronnij resurs] / M.Dovbenko. – Rezhim dostupu: <http://www.viche.info/journal/3739/>.

3. Ekspert: Finansovi vekseli – papirci, jakimi derzhava bude rozrahovuvatis' z pidpriemstvami [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu: <http://newsradio.com.ua>.

4. Zakon Ukraïni "Pro vnesennja zmin do Podatkovogo kodeksu Ukraïni ta dejakih inshih zakoniv Ukraïni shhodo finansovih vekseliv" vid 04.07.2013 r. №407-UII [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu: www.rada.gov.ua.

5. Pojasnjuval'na zapiska do proektu Zakonu Ukraïni "Pro vnesennja zmini do statti 22 Zakonu Ukraïni "Pro Derzhavnij bjudzhet Ukraïni na 2013 rik" shhodo restrukturizacii faktichnoi bjudzhetnoi zaborgovanosti shljahom vidachi finansovih kaznachejs'kih vekseliv" [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu: www.rada.gov.ua.

6. Proekt Zakonu Ukraïni "Pro vnesennja zmini do statti 22 Zakonu Ukraïni "Pro Derzhavnij bjudzhet Ukraïni na 2013 rik" shhodo restrukturizacii faktichnoi bjudzhetnoi zaborgovanosti shljahom vidachi finansovih kaznachejs'kih vekseliv" [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu: www.rada.gov.ua.

7. Rudnenko T. Chi mozha dovyrjati tak zvanim "finansovim vekseljam"? [Elektronnij resurs] / T.Rudnenko. – Rezhim dostupu: <http://www.epravda.com.ua>.
8. Sahnac'kij A.V. Ukraïni zaprovadzhenno novij finansovij instrument – finansovij veksel' [Elektronnij resurs] / A.V.Sahnac'kij. – Rezhim dostupu: <http://legalweekly.com.ua>.
9. Tutov S. Finansovij veksel' – naslidki vprovadzhenja [Elektronnij resurs] / S.Tutov. – <http://ua.racurs.ua>.
10. UKBS: Bankivs'kij veksel' ne mozhe buti "bezoplatnim" [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu: <http://www.kbs.org.ua>.
11. Cinni paperi: pidruchnik / V.D.Bazilevich, V.M.Shelud'ko, N.V.Kovtun ta in.; za red. V.D.Bazilevicha. – K.: Znannja, 2011. – 1094 s.

N. Gura, Doctor of Sciences (Economics), Professor,
M. Tsybulnyk, Magister in Economics
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

CONCEPTUAL FOUNDATIONS OF IMPROVING FINANCIAL REPORTING OF NONGOVERNMENTAL PENSION FUNDS

The article reveals the features of activity private pension funds and accounting in them. Been determined the differences of accounting in private pension funds from other non-profit organizations and components of the financial statements of private pension funds. Developed the classification of major assets and liabilities, grouped costs and structured incomes based on analysis of real financial reports of private pension funds. Proposed improvement of the financial statements in the transition to international standards.

1. Zakon Ukraïni "Pro nederzhavne pensijne zabezpechennja" vid 09 lipnja 2003 roku № 1057-IV// Vidomosti Verhovnoï Radi Ukraïni (VVR). – 2013. – № 47-48. – st.372[zminami ta dopovnennjami] [Elektronnij resurs] // Verhovna Rada Ukraïni: [sajt]. – Rezhim dostupu: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1057-15/page>.
2. Nacional'ne polozhennja (standart) buhgalters'kogo obliku 1 "Zagal'ni vimogi do finansovoï zvitnosti" [Zatverdzheno Nakazom Ministerstva finansiv vid 07.02.2013 № 73] [Elektronnij resurs] // Verhovna Rada Ukraïni: [sajt]. – Rezhim dostupu: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13>.
3. Polozhennja pro porjadok viznachennja chistoï vartosti aktiviv pensijnogo fondu [Zatverdzheno Rozporjadzhennjam Derzhavnoï komisii z cinnih paperiv ta fondovogo rinku vid 11.08.2004 № 339] [Elektronnij resurs] // Verhovna Rada Ukraïni: [sajt]. – Rezhim dostupu: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0096-05>.

I. Derun, postgraduate student
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

EVALUATION OF NON-CURRENT ACCOUNTING SOFTWARE SELECTION

One of the important management decisions is selection of computer program that will ensure the effective functioning of accounting system in any company with minimal costs. Paper deals with evaluation of non-current accounting software selection and implementation. The purpose of the study is development of the methodical approach of software evaluation for accounting of non-current assets in Ukrainian industrial enterprises. The methodical criteria of evaluation of the software selection for accounting of non-current assets are suggested which based on the method of experts' evaluations. These criteria involve a number of quality characteristics which represented in the form of points to evaluate selection of the most effective computer program for accounting of non-current assets.

Keywords: non-current assets, software evaluation, KBSs, commercial-off-the-shelf software.

1. Bradul O.M. Accounting and analytical background to corporation management / O.M. Bradul. – Kyiv: KNTEU, 2009. – 356 p.
2. Ivahnenkov S.V. Information technologies in organization of accounting and audit / S.V. Ivahnenkov – Kyiv: Znannia-Pres, 2008. – 343 p.
3. Anderson E.E., Microcomputer software evaluation: an econometric model / E. E. Andersen, Y.M. Chen // Decision Support Systems. – 1997. – Nr. 2 (Vol. 19). – P. 75 – 92.
4. Bandini S. A support system to COTS-based software development for business services / S. Bandini, F. Paoli, P. Mereghetti // SEKE. – 2001. – Nr. 2. – P. 307 – 314.
5. Carpenter C. G. Fixed asset accounting software evaluating: a structured methodology for the mid-market firm / C. G. Carpenter, L. C. Le Blanco, S. Robson // The Review of Business Information Systems. – 2005. – Nr. 3 (Vol. 9) – P. 55 – 68.
6. Chau P.K. Factors used in the selection of packaged software in small businesses: views of owners and managers. // Information and Management. – 1995. – Nr. 29. – P. – 71 – 78.
7. Gamblin A.J., Software for accountants / A. J. Gamblin, J.G. Siegel // The National Public Accountant. – 1997. – Nr. 6. – P. 12 – 17.
8. Grau G. DesCOTS: a software system for selection COTS components / G. Grau, J.P. Carvallo, X. Franch, C. Quer // EUROMICRO. – 2004. – Nr. 4. – P. 118 – 126.
9. Ivanchevich S.H. Accounting software selection and satisfaction: a comparative analysis of vendor and user perception / S. H. Ivanchevich, D.M. Ivanchevich, F. Elikai // The Review of Business Information Systems. – 2007. – Nr. 3 (Vol. 11). –P. 43 – 52.
10. Jadhav A.S. Evaluating and selection software packages: A review / A.S. Jadhav, R.M. Sonar // Information and software technology. – 2008. – Nr. 51. – P. 555 – 563.
11. Kathuria P., M M. Selecting IT applications in manufacturing: a KBS approach / P. Kathuria, M. Anandarajan, M. Igbaria // Omega. – 1997. – Nr. 27. P. 605 – 616.

12. Little I. Evaluating, selecting and implementing accounting software / I. Little // Credit control. – 2006. – Nr. 3 (Vol. 27). – P. 36–39.
13. Mattingly T. How to select accounting software / T. Mattingly // CPA Journal. – 2001. – Nr. 11. – P. 48–53.
14. Mollaghasemi M. Briefing: Making Multiple Objective Decisions / M. Mollaghasemi, J. Pet-Edwards – Los Alamitos, California: IEEE Computer Society Press, 1997. – 91 p.
15. Saaty T.L. The analytic hierarchy process: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gobooke.net/analytic-hierarchy-process-saaty> – [12.08.2013].
16. Sahay B.S., Development of software selection criteria for supply chain solution / B.S. Sahay, A.K. Gupta // Industrial Management & Data Systems. – 2003. – Nr. 2 (Vol. 103). – P. 97–110.

O. Zhylinska, PhD in Economics, Associate Professor,
V. Voloshina, postgraduate student
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

GLOBALIZATION'S ASPECTS OF HIGHER EDUCATION COMMERCIALIZATION

The article is devoted to higher education current trends in the context of commercialization under globalization. The paper analyzes dynamics of the global education market and foreign students' education as one of the priorities of socio-economic development. It also identifies factors that influence the choice of university and educational programs abroad. The importance of world universities rankings as information products that reflect the quality of education is shown. The current trend in the formation of ratings considered inclusion in evaluation the factors that reflect commercial aspects of involvement in economic turnover.

The study characterizes Ukrainian realities of globalization's activation in higher education and gives a review of the activation of various forms of international academic mobility.

1. Clark Burton R. Creating Entrepreneurial Universities: Organizational Pathways of Transformation [Text] / Burton R. Clark. – IAU PRESS, Published for the IAU PRESS PERGAMON, 1998. – 167 p.
2. Leslie L. Technology Transfer and Academic Capitalism [Text] / L. Leslie, R. Oaxaca, G. Rhoades // AAAS Science and Technology Policy Yearbook. 2001. R. 261-277.
3. Toffler E. The third wave [Text] / E. Toffler. N.Y., 1980. P. 560.
4. Ajdrus I.A. Mirovoj rynek obrazovatel'nyh uslug [Tekst] / I.A.Ajdrus, V.M.Filippov. – M.: RUDN, 2008. – 194 s.
5. Doklad o mirovom razvitii 2003 goda. Ustojchivoe razvitie v menjajushhemsja mire. Preobrazovanie institutov, rost i kachestvo zhizni [Tekst] / Vsemirnyj bank; Per. s angl. – M.: Izd-vo "Ves' mir", 2003. – 280 s.
6. Doklad o chelovecheskom razvitii 2011. Ustojchivoe razvitie i ravenstvo vozmozhnostej: luchshee budushhee dlja vseh [Tekst] / Per. s angl.; PROON. – M.: Izd-vo "Ves' mir", 2011. – 188 s.
7. Zhilins'ka O.I. Universitet: reneza idej ta transformacija dijalnosti vid klasichnoji do innovacijnoji modeli [Tekst] / O.I. Zhilins'ka // Vishha shkola. 2011. – № 10. – S. 82-95.
8. Zhilins'ka O.I. Naukovo-tehnichna dijalnist' u konteksti samoorganizacii [Tekst] / O.I. Zhilins'ka. K.: Parlaments'ke vid-vo, 2010. – 552 s.
9. Suharnikov Ju.V. Perehod ot "perechnja disciplin" k "rezul'tatam uchenija" na osnove professional'nyh kompetencij [Tekst] / Ju.V. Suharnikov // Naukove vidannja: Zbirnik prac' IV Vseukraïns'koï naukovo-praktichnoï konferencii "Stan ta udoskonalennja bezpeki informacijno-telekomunikacijnih sistem", 18 veresnja 2012 r. K., 2012. – S. 4-8.
10. Berlin Principles on Ranking of Higher Education Institutions: [Elektronnij resurs] – Rezhim dostupu: http://www.che.de/downloads/Berlin_Principles.
11. Global Education Digest 2010: Comparing Education Statistics Across the World. [Site]. URL: <http://www.uis.unesco.org/publications/GED2010>.
12. The Times Higher Education World University Rankings. [Site]. URL: <http://www.goo.gl/TuEou>.
13. The United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. [Site]. URL: <http://www.unesco.org/education>.
14. The Ranking Webometrics. [Site]. URL: <http://www.webometrics.info>.
14. ISCED 2011: International Standard Classification of Education. [Site]. URL: <http://www.uis.unesco.org/Education/Pages/international-standard-classification-of-education.aspx>.
15. OECD Education at a Glance 2012: OECD Indicators, OECD Publishing. 2012. – P. 570. [Site]. URL: <http://dx.doi.org/10.1787/eag-2012-en>.
16. Open Doors 2002 Reports: [Elektronnij resurs] – Rezhim dostupu: <http://www.open-doors.iinetwork.org>.
17. Varghese, N.V. (2009) Globalization, economic crisis and national strategies for higher education development. Paris: IIEP UNESCO. [Site] URL: <http://unesdoc.unesco.org/images/0018/001864/186428e.pdf>.
18. Vsemirnyj doklad po obrazovaniju 2007: [Elektronnij resurs] – Rezhim dostupu: http://www.unis.unesco.org/template/pdf/ged/2007GED2007_rus.pdf.
19. Ministerstvo osviti i nauki Ukraïni: [Elektronnij resurs] – Rezhim dostupu: <http://www.mon.gov.ua/>
20. Skott P. Akademicheskie cennosti i organizacija akademicheskoi dejatel'nosti v jepohu globalizacii [Jelektronnyj resurs] / P. Skott // Vysshee obrazovanie v Evrope. 2003. T. 28. № 3. Rezhim dostupa: http://bologna.mgimo.ru/about.php?lang=ru&cat_id19&doc_id=211.

O. Zotsenko, postgraduate student
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

GLOBALIZATION IMPACT ON UKRAINIAN MARKET OF SHARES

Market of shares helped to attract reallocation of investment capital in promising sectors of the economy. The globalization of the financial sector led to organize the international stock market.

Topicality of the study is due to the fact that market of shares has a special place in the stock market. Stable functioning market of shares is one of the factors that determine the investment climate in the country. The paper is based on the study process of globalization on international markets of shares. The goal of the research is objective justification for the necessity to study the process of globalization on the Ukrainian share market.

The research emphasizes for ensuring sustainable economic growth in Ukraine lacks of the financial resources and therefore one way to attract foreign investment is to integrate Ukraine into the global stock market. It is important to establish an effective national stock market taking into account trends in the global stock market in order to attract more investment into the country.

1. Word Federation of Exchanges (2013). Membership criteria. Retrieved from <http://www.world-exchanges.org/member-exchanges/membership-criteria-0>. 2.
2. Rychka, M. (2009). The role of stock exchanges in the EU and Ukraine in the system of financial management Ekonomichnyy prostor (Economic Space), 21, 191-198 (in Ukr.).
3. Shevchenko, O. (2010). Modern trends in the formation of the world stock market. Zbirnyk naukovykh prats' Natsional'noho universytetu derzhavnoyi podatkovoyi sluzhby Ukrainy (Scientific Works of the National University of State Tax Service of Ukraine), 1, 301-307 (in Ukr.).
4. Opryshko, V. (2000). Organization of the stock market in transition economies: PhD Thesis : 08.01.01 / Karazin National University of Kharkiv, 18 p.
5. Lukianenko, D. (2001). Strategy of economic development under globalization. Kyiv: Kyiv National Economic University (in Ukr.).
6. Vneshekonombank (2010). National share markets of foreign countries. Retrieved from http://www.veb.ru/common/upload/files/veb/custody/dep_oa_7countries.pdf.
7. Azarenkova, G. (2010). Modern trends in global stock markets. Aktual'ni problemy ekonomiky (Actual problems of economics), 6 (108), 61-71 (in Ukr.).
8. Neskorodyeva, I. (2013). Features of functioning of the stock market in Ukraine. Visnyk Natsional'noho banku Ukrainy (Bulletin of the National Bank of Ukraine), 2, 36-42 (in Ukr.).

O. Klepikova, PhD in Economics, Associate Professor
Odessa National Polytechnic University, Odessa

SIMULATION OF THE INSURANCE COMPANY'S MARKETING STRATEGY

The article is devoted the development of marketing strategy of the insurance company with using of mathematical modeling of structures. The algorithm was developed for calculating the coefficient of "probability of insurance policy acquisition" which accumulates the influence of factors related to the feature of providing insurance services and financial activities of the insurance company. The purpose of the article is to develop a marketing strategy an insurance company based on computer simulations models. A simulation model is developed in the system simulation Ithink. This marketing model offers a solution to one of the main objectives of the insurer – the possibility of purchasing an insurance policy by potential customers. The developed model can solve problems: an analysis of internal and external environments insurance company, the definition of corporate goals, developing key business processes or reengineering business processes, determination of the effectiveness of the company's strategy.

1. Gamankova O.O. Finansy strahovih organizacij: navch. posib. / O.O. Gamankova O.O. – K.: KNEU, 2007. – 328 s.
2. Zakon Ukraïni "Pro vnesennja zmin do Zakonu Ukraïni "Pro strahuvannja" vid 7 lipnja 2005 r. №2774-IV [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu: <http://portal.rada.gov.ua>.
3. Internet-zhurnal o strahovanii "Forinsurer" [Elektron. resurs]. – Rezhim dostupu: <http://forinsurer.com>.
4. Kotler F., Keller K. Marketing_menedzhment: 12-e izdanie. – SPb.: Piter, 2007. – 312 s.
5. Osadec' S.S. Strahuvannja / S.S. Osadec'. [vidannja 3-te, pererob. i dop.]. – K.: KNEU, 2006. – 599 s.
6. Orlanjuk-Malickaja L.A. Platezhnesposobnost' strahovoj organizacii / L.A. Orlanjuk-Malickaja. – M.: Ankil, 1994. – 152 s.
7. Sergeeva L.N. Ocenka social'nogo kapitala kak potencijala povyshenija jeffektivnosti dejatel'nosti kommercheskogo banka / L.N. Sergeeva // Modeli upravlenija v rynochnoj jekonomike: sb. nauchn. trudov. – Doneck : DonNU, 2006. – T. 2. Spec. vypusk. – S. 184–189.
7. Sokolovs'ka Z.M., Klepikova O.A. Komp'juterne modeljuvannja skladnih ekonomichnih sistem: [monografija] / Z.M. Sokolovs'ka, O.A. Klepikova – Odesa : Astroprint, 2011. – 512 s.
8. Shahov V.V. Strahovanie: uchebnik dlja vuzov / V.V. Shahov. – M.: JuNITI, 2003. – 311 s.
9. Cisar' I.F. Modelirovanie jekonomiki v Ithink_Stella. Krizisy, nalogi, informacija, banki. – M.: "Izd-vo DIALOG_MIFI", 2009. – 224 s.
10. Melnikov A. V. Risk analysis in finance and insurance. Champin&Hall/CRC, 2004. – 253 p.
10. Oficijnij sajt Derzhkomfinposlug [Elektron. resurs]. – Rezhim dostupu: <http://www.dfp.dov.ua>.
11. Oficijnij sajt AnyLogic [Elektron. resurs]. – Rezhim dostupu: <http://www.anylogic.ru/>.

T. Murovana, PhD in Economics, Assistant of Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

FEATURES OF ACCOUNTING ORGANIZATION OF LIABILITIES FOR TAXES AND DUTIES UNDER CIRCUMSTANCES OF ENVIRONMENTAL POLICY IMPLEMENTATION IN UKRAINE

Economically unstable modern conditions of business management require simplification and optimization of accounting at enterprises of "green" business in Ukraine. First of all it concerns accounting liabilities for taxes and duties, as all business entities involved in the field of environmental business have to pay their obligations to the budget. Considering recent tendency of ecologicalization the economy and development the market of ecological products, environmental aspects of accounting for taxes and duties liabilities become particularly important. In order to optimize accounting at enterprises of "green" business, typical accounting policy was offered considering taxation features of types of economic activities and was created structured accounts work plan. Besides, using Amended plan of accounts, assets, liabilities and business operations by clarifying the names of accounts in accounting for taxes and duties liabilities and its components, will allow to unify the terminology and structure of taxes and duties in accordance with the requirements of the Tax Code of Ukraine. In a result of comprehensive analysis of laws and regulations and expert analysis of accounting and reporting at domestic enterprises, there was identified a number of issues concerning inconsistency in timing of changes and amendments and such data reporting to regulatory authorities. There appear troubles by filling in forms and tax statements. Solution of stated above problems will help to simplify the accounting process at enterprises, as well as an understanding of the financial statements by shareholders, companies, contractors and potential investors.

1. Men'she zeleni / Pavel Sivokon' // Invest gazeta. – 2013. – № 14. – S. 12-14.
2. Podatkovij kodeks Ukraïni vid 02.12.2010 r. № 2755-VI, iz zminami ta dopovnennjami [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu: <http://zakon.rada.gov.ua>.
3. Pro elektroenergetiku: Zakon Ukraïni vid 16.10.1997 r. № 575/97-VR, iz zminami ta dopovnennjami [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu: <http://zakon.rada.gov.ua>.
4. Polozhennja pro dokumental'ne zabezpechennja zapisiv u buhgalters'komu obliku, zatverdzhene Nakazom Ministerstva finansiv Ukraïni vid 24.05.1995 r. № 88, iz zminami ta dopovnennjami [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu : <http://zakon.rada.gov.ua>.
5. Towards a Green Economy: Pathways to Sustainable Development and Poverty Eradication [Electronic resource] / UNEP. – Access mode: <http://www.unep.org>.
6. Ukaz Prezidenta "Pro Ministerstvo dohodiv i zbriv Ukraïni" vid 18.03.2013 r. № 141/2013 [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu: <http://zakon.rada.gov.ua>.
7. Bazilevich V.D. Plidnij sintez teorii ta praktiki transformacijnih zmin v Ukraïni // Ekonomika Ukraïni. – 2010. – S. 85-88.
8. Kupalova G.I. Ekologichne pidpriemnictvo jak nevid'emna skladova stalogo rozvitku Ukraïni // G.I. Kupalova // Visnik Kiïvs'kogo nacional'nogo universitetu imeni Tarasa Shevchenka. Vijs'kovo-special'ni nauki. – 2011. – Vipusk 26. – S. 35-39.
9. Sagajdak Ju.A. Problemi ta perspektivi rozvitku ekologichnogo rinku v Ukraïni / Sagajdak Ju.A., Harchenko T.B. // Visnik Kiïvs'kogo nacional'nogo universitetu imeni Tarasa Shevchenka. Serija: Ekonomika. – 2012. – Vipusk 142. – S. 32-35.

S. Naumenkova, Doctor of Sciences (Economics), Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv,
S. Mishchenko, Doctor of Sciences (Economics), Associate
National Bank of Ukraine Banking University, Kyiv

THE PECULIARITIES OF THE REGULATION OF MONEY CIRCULATION ON THE BASIS OF USING METHODS AND INSTRUMENTS OF MONETARY POLICY

The article is devoted to investigation the mechanism of safeguarding the soundness of money circulation in post-crises period on the basis of electing and implementing the optimal monetary policy regime of the central bank.

It was grounded the necessity of strengthening the monetary base control as an operational benchmark of monetary policy in central banks' strategy. It was defined that central banks' monetary policy within the implementation of inflation targeting regime should be based on combination of effective interest rate and monetary aggregates' targeting. It was proposed the list of indicators of central bank' monetary policy.

It was concluded that in middle term the main condition of the effective functioning of money circulation of Ukraine should be the implementation of moderately tight monetary policy on the basis of interest rate policy in combination with effective control over monetary base and broad money supply.

It was determined the main directions of improving the transmission mechanism of the monetary policy to enhance the soundness of money circulation.

1. Borio C. Monetary operations in the financial turmoil / C. Borio, W. Nelson // BIS Quarterly Review, 2008. March. – P.31–45.
2. Nier E.W. Financial Stability and the Role of Central Banks: Lessons from the Crisis / E.W. Nier. IMF Working Paper, 09/70. April. 2009. – 64 p.
3. Tobin J. Monetary policy and economic growth / J. Tobin. – M.: Book House "LIBROKOM", 2010. – 272 p.
4. New challenges for monetary policy in modern conditions: in 2 volumes. VI. 2: View from Ukraine/ under the editorship of Academician of NASU V.M.Heyets, Member of NASU A.A. Hrytsenko; NAS of Ukraine, Institute of Economics and Forecasting. – K., 2012. – 360 p.
5. Naumenkova S.V. New tendencies in monetary policy and central banks' activity in the post-crisis period. / S.V. Naumenkova, S.V. Mishchenko // BANKIVS'KA SPRAVA. – 2011. – №5. – P.12–29.
6. Houben A. Making Macroprudential policy operational / A. Houben, R. van der Molen, P. Wierts // Revue de Stabilité Financière. Banque centrale du Luxembourg. 2012. – P.14–25.
7. Global Risks 2012. Seventh Edition. <http://www.weforum.org/reports/global-risks-2012-seventh-edition> (reference date: 14.12.2013).
8. Dombret A. Europe's sovereign debt crisis – causes and possible solutions // Speech by Dr. Andreas Dombret, Member of the Executive Board of the Deutsche Bundesbank, to the Deutsche Alumni, Frankfurt am Main, 20 December 2011. <http://www.bis.org/review/r120111b.pdf?frames=0> (reference date: 14.12.2013).

9. Money. Credit. Banks: textbook – 2-nd ed. / under the editorship of V.V.Ivanov, B.I. Sokolov., – M.: TK Velbs, Publishing House Prospect, 2009. – 848 p.
10. Moiseev S.R. Monetary policy: theory and practice: textbook / S.R. Moiseev. – M.: Moscow Academy of Industry and Finance, 2011. – 784 p.
11. Naumenkova S.V. Problems of the balancing money market of Ukraine / S.V. Naumenkova. – K.: Naukova dumka, 1997. – 55 c.
12. Giucci R. Current issues of monetary policy in Ukraine. Policy Paper Series. [PP/06/2009] / R. Giucci, N. Kirchner, V. Kravchuk. – Berlin/Kyiv: IERPC, 2009. – 16 c.
13. Mikhailov A. Currency in retro style / A. Mikhailov. <http://www.gazeta.ru/column/mikhailov/4860069.shtml#1031> (reference date: 14.12.2013).
14. Duvvuri Subbarao. Rethinking financial structure. Redefining Central Banking. / Subbarao Duvvuri // Finance and Development, IMF, – 2010. – №6. – P.26–27.
15. Prasad E. Rethinking financial structure. After the fall / E. Prasad // Finance and Development, IMF, – 2010. – №6. – P.22–25.
16. Roger S. Inflation Targeting Turns 20 / S. Roger // Finance and Development, IMF, – 2010. – №3. – P.46–49.
17. Eijffinger S. The return of Monetarism / S. Eijffinger, E. Mujagic. <http://www.germaniaplus.de/?p=9516> (reference date: 14.12.2013).

S. Pavliashvili, Doctor of Sciences (Economics), Professor
Tbilisi Teaching University, Georgia,
D. Gubeladze, Doctor of Sciences (Agro Economics), Professor
Agrarian University of Georgia, Georgia

TRANSFORMATION OF PROPERTY RELATIONSHIPS AND ITS PROSPECTIVE IN GEORGIA

The scientific paper deals with the transformation of proprietary relations as an objective process, its essence, forms and character. The property right is shown as a basis of market functioning and the market can't operate without it. The advantage of private property in comparison with the state-owned one is underlined. The article refers to the peculiarities of current process of privatization in Georgia. The common assessment of privatization implemented in Georgia is clearly reflected. Also its political, economical, ideological-psychological, social, institutional results are characterized. The internal and external factors which prevented privatization from being implemented successfully in Georgia are described.

1. Asatiani R. – Institutional transformations, Economy of Georgia, Tb. 2012, pg. 37.
2. Economic Revision of Georgia, 2012.
3. Economic transformation of Georgia. 20 years anniversary of independence. European Initiative. Liberal Academy Tbilisi. Tb. 2012. Pg. 46.
4. Pavliashvili. S.P. – Problems and Phenomenon of Privatization in Georgia. Tbilisi, 2009.Pg. 134.
5. Pavliashvili. S.P. – Problems and Phenomenon of Privatization in Georgia. Tbilisi, 2009.Pg. 138.

Y. Poshtar, Degree Seekers
Institute of International Relations Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

THE GENESIS OF CONCEPTS OF INSTITUTIONALIZATION OF THE EU REGIONAL FINANCIAL INTEGRATION

The article deals with an analysis of modern theories and conceptions of monetary and financial integration in the European Union. Main characteristics of the development of supranational regulation over financial markets together with specification of the contemporary tendencies and perspectives of economic convergence development were provided. Such research allowed to make comparative analysis of different scientific views on the essence of institutional conceptions of integration starting from functionalism of D.Mitrani and neofunctionalization of E.Haas and up to theories of international cooperation of S.Hoffman and interdependence of R.Keohane enabled to separate directions of theoretical researches' development and to define influence of internal factors on the European integration processes and on the activity of national governments and supranational institutions. Modern neoinstitutional theory of A.Moravcsik as well as theory of multilayer government of G.Marks is not in complete accordance with the substance, modern specifications and accelerators of dynamic integration processes within the European Union. So it means that complex research of institutional structure of the EU basing on only one theoretical conception is inefficient due to complexity of the subject. Also it was estimated, that financial integration is developing rather quicker, than overall European integration and it means that institutional structure of the monetary union can't integrate into the institutional structure of the EU simultaneously. Such situation needs substitution of existing regulative model by institutional model of higher level of collective responsibility.

1. Globalization: A Brief Overview. – IMF Issues Brief, May 2008. – Vol. 02/2008. – P. 214.
2. Chugunov I.Ja. Evrointegracijnij rozvitok finansovoï sistemi Ukraïni [monografija] / I.Ja. Chugunov. – K.: Akad. fin. upr., 2009. – 471 s.
3. Kamins'kij Ė. Svit peremozhciv i peremozhenih. Mizhnarodni vidnosini i Ukraïns'ka perspektiva na pochatku HHI stolittja [monografija] / Ė. Kamins'kij. – K.: Centr vil'noï presi, 2008. – 336 s.
4. Uchast' Ukraïni v agencijah i programah Ėvropejs'kogo Sojuzu: perspektivi ta mozhливosti [Elektronnij resurs] / N. Shapovalova, I. Ozimok, Ju. Seljanko, O. Tatarevs'kij. – Mizhnarodnij centr perspektivnih doslidzhen', 2008. – 335 s. – Rezhim dostupu: <http://www.icps.com.ua/doc/Book-all.pdf>.
5. Javors'ka G. M. Suchasni zmini v zovnishnij ta bezpekovij politici ĖS: naslidki dlja Ukraïni / G. M. Javors'ka // Strategichni prioriteti. – 2011. – № 2. – S. 163–167.
6. Chugunov I.Ja. Evrointegracijnij rozvitok finansovoï sistemi Ukraïni [monografija] / I.Ja. Chugunov. – K.: Akad. fin. upr., 2009. – 471 s.
7. Kamins'kij Ė. Svit peremozhciv i peremozhenih. Mizhnarodni vidnosini i Ukraïns'ka perspektiva na pochatku HHI stolittja [monografija] / Ė. Kamins'kij. – K.: Centr vil'noï presi, 2008. – 336 s.

8. Uchast' Ukraïni v agencijah i programah Evropejskogo Sojuza: perspektivi ta mozhlivosti [Elektronnij resurs] / N. Shapovalova, I. Ozimok, Ju. Seljanko, O. Tatarevs'kij. – Mizhnarodnij centr perspektivnih doslidzen', 2008. – 335 s. – Rezhim dostupu: <http://www.icps.com.ua/doc/Book-all.pdf>.
9. Javors'ka G. M. Suchasni zmini v zovnishnij ta bezpekovij politici ES: naslidki dlja Ukraïni / G. M. Javors'ka // Strategichni prioriteti. – 2011. – № 2. – S. 163–167.
10. Mundell R.A. A Theory of Optimum Currency Areas / R.A. Mundell // The American Economic Review, 1961. – Vol. 51, Issue 4. – P. 657–665.
11. Jetcioni A. Ot imperii k soobshhestvu: novyj podhod k mezhdunarodnym otnoshenijam [monografija] / A. Jetcioni – M., 2004. – 267 s.
12. Zhalkiev V.T. Sovremennye social'no-filosofskie koncepcii solidarnosti [Elektronnij resurs] / V.T. Zhalkiev // Jelektronnoe nauchnoe izdanie "Istoricheskaja i social'no-obrazovatel'naja mysl'". – 2010. – № 2. – Rezhim dostupu: http://www.hist-dy.ru/hist/book6/10_ru.php.
13. Rosamond B. Theories of European Integration [tekst] / B. Rosamond. – New York: Palgrave, 2000. – 264 r.
14. Shkvarja L. V. Mezhdunarodnaja jekonomicheskaja integracija v mirovom hozjajstve: Ucheb.posobie / L.V. Shkvarja – M., 2011. – S. 47–54.
15. Lind M. V zashhitu liberal'nogo internacionalizma / M. Lind // Kosmopolis. – 2007. – № 19. – S.36–42.
16. Konyshov V. N. O neorealizme Kenneta Uoltsa / V.N. Konyshov // Polis. – 2004. – №2. – S. 146–155.
17. Weiss T., Wheeler N. J. Why Ideas Matter in International Politics: Hans Morgenthau, Classical Realism, and the Moral Construction of Power Politics / T. Weiss, N.J. Wheeler // International Organization. – 2004. – Vol. 58, №4. – P. 633–665.
18. Köchler H. The Collapse of Neoliberal Globalization and the Quest for a Just World Order [Elektronnij resurs] / H. Köchler. – Rezhim dostupu: http://wpfcd.org/files/Prague09/panel_1/p1KoechlerYans_engl.pdf.
19. Hoffmann S. Obsolete or Obsolete? The Fate of the Nation State and the Case of Western Europe / B. Nelsen, A. Stubb // The European Union. Readings on the Theory and Practice of European Integration. – London: Macmillan Press LTD, 1998. – 2nd Ed. – P. 157 – 172.
20. Strezhneva M.V. Mezhdunarodnye obshhestva hozjajstvujushchih sub'ektov [Elektronnij resurs] / M.V. Strezhneva // Pro et Contra. – 2002. – Tom 7, №4. – Rezhim dostupu: <http://www.carnegie.ru/ru/pubs/procontra/67089.htm>.
21. Bull H. Anarhicheskoe obshhestvo: issledovanie problemy porjadka v mirovoj politike / H. Bull // Antologija mirovoj politicheskoy mysli: v 5-ti tomah. – T. II: Zarubezhnaja politicheskaja mysl' HH veka. – M., 1997.
22. Dunne T. A British School of International Relations / T. Dunne // The British Study of Politics in the Twentieth Century. – Oxford: Oxford University Press, 1999. – P. 395–424.
23. Berger P., Lukman T. Social'noe konstruirovanie real'nosti [Elektronnij resurs] / P. Berger, T. Lukman // Traktat po sociologii znaniya. – M.: "Medium", 1995. – Glava 3. – Rezhim dostupu: www.koob.ru/berger_luckmann/the_social_construction_of_reality.
24. Adler E. Seizing the Middle Ground / E. Adler // Constructivism in World Politics. European Journal of International Relations. – 2002. – Vol. 3, № 3. – P. 319–363.
25. Risse T. Social Constructivism and European Integration // European Integration Theory / [T. Risse]; ed. by A. Wier and Th. Diez. – Oxford: Oxford University Press, 2004. – P. 159–177.
26. Safronova O.V. K voprosu o genealogii konstruktivizma v teorii mezhdunarodnyh otnoshenij / O.V. Safronova // Vestnik Nizhegorodskogo universiteta im. N.I. Lobachevskogo. Seriya "Mezhdunarodnye otnoshenija, Politologija, Regionovedenie". – Nizhnij Novgorod: Izd-vo Nizhegorodskogo universiteta, 2004. – Vypusk 1(2). – S.96–102.
27. Dojch K. Nacional'naja integracija: obzor nekotoryh koncepcij i issledovatel'skih podhodov // Jetnos i politika. Hrestomatija / [K. Dojch]; Avtor-sostavitel' A.A. Prazauskas. – M., 2000. – 288 s.
28. Slaughter Anne-Marie. The Real New World Order: the State Strikes Back / Anne-Marie Slaughter // Foreign Affairs. – 1997. – Vol. 76, №5. – P. 183–197.
29. Strezhneva M. "Transpravitel'stvennye seti" v ES [Elektronnij resurs] / M. Strezhneva // Mezhdunarodnye processy. Zhurnal teorii mezhdunarodnyh otnoshenij i mirovoj politiki. – Janvar'-aprel' 2008. – Tom 6, №1. – Rezhim dostupu: <http://www.intertrends.ru/sixteenth/016.htm>.
30. Mishina V., Golovnin M. Evropejskaja finansovaja integracija: opyt dlja Rossii i stran SNG [Elektronnij resurs] / V. Mishina, M. Golovnin // Birzhevoe obozrenie. – 2004. – №5 (7). – Rezhim dostupu: http://www.micex.ru/off-line/indicatordocov_588.pdf.
31. Fenenko A. Seti i gosudarstva v mirovoj politike [Elektronnij resurs] / A. Fenenko // Mezhdunarodnye processy. – Rezhim dostupu: <http://www.intertrends.ru/seventh/013.htm>.
32. Hooghe L. Multi-Level Governance and European Integration [tekst] / L. Hooghe, G. Marks. – L., 2001. – 277 r.
33. Rosenberg J. Globalization Theory: A Post Mortem / J. Rosenberg // International Politics, 2005. – Vol. 42, №1. – P. 2–74.
34. César de Prado Multi-Level Governance: European and East Asian Leadership [tekst] / César de Prado. – New York: United Nations University, 2007. – 262 r.
35. Amin M., Haidar J. The cost of registering property: does legal origin matter? / M. Armin, J. Haidar // Empirical Economics Springer. – 2012. – Vol. 42(3). – P. 1035–1050.
36. Moravcsik A. Liberal Intergovernmentalism and Integration: A Rejoinder / A. Moravcsik // Journal of Common Market Studies. – 1995. – Vol. 33, Issue 4. – P. 611–628.
37. Kolankiewicz G. Consensus and Competition in the Eastern Enlargement of the European Union / G. Kolankiewicz // International Affairs, 1994. – №70. – P.477 – 495.
38. Sedelmeier U. Policies Towards Central and Eastern Europe [tekst] / U. Sedelmeier, H. Wallace // Policy-Making in the European Union. – Oxford: Oxford University Press, 1996. – 3rd ed. – P.353 – 387.
39. Mayhew A. Recreating Europe. The European Union's Policy towards Central and Eastern Europe [tekst] / A. Mayhew. – Cambridge: Cambridge University Press, 1998. – 268 r.
40. Moravcsik A. Explaining International Human Rights Regimes: Liberal Theory and Western Europe / A. Moravcsik // European Journal of International Relations. – 1995. – 1. – P.157–189.

41. Moravcsik A. The Choice for Europe. Social Purpose and State Power from Messina to Maastricht [tekst] / A. Moravcsik. – London: UCL Press, 1998. – 514 p.
42. Schimmelfennig F. The Double Puzzle of EU Enlargement Liberal Norms, Rhetorical Action, and the Decision to Expand to the East / F. Schimmelfennig // Working Paper series, 1999. – 15. – P. 36-44.
43. Baldwin R. E., Francois J. F., Portes, Richard The Costs and Benefits of Eastern Enlargement: the Impact on the EU and Central Europe R.E. Baldwin, J.F. Francois, Portes, Richard // Economic Policy, 1997. – 24. – r.125–136.
44. Heidelberg P. International Economic Integration [tekst] / P. Heidelberg. – N.Y.: Collambia University Press, 1995. – 286 p.
45. The SEPA: An Integrated retail payment market. – European Central Bank., Frankfurt. – 2010. – 144 p.

E. Prushkivska, Doctoral Student
Taras Shevchenko National University of Kiev, Kyiv

QUANTITATIVE AND QUALITATIVE CHARACTERISTICS OF THE SECTORAL STRUCTURE IN THE CONTEXT OF ECONOMIC DEVELOPMENT

The article is showed the relationship of the sectoral structure and stages of economic development on the basis of civilization and formation approaches. There is analyzed sectoral structure through horizontal and vertical development, as well as through the model of the "whole" and a model of "functioning". Found that the model of the "whole" of the sectoral structure reflects the civil society movement through the change of the proportion between sectors, and the model of "functioning" is quality development of individual sectors (primary, secondary, tertiary) under the influence of developmental factors within a specific environment, which is ensured by the interaction of formal and informal institutions. The necessity of improvement of the existing theoretical three sectors model K. Clark through the use of a new methodological approach to the formation of the sectoral structure of "poles" of growth (branches) in each specific sector. The necessity of structuring of economic systems based on a combination of quantitative and qualitative characteristics taking into account the peculiarities of national development.

1. Bazilevich V.D. Intelktual'na vlasnist': monografija / V.D. Bazilevich, V.V. Il'in. – K.: Znannja, 2006. – 431 s.
2. Bilorus O.G. Ekonomichna sistema globalizmu: Monografija. – K.: KNEU, 2003. – 360 s.
3. Gal'chins'kij A.S. Kriza i cikli svitovogo rozvitku / A. S. Gal'chins'kij. – K.: "ADEF-Ukraina", 2009. – 392 s.
4. Geec' V.M. Suspil'stvo, derzhava, ekonomika : fenomenologija vzaemodij ta rozvitku / Valerij Mihajlovich Geec' ; NAN Ukraïni ; In-t ekon. ta prognozuv. NAN Ukraïni. – K., 2009. – 864 s.
5. Grazhevs'ka N.I. Ekonomichni sistemi epohi global'nih zmin / N.I. Grazhevs'ka. – Kiïv : Znannja, 2008. – 431 s.
6. Zadoja A.O. Jekonomika civilizacij v global'nom izmerenii: monografija / Pod red. A.A. Porohovskogo, V.N. Tarasevicha. – Moskva: "TEIS", 2011. – 768 s.
7. Ignatjuk A.I. Galuzevi rinki : teorija, praktika, naprijami reguljuvannja: monografija / A.I. Ignatjuk. – K.: NNC IAE, 2010. – 465 s.
8. Kindzers'kij Ju. Problemi rozvitku promislovosti ta rozbudovi efekтивnoï promislovoï politiki v Ukraïni / Ju. Kindzers'kij // Ekonomist. – 2012.- №10. – S. 33-40.
9. Strukturna garmonizacija ekonomiki Ukraïni jak chinnik ekonomichnogo zrostannja / za red.. d-ra ekon. nauk I.V. Krjuchkovoï.- Kiïv: "Espres", 2007. – 520 s.
10. Strukturni zmini na ekonomichnij rozvitok Ukraïni / Za red. d-ra ekon. nauk. L.V. Shinkaruk; NAN Ukraïni; Fn-t ekon. ta prognoz. – K., 2011. – 696 s.
11. Rinki real'nogo sektora ekonomiki Ukraïni: strukturno-institucional'nij analiz / [Tochilin V.O., Ostashko T.O., Pustovojt O.V. ta in.]; za red. d-ra ekon. nauk, prof. V.O. Tochilina; NAN Ukraïni; In-t ekon. ta prgnoz. – K., 2009. – 640 s.
12. Tehnologichnij imperativ strategij social'no-ekonomichnogo rozvitku Ukraïni: monografija / [Fedulova L.I., Bazhal Ju.M., Osec'kij V.L. ta in.]; za red. d-ra ekon. nauk, prof. D.I. Fedulovoï ; NAN Ukraïni ; In-t ekon. ta prognoz. – K., 2011. – 656 s.
13. Glaz'ev S.Ju. Novyj tehnologicheskij ukklad v sovremennoj mirovoj jekonomike / S.Ju. Mirovaja jekonomika. – 2010. – №5. – S. 5-23.
14. Struktura rossijskoj jekonomiki: na puti k informacionnomu obshhestvu [Tekst] : monografija T. A. Selishheva. – SPb.: Izd-vo S.-Peterb. gos. un-t jekonomiki i finansov, 2006 (SPb.). – 184 s.
15. Jakovec Ju.V. Globalizacija i vzaimodejstvie civilizacij / Ju.V. Jakovec. – 2-e izd. – M.: Jekonomika, 2003. – 441 c.
16. Clark C. The conditions of economic progress / Clark Colin. – Macmillan and co. limited, 1940 – 504 p.
17. Fourastie J. La progres technique et revolution economique / J. Fourastie. – Paris, 1958.
18. Bell D. Grjadushhee postindustrial'noe obshhestvo. Obrazec social'nogo prognozirovaniya / D. Bell. – M.: Academia, 2001. – 578 c.
19. Rostow W.W. Politics and the Stages of Growth / W.W. Rostow. – Cambridge, 1971. – 230 r.
20. Toffler E. Tret'ja volna / E. Toffler. – M.: "ACT", 1999. – 261 s.
21. Kastel's M. Informacionnaja jepoha: jekonomika, obshhestvo i kul'tura / M. Kastel's. – M.: GU VShJe, 2000. – 608 s.
22. Morgan L. Drevnee obshhestvo ili issledovanie linij chelovecheskogo progressa ot dikosti cherez varvarstvo k civilizacii / L. Morgan. – L.: Izdatel'stvo instituta narodov Severa CIK SSSR, 1935. – 368 s.
23. Bazilevich V.D. Ekonomichna teorija: Politekonomija : pidruchnik / V. D. Bazilevich. – K.: Znannja, 2006. – 615 s.
24. Chuhno A.A. Tvori: U 3 t. / A.A. Chuhno / NAN Ukraïni, Kiïv. Nac. Un-t im. T. Shevchenka, Nauk.-doslid. Fin. In-t pri M-vi fin. Ukraïni. – K., 2006. – T. 2: Informacijna postindustrial'na ekonomika: teorija i praktika. – 2006. – 510 s.
25. Marks K. Sochinenija / K. Marks, F. Jengel's. – M. Gosudarstvennoe izdatel'stvo jekonomicheskij literatury. – 2-e izd. – T.23.
26. Inozemcev V.I. Istorija i metodologicheskij osnovy postindustrial'noj teorii. Novaja postindustrial'naja volna na Zapade: Antologija. – M.: Academia, 1999. – 640 s.
27. Gal'chins'kij A.S. Ekonomichna metodologija. Logika onovlennja : kurs lekcij / A.S. Gal'chins'kij. – K.: "Adef-Ukraina", 2010. – 572 s.
28. Myrdal G. Against the Stream. Critical Essays on Economics. – New York: Pantheon Books, 1973.
29. Petrushenko V.L. Filosofija: korotkij navchal'nij slovník: termini i ponjattja / V.L. Pertushenko. – L'viv, 2009. – 148 s.

30. Nureev R.M. Jekonomika razvitija: modeli stanovlennja rynochnoj jekonomiki. – M.: INFRA-M, 2001. – 240 s.
31. Erohin S.A. Strukturna transformacija nacional'noj ekonomiki (teoretiko-metodologichnij aspekt) / S. A. Erohin; [naukova monografija]. – K.: Vidavnistvo "Svit Znan", 2002. – 528 s.
32. Prushkivs'ka E.V. Rol' zakoniv arhitektoniki u formuvanni sektoral'noj strukturi / E.V. Prushkivs'ka // Ekonomichnic visnik NGU. – №2 – 2013. – S. 21-28.
33. Barr R. Politicheskaja jekonomija: V 2-h t. – T. 1 / R. Barr; per. s fr. – M.: Mezhdunar. otnoshenija, 1995. – 608 s.

N. Servetnyk, postgraduate student
Taras Shevchenko National University of Kiev, Kyiv

SYNCHRONOUS AND ASYNCHRONOUS FLUCTUATIONS OF BUSINESS ACTIVITY IN THE COUNTRIES ACCORDING TO THEIR CREDIT RATING

The paper highlights synchronization of business cycles in different countries according to their credit ratings. The increasing of world integration causes not only the changes of national business cycles but their synchronization. Analysis of last researches shows the synchronization of fluctuations in developed countries and countries of West Europe is studied. It was decided to distinguish 6 groups of countries. Classification based on credit ratings assigned by the Moody's credit agency. The level of synchronization measures as correlation between GDP time series. The analysis shows the increasing of synchronization in every group and in general. Also the factors of synchronization was considered and justified.

1. Grabynska I., Pyrch M., 2004. Factors of business activity fluctuations under globalization [Fakторы synhronizatsii kolyvan dilovoi aktyvnosti v ymovah globalizatsii], Visnyk Lvivskogo universytetu, vol.33, p.133 – 141.
2. Schirwitz B., Wälde K., 2004. Synchronization of Business Cycles in G7 and EU14 countries, European Commission, Economic Studies and Research, p.11.
3. Official site of Ministry of Finance of Ukraine, available at: <http://www.minfin.gov.ua>. (Accessed 21 September 2013).
4. GonÁalves C.E., Rodrigues M., Soares T. Correlation of Business Cycles in the Euro Zone, available at: http://www.fea.usp.br/feaecon//media/livros/file_538.pdf. (Accessed 23 September 2013).
5. World Bank national accounts data, and OECD National Accounts data files, available at : <http://data.worldbank.org>. (Accessed 12 August 2013).
6. Barajas A., Chami R., Ebeke C., Tapsoba S., 2012. Workers' Remittances: An Overlooked Channel of International Business Cycle Transmission? IMF Working Paper, vol. 251, p.25.
7. Nguyen T., 2007. Determinants of Business Cycle Synchronization in East Asia: An Extreme Bound Analysis, DEPOCEN Working Paper Series, vol.14, p.30.
8. Darvas Z., Rose A.K., Szapáry G., 2005. Fiscal Divergence and Business Cycle Synchronization: Irresponsibility is Idiosyncratic, MNB Working Papers, vol.3, p.44.

V. Stegura, PhD in Economics
National University of Food Technologies, Kyiv

THE MAIN DIRECTIONS OF INNOVATION AND INVESTMENT IN THE DEVELOPMENT OF THE ZAKARPAT REGION

The paper consider of the long-term innovation strategy, on the ground of which a small business can be developed. Also the paper deals with main ways of activation of investment and innovation activity in Zakarpatt region. The advantages is purely an innovative model of growth and source of inexhaustible resource which performs human creativity, initiative, entrepreneurship, knowledge and intelligence. At present in Ukraine is dominated by elements of the model of absolute advantage and commodity-export, while the foundations of an innovative model of economic development at the stage of formation. Insufficiently involved is the potential of science, business, intellectual, and low wages. Addressing these issues is the foundation of small business through the implementation of innovative strategies.

1. Zhaldak G.P. Innovacijna aktyvnist' pidpryjemstv Ukrai'ny: problemy ta shljahy vyznachennja./Menedzhment predprynymatel'skoj dejatel'nomty: materyaly desjatoj nauchno-praktycheskoj konferencyy studentov, aspyrantov y doktorantov. – Symferopol': DYAJPY, 2012-417s.
2. Taranenko I.V. Strategii innovacijnoj konkurentospromozhnosti kraj'n v umovah global'noj nestabil'nosti: monografija /I.V. Taranenko / Za nauk. red. A.O.Zadoi' –Dnipropetrovs'k: Dnipropetrovs'kij universytet imeni Al'freda Nobelja, 2013 – 504 s.
3. Styglyc Dzh. E. Krutoe pyke: Ameryka y novyj ekonomycheskij porjadok posle global'nogo kryzysa / Styglyc Dzhozef, (per. s angl. V.Lopatka) – M.: Eksmo, 2011. – 512 s.
4. Mokij A.I., Cvilyj S.M. Enverov R.R. Mehanizm pidvyshhennja innovacijnoj aktyvnosti pidpryjemstv malogo ta seredn'ogo biznesu regionu //Naukovi praci NDFI. Vypusk 4(61). 2012. – s.6-27.
5. Goncharov V.N. Upravlenye ryskami ynnovacyonnoj dejatel'nosti v agropromyshlennom komplekse Ukrainy (s.401-411); Babijenko M.F. Innovacii' ta i'h vplyv na strategiju rozvytku agrarnogo sektoru ekonomiky Ukrai'ny na period do 2020 roku (s454-458); Pruts'ka O.O. Strategichni naprjamy rozvytku sil'skogo gospodarstva Ukrai'ny v konteksti svitovogo dosvidu (s.470-474). V kn. Strategija rozvytku agrarnogo sektoru ekonomiky na period do 2020 roku: Zbirnyk materialiv Chotymadcyatych richnyh zboriv Vseukrai'ns'kogo kongr. vchen. ekonomistiv- agrarnykyv, Kyi'v, 16-17 zhovtnja 2012 r. / Redkol.: Ju.O.Lupenko, P.T. Sabluk ta in. – K. NNC "IAE", 2013 – 762 s.
6. Korec'kyj M.H. Innovacijnyj proces v APK i perspektivy jogo rozvytku: monografija. – Dnipropetrovs'k: Nauka i osvita, 2001. – 144 s.
7. Statystychnyj shhorichnyk "Zakarpattja – 2012" – Uzhgorod: V-tvo Derzhkomstat, 2012. – 326 s. 8. Gerasymchuk V.G. Rozvytok pidpryjemnytva: diagnostyka, strategija, efektyvnist'. – K.: Vyshha shkola, 1995. – 265 s.

O. Kharina, postgraduate student
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

THE NECESSITY OF ECOLABELING IN NATIONAL DAIRY PRODUCTION

The article highlights the main trends in dairy enterprises in Ukraine, considered a set of problems of institutional nature, and the problem of low quality of domestic dairy products revealed the factors that affect it. Ukrainian producers is not quite competitive in the international milk and dairy products market through the discrepancy between Ukrainian and international quality, packaging, labeling, production technology, especially European environmental standards. Accordingly, only 101 domestic dairy processing enterprises or 27.5% have committed themselves to the implementation of international standards of series ISO (9001, 22000) and used it into practice safety dairy production system – HACCP. The other two-thirds of companies have not yet been certified, and this deprives them competitive advantages in both domestic market and actually does not leave chance of success on the foreign markets. The necessity of a complete certification of enterprises of domestic milk processing sector and the introduction of eco-labels for manufactured dairy products was improved. Also, author analyses the main advantage of consumers and producers of dairy products from the introduction of ecological labeling. The advantages of eco marked products are confirmation of its exclusive quality, which based on ecological safety production, adherence principles of ecological – economic management, increased demand and sales milk production, improved cooperation with international dairy companies and, consequently, increased the competitiveness of the dairy processing enterprises. It is also established that dairy enterprise urgent need to improve the system of environmental and economic management at all it levels. Effective ways of increasing the competitiveness of national milk and dairy products have been proposed, in particular to improve its quality and safety.

1. Berzina S. Ekologichne markuvannya: teoriya omani po-ukraïns'ki // Rozumnij spozhivach – gruden' 2011 r. – s. 14-17 – [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu do resursu: www.organic.ua.
2. Vseukraïns'ka gromads'ka organizacija "Zhiva planeta" [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu do resursu: <http://www.zhiva-planeta.org.ua/>.
3. Glosarij zelenogo biznesu: ukraïns'ko-nimec'ko-rosijs'ko-anglijs'kij // V. Bazilevich, D.Val'ter, Hartmann V. ta in.; nauk. Red.: V. Bazilevich, D.Val'ter. – K.: Znannja, 2010. – 518 s.
4. Olijnik S. "Zelena" izha? Ne smishit'. // "Ekspres". – 24-25 kvitnja 2012 r. – s. 8. – resurs]. – Rezhim dostupu do resursu: http://www.ecolabel.org.ua/upload/08_Viv_24-04-2012.pdf.
5. Granatstein David. Emerging Ecolabels for Food Products. Center for Sustaining Agriculture and Natural Resources. – Washington State University, Wenatchee. – 2011. – p. 5-9.
6. Introduction to ecolabelling. Global ecolabelling network (GEN). – July 2004. – [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu do resursu: <http://www.gen.gr.jp>.

V. Chetveryk, junior scientist
CJSC "Institute of innovation providing" NAAS, Kyiv

INFORMATION AND LEGAL SUPPORT OF DEVELOPMENT OF THE PERSONNEL OF ENTERPRISES

The article considers basic aspects of information and legal support of development of the personnel of enterprises. The legal bases for the business activity of the enterprises regarding increasing professional level of the personnel are considered. Relevance of researching of development of the personnel of enterprises is defined. The organizational and methodical principles of information support of development of the personnel of agricultural enterprises are determined. Implementation and application of Development personnel of agricultural enterprises Provision and the Register of Development personnel of agricultural enterprises will provide perfecting legal and information support of staff development that will allow analyzing sources and costs of personnel development, its types and continuance, career growth of each employee. The implementation of the above-mentioned recommendations will enable to react adequately if in the nearest future any changes in the macro- and microenvironment occur.

1. Constitution Of Ukraine from 28.06.1996 № 254к/96-VR, (as amended) [Konstytutsiya Ukrainy vid 28.06.1996 p. # 254к/96-VR (iz zminamy ta dopovnennyamy)], available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-VR>.
2. Law of Ukraine "On education" from 07.12.2000 № 2121-III (as amended) [Zakon Ukrayiny "Pro Osvitu" vid 07.12.2000 # 2121-III (iz zminamy ta dopovnennyamy)], available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1060-12>.
3. Law of Ukraine "On General secondary education" from 13.05.1999 № 651-XIV (as amended) [Zakon Ukrayiny "Pro zagal'nu serednyu osvitu" vid 13.05.1999 # 651-XIV (iz zminamy ta dopovnennyamy)], available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/651-14>.
4. Law of Ukraine "On higher education" from 17.01.2002 № 2984-III, (as amended) [Zakon Ukrayiny "Pro vyschu osvitu" vid 17.01.2002 # 2984-III (iz zminamy ta dopovnennyamy)], available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2984-14>.
5. Law of Ukraine "On vocational education act" from 10.02.1998 № 103/98-VR, (as amended) [Zakon Ukrayiny "Pro profesiyyno-tekhnichnu osvitu" vid 10.02.1998 # 103/98-VR (iz zminamy ta dopovnennyamy)], available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/103/98-VR>.
6. Law of Ukraine "On employment of the population" from 05.07.2012 № 5067-VI (as amended) [Zakon Ukrayiny "Pro zaynyyatist' naseleennya" vid 05.07.2012 # 5067-VI (iz zminamy ta dopovnennyamy)], available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5067-17>.
7. Labour code of Ukraine from 10.12.1971 № 322-VIII, (as amended) [Kodeks zakoniv pro pratsyu" vid 10.12.1971 # 322-VIII (iz zminamy ta dopovnennyamy)], available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/322-08>.
8. Decree of the President of Ukraine "On measures for reforming the system of training and employability of graduates of higher educational institutions" from 23.01.1996 p. № 77/96 [Ukaz Prezydenta Ukrayiny "Pro zakhody schodo reformuvannya systemy pidgotovky spetsialistiv ta pratsevlashtuvannya vypusknnykh vyschykh navchal'nykh zakladiv" vid 23.01.1996 p. # 77/96], available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/77/96>.
9. Decree of the President of Ukraine "On the Main directions of the reform of vocational education in Ukraine" from 08.05.1996 p. № 322/96 [Ukaz Prezydenta Ukrayiny "Pro osnovni napryamy reformuvannya profesiyyno-tekhnichnoi osvity" vid 08.05.1996 p. # 322/96], available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/322/96>.

10. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On approval of the State target program of development of Ukrainian rural areas for the period up to 2015" from 19. 09 2007 № 1158 [Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy "Pro derzhavnu tsil'ovu programu rozvytku ukrains'kogo sela na period do 2015 roku" vid 19. 09 2007# 1158], available at: <http://www.minagro.gov.ua/page/?5082>.

11. Tax code of Ukraine from 02.12.2010 № 2755-VI, (as amended) [Podatkovyy kodeks Ukrainy vid 02.12.2010 # 2755-VI, (iz zminamy ta dopovnennyamy)], available at: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2755-17>.

12. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On the State national program "Education" ("Ukraine of the XXI century"): from 03.11.1993 № 896, (as amended) [Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy Pro derzhavnu natsional'nu programu "Osvita" (Ukraina XXI stolittya) vid 03.11.1993 # 896 (iz zminamy ta dopovnennyamy)], available at: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=896-93-%EF>.

13. Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On measures to promote enterprises in the organization of vocational training of workers" from 24.01.2001 № 13-p [Rozporyadzhennya Kabinetu Ministriv Ukrainy "Pro zakhody spryannya pid-priyemtsyam v organizatsii profesiynogo navchannya kadrov na vyrobnytstvi" vid 24.01.2001 # 13-p], available at: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=13-2001-%F0>.

14. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On the Procedure of employment of graduates of higher educational institutions, the preparation of which was carried out under the state order" from 22.08.1996 № 992, (as amended) [Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy "Pro porjadok pratsevlashtuvanya vypusknikov vyschykh navchal'nykh zakladiv pidgotovka yakyykh zdiysnyuvalasya za derzhavnym zamovlenyamy" vid 22.08.1996 # 992 (iz zminamy ta dopovnennyamy)], available at: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=992-96-%EF>.

15. Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On approval of the Concept of development of system of training and retraining for the period till 2010 from 20.03.2006 № 158-p [Rozporyadzhennya Kabinetu Ministriv Ukrainy "Pro skhvalennya Kontseptsii rozvytku systemy pidvyschenya kvalifikatsii pratsivnykiv na period 2010 roky" vid 20.03.2006 # 158-p], available at: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=158-2006-%F0>.

16. Law of Ukraine "On the professional development of employees" from 12.01.2012 № 4312-VI, (as amended) [Zakon Ukrainy "Pro profesiynyy rozvytok pratsivnykiv" vid 12.01.2012 № 4312-VI (iz zminamy ta dopovnennyamy)], available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4312-17>.

V. Shtets, postgraduate student

State Institution "Institute of Environmental Economics and Sustainable Development of NAS of Ukraine", Kyiv

ECOLOGICAL AND ECONOMIC ASPECTS OF THE TRANSITION TO THE "GREEN" ECONOMY IN UKRAINE

The author reviewed and analyzed the ecological and economic situation in Ukraine and its linkages. Since the climate is one of the main factors that create an environment, even a slight change under a very difficult ecological situation in Ukraine could lead to significant social and economic problems. Thus, the task of all countries and, in particular, Ukraine is to eliminate dependence between economic development and environmental degradation associated with the consumption, waste production and use of energy and natural resources. It can be done by the implementation of "green" economy – economy, which leads to an increase of human welfare and strengthen of social equity at simultaneous substantially reducing the risks for the environment and lack of environmental resources. The author studied preconditions for the emergence and development of the concept of "green economy" as a component of sustainable development and considered ecological and economic aspects of the transition to it in Ukraine in conditions of climate change. In this article author defined barriers that prevent the transition and proposed the most suitable ways for their solutions.

1. Zoï environment network, ENVSEC Klimat v opasnosti: Populjarnyj putevoditel' po dokladam MGJeIK, "GPS Publishing", 2012.-63 s.

2. Vedeněev O. (2010): Makroekonomichnij ogljad; rezhim dostupu: http://www.ayacapital.com/uploaded/overviews/Makroekonomichnij_oglyad.pdf.

3. Stan i perspektivi rozvytku zelenoi ekonomiki ta zelenogo biznesu v Ukraïni. Analitichna dopovid' // [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu: www.eep.org.ua.

4. Baranovs'ka V. Nastanova shhodo zastosuvannja zelenih zakupivel' v derzhavnomu ta privatnomu sektorah ekonomiki. Metodichnij posibnik./ Baranovs'ka V.Ė., Berzina S.V., Bogdan O.D., Voznij O.I., Kamasa M.Ju., Potapenko V.G., Savic'kij V.V., Sheremet'eva L.A., Jares'kovs'ka I.I. // – Kiïv: vid-vo "Interservis", 2013. – 76 s.

5. Videnie – 2050. Novaja povestka dnja dlja biznesa. 2010// [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu: www.wbcsd.org/web/vision2050.htm.

6. UNEP (2010). The Green Economy Initiative// [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu: <http://www.unep.org/greeneconomy/>, accessed 2010-07-06.

7. Navstrechu "zelenoj" jekonomike Rossii (obzor) // [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu: <http://sustainabledevelopment.ru/index.php?cnt=188>.

8. Zaharova T.V. "Zelenaja" jekonomika kak novyj kurs razvitija: global'nyj i regional'nyj aspekty / T. V. Zaharova// Jelektronnij zhurnal "Mestnoe ustojchivoje razvitie" // [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu: <http://sun.tsu.ru/mminfo/000063105/ec/16/image/16-028.pdf>.

9. Martinjuk A. Perspektivi rozvytku "zelenoi" ekonomiki / Martinjuk A, Ogarenko Ju // Fond im. Fridriha Eberta. Predstavnictvo v Ukraïni, 2012. – 18 s.

INFORMATION ABOUT AUTHORS (META-DATA)

Андрєєв Петро Петрович – кандидат економічних наук, Голова Державної фінансової інспекції України

Контактна інформація: (044)-417-82-22, postmast@dkrs.gov.ua

Андреев Петр Петрович – кандидат экономических наук, Председатель Государственной финансовой инспекции Украины

Andreev Petro – PhD in Economics, Chairman of the State Financial Inspection of Ukraine

Блінова Людмила Михайлівна – здобувач кафедри економіки підприємства, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Контактна інформація: 097-265-11-04; Dolina_ros@ukr.net

Блинова Людмила Михайловна – соискатель кафедры экономики предприятия, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

Blinova Ljudmila – Degree Seekers Department of Economics enterprises, Taras Shevchenko National University of Kyiv

Богуславський Олександр Володимирович – кандадат економічних наук, доцент кафедри підприємництва, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Контактна інформація: (044)521-35-47, 050-941-75-69, kaf_pidpr@ukr.net

Богуславский Александр Владимирович – кандидат экономических наук, доцент кафедры предпринимательства, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

Boguslavskij Oleksandr – PhD in Economics, Associate Professor, Taras Shevchenko National University of Kyiv

Васильченко Зоя Миколаївна – доктор економічних наук, професор кафедри банківської справи, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Васильченко Иван Петрович – доктор технічних наук, професор, завідувач кафедри вищої математики та інформатики, Український державний університет фінансів та міжнародної торгівлі

Контактна інформація: 067-588-90-14, (044)259-024-91, zoya.vasylchenko@gmail.com

Васильченко Зоя Николаевна – доктор экономических наук, профессор кафедры банковского дела, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

Васильченко Иван Петрович – доктор технических наук, профессор, заведующий кафедрой высшей математики и информатики, Украинский государственный университет финансов и международной торговли

Vasylchenko Zoia – Doctor of Sciences (Economic), Professor of Department of banking, Taras Shevchenko National University of Kiev

Vasylchenko Ivan – Doctor of Sciences (Mathematics), Professor, Head of Department of General Mathematics and informatic, Ukrainian State University of finance and international trade

Галушка Зоя Іванівна – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економічної теорії та менеджменту, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Контактна інформація: 050-677-53-00, (0372) 52-65-51, zoyagalushka@ukr.net

Лусте Олена Олегівна – аспірант кафедри економічної теорії та менеджменту, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Контактна інформація: 095-851-16-26, (0372) 52-65-51, elena.luste@gmail.com

Галушка Зоя Ивановна – доктор экономических наук, профессор, заведующий кафедрой экономической теории и менеджмента, Черновицкий национальный университет имени Юрия Федьковича

Лусте Елена Олеговна – аспирант кафедры экономической теории и менеджмента, Черновицкий национальный университет имени Юрия Федьковича

Galushka Zoia – Doctor of Sciences (Economics), Professor, Head of Department of Economics and Management, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

Luste Olena – postgraduate student of Economics and Management, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

Гончаренко Наталія Володимирівна – кандидат економічних наук, асистент кафедри екологічного менеджменту та підприємництва, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Контактна інформація: (044)521-33-29, 063-065-48-23, nota7sha@ukr.net

Гончаренко Наталия Владимировна – кандидат экономических наук, ассистент кафедры экологического менеджмента и предпринимательства, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

Goncharenko Natalija – PhD in Economics, Assistant of the Department of Ecological Management and Entrepreneurship, Taras Shevchenko National University of Kyiv

Гудзинська Людмила Юріївна – кандидат економічних наук, доцент кафедри банківської справи, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Контактна інформація: (044)353-94-29, hudzynsk@rada.gov.ua

Гудзинская Людмила Юрьевна – кандидат экономических наук, доцент кафедры банковского дела, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

Hudzynska Ludmyla – PhD in Economics, Associate Professor, Department of banking, Taras Shevchenko National University of Kiev

Гура Надія Олександрівна – доктор економічних наук, професор, викладач кафедри обліку і аудиту, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Контактна інформація: 050-357-78-15, (044)534-41-61, guranadia@mail.ru

Цибульник Марія Олексіївна – магістр першого року навчання кафедри обліку і аудиту, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Гура Надежда Александровна – доктор економічних наук, професор, преподаватель кафедры учета и аудита, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

Цыбульник Мария Алексеевна – магистр первого года обучения кафедры учета и аудита, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

Gura Nadia – Doctor of Sciences (Economic), Professor, lecturer of the Department of accounting and auditing, Taras Shevchenko National University of Kyiv

Tsybulnyk Mariia – Master first year of study Department of Accounting and Auditing, Taras Shevchenko National University of Kyiv

Дерун Иван Анатолійович – аспірант, асистент кафедри обліку і аудиту, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Контактна інформація: 067-182-72-89, ivan_derun@e-mail.ua

Дерун Иван Анатольевич – аспирант, ассистент кафедры учета и аудита, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

Derun Ivan – postgraduate student, Assistant of Accounting and Audit Department, Taras Shevchenko National University of Kyiv

Жилінська Оксана Іванівна – кандидат економічних наук, доцент, завідувач кафедри менеджменту інноваційної та інвестиційної діяльності, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Контактна інформація: (044)257-34-40; 063-139-31-63, zhylynska@ukr.net; voloshina_viktoriya@inbox.ru

Волошина Вікторія Євгенівна – аспірант кафедри менеджменту інноваційної та інвестиційної діяльності, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Жилинская Оксана Ивановна – кандидат экономических наук, доцент, заведующая кафедрой менеджмента инновационной и инвестиционной деятельности, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

Волошина Виктория Евгеньевна – аспирант, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

Zhylynska Oksana – PhD in Economics, Assistant Professor, Head of Department of innovative and investment activity, Taras Shevchenko National University of Kyiv

Voloshina Viktorija – postgraduate student, Taras Shevchenko National University of Kyiv

Зоценко Олена Костянтинівна – аспірант кафедри фінансів, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Контактна інформація: (044)412-90-80, 066-142-23-28, Alena0708@mail.ru

Зоценко Елена Константиновна – аспирант кафедры финансов, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

Zotsenko Olena – postgraduate student, Department of Finance, Taras Shevchenko National University of Kyiv

Клепікова Оксана Ананіївна – кандидат економічних наук, доцент кафедри економічної кібернетики та інформаційних технологій, Одеський національний політехнічний університет

Контактна інформація: 067-559-11-25, (048)705-83-58, klepoa@ukr.net

Клепикова Оксана Ананьевна – кандидат экономических наук, доцент кафедры экономической кибернетики и информационных технологий, Одесский национальный политехнический университет

Klepikova Oksana – candidate of Sciences (Economic), Associate Professor, Department of Economic Cybernetics and Information Technologies, Odessa National Polytechnic University.

Мурована Тетяна Олександрівна – кандидат економічних наук, асистент кафедри екологічного менеджменту та підприємництва, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Контактна інформація: (044)234-56-78, (044)285-20-48, 050-968-15-28, t_murovana@mail.ru

Мурованая Татьяна Александровна – кандидат экономических наук, ассистент кафедры экологического менеджмента и предпринимательства, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

Murovana Tetiana – PhD in Economics, Assistant of the Department of Ecological Management and Entrepreneurship, Taras Shevchenko National University of Kyiv

Науменкова Світлана Валентинівна – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри банківської справи Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Контактна інформація: 067-405-24-95, snaumenkova@yandex.ru

Мищенко Світлана Володимирівна – доктор економічних наук, доцент кафедри фінансів, Університет банківської справи Національного банку України

Контактна інформація: 068-513-08-00, smischenko1806@gmail.com

Науменкова Светлана Валентиновна – доктор экономических наук, заведующая кафедрой банковского дела, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

Мищенко Светлана Владимировна – доктор экономических наук, доцент кафедры финансов, Университет банковского дела Национального банка Украины

Naumenkova Svitlana – Doctor of Sciences (Economics), Professor, Head of the Department of Banking, Taras Shevchenko National University of Kyiv

Mishchenko Svitlana – Doctor of Sciences (Economics), Associate Professor, University of Banking of the National Bank of Ukraine

Павлиашвили С.П. – доктор економічних наук, професор, ректор, Тбіліський навчальний університет

Контактна інформація: 995 595 932121, solomon.pavliashvili@yahoo.com

Губеладзе Д.О. – доктор агро-економічних наук, професор, Аграрний університет Грузії

Контактна інформація: 995 599505151

Pavliashvili S. – Doctor of Economic Science, Professor, Rector, Tbilisi Teaching University

Gubeladze D. – Doctor of Agro Economic Sciences, Professor, Agrarian University of Georgia

Поштар Євгенія Леонідівна – здобувач кафедри міжнародного бізнесу, Інститут міжнародних відносин, Київський національний університет імені Тараса Шевченка; спеціаліст Відділу кредитного аналізу, ПАТ "ОТП Банк"

Контактна інформація: 098-555-67-77, (04563)9-19-51, e.poshtar@gmail.com

Поштар Евгения Леонидовна – соискатель кафедры международного бизнеса, Институт международных отношений, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко; специалист Отдела кредитного анализа, ПАО "ОТП Банк"

Poshtar Yevgeniya – Degree Seekers Applicant, International Business Department, Institute of International Relations, Taras Shevchenko National University of Kyiv; Specialist, Credit Analysis Department, PJSC "OTP Bank"

Прушківська Емілія Василівна – кандидат економічних наук, доцент, докторант кафедри міжнародної економіки та маркетингу, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Контактна інформація: 050-590-74-14; em_prushkovskaya@mail.ru

Прушковская Эмилия Васильевна – кандидат экономических наук, доцент, докторант кафедры международной экономики и маркетинга, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

Prushkivska Emilia – PhD in Economics, Associate Professor, Doctoral student of the Department Economics of International and Marketing, Taras Shevchenko National University of Kyiv

Серветник Наталія Олександрівна – аспірант кафедри економічної кібернетики, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Контактна інформація: 097-625-48-58, nataliia.servetnyk@gmail.com

Серветник Наталия Александровна – аспірант кафедры экономической кибернетики, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченка

Servetnyk Nataliia – postgraduate student, Department of Economic Cybernetics, Taras Shevchenko National University of Kyiv

Стегура Василь Васильович – кандидат економічних наук, Національний університет харчових технологій

Контактна інформація: 095-536-66-40, stknuft@yandex.ua

Стегура Василий Васильевич – кандидат экономических наук, Национальный университет пищевых технологий

Stegura Vasily – PhD in Economics, National University of Food Technologies

Харіна Олена Олегівна – аспірант кафедри екологічного менеджменту та підприємництва, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Контактна інформація: (044)462-18-15, 098-866 60 56, aleny6kaa@gmail.com

Харина Елена Олегова – аспірант кафедры экологического менеджмента и предпринимательства, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

Harina Olena – postgraduate student, Taras Shevchenko National University of Kyiv

Четверик В.М. – молодший науковий співробітник, ЗАТ "Інститут інноваційного провайдингу" НААН

Контактна інформація: 067 368-02-40, tomchakvika@ukr.net

Четверик В.М. – младший научный сотрудник, ЗАО "Институт инновационного провайдинга" НААН

Chetveryk V. – junior scientist, CJSC "Institute of innovation providing" NAAS

Штець Вікторія Сергіївна – аспірантка, ДУ "Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України"

Контактна інформація: 095-461-35-29, vshtets@ukr.net

Штець Виктория Сергеевна – аспірантка, ГУ "Інститут економіки природопольовання и устойчивого развития НАН Украины"

Shtets Viktoriia – postgraduate student of State Institution "Institute of Environmental Economics and Sustainable Development of NAS of Ukraine"

Наукове видання

ВІСНИК
КИЇВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ЕКОНОМІКА

Випуск 6(147)

Друкується за авторською редакцією

Оригінал-макет виготовлено Видавничо-поліграфічним центром "Київський університет"

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, власних імен та інших відомостей. Редколегія залишає за собою право скорочувати та редагувати подані матеріали. Рукописи та дискети не повертаються.

Формат 60x84^{1/8}. Ум. друк. арк. 15,3. Наклад 300. Зам. № 213-6873.
Гарнітура Arial. Папір офсетний. Друк офсетний. Вид. № Е6.
Підписано до друку 27.01.14

Видавець і виготовлювач
Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет"
01601, Київ, б-р Т. Шевченка, 14, кімн. 43
☎ (38044) 239 3222; (38044) 239 3172; тел./факс (38044) 239 3128
e-mail: vpc@univ.kiev.ua
<http://vpc.univ.kiev.ua>
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1103 від 31.10.02